

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

XIII. évfolyam (2020)
4. szám

ISSN 1789-5286 (nyomtatott)
ISSN 2559-8651 (elektronikus)

NEMZET ÉS BIZTONSÁG

BIZTONSÁGPOLITIKAI SZEMLE

Impresszum

Nemzet és Biztonság

Biztonságpolitikai Szemle

A Nemzeti Közszerológati Egyetem
lektorált biztonságpolitikai folyóirata

Megjelenik évente 4 alkalommal

Főszerkesztő:

Dr. Tálás Péter

Szerkesztőségi titkár:

Dr. Háda Béla

Szerkesztők:

Dr. Csiki Varga Tamás és Etl Alex

Szerkesztőbizottság:

Dr. Németh Gergely (elnök),
Dr. Balogh István, Dr. Forgács Balázs,
Dr. Csiki Varga Tamás, Dr. Háda Béla,
Prof. Dr. Gazdag Ferenc, Dr. Kaiser
Ferenc, Prof. Dr. N. Rózsa Erzsébet,
Dr. Siklósi Péter, Dr. Rác András,
Prof. Dr. Szenes Zoltán,
Dr. Marsai Viktor, Szöllösi Antal

Kiadó: Nemzeti Közszerológati Egyetem,
Ludovika Egyetemi Kiadó Iroda

A kiadásért felel:

Koltay András rektor

Tördelőszerkesztő:

Fehér Angéla

Olvasószerkesztők:

Resofszki Ágnes, Orbán Áron,
Szarvas Melinda

A szerkesztőség címe:

1101 Budapest, Hungária körút 9–11.

Telefonszám: +36 (1) 432 9092

Fax: +36 (1) 432 9058

E-mail: nemzetesbiztonsag@uni-nke.hu

[https://folyoirat.ludovika.hu/index.](https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/neb)

php/neb

Nyomdai munkák:

Nemzeti Közszerológati Egyetem

ISSN 1789-5286 (nyomtatott)

ISSN 2559-8651 (elektronikus)

A megrendelés nélkül közlésre
küldött kéziratokat lehetőségeink
szerint gondozzuk.

Tartalom

Kommentár

Tálás Péter

Fordulat az amerikai külpolitikában?

– várakozások és realitások 2

Biztonságpolitika

Ritter Noémi

Egyiptom szerepe a líbiai polgárháborúban 4

Kozma Tamás – Egeresi Zoltán

Úton a függetlenség felé?

Törökország földgázpolitikájának

(át)alakulása egy változó energiabiztonsági

architektúrában 19

Selján Péter

Líbia, 2021: elhúzódo polgárháború és fokozódo

külső beavatkozás 34

Védelempolitika

Speck Gyula

A Bundeswehr humán stratégiája 2016 után . . . 59

Bartók András

Sárkányok és kistigrisek – Kelet-Ázsia

regionális fegyverkezési versenyének általános

és országspecifikus jellemzői a Kínával

kapcsolatos fenyegetettségpercepciójú

országok esetében 1. 80

Reflektorfényben

Dudlák Tamás

Törökország és iraki Kurdisztán kapcsolatának

átalakulásai (2014–2017). 102

Olvasólámpa

Háda Béla

Kitörés a múlt homályából 132

Számunk szerzői 138

Tálas Péter¹

Fordulat az amerikai külpolitikában? – várakozások és realitások

Bár sokan egyfajta mérföldkőként tekintenek Joe Biden elnökválasztási győzelmére, az Amerikai Egyesült Államok 46. elnökétől nem várható stratégiai jellegű vagy mélységű fordulat végrehajtása az amerikai kül- és biztonságpolitikában. Alapvetően két ok miatt nem. Egyrészt Donald Trump négyéves elnöki ciklusa alatt nem az Egyesült Államok stratégiai helyzete vagy érdekei változtak meg. Trump és adminisztrációja ugyanis elsősorban megközelítésében és módszereiben változtatott az amerikai kül- és biztonságpolitika gyakorlatán. Másrészt azért sem várható stratégiai fordulat, mert Joe Bidennek is egy olyan poszthegemoniális világrendben kell az amerikai érdekeket képviselnie és érvényesítenie, amelyben az Egyesült Államok kül- és biztonságpolitikáját a legalapvetőbb módon – még ha nem is mindig látványosan, de – továbbra is a felemelkedő Kínával való konfliktusok uralják majd. Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy az új adminisztráció ne törekedne, és ne törekedhetne a trumpi kül- és biztonságpolitikai örökség számos alapvető vagy lényeges elemének megváltoztatására.

Amennyiben a bideni kül- és biztonságpolitika várható új elemeit kell általánosságban számba vennünk, annyi bizonyosnak látszik, hogy ez a politika nem a trumpi külpolitika teljes visszajára fordítását jelenti majd, de nem is egyfajta visszatérést az Obama-adminisztráció külpolitikájához (amelynek Biden alelnökként az egyik fontos és alakító szereplője volt). Sokkal inkább az új adminisztráció szakítását a komoly kritikákat kiváltó trumpi tranzakcionista külpolitikai gyakorlattal, fokozottabb globális felelősségvállalását az Egyesült Államok számára is fontos területeken, illetve a multilateralizmushoz és a klasszikus diplomáciához való visszatérését ott, ahol azt az amerikai érdekek feltétlenül megkövetelik. Ezek kapcsán Washingtonnak a WHO-hoz és a párizsi klímaegyezményhez való ismételt csatlakozását említhetjük példaként, illetve a szakértőknek azt a várakozását, hogy az új adminisztráció határozottabb politikát folytat majd a WTO-reformokkal kapcsolatban. A Trump-érához képest változást indukál majd az amerikai kül- és biztonságpolitikai gyakorlatban Joe Biden visszatérése az értékalapú külpolitikához, ami az új adminisztráció nyelvezetében, szóhasználatában és kommunikációjában már most is egyértelműen érzékelhető. A változások dinamikáját ugyanakkor erősen befolyásol(hat)ják az amerikai belpolitika kihívásai, különösen a Covid-19-járvány gazdasági és politikai következményei.

Fontosabb azonban látnunk azt, hogy a poszthegemoniális helyzet alapvetően alakította és alakítja át az Egyesült Államok kül- és biztonságpolitikai magatartását, változtatja meg tartósan amerikai szempontból a világpolitika szereplőinek és eseményeinek helyiértékét.

¹ Tálas Péter a Nemzeti Közsolgálati Egyetem Eötvös József Kutatóközpont Stratégiai Védelmi Kutatóintézet igazgatója.
E-mail: talas.peter@uni-nke.hu

Továbbá azt is, hogy a washingtoni kül- és biztonságpolitikára az Egyesült Államok stratégiai érdekeinek és nagystratégiájának lesz alapvető és döntő befolyása Joe Biden elnöksége alatt is, s nem – miként azt sokan remélik – az elnök személyiségének, az új adminisztráció politikai stílusának, módszereinek és eszközeinek, még kevésbé pedig az előzetes szövetségi elvárásoknak. A nagystratégia első számú célja pedig Kína feltartóztatása marad Biden alatt is.

Ritter Noémi¹

Egyiptom szerepe a líbiai polgárháborúban

A líbiai válság közel egy évtizedes időszaka alatt a stabilizációs kísérletek sorra kudarcba fulladtak, aminek következményeként jelenleg a polgárháború harmadik szakasza dúl az országban. A konfliktus az egész térség stabilitását veszélyezteti, azonban Egyiptom számára kiemelt fenyegetést jelent, mert a két ország közel 1200 kilométeres határon osztozik, és Kairó számára korántsem mindegy, iszlamista szereplők esetlegesen milyen befolyást tudnak szerezni a térségben, mint ahogy a líbiai törzsszövetségek erőviszonya és a központi államhatalom működőképessége sem.

Egyiptom Líbiához hasonlóan érintett volt az arab tavasz okozta változásokban 2011 óta, de leküzdötte az átmenet és a hatalmváltás okozta belpolitikai válságot, majd a hatalmi visszarendeződés stabilizálta az országot. A líbiai helyzet Egyiptom számára kiemelt biztonsági fenyegetést jelent, de egyben lehetőséget is, mert a rendezésben való részvétellel erősítheti regionális befolyását és elősegíti külkapcsolatai építését is, továbbá szerepvállalásával kül- és belpolitikai érdekeit is érvényesíti. A tanulmány azt vizsgálja meg, hogy az egyiptomi események hogyan befolyásolták a líbiai átalakulást 2011-et követően, illetve ezek a változások hogyan alakították Kairó szerepvállalását a líbiai polgárháború három szakaszában.

Kulcsszavak: Líbia, arab tavasz, polgárháború, Egyiptom, Haftar, líbiai nemzeti egységkormány, Törökország, Oroszország

Egypt's Role in the Libyan Civil War

The Libyan crisis has been going on for almost a decade, during which period many stabilisation attempts have failed. As a result, we can currently witness the third phase of the Libyan civil war. The conflict threatens regional stability, moreover it is a major threat to Egypt, because the two countries share a nearly 1200 km long border, and it is not neutral to Cairo how much influence Islamist actors (might) gain throughout the region, nor is the fate of tribal alliances and the functioning of the central Libyan government.

Like Libya, Egypt was also involved in the transformations triggered by the Arab Spring since 2011, but could not overcome the domestic crisis caused by the political transition as the political reorganisation stabilised the country. The Libyan situation poses a major threat to Egyptian security, but it is also an opportunity, because by participating in the settlement Egypt can strengthen its regional influence, deepen its foreign relations and advance both its foreign and domestic political interests as well. This study examines how the events in Egypt affected the Libyan transformation after 2011, and how political changes in Egypt changed Cairo's participation in the three phases of the Libyan civil war.

Keywords: Libya, Arab spring, civil war, Egypt, Haftar, Government of National Accord, Turkey, Russia

¹ Ritter Noémi a Nemzeti Közszerzői Egyetem Eötvös József Kutatóközpont Stratégiai Védelmi Kutatóintézet munkatársa. E-mail: ritter.noemi@uni-nke.hu

Bevezetés

A líbiai helyzet alakulása meghatározó Kairó számára. A két arab állam történelmileg változó politikai kapcsolatai ellenére szorosan kötődik egymáshoz gazdasági, társadalmi és biztonsági aspektusból egyaránt. Az egyiptomi–líbiai határszakasz jelentős része sivatagos terület, amelyen keresztül szinte akadálymentes az illegális fegyver- és emberkereskedelem, illetve a szélsőséges csoportok átszivárgása. A polgárháborút megelőző években 1,5 millió egyiptomi állampolgár élt és dolgozott Líbiában, valamint az egyiptomi energiaellátás jelentős részét is az olcsó líbiai kőolaj biztosította.² Líbia keleti területei (Kireneika) különösen fontosak Egyiptom számára: a keleti törzsek vezetőivel együttműködik az egyiptomi kormányzat, mert a közös határ védelmében fontos szerepet játszanak.³

Tanulmányomban azt vizsgálom, hogy a 2011 utáni egyiptomi események hogyan hatottak a líbiai változásokra, valamint az egyiptomi politikai változások hogyan alakították át szerepvállalását a líbiai polgárháború három szakaszában. Az egyiptomi belpolitikai válság miatt az ország külpolitikai mozgásteret korlátozott volt 2011–2013 között. A stabilizációt követően mostanra körvonalazódtak az egyiptomi külpolitika prioritásai, amelynek a terrorizmus elleni küzdelem mellett, az afrikai kontinensen zajló események a legfontosabb elemei, illetve Egyiptom regionális szerepének megerősítése. A líbiai konfliktus rendezésében való részvétel kiemelt fontosságú a Szízi-kormányzat számára, azonban továbbra is érzékelhető, hogy az egyiptomi belpolitikai válság miatt a megkésett bekapcsolódás lemaradást eredményezett, amit nehezen tud leküzdeni az egyiptomi vezetés. Mindemellett Egyiptom Líbiával kapcsolatos döntéseit nemcsak az ország nemzetbiztonsági és kormányzati érdekei alakítják, hanem függőségi viszonyai miatt a szövetségesei elvárásai is.

Az arab tavasz egyiptomi és líbiai következményei

Egyiptom a közel-keleti és észak-afrikai (MENA-) térség egyik kulcsállama. Meghatározó szerepe a 2011-es arab tavasz során is megfigyelhető volt, az egyiptomi események közvetett hatást gyakoroltak a környező államokra. Ez a líbiai események kapcsán is érzékelhető volt, mert Hoszni Mubárak egyiptomi elnök lemondása után alig négy nappal, 2011. február 15-én kezdődtek Bengáziban azok a tüntetések, amelyeket már nem tudtak visszaszorítani a líbiai kormányerők.⁴ Az egyiptomi vezetéssel ellentétben Kaddáfi nem távozott a hatalomból, ami a líbiai polgárháború 2011-es, első szakaszának kirobbanásához, majd a nemzetközi erők beavatkozásához és Kaddáfi 2011. októberi bukásához vezetett.

A líbiai polgárháború első szakaszával egy időben Egyiptomban a politikai átmenet súlyos belpolitikai válságot idézett elő az ideiglenes kormányzati szerepet betöltő Fegyveres Erők Legfelsőbb Tanácsa és a legerősebb politikai erővé előlépett Muszlim Testvérek között. Emiatt Egyiptom külpolitikai mozgásteret beszűkült, nem volt érdemi befolyása a lí-

² Giuseppe Dentice: *Egypt's Security and Haftar: al-Sisi's strategy in Libya*. [online], 2017. 02. 02. Forrás: ispionline.it [2020. 05. 24.]

³ Kay Westerberger: *Egypt's Security Paradox in Libya*. [online], 2019. 04. 08. Forrás: e-ir.info [2020. 05. 24.]

⁴ Ian Black: *Libya cracks down on protesters after violent clashes in Benghazi*. [online], 2011. 02. 17. Forrás: theguardian.com [2020. 05. 24.]

biai események alakulására. Mivel sokáig kétséges volt a líbiai polgárháború kimenetele, Egyiptom Tripolival kapcsolatos állásfoglalásai óvatosak voltak, bár Kaddáfi azzal vádolta az egyiptomi vezetést, hogy a keleti felkelőket támogatja.⁵ Ugyanakkor a polgárháború kezdetekor megalakult líbiai ellenzéki kormányt, az Átmeneti Nemzeti Tanácsot (*National Transitional Council* – NTC) Egyiptom csak azután ismerte el, hogy a nemzetközi beavatkozást követően a líbiai felkelők sikere körvonalazódott.⁶ Kairó és az Arab Liga – amelynek főtitkári posztját akkor Egyiptom töltötte be – szintén támogatta az ENSZ Biztonsági Tanács 1973-as határozatának elfogadását, amely a repüléstilalmi zóna létrehozására és a nemzetközi beavatkozás lehetőségére adott felhatalmazást.⁷ A nemzetközi erők segítségével a líbiai polgárháború első szakasza 2011. október 20-án végleg eldőlt, miután a lázadók Szirt városában elfogták és megölték Muámmár Kaddáfít.

A líbiai diktátor halálakor Egyiptomban már az első demokratikus parlamenti választásokra készültek. Az egyiptomi Muszlim Testvérek Szabadság és Igazságosság Pártjának jelentős társadalmi támogatottsága volt és nagyarányú győzelmet aratott, majd az elnökválasztáson is az általuk támogatott jelölt szerzett többséget. A Testvérek jelöltje, Mohamed Murszi 2012. június 30-án lépett hivatalba az ország új elnökeként. Murszi alig egy évig tartó elnöki ciklusa alatt a belpolitikai és gazdasági válság tovább mélyült Egyiptomban.⁸ Ezzel szinte egy időben, 2012 júliusában került sor Líbia átmeneti törvényhozó testületének megválasztására: az Általános Nemzeti Kongresszus (*General National Congress* – GNC) 18 hónapra kapott felhatalmazást.⁹ A líbiai választásokon a Muszlim Testvérek líbiai szárnya egyiptomi mintára létrehozta az Igazság és Építés elnevezésű pártját, amelynek, bár nem volt akkora támogatottsága, mint Egyiptomban, a választásokon másodikként végzett. Számos független képviselőt is a maguk oldalára állítottak, így jelentős befolyásra tettek szert Líbiában:¹⁰ többek között elérték, hogy a líbiai vezetés pénzügyi támogatást nyújtson a Muszlim Testvérek vezette Egyiptom számára 2013-ban. Mohamed Murszi 2013. júliusi megbuktatásáig úgy tűnt, hogy az egyiptomi átmenet nagyobb kihívásokkal küzd, mint

⁵ Telegraph: *Libya Crisis: Egypt shipping arms across border to aid rebels*. [online], 2011. 03. 18. Forrás: telegraph.co.uk [2020. 05. 25.]

⁶ Ahmed Eleiba: *Egypt recognises Libya's National Transitional Council*. [online], 2011. 08. 22. Forrás: ahram.org.eg [2020. 05. 25.]; Átmeneti Nemzeti Tanács (*National Transitional Council* – NTC): Líbiai ideiglenes kormánya 2011. február 27-én Bengáziban alakult, elnöke a korábbi igazságügyi miniszter Musztafa Abdul Dzsailil volt. Az átmeneti kormány kérésére került sor a nemzetközi beavatkozásra az országban. 2012. augusztus 8-án oszlott fel, miután a kormányzati jogkört átadta a megválasztott Általános Nemzeti Kongresszusnak. Lásd bővebben: *National Transitional Council* [online], Forrás: ntclibya.org [2020. 05. 25.]

⁷ Yasmine Saleh: *Arab League chief says he respects U.N. resolution*. [online], 2011. 03. 21. Forrás: reuters.com [2020. 05. 25.]

⁸ Hafez Ghanem: *Egypt's Difficult Transition: Options for the International Community*. [online], 2016. 07. Forrás: brookings.edu [2020. 05. 25.]

⁹ Általános Nemzeti Kongresszus: Líbia első demokratikusan megválasztott 200 tagú törvényhozó testülete, a líbiai kormány tagjait a testületből választották, amely az átmeneti időszakban a kormányzati feladatot látta el, valamint megválasztotta az alkotmányozó testületet. Az átmeneti kormánynak 18 hónap állt rendelkezésére az új alkotmány megírására, a népszavazás megtartására és a választások megszervezésére. Lásd bővebben: Jason Harmala: *Libya's Transition: The Current State of Play*. [online], 2012. 11. 20. Forrás: atlanticcouncil.org [2020. 05. 25.]

¹⁰ The Carter Center: *General National Congress Elections in Libya*. [online], 2012. 07. 07. Forrás: cartercenter.org [2020. 05. 25.]

Líbia. Azonban 2013. július 3-án az egyiptomi hadsereg vezetője, Abdel Fattáh esz-Sziszí vezetésével lemondásra kényszerítették Murszi elnököt, majd 2014 májusában megválasztották Egyiptom új vezetőjét, Abdel Fattáh esz-Sziszít, aki a hadsereg teljes támogatása mellett stabilizálta az egyiptomi belpolitikát, külpolitikájában pedig szorosra fűzte kapcsolatait Szaúd-Arábiával és az Egyesült Arab Emírségekkel – a Muszlim Testvérek fő ideológiai és regionális ellenfeivel.¹¹

Erősödő Egyiptom, széthulló Líbia: Egyiptom érdekei és szerepe a líbiai polgárháború második szakaszában

Míg Egyiptom elindult a stabilizáció útján, Líbiában egyértelművé vált, hogy a megválasztott líbiai vezetés nagyon megosztott, és nem tudta uralni a fegyveres milíciákat, illetve kezelni a kiújuló ellentétet a keleti és nyugati országrészek között. Így továbbra is fokozódó instabilitás uralta az országot, lehetővé téve a szélsőséges csoportok térnyerését. 2014 januárjában lejárt az Általános Nemzeti Kongresszus mandátuma, viszont az ország új alkotmánya ekkorra sem készült el. Bár a törvényhozó testület ezt követően egy évvel még meghosszabbította saját felhatalmazását, azt már nem tudta kitölteni.¹² 2014 februárjában Halifa Haftar, a keleti országrész legjelentősebb katonai erejének, a Líbiai Nemzeti Hadseregnek (*Libyan National Army* – LNA) a parancsnoka puccsot kísérelt meg, majd 2014 márciusában a kormányválságot követően a GNC két frakcióra szakadt.¹³ Ahmed Maítik képviselte az iszlamista irányvonalat, őt elsősorban a nyugati országrész támogatta, míg a szekuláris nézetet és a keleti érdekeket az Abdullah ath-Thinni mögötti csoportosulás képviselte, valamint Haftar erői is az utóbbit támogatták.¹⁴ Az ország fegyveres milíciái érdekeik szerint változtatták szövetségeiket a két oldallal. A Muszlim Testvérek fegyveres szárnyát képviselő tripoli fegyveres csoportok (*Libyan Revolutionaries Operation Room* – LROR) és az ország egyik legerősebb milíciája, a miszrátai Maítik mögött állt, míg a Zintán milícia ath-Thinnit támogatta, és Haftar tábornok is leginkább vele szimpatizált.¹⁵

Eközben az Iszlám Állam líbiai fiókszervezete is megjelent Dernában, majd Szirtben, valamint Bengáziban is erősödtek a radikális csoportok, többek között a Bengázi Forradalmi Súra Tanács és az Anszár as-Saría, ezért 2014 májusában Haftar megindította a keleti területeken a Méltóság hadműveletet, azzal a céllal, hogy megtisztítsa Bengázit

¹¹ CNN: *Egypt declares El-Sisi winner of presidential election*. [online], 2014. 06. 04. Forrás: CNN.com [2020. 05. 25.]

¹² Patrik Markey – Ghaith Shennib: *In standoff, Libyans protest over parliament extension*. [online], 2014. 02. 07. Forrás: reuters.com [2020. 05. 29.]

¹³ Anas El Gomati: *Haftar's Rebranded Coups*. [online], 2019. 07. 30. Forrás: carnegieendowment.org [2020. 05. 29.]

¹⁴ Marsai Viktor: *A migrációs diskurzus margójára III. – A líbiai válság az európai migráció tükrében*. [online], *Nemzet és Biztonság*, 12. (2019), 1. 110–134. Forrás: nemzetesbiztonsag.hu [2020. 05. 26.]

¹⁵ LROR: a Líbiai Forradalmárok Műveleti Központja nevű szervezet 2013-ban jött létre a Muszlim Testvérekhez köthető militáns csoportokból, vezetője a GNC 2013-ban megválasztott elnöke, Núri Abusahman. A szervezetet terroristaszervezetként tartják számon.

Miszrátai milícia: A miszrátai fegyveres csoportnak legalább 40 ezer tagja van, ezzel Líbia legerősebb fegyveres milíciája. A líbiai Iszlám Állam elleni küzdelemben kiemelt szerepe volt.

a radikálisoktól.¹⁶ Május 18-án Haftar szövetségesei megtámadták a tripoli parlamentet, aminek következtében az iszlamisták mögött álló tripoli és miszrátai fegyveresek létrehozták a Líbiai Pajzs nevű szövetséget, és a Líbiai Hajnal művelet keretében ellentámadásba kezdtek.¹⁷ Végül 2014. augusztus végére el is foglalták Tripoli központját és a repteret.

Miután a GNC nem tudta megoldani a kormányválságot, 2014. június 25-én választásokat tartottak Líbiában, és megalakult a GNC-t leváltó Képviselőház (*House of Representatives* – HoR), amelynek többségét a szekuláris oldalt képviselők adták. Az eredményt az iszlamista frakció nem fogadta el, majd a Líbiai Legfelsőbb Bíróság is alkotmányellenesnek nyilvánította.¹⁸ Az iszlamista képviselők továbbra is a GNC-t tartották legitimnek, ezért a HoR és az általa választott kormány Tobrukba és Bajdába helyezte székhelyét, mert Tripolit az iszlamista fegyveresek uralták.

A kettős kormányzás a keleti és nyugati országrészek közötti ellentét kiéleződéséhez, az Iszlám Állam líbiai térnyeréséhez és a líbiai polgárháború második szakaszának kibontakozásához vezetett. Az egyiptomi politikai visszarendeződés során és azt követően is prioritássá vált az egyiptomi vezetés számára a terrorizmus elleni küzdelem, amely elsősorban a Muszlim Testvérek visszaszorítását célozta, mivel Murszi elnök és a Muszlim Testvérek megbuktatását követően Egyiptomban jelentősen megnövekedett a terrorcselekmények száma.¹⁹ A keleti, gázai határnál a Hamász, míg nyugatról a líbiai szélsőségesek átszivárgása jelentette a legnagyobb fenyegetést Kairó számára. A 2014-ben kiéleződő líbiai belpolitikai válságban egyértelmű volt, hogy az egyiptomi katonai vezetés és később esz-Szíszi elnök politikai érdekeit és ideológiai nézeteit leginkább Halifa Haftar testesíti meg Líbiában. A kettős kormányzás időszakában Egyiptom a szekuláris irányultságú HoR-t támogatta, szemben a Muszlim Testvérekhez köthető GNC-vel.

A 2014 májusától eskalálódó líbiai polgárháború rendezésében az ENSZ vállalt közvetítő szerepet, amelynek célja elsősorban az volt, hogy a két líbiai kormányzathoz egy egységkormányt hozzon létre. 2015 januárjában kezdődtek az egyeztetések, majd az egy évig húzódó tárgyalássorozat eredményeképpen 2015. december 17-én a felek Szkírhátban aláírták a Líbiai Politikai Megállapodást.²⁰ A megegyezést sürgette, hogy az Iszlám Állam időközben elfoglalta Szirt és Derna városát is, ezért szükség volt egy nemzetközileg elismert kormányzatra, amelyik kérheti a nemzetközi beavatkozást az ISIS visszaszorítására.²¹ A líbiai egységkormány vezetője Fáíz ász-Szarrádzs miniszterelnök lett, azonban a GNC

¹⁶ Az Iszlám Állam líbiai fiókszervezete 2014 novemberében jött létre Derna városában, miután Szíriából visszatért a líbiai harcosokból álló Battár Brigád, és létrehozta a Súra Tanács az Iszlám Fialtaljaiért nevű szervezetet. Hozzájuk csatlakozott a Dernában szintén aktív radikális csoport, az Anszár as-Saría tagjainak jelentős része is, majd felesküdték az Iszlám Államnak. A líbiai Iszlám Állam sejtjei megjelentek Szirt és Bengázi városokban is, de a szervezet nem tudott egybefüggő területet uralni Líbiában. Az ISIS líbiai szárnya szembekerült az al-Káidához kötődő radikális csoportokkal is, de a levantei területek legerősebb szatellit-szervezete lett, és nagyszámú külföldi harcos csatlakozott hozzájuk. Mindezek ellenére nem rendelkeztek olyan erőforrások felett, mint az iraki szervezet. Lásd bővebben: Jason Pack – Rhiannon Smith – Karim Mezran: *The Origins and Evolution of ISIS in Libya*. [online], 2017. 07. 20. Forrás: atlanticcouncil.org [2020. 05. 26.]

¹⁷ Marsai (2019) i. m.

¹⁸ Mohamed Eljarh: *The Supreme Court Decision That's Ripping Libya Apart*. [online], 2014. 11. 06. Forrás: foreignpolicy.com [2020. 05. 23.]

¹⁹ Khaled Mahmud: *Sisi's Ambitions in Libya*. [online], 2018. 11. 30. Forrás: carnegieendowment.org [2020. 05. 29.]

²⁰ Lásd bővebben: *Libyan Political Agreement*. [online], 2015. 12. 17. Forrás: unmissions.org [2020. 05. 26.]

²¹ Pack–Smith–Mezran (2017) i. m.

és a HoR több vezető politikusa sem támogatta a megállapodást, és Halifa Haftar sem kapott szerepet. A líbiai hadsereg főparancsnoka az Elnöki Tanács vezetője lett, és a vezérkari főnök jelölése is az Elnöki Tanács hatáskörébe került. A kezdetektől látható volt, hogy az új vezetés nem oldja fel a hosszú távú belpolitikai ellentéteket.²²

Egyiptom aktív szerepet vállalt a diplomáciai rendezésben. Az egyiptomi kormányzat bilaterális, regionális és nemzetközi szinteken is részese volt a tárgyalássorozatoknak, amelyek a líbiai rendezést szolgálták. Már a Líbiai Politikai Megállapodás elfogadását megelőzően, az Afrikai Unió és az Arab Liga támogatásával létrehozták a Líbiai Szomszédság Csoportot, hogy közösen segítsék a líbiai stabilizáció előmozdítását: a líbiai biztonsági szektor egyesítésére és a politikai diskurzus elősegítésére két munkacsoportban folyt az egyeztetés.²³ A Szkírháti Megállapodás aláírását követően esz-Sziszí elismerte ugyan az új líbiai egységkormányt, azonban az általa preferált politikai erők elutasították azt. Egyiptom egy Líbia–Líbia párbeszéd megteremtésében látta a hosszú távú rendezés lehetőségét. A Líbiával kapcsolatos egyeztetések fórumaként esz-Sziszí kormánya létrehozta az Egyiptomi Líbia Bizottságot 2016 augusztusában. A líbiai rendezést illető elképzeléseit a 2016. novemberi afrikai uniós csúcstalálkozón vázolta, és vállalta a koordináló szerepet, valamint egy egyesített líbiai haderő létrehozásának szükségességét is kiemelte. Az egyiptomi vezetés számtalan egyeztetést folytatott a líbiai felekkel, ennek eredményeként 2016 decemberében elfogadták az első kairói deklarációt, amely módosítási javaslatokat tartalmazott a Szkírháti Megállapodással kapcsolatban, és ezekkel a feltételekkel a GNC és a HoR által létrehozott „ellenkormányok” is egyetértettek.²⁴ A módosítások a katonai szervezetek vezetőivel kapcsolatos rendelkezéseket, illetve az Elnöki Tanács és Legfőbb Államtanács összetételének felülvizsgálatát érintették. A GNA azonban nem fogadta el a módosításokat, így nem történt látványos politikai előrelépés.

A diplomáciai rendezésben vállalt szerepe mellett Egyiptom és a szövetséges Egyesült Arab Emírségek is tevékenyen részt vállaltak Haftar 2014-ben indított Méltóság hadműveletében, és azóta is katonai támogatást nyújtanak a líbiai tábornoknak. Az egyiptomi légi-erő 2015 februárjában kapcsolódott be a harcokba, miután az Iszlám Állam kivégzett 21 egyiptomi kopt állampolgárt Szirt közelében.²⁵ A három évig húzódó Méltóság hadműveletben Egyiptom szárazföldi erővel is részt vett, valamint később hozzásegítette Haftar csapatait Derna elfoglalásához, amiben az egyiptomi különleges erők támogatták az LNA-t.²⁶ 2014 végére a Szíriából visszatérő harcosokból létrejött az ISIS líbiai szárnya Bengáziban, majd a szervezet beszivárgott Dernába is, azonban a helyi iszlamista csoportok fenyege-

²² International Crisis Group: *The Libyan Political Agreement: Time for a Reset*. [online], 2016. 11. 04. Forrás: crisisgroup.org [2020. 05. 26.]

²³ Líbiai Szomszédság Csoportot 2014-ben hozták létre az Egyenlítői Guineában tartott Afrika csúcstalálkozó során. A kezdeményezésben részt vesz Algéria, Líbia, Egyiptom, Tunézia, Szudán, Csád és Niger. A szerveződés elsődleges célja, hogy Líbia közvetlen szomszédjai politikai és biztonságpolitikai támogatást nyújtsanak Líbiának, és megfékezzék a Líbiába áramló radikális csoportokat, amelyek az egész térség biztonságát veszélyeztetik. Lásd bővebben: State Information Service: *Egypt's efforts to resolve Libyan crisis*. [online], Forrás: sis.gov.eg [2020. 05. 26.]

²⁴ Lobna Monib: *Egypt's policy in Libya: A Government of National Accord by other means*. [online], 2017. 01. 26. Forrás: madamasr.com [2020. 05. 29.]

²⁵ Erin Cunningham – Heba Habib: *Video shows purported beheading of Egyptian Christians in Libya*. [online], 2015. 02. 15. Forrás: washingtonpost.com [2020. 05. 25.]

²⁶ The New Arab: *Egypt 'deploys special forces to Libya' to back Haftar*. [online], 2017. 05. 30. Forrás: english.alaraby.co.uk [2020. 05. 29.]

tésként tekintettek rájuk és kiszorították a városból, akik ezt követően, 2015 márciusában elfoglalták Szirtet. Az ISIS-t a GNC-t támogató miszrátai milícia próbálta meg kiszorítani Szirtből – kezdetben kevés sikerrel.

A líbiai egységkormány 2016 márciusában tért vissza Tripoliba, a miszrátai milícia pedig beállt az új vezetés mögé, majd 2016 májusában megindult a kormányerők ISIS elleni művelete, amelyhez Szarrádsz nemzetközi segítséget kért, és az Amerikai Egyesült Államok légi támogatásával 2016 decemberére sikerült kiszorítani Szirtből az ISIS-t. Bár a Méltóság hadművelet a terrorizmus elleni küzdelem jegyében zajlott, Haftar és az LNA nem csatlakozott a kormányerőkhöz az ISIS elleni műveletben, hanem nyugat felé terjeszkedett a szirti harcok idején, és 2016 szeptemberére elfoglalta a Szirthhez közeli északi olajlétesítményeket.²⁷ 2017 végéig az LNA egyiptomi, emírségekbeli és orosz támogatással elfoglalta Dernát, majd Bengázit, így gyakorlatilag a keleti területeket Haftar uralta. Ezt követően a hadúr dél felé, Fezzán tartományban terjeszkedve folytatta „terrorellenes” műveleteit, amelyek valós célja a rivális fegyveres csoportok megtörése volt.

A líbiai belpolitikai válság egyre mélyült. 2017. februárban az egyiptomi diplomácia fáradozásainak ellenére nem sikerült elérnie, hogy ismét tárgyalóasztalhoz üljenek a felek. A kairói találkozó az egyiptomi támogatást élvező Haftar tábornok miatt hiúsult meg. Az Egyiptom által támogatott rendezési terv szerint az Elnöki Tanács létszámát 3 tagúra kellene csökkenteni, amelynek Szarrádsz, Szaláh és Haftár a tagja, a HoR és a Legfelsőbb Államtanács tagjaiból 15-15 fős közös bizottságot hozzanak létre a politikai konszenzus kialakítására, majd az alkotmánytervezet felülvizsgálatát és elfogadását követően az elnöki és parlamenti választásokat a tervek szerint 2018 februárjában tarthatták volna.²⁸ Haftar visszalépése a tárgyalásoktól az egyiptomi diplomácia tekintélyét is csorbította, a tábornok kiszámíthatatlan lépéseivel óvatosságra intette támogatóit. Oroszország azzal jelezte nem tetszését, hogy 2017 márciusában találkozóra hívta Fájíz asz-Szarrádsz elnököt. Ezt követően végül 2017 májusában Abú Dzabiban megvalósult a találkozó a GNA, a HoR és az LNA vezetője között, amelyen a korábban említett egyiptomi találkozóra előkészített javaslatot tárgyalták meg.²⁹

Ez az elképzelés az ENSZ rendezési tervébe is bekerült. 2017 júliusában Gasszán Szalamé lett az ENSZ líbiai különmegbízottja. Ekkorra egyértelművé vált, hogy a Líbiai Politikai Megállapodásban foglalt kétéves átmenet alatt az egységkormánynak nem sikerült egységet teremtenie az országban, a HoR és az Államtanács egymással versengve próbálta akadályozni a kormány erőfeszítéseit, ezért újra kell gondolni az átmenet lépéseit, ami előremozdíthatja a folyamatot.³⁰ Szalamé 2017 szeptemberében ismertette új akciótervét a líbiai helyzet rendezésére, ami a Líbiai Politikai Megállapodás újragondolása volt.³¹ A ha-

²⁷ Arab Center for Research and Policy Studies: *The Scramble for the Oil Crescent and the Fight to Control Libya*. [online], 2017. 03. Forrás: dohainstitute.com [2020. 05. 29.]

²⁸ Lin Noueihed – Ahmed Mohammed Hassan: *Egypt brokers Libya peace roadmap, but key figures fail to meet*. [online], 2017. 02. 16. Forrás: reuters.com [2020. 05. 21.]

²⁹ Marsei Viktor: Líbia agóniája. In Molnár Anna – Komlósi Orsolya (szerk.): *Az Európai Unió Mediterrán térséggel összefüggő kapcsolata – Párbeszéd és konfliktusok*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 89–90.

³⁰ Karim Mezran: *Libya Stuck in Transition*. [online], IEMED Mediterranean Yearbook 2018. Forrás: iemed.org [2020. 05. 29.]

³¹ Lisa Watanabe: *UN Mediation in Libya: Peace Still a Distant Prospect*. [online], *CSS Analyses in Security Policy*, (2019), 246. 1–4. Forrás: css.ethz.ch [2020. 05. 29.]

tékonyabb működés elősegítésére háromtagúra csökkentette volna az Elnöki Tanácsot, majd a már említett HoR és az Államtanács tagjaiból létrehozott bizottságban újratárgyalta volna a Politikai Megállapodásban foglaltakat. Második lépésként egy nemzeti konferencia keretében tárgyalóasztalhoz ültette volna a líbiai feleket, hogy egy olyan államszervezetet építsenek ki, ahol a törvényhozás nem akadályozhatta volna a végrehajtó kormányt. Ezt követően került volna sor az új alkotmány népszavazással történő elfogadtatására, amit az elnök- és parlamenti választások követtek volna. A tervezett lépések megvalósítására egy év állt volna rendelkezésre. A HoR és az Államtanács nem támogatta az Elnöki Tanács létszámának csökkentését, ezért a folyamat megrekedt. Ennek ellenére a Líbiai Nemzeti Konferencia megszervezése továbbra is folyt, amit 2019 áprilisában tartottak volna, majd ezt követően júniusban került volna sor a parlamenti választásra.³²

A rendezés kudarca, a líbiai polgárháború harmadik szakasza

Az ENSZ rendezésre tett újabb erőfeszítéseivel egy időben tovább eszkalálódott a helyzet Líbiában: Halifa Haftar folytatta műveleteit Fezzán tartományban, így az ország területének nagyobb része az LNA ellenőrzése alá került.³³ A helyzet rendezésébe a líbiai befolyásra törekvő európai hatalmak is bekapcsolódtak, és 2018 májusában Emmanuel Macron francia elnök Párizsban tárgyalt a felekkel a választások megtartásáról, illetve a felek megállapodtak a tüzszünet megkötéséről.³⁴ Majd 2018 novemberében Olaszország adott otthont egy líbiai rendezésre irányuló csúcstalálkozónak Palermóban.³⁵ Mindkét találkozó célja az volt, hogy Líbiában mihamarabb megtarthassák a választásokat. A tárgyalások ellenére 2018 decemberére Haftar erői elfoglalták a fezzáni olajlétesítményeket, ezzel az ország gazdaságának gerincét adó legjelentősebb kőolaj-kitermelőhelyek az LNA fennhatósága alá kerültek.

2019. április 4-én Haftar megkezdte a Tripoli elleni műveleteit, elfoglalta Garíjánt és a tripoli repteret. A műveletek megindítása előtt márciusban Haftar a szaúdi koronaherceggel is találkozott Rijádban, és egyes hírek szerint a szaúdi vezetés jelentős anyagi támogatást nyújtott az LNA-nak az offenzívához.³⁶ 2019. április 14-én az egyiptomi elnök is ellátogatott Haftar tábornok, amikor Abdel Fattáh esz-Szízsi elnök is támogatást ígért a „terrorizmusellenes” műveletekhez. Azonban az LNA kezdeti sikerei nem vezettek gyors győzelemhez, annak ellenére sem, hogy Egyiptom, az Egyesült Arab Emírségek és Oroszország is segítette őket. A GNA májusban ellentámadással visszafoglalta Garíjánt, ezzel az LNA ellátási útvonala nagyon beszűkült. 2019 decemberében Haftar bejelentette, hogy megindítja a végső nagy műveletet Tripoli elfoglalására, ezért a GNA Törökország beavatkozását kérte, és 2020 januárjában a török szárazföldi erők meg is érkeztek Tripolibá.

³² Emmadeddin Badi – Mohamed El-Jahr – Marwa Farid: *At a Glance: Libya's Transformation 2011–2018: Power, Legitimacy and the Economy*. [online], 2019. 04. Forrás: democracy-reporting.org [2020. 05. 30.]

³³ Wolfram Lacher: *International Schemes, Libyan Realities: Attempts at Appeasing Khalifa Haftar Risk Further Escalating Libya's Civil War*. [online], *SWP Comment*, (2019), 45. 1–4. Forrás: swp-berlin.org [2020. 05. 30.]

³⁴ Claudia Gazzini: *Making the Best of France's Libya Summit*. [online], 2018. 05. 28. Forrás: crisisgroup.org [2020. 05. 30.]

³⁵ Giovanna Di Maio: *The Palermo Conference on Libya: A Diplomatic Test for Italy's New Government*. [online], 2018. 11. 19. Forrás: brookings.edu [2020. 05. 30.]

³⁶ Al Jazeera: *Saudis gave Libya's Haftar millions of dollars before offensive*. [online], 2019. 04. 13. Forrás: aljazeera.com [2020. 05. 30.]

Törökország bekapcsolódásával kiegyenlítődket az erőviszonyok, és Haftar offenzívája megrekedt.

A Tripoli elleni offenzíva zsákutcába juttatta az ENSZ diplomáciai rendezésre tett kísérletét. 2019 júliusában Gasszán Szalamé három pontot tartalmazó javaslatot nyújtott be, amely szerint az erőszak megfékezésére tűzszünet megkötésére szólította fel a feleket, majd egy nemzetközi konferencia keretében újrafogalmazták a lehetséges politikai megoldás feltételeit, hogy végül megtarthassák az áprilisa tervezett Nemzeti Konferenciát. Ez a tűzszünet nagyon rövid életű volt, de a harcok kimenetelében nem történt jelentős előrelépés. 2020. január 19-én került sor a berlini konferenciára, amelyen meghatározták a politikai rendezéshez való visszatérés lépéseit.³⁷ Ezt megelőzően Törökország és Oroszország tűzszüneti megállapodás megkötésére bízta a feleket, azonban Halifa Haftar nem írta alá a megállapodást. Haftar nem volt érdekelt egy új egységkormány megteremtésében, és bár megjelent az ENSZ által szervezett konferencián, de továbbra is a katonai győzelem volt a végső célja.³⁸

Törökország beavatkozását követően Haftar Tripoli elfoglalását célzó terveinek megvalósítása egyre messzebb került: 2020 áprilisában a GNA török támogatással elkezdte visszaszorítani Haftar erőit a nyugati területeken. A veszteségek miatt fokozódott a feszültség Haftar és az őt támogató HoR között. A HoR vezetője, Akíla Szalah kísérletet tett a politikai rendezéshez való visszatérésre, amikor 2020. április 25-én nyolc pontból álló nyilatkozatot adott ki, amelyben gyakorlatilag a Gasszán Szalamé és az ENSZ által támogatott megoldást szorgalmazta, ebben azonban Haftar szerepe nem volt nevesítve.³⁹ Erre reagálva Haftar újabb sikertelen puccsal próbálkozott.⁴⁰ A tábornok katonai sikereket nem tudott felmutatni, ami kétségeket keltett támogatóiban. Miután a GNA visszafoglalta Szabrárát és Szurmánt, offenzívát indítottak az al-Watíja légibázis ellenőrzéséért, amelyet az LNA 2014-ben foglalt el. 2020. május 18-án a GNA török támogatással elfoglalta az LNA számára stratégiai fontosságú repteret, ezzel Haftar erőinek lehetőségei beszűkültek Tripoli környékén, és nehézkessé vált a logisztikai támogatásuk, így az LNA visszavonult Tripoli külső kerületeiből.⁴¹ 2020. június 4-én Haftar Tripoli elleni műveletének utolsó bástyája is elesett, miután a GNA Tarhúna városát is ellenőrzése alá vonta.⁴²

Haftar kudarcait követően, 2020. június 6-án Egyiptom a líbiai konfliktus megoldására politikai rendezési javaslattal állt elő, amelynek első lépése az általános tűzszünet kihirdetése volt, ami 2020. június 8-án lépett volna életbe. A Kairói nyilatkozat továbbra is háromtagú elnöki tanács felállítását szorgalmazta, a korábbi elképzeléshez képest annyiban

³⁷ Presse- und Informationsamt der Bundesregierung: *The Berlin Conference on Libya: Conference Conclusions*. [online], 2020. 01. 19. Forrás: unsmil.unmissions.org [2020. 05. 30.]

³⁸ Karim Mezran: *Importing Instability? How External Influences Nurture the War in Libya*. [online], *IAI Commentaries*, (2020), 31. 1–6. Forrás: iai.it [2020. 05. 30.]

³⁹ Sami Saptia: *HoR head Ageela Saleh proposes 8-point political initiative*. [online], 2020. 04. 25. Forrás: libyaherald.com [2020. 05. 30.]

⁴⁰ Al Arabiya News: *Libyan National Army's Haftar claims "mandate from the people"*. [online], 2020. 04. 28. Forrás: alarabiya.net [2020. 05. 30.]

⁴¹ France24: *Haftar's forces pull out of parts of Tripoli after losing strategic airbase*. [online], 2020. 05. 20. Forrás: france24.com [2020. 05. 30.]

⁴² Al Jazeera: *Libyan government forces seize Haftar stronghold Tarhuna*. [online], 2020. 06. 05. Forrás: aljazeera.com [2020. 06. 05.]

módosítva, hogy a tagok a három régiót képviseljék; ez egybecsengett Szalah áprilisban felvázolt tervével. Az egyiptomi terv az átmeneti időszakot másfél évben határozta meg.⁴³

A GNA és török szövetségese elutasította az egyiptomi javaslatot, Szirt és az el-dzsufrai katonai bázis visszafoglalását tűzték ki célul, illetve a tűzszünet megkötésének feltételeként szabták, hogy Haftar vonja vissza az LNA erőit Szirt városából.⁴⁴ A stratégiai jelentőségű városokat egyik fél sem akarta feladni, megkezdődtek a műveletek Szirt elfoglalására, 2020. június 11-re a GNA erői pedig elérték a város peremét. 2020. június 20-án az egyiptomi elnök ellátogatott a líbiai határ mellett található nyugati katonai körzetbe, ahol bejelentette, hogy Egyiptom kész közvetlenül beavatkozni Líbiában, amennyiben a GNA és a török erők átlépi a Szirt és El-Dzsufra vonalat, mivel ez közvetlen nemzetbiztonsági fenyegetést jelentene Egyiptom számára.⁴⁵ Az egyiptomi parlament 2020. július 20-án megszavazta a felhatalmazást az egyiptomi haderő külföldi alkalmazására, a lehetséges beavatkozás nemzetközi legitimitását a HoR és a keleti törzsi vezetők felkérése biztosítja Egyiptom számára.⁴⁶

Szirtben és El-Dzsufrában folytatódtak az összecsapások júniusban és júliusban, közben háttértárgyalások folytak a politikai rendezés lehetőségeiről. Németország külügyminisztere és az Egyesült Államok líbiai nagykövete is tárgyalásokat kezdeményezett a GNA és a HoR vezetőivel egy azonnali általános tűzszünet megkötéséről és Szirt demilitarizált övezetté nyilvánításáról, valamint az olajterminálok megnyitásáról. Az Egyesült Államok is támogatta a Kairói nyilatkozatot, ami visszatérést jelenthetne az ENSZ által kezdeményezett rendezési folyamathoz.⁴⁷ A líbiai feleket támogató külső hatalmaknak sem volt érdekük a háborús eszkaláció, ezért a GNA-t támogató Törökország és a HoR, valamint a Haftar mögött álló Oroszország is tárgyalásztalhoz ült a líbiai helyzet megvitatására.

A külső nyomás mellett a líbiai társadalomban is fokozódott az elégedetlenség: mind a keleti, mind a nyugati országrészben tüntetések voltak az egyre romló életkörülmények és az állandó áramkimaradások miatt. 2020. augusztus 21-én Fáíz asz-Szarrádzs és Akíla Szalah külön nyilatkozatban jelentették be az általános tűzszünetet.⁴⁸ Az ENSZ újonnan megválasztott líbiai különmegbízottja, Stephanie Williams és a Líbiával szomszédos államok közvetítőként támogatják a líbiai felek erőfeszítéseit a politikai rendezés előmozdításában. A HoR és a Legfelső Államtanács (HSC) tagjai 2020 szeptemberében Bouznikaban, Montreux-ben és Kairóban is találkoztak, hogy kidolgozzák a politikai átmenet lépéseinek kompromisszumos feltételeit. A 2020. szeptember 10–13. között Kairóban tartott

⁴³ France24: *Egypt announces new plan to end war in Libya as Haftar offensive loses ground*. [online], 2020. 06. 06. Forrás: france24.com [2020. 06. 08.]

⁴⁴ Szirt és El-Dzsufra városok stratégiai jelentőségük. A két város a keleti és nyugati országrész határán fekszik. Szirt jelentőségét növeli, hogy a város felől megközelíthetőek az ország legnagyobb olajleltételei, míg El-Dzsufrában található az ország legnagyobb katonai bázisa. Lásd bővebben: Naval Sayed: *Strategic Significance of Libya's Sirte, Jufra*. [online], 2020. 06. 21. Forrás: see.news [2020. 06. 21.]

⁴⁵ Noha El Tawil: *Possible Egyptian 'direct' intervention in Libya becomes legitimate: President Sisi*. [online], 2020. 06. 20. Forrás: egypttoday.com [2020. 06. 21.]

⁴⁶ Mohammed Al-Shamaah: *Libyan tribes to El-Sisi: 'We need Egyptian support to expel Turkish colonizer'*. [online], 2020. 07. 16. Forrás: arabnews.com [2020. 07. 24.]

⁴⁷ Sami Zaptia: *U.S continues pushing for Libya peaceful solution in Cairo and with HoR's Saleh* [online], 2020. 08. 11. Forrás: libyaherald.com [2020. 08. 21.]

⁴⁸ Al Arabiya News: *Libya's warring parties declare ceasefire: Statements*. [online], 2020. 08. 21. Forrás: alarabiya.net [2020. 08. 21.]

megbeszéléseik során a HoR és a HSC elfogadta a politikai átmenet ütemtervét, valamint 2021. októberre határozták meg a líbiai választások céldátumát.⁴⁹ 2020. szeptember 16-án asz-Szarrádzs bejelentette, hogy lemond az elnöki tisztségről, amint a líbiai párbeszéd bizottsága megválasztja az új Elnöki Tanácsot.⁵⁰ 2020. szeptember 20-án orosz közvetítéssel Szocsiban találkozott Haftar és a GNA elnökhelyettese, Ahmed Maítik. A felek megállapodtak az olajlétesítmények nyolc hónapja tartó blokádjának feloldásáról, amely eddig közel 9 milliárd dollár veszteséget jelentett az ország számára.⁵¹ A politikai párbeszéddel párhuzamosan a líbiai biztonsági erők vezetése is tárgyalásokat folytatott, első megbeszélésükre 2020. szeptember 28–29-én került sor Hurgadában. A tárgyalások során első lépésként megállapodtak néhány bizalomerosztó intézkedésről: a belföldi repülőjáratok újraindításáról a keleti és nyugati országreszek között, illetve az ország középső részén az utak megnyitásáról. A találkozó legfontosabb eredménye azonban az volt, hogy a GNA és az LNA katonai vezetése hajlandónak mutatkozott folytatni a berlini konferencián meghatározott tárgyalásokat a biztonsági szektort érintő kérdésekben.

Ezt követően egy asztalhoz ültek az öt + öt egyesített katonai bizottság vezető tisztviselői, és 2020. október 23-án Genfben aláírták a tűzszüneti megállapodást. Ezzel együtt elfogadták, hogy a felek visszavonják erőiket a frontvonalról, valamint a keretfeltételeket az egyesített líbiai haderő létrehozásáról, illetve a fegyveres csoportok lefegyverzéséről és integrálásáról. Az egyezmény értelmében 90 nappal a tűzszüneti megállapodás után ki kell vonni a külföldi harcosokat az országból.⁵²

Líbiában nagy reményeket fűznek a tűzszüneti megállapodáshoz, habár a Haftar-ellenes erők szkeptikusak a megvalósulással kapcsolatban, és a líbiai Muszlim Testvériség is elutasítja, mert Haftart nem tekintik tárgyalópartnernek. Nemzetközi téren is többnyire pozitívan fogadták az előrelépést, de Törökország szerint nem lesz hosszú életű a megbékélés.⁵³ A tárgyalások novemberben folytatódnak, hogy pontosítsák az elfogadott keretfeltételeket és azok gyakorlati megvalósítását, ami vélhetően több vitás kérdést is felszínre hoz. A biztató jelek ellenére Líbiában nagyon törekeny a helyzet, a fegyvern nyugvás megőrzéséhez minden líbiai félnek és külföldi támogatóiknak is be kell tartani a feltételeket.

Összegzés és következtetések

Egyiptom 2014 óta Haftar mögött állt, és bár nem ismeri el, de katonailag is segítette az LNA műveleteit a terrorizmusellenes küzdelem jegyében. Kairó kezdetben nem támogatta Haftar Tripoli elleni offenzíváját. Egyrészt azért, mert kevés esélyt látott arra, hogy sikerrel zárul, és egy elhúzódó polgárháború a nyugati határa mentén veszélyezteti biztonságát. Másrészt

⁴⁹ Sami Zaptia: *HoR and HSC Cairo delegations reach agreements – including constitutional elections by October 2021*. [online], 2020. 09. 14. Forrás: libyaherald.com [2020. 10. 23.]

⁵⁰ Daily Sabah: *Libya's PM Sarraj says he wants to step down by end of October*. [online], 2020. 09. 16. Forrás: dailysabah.com [2020. 10. 23.]

⁵¹ Al Jazeera: *Haftar announces conditional lifting of Libya oil blockade*. [online], 2020. 09. 18. Forrás: aljazeera.com [2020. 10. 23.]

⁵² Sami Zaptia: *Immediate and permanent ceasefire agreement throughout Libya signed in Geneva*. [online], 2020. 10. 23. Forrás: libyaherald.com [2020. 10. 23.]

⁵³ International Crisis Group: *Fleshing Out the Libya Ceasefire Agreement*. [online], 2020. 11. 04. Forrás: crisisgroup.org [2020. 11. 04.]

Haftar a művelet megindításakor Líbia jelentős részét, valamint az ország legjelentősebb olajlétesítményeit is ellenőrzése alatt tartotta, ezzel maga mögé állította Franciaországot és Oroszországot is, ami jó tárgyalási pozíciót biztosított a líbiai tábornoknak.

Egyiptom támogatta Haftar politikai ambícióit, és a 2018-as ENSZ rendezési törekvéseket elősegítő, Egyiptom által kezdeményezett tárgyalások Haftar politikai pozícióba helyezését is célozták, azonban a tábornok ennél többet akart. Az Egyesült Arab Emírségek és Szaúd-Arábia a Tripoli elleni offenzíva megindítását sürgette. Egyiptom mindkét országgal a gazdaság és a kőolajellátás szempontjából is függőségi viszonyban van, fegyverbeszerzéseinek egy részét is azok finanszírozzák. Szövetségesi nyomására végül Kairó is beállt a líbiai tábornok mögé a Tripoli elleni támadásban. A kezdeti sikereket követően az egyiptomi kormány bízott abban, hogy Haftar mégis eléri a célját, mert ez Kairó számára kedvező politikai fordulatot hozott volna, és növelte volna líbiai és regionális befolyását is. Haftar előrenyomulása azonban alig néhány hónap alatt Tripoli külvárosaiban megakadt, és hónapokig nem történt előrelépés, majd a török beavatkozás végleg keresztülhúzta Haftar terveit.

A GNA erői török támogatással a korábbinál is nagyobb veszélyt jelentettek az egyiptomi kormányzat számára, ugyanis már nemcsak a líbiai Muszlim Testvérek és más iszlamista csoportok által is támogatott nyugat-líbiai kormány, de regionális riválisa is fenyegette. A török beavatkozásra reagálva a Haftar mögött sorakozó külföldi támogatók – Oroszország, Franciaország, az Egyesült Arab Emírségek és Egyiptom – is fokozták az LNA-nak nyújtott katonai támogatást. Májusra azonban egyértelművé vált Egyiptom és a többi külföldi patrónus számára is a tripoli művelet kudarca.

Bár Kairó hosszú távú érdekét egy egységes Líbia szolgálná, de biztonsági, gazdasági és társadalmi érdekei leginkább Líbia keleti területeihez kötik, ezért kiemelt egyiptomi érdeké vált, hogy befolyása megmaradjon Kireneikában. Ezért is kezdett tárgyalásokba 2020 áprilisában a líbiai Legfelső Törzsi Tanáccsal.⁵⁴ Egyiptomnak ez a kezdeményezése egyes szakértők szerint irányulhatott alternatívakeresésre, hogy eltávolodhasson Haftartól, akinek társadalmi támogatottsága is gyengülőben volt a háború miatt.⁵⁵ Azonban más vélemények szerint és a későbbi fejleményekből arra is lehet következtetni, hogy a törzsi vezetők megnyerésével nemcsak saját kelet-líbiai befolyását akarta megerősíteni, de Haftar és az LNA támogatói bázisát is.⁵⁶ Június elejére Haftar erői gyakorlatilag azokra a területekre szorultak vissza, amelyeket a tripoli művelet megindítása előtt is uraltak, a GNA és a török erők Szirt felé vették az irányt, ami a keleti területek és a legfontosabb olajlétesítmények felé vezető út kapuja. Ezt követően állt elő Egyiptom a politikai rendezésre tett kísérlettel a Kairói nyilatkozattal. Abban szerepelt az új Elnöki Tanács felállítása regionális alapon. A törzsek befolyása Kaddáfi bukása óta jelentősen növekedett, elsősorban a keleti régióban, mivel az állami intézmények nem tudták megfelelően ellátni funkcióikat, ezért vélhetően a keleti területeket egy Egyiptom számára is elfogadható jelölt képviselné.

⁵⁴ Ariane Lavrilleux: *Libya: what is behind the rise of the tribes?*. [online], 2020. 08. 21. Forrás: theafricareport.com [2020. 08. 25.]

⁵⁵ Mada Masr: *UAE, Egypt prepare for Haftar's exit after loss of Wattyah air base*. [online], 2020. 05. 19. Forrás: madamasr.com [2020. 08. 25.]

⁵⁶ Lavrilleux (2020) i. m.

A GNA és Törökország elutasította az Egyiptom és Akíla Szalah által támogatott megállapodást és a fegyverszünetet, Szirt és El-Dzsufra elfoglalásáról nem akartak lemondani. Az egyiptomi diplomáciai erőfeszítések kudarcát követően Kairó katonai erő alkalmazását helyezte kilátásba, amennyiben a GNA és Törökország átlépi a Szirt és El-Dzsufra vonalat, ami a keleti területek határvonala. Az egyiptomi hadsereg erődemonstrálás céljából 2020. július 10-én nagyszabású hadgyakorlatot tartott, minden haderőnem felvonultatásával a líbiai határ mellett.⁵⁷

Vélhetően csak a legvégső esetben avatkozna be Líbiában, mivel még mindig jelentős gazdasági nehézségekkel küzd az ország, a Sínai-félszigeten évek óta katonai műveletek zajlanak, ami leköti a hadsereg egy részét, és Etiópiával fennálló konfliktusa a nílusi gát kapcsán is rendezetlen. Mindemellett a koronavírus-járvány Egyiptomot sem kerülte el. Ezek tükrében nagy kockázatot jelentene, ha katonailag beavatkozna egy bizonytalan kimenetelű, akár évekig húzódó konfliktusba. Azonban a biztonsági, gazdasági, regionális és szövetségesi érdekei is megkövetelték a határozottabb fellépést. Az egyiptomi hadsereg alkalmazására nem került sor mostanáig, miután a nemzetközi közvetítéssel megvalósult háttértárgyalásoknak köszönhetően végül az eszkaláció helyett megindult a politikai rendezési folyamat, ami elsősorban az orosz–török tárgyalásoknak, valamint a német és amerikai közbenjárásnak volt köszönhető.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Al Arabiya News: *Libyan National Army's Haftar claims "mandate from the people"*. [online], 2020. 04. 28. Forrás: alarabiya.net [2020. 05. 30.]
- Al Arabiya News: *Libya's warring parties declare ceasefire: Statements*. [online], 2020. 08. 21. Forrás: alarabiya.net [2020. 08. 21.]
- Al Jazeera: *Haftar announces conditional lifting of Libya oil blockade*. [online], 2020. 09. 18. Forrás: aljazeera.com [2020. 10. 23.]
- Al Jazeera: *Libyan government forces seize Haftar stronghold Tarhuna*. [online], 2020. 06. 05. Forrás: aljazeera.com [2020. 06. 05.]
- Al Jazeera: *Saudis gave Libya's Haftar millions of dollars before offensive*. [online], 2019. 04. 13. Forrás: aljazeera.com [2020. 05. 30.]
- Al-Shamaah, Mohammed: *Libyan tribes to El-Sisi: 'We need Egyptian support to expel Turkish colonizer'*. [online], 2020. 07. 16. Forrás: arabnews.com [2020. 07. 24.]
- Arab Center for Research and Policy Studies: *The Scramble for the Oil Crescent and the Fight to Control Libya*. [online], 2017. 03. Forrás: dohainstitute.com [2020. 05. 29.]
- Badi, Emmadeddin – Mohamed El-Jahr – Marwa Farid: *At a Glance: Libya's Transformation 2011–2018: Power, Legitimacy and the Economy*. [online], 2019. 04. Forrás: democracy-reporting.org [2020. 05. 30.]
- Black, Ian: *Libya cracks down on protesters after violent clashes in Benghazi*. [online], 2011. 02. 17. Forrás: theguardian.com [2020. 05. 24.]
- The Carter Center: *General National Congress Elections in Libya*. [online], 2012. 07. 07. Forrás: cartercenter.org [2020. 05. 25.]
- CNN: *Egypt declares El-Sisi winner of presidential election*. [online], 2014. 06. 04. Forrás: CNN.com [2020. 05. 25.]

---

⁵⁷ Fatma Lofti: *Egypt continues 'Hasm 2020' drills on countering western border threats*. [online], 2020. 07. 11. Forrás: dailynewsegypt.com [2020. 08. 25.]

- Cunningham, Erin – Heba Habib: *Video shows purported beheading of Egyptian Christians in Libya*. [online], 2015. 02. 15. Forrás: washingtonpost.com [2020. 05. 25.]
- Daily Sabah: *Libya's PM Sarraj says he wants to step down by end of October*. [online], 2020. 09. 16. Forrás: dailysabah.com [2020. 10. 23.]
- Dentice, Giuseppe: *Egypt's Security and Haftar: al-Sisi's strategy in Libya*. [online], 2017. 02. 02. Forrás: isponline.it [2020. 05. 24.]
- Di Maio, Giovanna: *The Palermo Conference on Libya: A Diplomatic Test for Italy's New Government*. [online], 2018. 11. 19. Forrás: brookings.edu [2020. 05. 30.]
- Eleiba, Ahmed: *Egypt recognises Libya's National Transitional Council*. [online], 2011. 08. 22. Forrás: ahram.org.eg [2020. 05. 25.]
- El Gomati, Anas: *Haftar's Rebranded Coups*. [online], 2019. 07. 30. Forrás: carnegieendowment.org [2020. 05. 29.vg]
- Eljarh, Mohamed: *The Supreme Court Decision That's Ripping Libya Apart*. [online], 2014. 11. 06. Forrás: foreignpolicy.com [2020. 05. 23.]
- France24: *Egypt announces new plan to end war in Libya as Haftar offensive loses ground*. [online], 2020. 06. 06. Forrás: france24.com [2020. 06. 08.]
- France24: *Haftar's forces pull out of parts of Tripoli after losing strategic airbase*. [online], 2020. 05. 20. Forrás: france24.com [2020. 05. 30.]
- Gazzini, Claudia: *Making the Best of France's Libya Summit*. [online], 2018. 05. 28. Forrás: crisisgroup.org [2020. 05. 30.]
- Ghanem, Hafez: *Egypt's Difficult Transition: Options for the International Community*. [online], 2016. 07. Forrás: brookings.edu [2020. 05. 25.]
- Harmala, Jason: *Libya's Transition: The Current State of Play*. [online], 2012. 11. 20. Forrás: atlanticcouncil.org [2020. 05. 25.]
- International Crisis Group: *Fleshing Out the Libya Ceasefire Agreement*. [online], 2020. 11. 04. Forrás: crisisgroup.org [2020. 11. 04.]
- International Crisis Group: *The Libyan Political Agreement: Time for a Reset*. [online], 2016. 11. 04. Forrás: crisisgroup.org [2020. 05. 26.]
- Lacher, Wolfram: *International Schemes, Libyan Realities: Attempts at Appeasing Khalifa Haftar Risk Further Escalating Libya's Civil War*. [online], *SWP Comment*, (2019), 45. 1–4. Forrás: swp-berlin.org [2020. 05. 30.] DOI: <https://doi.org/10.18449/2019C45>
- Lavrilleux, Ariane: *Libya: what is behind the rise of the tribes?*. [online], 2020. 08. 21. Forrás: theafricareport.com [2020. 08. 25.]
- Lofti, Fatma: *Egypt continues 'Hasm 2020' drills on countering western border threats*. [online], 2020. 07. 11. Forrás: dailynewsegypt.com [2020. 08. 25.]
- Mahmud, Khaled: *Sisi's Ambitions in Libya*. [online], 2018. 11. 30. Forrás: carnegieendowment.org [2020. 05. 29.]
- Markey, Patrik – Ghaith Shennib: *In standoff, Libyans protest over parliment extension*. [online], 2014. 02. 07. Forrás: reuters.com [2020. 05. 29.]
- Marsai Viktor: *A migrációs diskurzus margójára III. – A líbiai válság az európai migráció tükrében*. [online], *Nemzet és Biztonság*, 12. (2019), 1. 110–134. Forrás: nemzetesbiztonsag.hu [2020. 05. 26.]
- Marsai Viktor: *Líbia agóniája*. In Molnár Anna – Komlósi Orsolya (szerk.): *Az Európai Unió Mediterrán térséggel összefüggő kapcsolata – Párbeszéd és konfliktusok*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 77–94.
- Masr, Mada: *UAE, Egypt prepare for Haftar's exit after loss of Wattiyah air base*. [online], 2020. 05. 19. Forrás: madamasr.com [2020. 08. 25.]
- Mezran, Karim: *Importing Instability? How External Influences Nurture the War in Libya*. [online], *IAI Commentaries*, (2020), 31. Forrás: iai.it [2020. 05. 30.]
- Mezran, Karim: *Libya Stuck in Transition*. [online], *IEMED Mediterranean Yearbook 2018*. Forrás: iemed.org [2020. 05. 29.]
- Monib, Lobna: *Egypt's policy in Libya: A Government of National Accord by other means*. [online], 2017. 01. 26. Forrás: madamasr.com [2020. 05. 29.]
- The New Arab: *Egypt deploys special forces to Libya to back Haftar*. [online], 2017. 05. 30. Forrás: english.alaraby.co.uk [2020. 05. 29.]

- Noueihed, Lin– Ahmed Mohammed Hassan: *Egypt brokers Libya peace roadmap, but key figures fail to meet.* [online], 2017. 02. 16. Forrás: reuters.com [2020. 05. 21.]
- Pack, Jason – Rhiannon Smith – Karim Mezran: *The Origins and Evolution of ISIS in Libya.* [online], 2017. 07. 20. Forrás: atlanticcouncil.org [2020. 05. 26.]
- Presse- und Informationsamt der Bundesregierung: *The Berlin Conference on Libya: Conference Conclusions.* [online], 2020. 01. 19. Forrás: unsmil.unmissions.org [2020. 05. 30.]
- Saleh, Yasmine: *Arab League chief says he respects U.N. resolution.* [online], 2011. 03. 21. Forrás: reuters.com [2020. 05. 25.]
- Sayed, Nawal: *Strategic Significance of Libya's Sirte, Jufra.* [online], 2020. 06. 21. Forrás: see.news [2020. 06. 21.]
- State Information Service: *Egypt's efforts to resolve Libyan crisis.* [online], Forrás: sis.gov.eg [2020. 05. 26.]
- Tawil, Noha El: *Possible Egyptian 'direct' intervention in Libya becomes legitimate: President Sisi.* [online], 2020. 06. 20. Forrás: egypttoday.com [2020. 06. 21.]
- Telegraph: *Libya Crisis: Egypt shipping arms across border to aid rebels.* [online], 2011. 03. 18. Forrás: telegraph.co.uk [2020. 05. 25.]
- United Nations Support Mission in Libya: *Libyan Political Agreement.* [online], 2015. 12. 17. Forrás: unmissions.org [2020. 05. 26.]
- Watanabe, Lisa: *UN Mediation in Libya: Peace Still a Distant Prospect.* [online], *CSS Analyses in Security Policy*, (2019), 246. 1–4. Forrás: css.ethz.ch [2020. 05. 29.]
- Westenberger, Kay: *Egypt's Security Paradox in Libya.* [online], 2019. 04. 08., Forrás: e-ir.info [2020. 05. 24.]
- Zaptia, Sami: *HoR and HSC Cairo delegations reach agreements – including constitutional elections by October 2021.* [online], 2020. 09. 14. Forrás: libyaherald.com [2020. 10. 23.]
- Zaptia, Sami: *HoR head Ageela Saleh proposes 8-point political initiative.* [online], 2020. 04. 25. Forrás: libyaherald.com [2020. 05. 30.]
- Zaptia, Sami: *Immediate and permanent ceasefire agreement throughout Libya signed in Geneva.* [online], 2020. 10. 23. Forrás: libyaherald.com [2020. 10. 23.]
- Zaptia, Sami: *U.S continues pushing for Libya peaceful solution in Cairo and with HoR's Saleh.* [online], 2020. 08. 11. Forrás: libyaherald.com [2020. 08. 21.]

Kozma Tamás¹ – Egeresi Zoltán²

Úton a függetlenség felé?

Törökország földgázpolitikájának (át)alakulása egy változó energiabiztonsági architektúrában

Jelen tanulmány a Törökország földgázbeszerzéseit befolyásoló körülményekben végbement változásokat és azok geopolitikai összefüggéseit vizsgálja az elmúlt évek vonatkozásában. Az elemzés arra világít rá, hogy Törökország helyzete a régió energiabiztonsági folyamataiban jelentős átalakuláson ment és megy keresztül napjainkban is, a korábbiakhoz képest Ankara immáron jobb infrastrukturális feltételekkel és fejlődő alkupozíciókkal rendelkezik az ország földgázbeszerzéseinek szervezése terén, ugyanakkor az ország energiapolitika-orientált külpolitikája korántsem mentes a feszültségektől, ami különösképpen a Földközi-tenger keleti medencéjében vált láthatóvá.

Kulcsszavak: Törökország, földgáz, Kelet-Mediterráneum, Fekete-tenger, Oroszország

On the Way to Independence?

The Changes of Turkey's Natural Gas Policy in a changing energy security architecture

This paper assesses the changes that have taken place in recent years in the circumstances affecting Turkey's natural gas purchases, as well as their geopolitical implications. The analysis highlights that Turkey's situation in the region's energy security processes has undergone a transformation and continues to do so these days, with Ankara now having better infrastructural conditions and improving its bargaining position in organising the country's natural gas purchases. At the same time, the country's energy policy oriented foreign policy is by far free from tensions which have become particularly visible in the Eastern Mediterranean.

Keywords: Turkey, natural gas, Eastern Mediterranean, Black Sea, Russia

Bevezetés

A 2020-as év sok szempontból mozgalmas volt Törökország számára: aktívan beavatkozott a líbiai konfliktusba, utat nyitott egy rövid ideig tartó, ugyanakkor annál látványosabb me-

¹ Kozma Tamás az Antall József Tudásközpont Ázsiai és Afrikai Kapcsolatok Irodájának vezetője. E-mail: kozma.tamas@ajtk.hu

² Egeresi Zoltán a Nemzeti Köszolgálati Egyetem Eötvös József Kutatóközpont Stratégiai Védelmi Kutatóintézet tudományos segédmunkatársa. E-mail: egeresi.zoltan@uni-nke.hu

nekülválságnak,³ miközben egy sikeresnek kikiáltott szíriai offenzívában megvédte a déli szomszéd északi részén lévő érdekeltségeit. Az egyre asszertívebbé váló török külpolitika hadihajók küldésével demonstrálta területi igényeit a Földközi-tenger keleti medencéjében, illetve katonai segítsége kulcsfontosságúnak bizonyult a szeptember végétől november elejéig zajló második karabahi háborúban az azeriek sikerében, aminek köszönhetően Törökország növelte befolyását a Dél-Kaukázusban.

A látványos külpolitikai manőverek mögött szinte észrevétlen maradt a török gázkereskedelem átalakulása, amely ebben az évben jelentős eredményeket mutathatott fel az orosz gázfüggőség erőteljes csökkentésével, ami Ankara mozgásterét is megnövelte Moszkvával szemben. A tanulmány célja, hogy megvizsgálja, hogyan változott az utóbbi években a török gázkereskedelem, milyen tényezők játszottak közre ebben, illetve a regionális energiaelosztó szerepre való törekvés hogyan befolyásolja az ország külpolitikáját.

Az elemzés első része a török energiaszektort mutatja be, különös tekintettel a gázimport szerepére, majd a 2020-as év fordulatait veszi górcső alá, így a különböző feltárásokat és infrastrukturális fejlesztéseket. A következő, nagyobb részben a gázimport átalakulását és a partnerdiverzifikációra tett erőfeszítéseket vázolja föl. Végezetül az ország energiaelosztó szerepre tett törekvéseit elemzi a tanulmány, így azt a folyamatot, hogy miként válik az ország tranzitországgá. Továbbá pedig azt, hogy hogyan lép fel a környező régióban, elsődlegesen a Kelet-Mediterráneumban, hogy akadályozza a gázkitermelést.

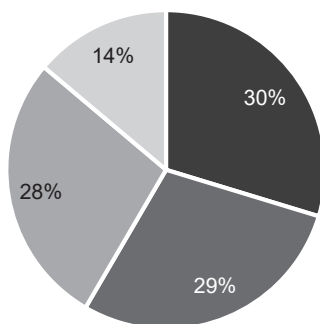
Az energiaügyek felértékelődése Törökország számára

Törökország lakossága az 1999 és 2019 között eltelt két évtizedben 62,3 millió főről 83,4 millió főre, míg az ország bruttó hazai összterméke 255,9 milliárd dollárról 754,4 milliárd dollárra emelkedett.⁴ A népesség számottevő növekedésének, valamint a gazdaság dinamikus fejlődésének eredményeként jelentős mértékben megnövekedett az ország energiaszükséglete is, amelynek kielégítésében fokozatosan növekvő szerephez jutott a külföldről beszerzett földgáz. Míg 1999-ben mindössze 13 milliárd köbméterre, 2019-re már 44,9 milliárd köbméterre volt tehető Törökország földgázszükséglete, megjegyezve, hogy a csúcspontját 2017-ben érte el: ekkor 53,6 milliárd köbméter volt az ország földgázigénye.⁵ Mivel Törökország földgázellátása 99%-ban importon alapszik, ezért az ország gázigényének növekedése, és így a gázimport kényszerű gyarapodása erős importfüggőségi viszonyok kialakulásához vezetett.

³ Egeresi Zoltán – Kacziba Péter: Menekülválság a görög–török határon: Előzmények, fejlemények, kilátások. [online], *KKI Elemzések*, (2020), 25. 1–15. Forrás: [2020. 12. 14.]

⁴ The World Bank: *Turkey – Dataset*. [online], 2020. Forrás: data.worldbank.org [2020. 12. 16.]; Érdemes megjegyezni, hogy Törökország bruttó hazai összterméke a Világbank statisztikái alapján 2013-ban érte el csúcspontját: akkor meghaladta a 950 milliárd USD értéket, az azóta eltelt időszakban viszont csökkenő tendenciát mutat.

⁵ Organization of the Petroleum Exporting Countries: *Annual Statistical Bulletin*. [online], 2020. Forrás: opec.org [2020. 12. 16.]

■ Szénfélék ■ Kőolaj ■ Földgáz ■ Megújuló

1. ábra: Törökország energiamixe 2018-ban⁶

Forrás: Climate Transparency: *Brown to Green: The G20 Transition Towards a Net-Zero Emissions Economy*. [online], 2019. 4. Forrás: climate-transparency.org [2020. 12. 16.]

1. táblázat: Kulcsadatok Törökország földgázpiacáról a 2017–2019 közötti időszakban (mSm³)

	Kitermelés	Import	Hazai eladás (Fogyasztás)	Export	Teljes kínálat (Kitermelés + Import)	Teljes kereslet (Hazai eladás + Export)
2017	354,14	55 249,95	53 857,14	630,67	55 604,09	54 487,81
2018	428,17	50 360,58	49 329,93	673,28	50 788,75	50 003,21
2019	473,87	45 211,47	45 285,50	762,68	45 685,34	46 048,18

Forrás: T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu: *Doğal Gaz Piyasası 2017–2018–2019 Yılı Sektör Raporu*. [online], Forrás: epdk.gov.tr [2020. 12. 16.]

Az ország gázellátásának szervezése a fentiek értelmében jelentősen túlmutat az energia-gazdálkodási kérdéseken, így azt ma egy, a külpolitikai tényezőket is figyelembe vevő, geopolitikai-geoökonómiai narratívában szükséges vizsgálnunk. Érthető tehát, hogy az energiapolitikai megfontolások és törekvések mára a török külpolitika elidegeníthetetlen részévé váltak, és különös figyelem összpontosul a földgáz helyzetére, amely nemcsak Törökország, hanem Európa és az Európai Unió, sőt az egész transzatlanti közösség nézőpontjából is egy meglehetősen átpolitizált energiahordozóvá vált.⁷ Ezzel együtt a nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó kutatók figyelme is egyre inkább Törökország energiabiztonság-orientált külpolitikai folyamataira irányult, és számos török és külföldi szerző – köztük több magyar elemző is – foglalkozik a Törökország földgázszektorát érintő események és azok tágabb külpolitikai összefüggéseinek kutatásával.⁸

⁶ A megjelölt forrásban megadott értékek a kerekítésekből fakadóan összesen 1%-os eltéréshez vezetnek.

⁷ Lásd pl.: Rem Korteweg: *Energy as a tool of foreign policy of authoritarian states, in particular Russia*. [online], 2018. Forrás: European Parliament [2020. 12. 17.]

⁸ Törökországi szerzők közül lásd például Mítat Çelikpala, Eser Özdil, Okan Yardımcı vagy Oktay Tanrısever munkáit. Külföldi szerzők közül kiemelhetők többek között Gulmira Rzayeva, Simone Tagliapietra, Brenda Shaffer vagy Dimitar Bechev írásai. Magyarországi szerzők közül lásd Egeresi Zoltán, Kacziba Péter, Kozma Tamás, Pénzváltó Nikolett vagy Tongori Zsófia munkáit.

Noha számos narratívából közelíthetjük Törökország földgázpolitikáját, a következő négy célkitűzésen alapuló szempontrendszer mindenképpen segíti Ankara motivációinak felvázolását.

1. Törökország, mint lényegében teljes mértékben gázimportfüggő ország, elsődleges célja, hogy biztosítsa hazai gázszükségletének ellátását.
2. Másrészt célkitűzése, hogy földgázimport-struktúráját folyamatosan diverzifikálja, rugalmasabbá tegye, és kiegyensúlyozza Oroszország az 1990-es és 2000-es években kialakult domináns szerepét az ország gázellátásában.
3. Harmadrészt, Törökország célja, hogy erősítse az ország beágyazottságát a régió energiabiztonsági architektúrájában azáltal, hogy fejleszti gáztranzitképességeit, és infrastruktúráját abból a célból, hogy az országból egy kulcsfontosságú energiaszállítási útvonal, sőt regionális gázkereskedelmi csomópont, úgynevezett „hub” válhasson.
4. Negyedrészt, az előző három kérdésben elért eredményeit Ankara összességében is a külpolitikai mozgásterének bővítésére, regionális hatalmi pozíciójának erősítésére kívánja használni, ami az átalakulóban lévő közel-keleti erőviszonyok között különösen relevánssá vált.

Aktualitások 2020-ban

2020-ban számos olyan esemény és folyamat ment végbe Törökország földgázügyi pozícióinak vonatkozásában, amelyek figyelmet érdemelnek, megjegyezve, hogy ezek egy, a megelőző éveken át folytatódóan követett energiapolitikai kurzus eredményei, következményei. Elsőként fontos megemlíteni, hogy 2020 januárjában adták át az Oroszországot Törökországgal közvetlenül, a Fekete-tengeren keresztül összekötő, 15,75 milliárd köbméteres évenkénti szállítási kapacitású Török Áramlat gázvezetékprojekt első vezetékét, amely így a Kék Áramlat mellett immáron a második közvetlen orosz–török gázvezeték-ként szolgálja a török piac ellátását, amellet, hogy lehetővé teszi Oroszország számára, hogy tovább csökkentse az Ukrajnán keresztül történő gázexportját.⁹ A Török Áramlat ugyanis kiváltani hivatott az Ukrajnán és a Balkánon keresztülhaladó „Nyugati Útvonal” vagy máskor „Transzbalkánként” hivatkozott vezeték, amely tradicionálisan a Balkánra és Törökországba irányuló orosz gázexport útvonala volt. Szintén megemlítenéd, hogy az Európai Unió is támogatja a balkáni gázimporthoz kapcsolódó infrastruktúra kiépítését. Ebben ráadásul az Azerbajdzsánból érkező, Törökországon áthaladó TANAP-TAP gázvezeték kaphat fontos szerepet.¹⁰

Szükséges rávilágítani, hogy július–augusztusban ismételt kiújultak a feszültségek Törökország és Görögország között, Törökországnak a Földközi-tenger keleti medencéjének vitatott hovatartozású területein folytatott energetikai célú kutatásai miatt,

⁹ Euractiv: *Turkey, Russia launch Turkish Stream pipeline carrying gas to Europe*. [online], 2020. 01. 09. Forrás: euractiv.com [2020. 12. 16.]

¹⁰ Deák András György: *Alternatíva, potyautas vagy hajótörött – a földgáz esélyei Délkelet-Európában*. [online], *Stratégiai Védelmi Kutatóintézet Elemzések*, (2020), 26. 1–15. Forrás: mhtt.eu [2020. 12. 16.]

amely elhúzódo konfliktushelyzetet eredményezett.¹¹ Szintén augusztusban jelentette be Törökország, hogy 320 milliárd köbméter becsült készlettel rendelkező földgázmezőt talált a Fekete-tenger alatt a török Különleges Gazdasági Övezetben (EEZ),¹² majd a becslést október hónap folyamán 405 milliárd köbméterre pontosították.¹³ Emellett októberben számos sajtóorgánium beszámolt arról is, hogy 2021-re várható, hogy átadják az ország harmadik úszó gáztároló és regazifikációs terminálját (*floating storage and regasification unit* – FSRU), ami újabb előrelépés az ország energiabiztonsági infrastruktúrájának¹⁴ fejlesztésében.¹⁵ Mindemellett, 2020-ban látható módon előtérbe került Törökország évek óta zajló gázdiverzifikációs törekvéseinek eredménye: az ország gázellátásában mind hangsúlyosabban jelentek meg a cseppfolyósított gázszállítások (*liquefied natural gas* – LNG), amelyeket különösen fontos annak tükrében vizsgálni, hogy ez milyen hatással van Oroszország pozíciójára Törökország gázellátásában. Utóbbi azért is különösen időszerű kérdés, mivel az elkövetkezendő években Törökország számos hosszú távú gázvásárlási szerződése jár le, többek között az orosz Gazprommal, így tehát a korábban rendkívül stabil orosz–török földgázdinamikák terén is szükséges értékelni az elmúlt időszak eseményeit.

Törökország földgázimportjának (át)alakulása

Törökország földgázellátásának gerincét hagyományosan az Oroszországtól, Irántól és Azerbajdzsántól vásárolt vezetékes földgáz, valamint az Algériától és Nigériától vásárolt cseppfolyósított földgáz adja, amely szállításokat kisebb mértékben egészítik ki az azonnali piacokon beszerzett LNG-mennyiségek. Törökország a földgázbeszerzéseinek vonatkozásában a legnagyobb mértékben mindig is Oroszországtól függött: 2011-ben az ország teljes gázimportjának 57,9%-a, 2015-ben 55,3%-a, míg 2019-ben viszont már csak 33,6%-a származott innen.¹⁶ A Törökország gázbeszerzéseinek diverzifikációjára irányuló törekvések hosszú idő óta jelen voltak a török energiapolitikai gondolkodásban, de ezek eredményei 2016–2018-tól kezdve váltak csak láthatóvá, köszönhetően annak, hogy ebben az időszakban helyeztek üzembe újabb két törökországi LNG-terminált, valamint az azerbajdzsáni eredetű földgázt szállító TANAP-vezeték is, amely infrastruktúrák segítségével Törökország számára új perspektívák nyíltak meg a gázbeszerzéseinek kiegyensúlyozottabbá tételére. A 2. ábrából és a 2., 4. számú táblázatokból

¹¹ Sinem Adar – Ilke Toygür: Turkey, the EU and the Eastern Mediterranean Crisis: Militarization of Foreign Policy and Power Rivalry. [online], *Stiftung Wissenschaft und Politik Comment*, (2020), 62. 1–4. Forrás: swp-berlin.org [2020. 12. 16.]

¹² David O’Byrne: *Turkish President Erdogan announces 320 Bcm Black Sea gas discovery*. [online], 2020. 08. 21. Forrás: spglobal.com [2020. 12. 16.]

¹³ David O’BYRNE: Turkey increases size of Black Sea gas find by 85 Bcm to 405 Bcm. [online], 2020. 10. 17. Forrás: SPGlobal.com [2020. 12. 16.]

¹⁴ A két már létező FSRU-ból az egyik Izmir mellett, Aliğában (2016) található, míg a másik İskenderunban (2019). Ezekon kívül két szárazföldi LNG-létesítmény is van, az egyik Rodostó közelében Mermara Ereğlisiben (1994), a másik pedig szintén Aliğában (2006).

¹⁵ Hürriyet Daily News: *Turkey to expand LNG storage capacity with 3rd FSRU*. [online], 2020. 10. 09. Forrás: hurriyetdailynews.com [2020. 12. 16.]

¹⁶ T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu: *Doğal Gaz Piyasası 2019 Yılı Sektör Raporu*. [online], 2020. 10. Forrás: epdk.gov.tr [2020. 12. 16.]

együttesen kiolvasható trendek rávilágítanak, hogy Oroszország korábbi vezető pozíciója Törökország gázellátásában nem elhanyagolható mértékben megingott, ez a tendencia 2020. II. negyedévében pedig különösképpen kicsúcsosodott. Noha jelen cikk írásakor még nem állnak rendelkezésre a 2020-as évre vonatkozó összesített adatok, a táblázatokból kiolvasható, hogy 2020-ban mélypontra zuhant Oroszország piaci részesedése a török gázpiacon, és ezzel párhuzamosan korábban nem látott mértékű fejlődés ment végbe Azerbajdzsán piaci részesedésében és az LNG-beszerezések terén is. Az Oroszországból importált gázmennyiség visszaesésének okai között említhetjük a gáz iránti kereslet csökkenését, amely a 2020-as év vonatkozásában nem tehető függetlenné a Covid-19-járvány gazdasági hatásaitól: Törökország energiaigénye 4,5%-kal csökkent az év első öt hónapjában, az ipari szektor gázfogyasztása 16%-kal, míg a lakossági szektoré 2%-kal csökkent.¹⁷ Szintén drasztikusan, a nullára esett vissza az iráni gázkereskedelem, ami az iráni-török gázvezetékben márciusban történt robbanás miatt következett be – a szállítás csak három hónap múlva indult újra.¹⁸ Mindazonáltal Irán Oroszország és az LNG-beszállítók mellett fontos partner marad, noha Törökországnak már többször okozott gondot a magas iráni gázár (ez ügyben nemzetközi bírósághoz is fordult, amit megnyert)¹⁹ vagy a gázszállítások elmaradása.

A pandémia hatása 2020-ban meghatározó, ugyanakkor a csökkenő tendencia az orosz gázt illetően már a korábbi években elkezdődött. A közeljövőben mindenesetre várhatóan a járvány velünk fog maradni. Az orosz gáz háttérbe szorulásának további okai között említhetjük még a hosszú távú gázvásárlási szerződéseken alapuló kedvezőtlen gázárakat, és az ehhez képest olcsóbb LNG vásárlásának a lehetőségét. Ugyanakkor szükséges felhívni a figyelmet arra is, hogy 2020 júliusától kezdve ismét több gázt vásárol Törökország a Gazpromtól, mivel egyfelől a gáz iránti kereslet is megnövekedett, másfelől pedig a Gazprom által kínált gáz ára is csökkenésnek indult, ami mutatja, hogy az LNG-csöves gázszállítás között egy létező árverseny van, amely a török vásárlásokra is kihat, még akkor is, ha a diverzifikáció mint célkitűzés alakítja a gazdaságpolitikát.²⁰

2020 augusztusa más szempontból is fontos momentumnak tekinthető Törökország számára: ekkor jelentették be, hogy 320 milliárd köbméteres gázmezőt (Sakarya mező) találtak a Fekete-tengerben, októberben pedig a pontosítást tették közzé, így ekkor már 405 milliárd köbméteres felfedezésről szóltak a hírek.²¹ Mindez fontos fordulópontnak tekinthető, hiszen bizonyos szempontból ez a felfedezés kompenzálni tudja Törökország

¹⁷ Gulmira Rzaeva: *The Renewal of Turkey's Long Term Contracts: Natural gas market transition or 'business asusual'?* [online], 2020. 09. 1. Forrás: oxfordenergy.org [2020. 12. 16.]

¹⁸ Aresu Eqbali – David O'Byrne: *Iran expects gas flows to Turkey to resume in July, rejects force majeure claim.* [online], 2020. 07. 08. Forrás: spglobal.com [2020. 12. 16.]

¹⁹ Hürriyet Daily News: *Turkey wins gas price row against Iran in court.* [online], 2016. 02. 02. Forrás: hurriyettailynews.com [2020. 12. 16.]

²⁰ The Oxford Institute for Energy Studies: *Analysis of cross-border flows in SE Europe.* [online], 2020. 12. 2–3. Forrás: oxfordenergy.org [2020. 12. 16.]

²¹ David O'Byrne: *Turkey increases size of Black Sea gas find by 85 Bcm to 405 Bcm.* [online], 2020. 10. 17. Forrás: spglobal.com [2020. 12. 16.]

eddig sikertelen kutatásait a Földközi-tengerben, és erősítheti Törökország alkupozícióit a jelenlegi szállítóival szemben. Fontos megjegyezni, hogy az itt talált gázmennyiség noha számottevő, de gyors és drasztikus változásokhoz nem fog vezetni Törökország gázellátásában.²² A rendkívül optimista politikai kommunikáció szerint a Török Köztársaság kikiáltásának 100 éves évfordulójával azonos évben, tehát 2023-ban kezdődhet meg az itt talált gázkincs kitermelése, amelynek segítségével Törökország fokozatosan, de tovább fogja tudni folytatni gázellátásának diverzifikációját, és egyúttal csökkenteni gázimportszámát. A megalapozottabb vélemények szerint viszont kitermelésre inkább a 2020-as évek vége felé számíthatunk. Hozzá kell tenni, hogy a 100%-ban a nemzeti olajvállalat, a TPAO tulajdonában lévő Sakarya gázmező kitermelését elősegítő tényezőként azonosítható a politikai akarat, amely vélhetően kedvezően fogja befolyásolni a hatósági és szabályozási eljárásokat, ezzel is előmozdítva Törökország részleges önellátás felé történő elmozdulását. Ugyanakkor a projekt megvalósítását olyan kihívások is érik, mint például a tengerfenék mélysége (a Fekete-tenger kifejezetten mély részén található a mező, amelynek kitermeléséhez a török vállalatnak nincs meg a megfelelő technikája, így vélhetően partnereket kell bevonnia), a jelenben elérhető alacsony gázárak, valamint a tény, hogy a kitermelés műszaki-infrastrukturális feltételeit nulláról kezdve kell megvalósítani.²³

Törökország gázimportjainak átstrukturálódásával kapcsolatban szükséges felhívni a figyelmet arra is, hogy a 2020-as évtizedben Törökország lényegében minden hosszú távú gázvásárlási szerződése le fog járni. Csak 2021-ben 16 milliárd köbméternyi gázra szóló hosszú távú szerződés fog lejárni, amelyből 8 milliárd köbméter a Gazpromtól származó gázvásárlásait érinti. Törökország hosszú távú szerződéseinek küszöbön álló újratárgyalásának vonatkozásában több tényezőre is fontos rávilágítani. Törökország érdeke, hogy elmozduljon a rugalmatlan, olajárindexált hosszú távú gázvásárlási szerződésektől, a szerződésekben foglalt „vidd vagy fizess” (*take or pay*) kötelezettségektől, valamint az úgynevezett desztinációs klauzuláktól, amelyek az importált gáz továbbértékesítését hivatottak limitálni.²⁴ Ezzel összhangban a török energiapolitika célja, hogy rugalmasabb, versenyképesebb legyen, és felhasználóbarát szerződésekkel biztosítsa gázvásárlásait, amelyek nem fogják a jelenlegihez hasonló módon megakadályozni abban, hogy valóban profitálni tudjon a világpiacon elérhető alacsony gázárakból, hogy ki tudja használni a kibővített LNG-infrastruktúrájában rejlő lehetőségeket, és hogy lépéseket tegyen azon stratégiai célkitűzés felé, hogy egy energiakereskedelmi csomópont váljon Törökországból. Utóbbi célkitűzésekhez azonban a külső partnerekkel történő tárgyalásokon kívül az is fontos lépéscső, hogy a török gázpiac késlekedő liberalizációs folyamatában is előrelépések történjenek.²⁵

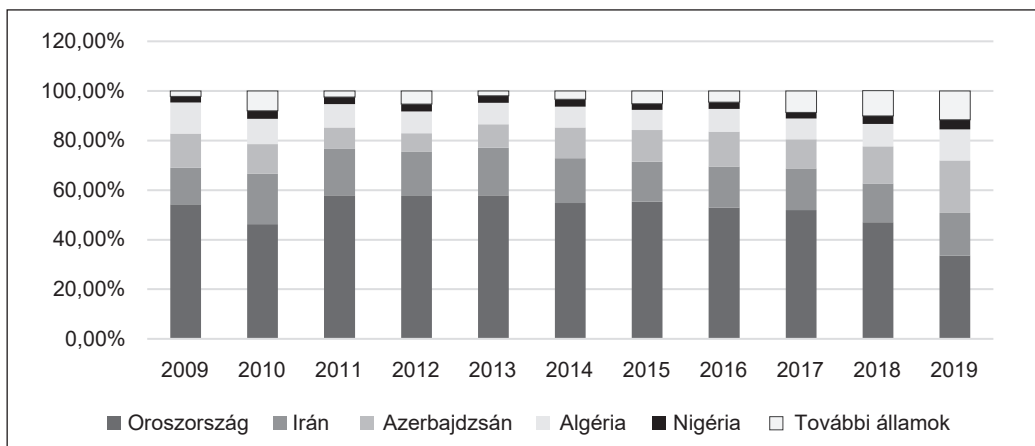
²² Kacziba Péter: Törökország Fekete-tengeri gázfeltárásai – Lehetőségek, korlátok és regionális vonatkozások. *Pólusok*, 1. (2020), 1. 176–192.

²³ Adrienne Cheasty: *Black Sea gas: Economic and geopolitical implications*. [online], 2020. 11. 16. Forrás: seesoxblog.blogspot.com [2020. 12. 16.]

²⁴ Rzayeva (2020) i. m. 1.

²⁵ Rzayeva (2020) i. m. 26–27.

2. ábra: Törökország földgázimportjának megoszlása forrásországok szerint a 2009–2019 közötti időszakban

Forrás: T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu: *Doğal Gaz Piyasası 2019 Yılı Sektör Raporu*. [online], 2020. 10. Forrás: epdk.gov.tr [2020. 12. 16.]

2. táblázat: Törökország földgázimport-szerkezetének alakulása 2018–2020 májusa között

	2018. május		2019. május		2020. május	
	Mennyiség (mSm ³)	Részarány (%)	Mennyiség (mSm ³)	Részarány (%)	Mennyiség (mSm ³)	Részarány (%)
Algéria	313,89	10,43	339,29	12,65	281,96	10,57
Azerbajdzsán	601,30	19,98	769,90	28,72	881,58	33,05
Egyenlítői Guinea	0	0	0	0	97,19	3,64
Irán	499,82	16,61	543,13	20,26	0	0
Katar	133,23	4,43	133,90	4,99	520,20	19,50
Nigéria	107,52	3,57	0	0	85,35	3,20
Norvégia	0	0	0	0	85,66	3,21
Oroszország	1353,06	44,97	894,90	33,38	339,95	12,74
Trinidad és Tobago	0	0	0	0	94,22	3,53
USA	0	0	0	0	281,29	10,55
Összesen	3008,82	100	2681,12	100	2667,41	100

Forrás: T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu: *Doğal Gaz Piyasası Sektör Raporu Mayıs 2020*. i. m. 6. és T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu: *Doğal Gaz Piyasası Sektör Raporu Mayıs 2018*. [online], 2018. 7. Forrás: epdk.gov.tr [2020. 12. 16.]

3. táblázat: A vezetékes gáz és az LNG arányának alakulása Törökország földgázimportjában 2018–2020 májusa között

	2018. május	2019. május	2020. május
Vezetékes gáz	81,57%	82,35%	45,79%
LNG	18,43%	17,65%	54,21%

Forrás: T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu: *Doğal Gaz Piyasası Sektör Raporu Mayıs 2020*. i. m. 5. és T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu: *Doğal Gaz Piyasası Sektör Raporu Mayıs 2018*. [online], 2018. 6. Forrás: epdk.gov.tr [2020. 12. 16.]

4. táblázat: Törökország földgázimportjának alakulása a 2020-as éven belül az egyes forrásországokból importált mennyiségek aránya szerint

	2020. január	2020. február	2020. március	2020. április	2020. május	2020. június	2020. július	2020. augusztus	2020. szeptember
Algéria	13,51%	10,27%	13,69%	13,37%	10,57%	23,53%	12,47%	10,98%	7,62%
Azerbajdzsán	15,78%	16,34%	23,45%	34,80%	33,05%	46,09%	35,17%	29,40%	20,23%
Irán	11,76%	14,58%	14,15%	0%	0%	0%	21,36%	12,11%	13,83%
Katar	5,85%	12,78%	19,95%	9,94%	19,50%	13,16%	0%	3,96%	3,47%
Nigéria	7,03%	7,18%	4,68%	3,16%	3,20%	0%	2,62%	0%	2,86%
Oroszország	36,90%	21,14%	9,89%	17,86%	12,74%	7,86%	27,11%	40,84%	49,85%
USA	3,21%	17,71%	9,38%	10,95%	10,55%	4,89%	0%	2,70%	2,13%
Egyéb	5,96%	0%	4,80%	9,92%	10,38%	4,47%	1,27%	0%	0%
Összesen	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Forrás: T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu: *Doğal Gaz Piyasası Sektör Raporu Ocak-Eylül 2020.* [online], 2020. Forrás: epdk.gov.tr [2020. 12. 16.]

Szükséges rávilágítani, hogy Törökország és partnerei között az energiadiplomáciai kapcsolatok hagyományosan jól működtek és jól működnek akkor is, ha a fennálló politikai természetű vitáik egyébként teherként nehezednek kapcsolataikra. A felek hozzáállása sok esetben tehát egy pragmatikus és a napi kapcsolatok volatilitása által csak korlátozott mértékben érintett energiapolitikai viszonyrendszerrel tanúskodik, ami azt mutatja, hogy az energiaügyek stratégiai jelentősége a kompartmentalizáció jegyében arra ösztönzik a feleket, hogy azt kezeljék különálló egységként az egyéb politikai ügyektől.²⁶ Hogy csak néhány példát említsünk: a Törökország és Oroszország közötti viszonylatban az energiakapcsolatokat nem érintették az orosz szankciók akkor sem, amikor 2015. november végén a török légierő a török–szír határ légterében lelőtte az orosz hadsereg SZU-24-es típusú vadászbombázóját, és ezzel elhidegülés vette kezdetét a kétoldalú kapcsolatokban.²⁷ Hasonlóképpen említhetjük Törökország LNG-vásárlásait Egyiptomtól, akivel politikai kapcsolatai évek óta mélyponton stagnálnak, vagy éppen az Egyesült Államoktól történő LNG-beszerezéseket, amit egy szintén összetett és sok szempontból konfrontatív bilaterális kapcsolat fgyelembevételével szükséges értékelni.

Régiós szerep: tranzitországból zavaró szomszéd?

Törökország gázimportjának diverzifikációja révén és egyéb tényezőknek köszönhetően jelentős mértékben csökkent az egyoldalú függés, ami a külkapcsolatok alakításában nagyobb mozgásteret ad számára – főleg Moszkvával szemben. Az ország jelentősége azonban messze túlmutat a saját gázpiacán, hiszen az energiatránzit révén a nagy felvevőpiac-

²⁶ Ziya Öniş – Şuhnaz Yilmaz: Turkey and Russia in a shifting global order: cooperation, conflict, and asymmetric interdependence in a turbulent region. *Third World Quarterly*, 37. (2016), 1. 71–95.

²⁷ Pénzváltó Nikolett: Orosz–török energiapolitikai kapcsolatok 2019 tavaszán: a folyamatban lévő stratégiai energiaprojektek értékelése. *Nemzet és Biztonság*, (2019), 2. 31–49.

nak számító Európai Unió (vagy legalábbis annak több országa) és a jelentős készletekkel rendelkező Kaukázus és Közel-Kelet között helyezkedik el.²⁸

Ebből kifolyólag az Európai Unió számára Törökország részvétele nemzetközi energiaprojektekben – de különösképpen a Déli Gázfolyosó projekt megvalósításában – fontos hozzájárulást jelent az EU földgázellátásának diverzifikációjához, hiszen a projekt lehetővé teszi, hogy uniós tagállamok Kaszpi-tengeri eredetű földgázt vásároljanak Azerbajdzsántól a Törökországot is érintő infrastruktúrán keresztül. Hozzá kell tenni továbbá, hogy Törökország potenciálisan útvonala lehet további forrásokból származó – az orosz szemből alternatívát jelentő – gázmennyiségeknek is, amelyek az uniós piacokat célozhatják. Egyfelől tehát látható és nyomon követhető az az uniós érdek, amely Törökország geostratégiai fekvésére alapozva igyekezett a 2000-es és 2010-es években egy pozitív energiaagendát fenntartani Törökországgal, és ez egybeesett Törökország célkitűzésével is, amely a regionális energiabiztonsági architektúrában betöltött szerepének fejlesztésére irányul. Az ország korábban tapasztalt felértékelődése azonban a gáz uniós megítélésének változásával csökken. Másfelől viszont a Földközi-tenger keleti medencéjében, Törökország és Görögország, valamint Törökország és Ciprus között, éppen a tenger alatti földgázlelőhelyek utáni kutatások körül kialakult feszültségek megszorodása látszik változást hozni abba a tendenciába, miszerint Törökország alapvetően le tudta választani a sok szempontból egyre konfliktusosabbá váló külkapcsolatairól az energiapolitikai ügyeket. Sőt, 2020 nyarára/őszére éppen a Kelet-Mediterráneumban zajló, energiapolitikai kiindulóponttal rendelkező, ámde számos más dimenziót is magáénak tudható konfliktus vált az Európai Unió és Törökország közötti napirendet aktuálisan leginkább terhelő üggyé.

Mindemellett megemlítendő az Európai Uniónak az európai zöldmegállapodás jegyében megfogalmazott célkitűzései, amelynek értelmében azt kívánják elérni, hogy 2050-re klímasemlegessé váljanak az uniós országok, az üvegházhatásúgáz-kibocsátás szintje pedig nettó nullára csökkenjen az uniós gazdaságokban.²⁹ Ez a törekvés előrevetíti a fosszilis energiahordozóktól való elfordulást, amit természetesen egy hosszadalmas folyamatként szükséges értelmezni, azonban már most elkezdődött. Az Európai Unió szempontjából így csökken a földgázalapú együttműködések fontossága, és ezzel együtt azon projektek relevanciája, amelyek az uniós irányuló földgázszállításokat célozzák. Ezt a tendenciát figyelembe kell vennie többek között Törökországnak is, mivel uniós szempontból kiemelkedően fontos energiátranzit-országgént Törökország energiahíd-szerepe hosszú távon így vélhetően veszíthet jelentőségéből. Éppen ezért is fontos Ankara számára, hogy addig is haszonmaximalizáló politikát folytasson ebben a viszonylatban, és rövid és középtávú geopolitikai és gazdasági előnyökre tegyen szert.

A Földközi-tenger keleti-medencéjében 2010-es évek elejétől napjainkig tartó gázfel-tárásai újrarajzolták a Törökország körüli gázlelőhelyek térképét. Míg a 2000-es évek során szinte egyértelmű volt, hogy amennyiben a közel-keleti térségből vagy a Kaukázusból gázexport indul Európába (az LNG akkori drágasága és a megfelelő infrastruktúra hiánya

²⁸ Egeresi Zoltán: Törökországnak a regionális energiaelosztó szerepre irányuló törekvései. *Külgügyi Szemle*, 17. (2018), 3. 73–98.

²⁹ A témáról bővebben lásd: Európai Tanács – Európai Unió Tanácsa: *Európai zöld megállapodás*. [online], Forrás: consilium.europa.eu [2020. 12. 16.]

miatt), akkor ez elsősorban vezetéken, és ebben az esetben Törökországon keresztül fog történni. Ezt volt hivatva anno a Nabucco elérni (feltételezett iraki és iráni gázszállítással). Végül ez nem valósult meg, azonban így is történtek előrelépések: megépült két gázvezeték Azerbajdzsánból, az utolsó, a TANAP deklarált céllal azért, hogy európai piacokra is jusson a Kaszpi-tenger mellékén kitermelt gázból. A török politika, amely azt tűzte ki, hogy az ország regionális energiaelosztóvá váljon, ezen a területen tehát jelentős sikereket ért el.

Ugyanakkor a földközi-tengeri feltárások (5. táblázat) jelentős változást hoztak az ország közvetlen szomszédságában. Mivel ezek a gázmezők jellemzően Ciprus–Izrael–Egyiptom határvidékén találhatóak, így európai piacokra való juttatásukban ugyan Törökország is szerepet kaphatott volna, esetleges vezetékek építése révén, azonban a mediterrán országok, amelyekkel amúgy is megromlott Ankara kapcsolata legkésőbb 2013-ra (Ciprussal pedig korábban sem volt jó, tekintve, hogy a görög ciprióta államalakulatot nem ismeri el Törökország), ettől elzárkóztak.

5. táblázat: A legjelentősebb offshore földgázmezők a Kelet-Mediterrán térségben

Gázmező neve	Ország	Felfedezés éve	Talált gáz mennyiség becsült volumene
Aphrodite	Ciprus	2011	129 bcm
Calypso	Ciprus	2018	170–230 bcm
Glaucus	Ciprus	2019	142–227 bcm
Zohr	Egyiptom	2015	850 bcm
Leviathan	Izrael	2010	605 bcm
Tamar + Tamar SW	Izrael	2009	318 bcm

Forrás: Kozma Tamás: *Turkey and the geopolitics of natural gas in the Eastern Mediterranean*. [online], 2020. 04. 13. Forrás: trendsresearch.org [2020. 12. 16.]³⁰

A ciprusi kérdés rendezetlensége miatt³¹ a szigettől délre végzett feltárások azonnal vitához vezettek, amelyek során a török fél arra hivatkozott, hogy a gázmezőkből származó (jövőbeli) jövedelemből a ciprusi törököknek is részesedniük kell, míg ezzel szemben a görögök úgy látják, hogy amíg nincs rendezés, addig az északon élőknek ebből nem jár semmi.³² A viták az utóbbi tíz évben hasonló forgatókönyvet követtek: egy-egy ciprusi lépésre (feltárássra, megállapodásra, akár nemzetközi cégekkel, akár a szomszédos államokkal) a törökök igyekeztek hasonló válaszokat adni, és demonstratív kutatóhajókat, akár hadihajókkal megtámogatva küldtek a ciprusi, újabban görög vizekre.

³⁰ A táblázatban csak a 100 bcm-et meghaladó méretű gázmezőket soroltuk fel. A felsoroltakon kívül még számos kisebb méretű gázmezőt fedeztek fel a térségben.

³¹ Törökország 1974-ben foglalta el a sziget északi részét, ahol 1983-ban kikiáltották az egyedül Ankara által elismert Észak-Ciprusi Török Köztársaságot. Nemzetközi szinten a déli, görögök lakta terület maradt Ciprusi Köztársaság, amelyet Törökország nem ismer el államalakulatként, hanem helyette Dél-ciprusi Görög Adminisztrációnak nevez (Güney Kıbrıs Rum Yönetimi – GKRM). A többszöri, ENSZ által menedzselte béketárgyalások nem vezettek sikerre, az Annan-terv szerinti, 2004-es népszavazáson pedig a görög ciprióta fél utasította el a sziget újraegyesítésének lehetőségét. Mivel a kialakult helyzetet máig nem rendezték, így ez mind Törökország uniós csatlakozására, mind energetikai törekvéseire nézve problémát jelent. Erről lásd részletesebben: Kacziba Péter: Többség kisebbségi, kisebbség többségi támogatással: Az anyaországi beavatkozás szerepe Cipruson. In Szalai Máté – Wagner Péter (szerk.): *Többség-kisebbség dinamika szerepe a közel-keleti konfliktusokban*. Budapest, Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2019. 58–80.

³² Kacziba Péter: A ciprusi földgázkincs feltárásának bel- és külpolitikai sajátosságai. *Külügyi Szemle*, 12. (2013), 4. 149–171.

Az első sikeres ciprusi feltárások után Törökország delimitációs egyezményt írt alá az Észak-ciprusi Török Köztársasággal, illetve kijelölték annak tengeri határait is – jelentős területen átfedést hozva létre a ciprusi görögök által magukénak tartott vizekkel. Így már a 2011-től folyamatosan napirenden lévő határvitát és a nemzetközi kedélyeket az újabb és újabb felfedezések után a vitatott térségbe küldött kutató- és hadihajók zavarták.

Nicosia részben üzleti, részben külpolitikai megfontolásokból a hozzá tartozó területet blokkokba osztva különböző cégekkel állapodott meg a feltárásokról és a kitermelésről. Így érdekelt lett az ENI (Olaszország), a Total (Franciaország), az ExxonMobil and Noble Energy (Egyesült Államok), ezzel rögtön számos hatalmat érdekeltté téve a konfliktusban. A közös érdekek miatt ráadásul hamarosan kialakult egy görög–izraeli–ciprusi, illetve görög–ciprusi–egyiptomi együttműködési mechanizmus, valamint 2019 elején megalakult a Kelet-Mediterrán Gáz Fórum, Törökország és az Észak-ciprusi Török Köztársaság teljes mellőzésével.

Ankara tehát kimaradt a határaitól délre kötött energetikai megállapodásokból, ami nemcsak az ország energiaelosztó szerepét gyengítette, de a vitás kérdéseket is nyitva hagyta.³³ Ebben a helyzetben Törökország úgy döntött, hogy az elszigeteltségéből a líbiai egységkormányval (GNA) kötött megállapodással fog kitörni. Így 2019. november végén két memorandumot is aláírtak, egyiket a török katonai segítségnyújtásról, másikat pedig a közös tengeri határról: ez utóbbi eredményeképp a görög és ciprusi vizeket kettévágva jött létre a határ.³⁴ Az egyoldalú akció komoly kritikát váltott ki a régióban, mivel ez szembe ment az Egyesült Nemzetek Tengerjogi Egyezményével (UNCLOS), amelyet Görögország, Ciprus és Egyiptom aláírtak, Törökország viszont nem.

Miután a török és a szíriai zsoldos csapatok megjelentek 2020 legelején Líbiában, és a következő hónapokban nemcsak megvédték Tripolit Haftar tábornok csapataitól, de egészen Szirtig nyomultak előre, újrarájzolták a líbiai erőviszonyokat. Ezzel egyúttal biztosították a novemberben a memorandumban foglaltakat, mivel azokat – így a közös tengeri határvonalat – Haftar semmisnek tekintette. A továbbnyomulásnak végül Kairó jelzése³⁵ vetett véget. Ezzel együtt Törökország komoly pozíciókra tett szert az ország energiahordozókban szintén gazdag nyugati részén. Mivel ezen a területen található az ENI líbiai érdekeltségeinek döntő része, így Rómának is kooperálnia kell Ankarával.

Ugyan egyelőre Líbia még nem jelent meg komolyabb energiahordozóként Törökország partnerei között, ahogy Kaddáfi alatt is nagyobb infrastrukturális projekteknél részt vehettek török cégek,³⁶ úgy a polgárháborút követő újjáépítésben a remények szerint komoly szerepet játszhatnak, és a későbbiekben egy törökbarát Líbia megbízható beszállítóvá válhat.

³³ Az energetikai megfontolásokon túl a vita – hozzákapcsolva a több évtizedes ciprusi kérdéshez – a török belpolitikában is megjelenik. A földközi-tengeri török hatalmi törekvéseket kifejező nacionalista „Kék haza” (Mavi vatan) koncepciót ezt hivatott legitimálni: a felségvizeket a kontinentális talapzat és nem a szigetek alapján figyelembe vevő megközelítés jóval nagyobb területet juttatna az országnak, amely a „legnagyobb tengerparttal rendelkezik a Kelet-Mediterráneumban”, így tehát egy-két kisebb görög sziget nem zárhatja be az országot az Antalya és Adana melléki vizekre.

³⁴ Mesut Hakkı Casin: *Analysis – Strategic, legal aspects of Turkey–Libya deal.* [online], 2019. 12. 13. Forrás: aa.com.tr [2020. 12. 20.]

³⁵ Aydoğan Kalabalık: *Egypt: Parliament authorizes army to intervene in Libya.* [online], 2020. 07. 20. Forrás: aa.com.tr [2020. 12. 20.]

³⁶ Kacziba Péter: A líbiai polgárháború szerepe a görög–török konfliktus elmélyülésében. *Pólusok*, 1. (2020), 1. 47–82.

Törökország a kelet-mediterráneumi beavatkozásával megkérdőjelezte a status quót, ami szorosabb együttműködésre készítette a régióban érdekelt hatalmakat. Ennek látványos jele a 2020 augusztusában megkötött görög–egyiptomi tengeri delimitációs szerződés, amely teljesen felülírta a török–líbiai megállapodást.³⁷ Erre Ankara hadihajók küldésével válaszolt a vitatott görög felségvizekre, folytatván az évek óta tartó eszkalációs spirált. A „hagyományos” görög–török határvitákhoz képest a jelenlegi mind méretében, mind súlyában nagyobb: a különböző hatalmak érintettsége miatt ez komoly nemzetközi kérdésként merül fel, és az Európai Unió is ellenlépéseket tett. Ráadásul a közösségen belül a francia–görög–ciprusi vezetők igyekeznek komolyabb szankciók kivetésére rávenni az Európai Tanácsot, ami alapvetően Németország kompromisszumkereső álláspontja, illetve néhány tagállam ellenkezése miatt nem valósult meg.³⁸ Míg tehát egyrésről a szárazföldi vezetékek kiépítésével Törökország hozzájárul az unió energiabiztonsági céljainak eléréséhez, addig a földközi-tengeri beavatkozásával inkább rontja annak lehetőségeit, azaz, hogy uniós tagállamok nemzetközi jogilag rögzített tengeri határait kérdőjelezi meg.

Konklúzió

Törökország gázpiaca az utóbbi években jelentős mértékben átalakult. Az energiamixének közel harmadát adó földgázban szegény ország a tárolókapacitások és az importpartnerek körének bővítésével jelentős mértékben javította energiabiztonságát, illetve erősítette régiós energiaelosztó szerepét.

Míg korábban Oroszország számított a legfontosabb szállítónak, az import akár 50–60%-át adva, addig a részesedése 2019–2020-ban jelentős mértékben visszaesett, mintegy 30%-ra. A változás oka a tudatos török diverzifikációs politika és infrastrukturális beruházások mellett a gázpiac jelentős átalakulása, flexibilisebbé válása volt. A sokkal olcsóbbá váló LNG-nek köszönhetően a vezetékes szállítások aránya 2020 tavaszára lecsökkent 50% alá, miközben az Azerbajdzsánból érkező gáz aránya dinamikusan nőtt az orosz kárára az importon belül. A 2020-as adatokra erősen rányomja bélyegét a pandémia, azonban ez a tendencia már korábban megkezdődött. A közeljövőben ezen a téren nem várható változás, ráadásul a 2020 nyár végén bejelentett fekete-tengeri gázmezők kitermelése pedig a török importfüggőséget hosszabb távon csökkenteni fogja. Azonban fontos hangsúlyozni, hogy Ankara célja nem az oroszokkal való szakítás, hanem a gázdiverzifikáció révén az energiabiztonság, illetve nagyobb fokú függetlenség elérése, ami a gázárakban is jelentkezhet. Amennyiben Moszkva képes lesz állni az LNG jelentette versenyt, úgy akár még nőhet is az aránya a török gázimportban, noha nem várható, hogy 50% fölé kúszna.

A Transzanatóliai és a Török Áramlat gázvezetékek átadásával (2019, illetve 2020) pedig a tranzitszerepét erősítette meg. Míg tehát Ankara ezen a téren növelte hozzájárulását az európai gázdiverzifikációs törekvésekben, addig kelet-mediterráneumi beavatkozása pontosan azt nehezíti, különösen Ciprus viszonylatában. A török felségvizek kiterjesztése,

³⁷ Reuters: *Egypt and Greece sign agreement on exclusive economic zone*. [online], 2020. 08. 06. Forrás: reuters.com [2020. 12. 20.]

³⁸ Sarantis Michalopoulos: *Merkel and Borissov blocked EU sanctions against Turkey at summit: sources*. [online], 2020. 12. 11. Forrás: euractiv.com [2020. 12. 20.]

a közös líbiai–török tengeri határ egyoldalú bejelentése és hadihajók felvonultatása egyértelmű jelzése annak, hogy Ankara nem akar kimaradni a régiós gázüzletből, azonban egyelőre a régiós szövetségek megerősödése, korlátozott uniós szankciók és néhány kutatóhajó eltántorításán³⁹ kívül nem sikerült eredményt felmutatni. Ugyanakkor azt sem érdemes figyelmen kívül hagyni, hogy nemcsak a gázmezők játszanak szerepet ebben a kérdésben, hanem egyéb stratégiai és belpolitikai megfontolások is.

A török blokkolás kevésbé látványos a jelenlegi viszonyok között: mivel egyelőre a kiterjesztett török vizeken nem sikerült gázt találniuk a kutatóhajóknak, és a jelenlegi gázárak mellett sem a mélyen lévő gázmezők kitermelése, sem a Kelet-Mediterrán gázvezeték megépítése nem éri meg. Ez azonban változhat, különösen akkor, ha értelmezhető mennyiségű gázt találnak a vitatott területeken: ebben az esetben vagy egy Törökországgal kötött meg egyezés keretében rendezik a kérdést, és Ankarát beengedik a gázüzletbe, vagy pedig nagy valószínűséggel hosszú távon ellehetetlenül azoknak a mezőknek a kitermelése.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Adar, Sinem – Ilke Toygür: Turkey, the EU and the Eastern Mediterranean Crisis: Militarization of Foreign Policy and Power Rivalry. [online], *Stiftung Wissenschaft und Politik Comment*, (2020), 62. 1–4. Forrás: swp-berlin.org [2020. 12. 16.] DOI: <https://doi.org/10.18449/2020C62>
- ANSA: *ENI ship blocked off Cyprus leaves (3)*. [online], 2018. 02. 23. Forrás: ansa.it [2020. 12. 20.]
- Casin, Mesut Hakki: *Analysis – Strategic, legal aspects of Turkey–Libya deal*. [online], 2019. 12. 13. Forrás: aa.com.tr [2020. 12. 20.]
- Cheasty, Adrienne: *Black Sea gas: Economic and geopolitical implications*. [online], 2020. 11. 16. Forrás: seesoxblog.blogspot.com [2020. 12. 16.]
- Climate Transparency: *Brown to Green: The G20 Transition Towards a Net-Zero Emissions Economy*. [online], 2019. Forrás: climate-transparency.org [2020. 12. 16.]
- Deák András György: Alternatíva, potyautas vagy hajótörött – a földgáz esélyei Délkelet-Európában. [online], *Stratégiai Védelmi Kutatóintézet Elemzések*, (2020), 26. 1–15. Forrás: mhht.eu [2020. 12. 16.]
- Egeresi Zoltán: Törökországnak a regionális energiaelosztó szerepre irányuló törekvései. *Külgügyi Szemle*, 17. (2018), 3. 73–98.
- Egeresi Zoltán – Kacziba Péter: Menekültválság a görög–török határon: Előzmények, fejlemények, kilátások. [online], *KKI Elemzések*, (2020), 25. Forrás: kki.hu [2020. 12. 14.]
- Euractiv: *Turkey, Russia launch Turkish Stream pipeline carrying gas to Europe*. [online], 2020. 01. 09. Forrás: euractiv.com [2020. 12. 16.]
- Európai Tanács – Európai Unió Tanácsa: *Európai zöld megállapodás*. [online], Forrás: consilium.europa.eu [2020. 12. 16.]
- Eqbali, Aresu – David O’Byrne: *Iran expects gas flows to Turkey to resume in July, rejects force majeure claim*. [online], 2020. 07. 08. Forrás: spglobal.com [2020. 12. 16.]
- Hürriyet Daily News: *Turkey to expand LNG storage capacity with 3rd FSRU*. [online], 2020. 10. 09. Forrás: hurriyetaailynews.com [2020. 12. 16.]
- Hürriyet Daily News: *Turkey wins gas price row against Iran in court*. [online], 2016. 02. 02. Forrás: hurriyetaailynews.com [2020. 12. 16.]
- Kacziba Péter: A ciprusi földgázkincs feltárásának bel- és külpolitikai sajátosságai. *Külgügyi Szemle*, 12. (2013), 4. 149–171.

³⁹ ANSA: *ENI ship blocked off Cyprus leaves (3)*. [online] 2018. 02. 23. Forrás: ansa.it [2020. 12. 20.]

- Kacziba Péter: Többség kisebbségi, kisebbség többségi támogatással: Az anyaországi beavatkozás szerepe Cipruson. In Szalai Máté – Wagner Péter (szerk.): *A többség-kisebbség dinamika szerepe a közel-keleti konfliktusokban*. Budapest, Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2019. 58–80.
- Kacziba Péter: A líbiai polgárháború szerepe a görög–török konfliktus elmélyülésében. *Pólusok*, 1. (2020), 1. 47–82. DOI: <https://doi.org/10.15170/PSK.2020.01.01.03>
- Kacziba Péter: Törökország Fekete-tengeri gázfeltárásai – Lehetőségek, korlátok és regionális vonatkozások. *Pólusok*, 1. (2020), 1. 176–192. DOI: <https://doi.org/10.15170/PSK.2020.01.01.09>
- Kalabalik, Aydogan: *Egypt: Parliament authorizes army to intervene in Libya*. [online], 2020. 07. 20. Forrás: aa.com.tr [2020. 12. 20.]
- Korteweg, Rem: *Energy as a tool of foreign policy of authoritarian states, in particular Russia*. [online], 2018. Forrás: European Parliament [2020. 12. 17.] DOI: <https://doi.org/10.2861/951739>
- Kozma Tamás: *Turkey and the geopolitics of natural gas in the Eastern Mediterranean*. [online], 2020. 04. 13. Forrás: trendsresearch.org [2020. 12. 16.]
- Michalopoulos, Sarantis: *Merkel and Borissov blocked EU sanctions against Turkey at summit: sources*. [online] 2020. 12. 11. Forrás: euractiv.com [2020. 12. 20.]
- O’Byrne, David: *Turkish President Erdogan announces 320 Bcm Black Seagas discovery*. [online], 2020. 08. 21. Forrás: spglobal.com [2020. 12. 16.]
- O’Byrne, David: *Turkey increases size of Black Sea gas find by 85 Bcm to 405 Bcm* [online], 2020. 10. 17. Forrás: spglobal.com [2020. 12. 16.]
- Organization of the Petroleum Exporting Countries: *Annual Statistical Bulletin*. [online], 2020. Forrás: opec.org [2020. 12. 16.]
- The Oxford Institute for Energy Studies: *Analysis of cross-border flows in SE Europe*. [online], 2020. 12. Forrás: oxfordenergy.org [2020. 12. 16.]
- Öniş, Ziya – Şuhnaz Yilmaz: Turkey and Russia in a shifting global order: cooperation, conflict, and asymmetric interdependence in a turbulent region. *Third World Quarterly*, 37. (2016), 1. 71–95. DOI: <https://doi.org/10.1080/01436597.2015.1086638>
- Pénzváltó Nikolett: Orosz–török energiapolitikai kapcsolatok 2019 tavaszán: a folyamatban lévő stratégiai energiaprojektek értékelése. *Nemzet és Biztonság*, (2019), 2. 31–49. DOI: <https://doi.org/10.32576/nb.2019.2.4>
- Reuters: *Egypt and Greece sign agreement on exclusive economic zone*. [online], 2020. 08. 06. Forrás: reuters.com [2020. 12. 20.]
- Rzayeva, Gulmira: *The Renewal of Turkey’s Long Term Contracts: Natural gas market transition or ‘business as usual’?* [online], 2020. 09. Forrás: oxfordenergy.org [2020. 12. 16.]
- T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu: *Doğal Gaz Piyasası 2017–2018–2019 Yılı Sektör Raporu*. [online]. Forrás: epdk.gov.tr [2020. 12. 16.]
- T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu: *Doğal Gaz Piyasası 2019 Yılı Sektör Raporu*. [online], 2020. 10. Forrás: epdk.gov.tr [2020. 12. 16.]
- T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu: *Doğal Gaz Piyasası Sektör Raporu Mayıs 2018*. [online], 2018. Forrás: epdk.gov.tr [2020. 12. 16.]
- T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu: *Doğal Gaz Piyasası Sektör Raporu Mayıs 2020*. [online], 2020. Forrás: [2020. 12. 16.]
- T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu: *Doğal Gaz Piyasası Sektör Raporu Ocak-Eylül 2020*. [online], 2020. Forrás: epdk.gov.tr [2020. 12. 16.]
- The World Bank: *Turkey – Dataset*. [online], 2020. Forrás: data.worldbank.org [2020. 12. 16.]

Selján Péter¹

Líbia, 2021: elhúzódó polgárháború és fokozódó külső beavatkozás²

Az úgynevezett arab tavasz első évében, 2011 őszén nyugati katonai intervenció vezetett a Líbiát 42 éven keresztül a kezében tartó Muammár Kaddáfi bukásához, a külső beavatkozás után viszont elmaradt a szükséges stabilizáció az országban. Líbia végül káoszba süllyedt, miközben egyre több külső szereplő kapcsolódott be a konfliktusba. Erős központi kormányzat hiányában a különböző fegyveres csoportok és milíciák külső támogatása jelentős elmozdulásokat eredményezett a helyi erőviszonyokban. Mindez nagymértékben hátráltatja a békefolyamatot és a stabilizációt, amelynek elmaradása a térség mellett Európa biztonságára is fenyegetést jelent.

Kulcsszavak: Líbia, polgárháború, külső intervenció, hatalmi egyensúly, békefolyamat

Libya, 2021: Protracted Civil War with Increasing External Involvement

In the fall of 2011, the first year of the so-called Arab Spring, Western military intervention led to the fall of Muammar al-Gaddafi, who had held Libya in his hands for 42 years. But after the foreign intervention, the necessary stabilization did not take place. Libya eventually sank into chaos as more and more outside actors became involved in the conflict. However, in the absence of a strong central government, the external support for various armed groups and militias has resulted in significant shifts in the local balance of power. Foreign interference remains a major obstacle to the peace process and stabilization, the failure of which poses a threat not only to the region but also to Europe's security.

Keywords: Libya, civil war, foreign intervention, balance of power, peace process

Bevezetés

A II. világháborút követően 1951-ben kikiáltott független Líbiai Egyesült Királyság ekkor még nem vált egységes, stabil központi intézményrendszerrel rendelkező országgá, így I. Idrisz király hatalma idején is meghatározóak maradtak a régi törzsi és regionális struktúrák, illetve a különböző fegyveres csoportok és milíciák. Az 1959-ben felfedezett olajtartalékok kiaknázása révén az ország hiába tett szert komoly bevételekre és indult el a gazdagodás útján, a király kezében és környezetében koncentrálódó vagyonosodási folyamat az évek során komoly elégedetlenséget szült és végül a Kaddáfi által szervezett, 1969-es puccshoz vezetett. Kaddáfi 1977-re egy szocialista állammá transzformálta az országot, amelynek

¹ Selján Péter a Budapesti Corvinus Egyetem doktorjelöltje, okleveles biztonság- és védelempolitikai szakértő. E-mail: peter@seljan.hu

² Jelen publikáció az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-4-I kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

összesen 42 évig volt a vezetője. 2011-ben azonban az arab tavasz folyamán – többek között – a féktelen korrupció és a munkanélküliség miatti elégedetlenség tömegtüntetésekhez vezetett, majd a robbanásszerűen kialakult válság hetek alatt polgárháborúvá eszkalálódott, s végül egy az Arab Liga támogatását is élvező nyugati katonai intervenciót eredményezett. A külső katonai beavatkozás következményeként Kaddáfít a felkelők még októberben elfogták és megölték. 2014-ig hivatalosan az úgynevezett Általános Nemzeti Kongresszus (*General National Congress* – GNC) igyekezett gyakorolni a központi hatalmat, az ország azonban 2014-re gyakorlatilag a korábbi történelmi régióknak megfelelő részekre szakadt (nyugaton Tripolitánia, keleten Kirenaika és délen Fezzán területére). Az eleinte 2011-ben „forradalomként lezajlott”, majd 2014-ben belső polgárháborúként ismét kiújult fegyveres konfliktus végül számos külső állami szereplő beavatkozásával napjainkra nemzetközivé szélesedett, tovább mélyítve az ország válságát és megosztottságát.

Miközben Líbia egyre inkább destabilizálódott, egyre több nemzetközi szereplő igyekezett befolyást gyakorolni a líbiai konfliktus menetének alakulására, ami a szembenálló felek közötti mediátori szerepen túlterjeszkedve immár katonai támogatás biztosításában is megnyilvánult. Bár valamennyi külső szereplő hivatalosan azt hangoztatja, hogy a 2015 decemberében megkötött Líbiai Politikai Megállapodást (*Libyan Political Agreement* – LPA) és az annak értelmében létrehozott Nemzeti Egyetértés Kormányát (*Government of National Accord* – GNA) támogatja, valójában elsősorban inkább saját érdekeit igyekszik képviselni és érvényesíteni a konfliktus alakításában, amellyel viszont veszélyezteti a politikai rendezési folyamat sikerességét. Miközben a Trump-kormányzat az Iszlám Állam elleni harcra korlátozta líbiai szerepvállalását, és azon túl nem alakított ki világos stratégiát, más nemzetközi aktorok jelentős szerepet vállaltak a konfliktusban, és döntő befolyásra tettek szert a politikai és a katonai kapcsolatok alakításában. Oroszország, Egyiptom és az Egyesült Arab Emírségek a támogatásukkal jelentős mértékben hozzájárultak az ország keleti felét ellenőrzése alatt tartó Haftar tábornok pozícióinak megerősítéséhez. A közvetlen szomszédként közös határszakasszal rendelkező Egyiptom – saját narrációja szerint – így el tudja kerülni, hogy iszlamisták vegyék kezükbe az irányítást Líbiában, de ez közös érdeke az Emírségeknek is. Oroszország pedig kapott az alkalmon, hogy ismét betölthessen egy, az Egyesült Államok által üresen hagyott „nagyhatalmi széket” a tárgyalóasztalnál. Mindeközben a nagyhatalmak számára felértékelődött Haftar tábornok szerepe, aki külső támogatás révén a saját oldalára billentette a hatalmi egyensúlyt, miközben a migrációs fenyegetésre fókuszáló Európai Unió mozgásterét jelentősen beszűkült.³

A külső szereplők beavatkozása Líbia politikai és területi megosztottsága miatt azonban igen kockázatosnak tekinthető, mivel erős központi kormányzat hiányában a különböző fegyveres csoportok és milíciák támogatása jelentős elmozdulásokat okoz a helyi erőviszonyokban, amelyek viszont további konfliktusokhoz és új törésvonalakhoz vezethetnek. Mindez azonban csak hátráltatja a békefolyamatot és a stabilizációt, amelynek elmara-dása az egész régió és Európa biztonságára is fenyegetést jelent. Ezért a líbiai konfliktus

³ Canan Atılgan – Veronika Ertl – Simon Engelkes: *Failing State: Libya as a Supraregional Security Threat*. [online], 2017. 01. 01. 74–76. Forrás: jstor.org [2020. 12. 25.]

megoldását csak egy valamennyi szereplő közreműködésével és hozzájárulásával végrehajtott politikai folyamat jelentheti, amely életképes egyensúlyt alakít ki a felek között.⁴

Jelen tanulmányunkban összegezzük a líbiai konfliktus elmúlt tíz évének történetét – elsősorban nemzetközi nézőpontból –, kezdve a 2011. márciusi külső katonai beavatkozástól, Kaddáfi bukásán és a kezdeti stabilizációs kísérletek kudarcán keresztül az ország káoszba süllyedéséig, illetve a válság nemzetközi fegyveres konfliktussá szélesedéséig. Röviden bemutatjuk, hogyan tette a líbiai helyzetet még összetettebbé a külső szereplők befolyása, és hogyan vált a katonai intervenciótól sem tartózkodó Törökország és Oroszország a konfliktus megkerülhetetlen főszereplőjévé az elmúlt két év során, majd a 2020-ban tető alá hozott tűzszüneti megállapodást is figyelembe véve levonjuk következtetéseinket az elmúlt tíz év eseményei alapján.

A 2011-es katonai intervenció és nemzetközi vonatkozásai

Az arab tavaszként emlegetett közel-keleti társadalmi és politikai folyamatok során Líbiában került sor első ízben külső katonai beavatkozásra, amelyhez a jogi háttérrel az ENSZ Biztonsági Tanácsának 2011. március 17-én elfogadott 1973. számú határozata biztosította, bár megjegyzendő, hogy annak elfogadását Oroszország és Kína nem várt tartózkodása tette lehetővé. A határozat értelmében a polgári lakosság védelme érdekében a tagállamok felhatalmazást kaptak minden szükséges intézkedés megtételére, kizárva azonban a külföldi megszálló erők fizikai jelenlétét az országban.⁵ A külső katonai beavatkozás egyik fő támogatója Franciaország volt, leginkább azért, mert az akkori elnök, Nicolas Sarkozy jó lehetőségnek látta a líbiai beavatkozást a saját – a megelőző években fokozatosan csökkenő – népszerűségének helyreállítására.⁶ A francia motiváció háttérben az sem volt elhanyagolható körülmény, hogy Franciaország ekkor Líbia második legnagyobb olajimportőre volt, 2009-ben együttműködési nyilatkozatot írt alá egymással a francia Total és a líbiai NOC olajvállalat,⁷ 2010-ben pedig a gazdasági kapcsolatok fejlesztéséről fogadott el szándéknyilatkozatot a francia és a líbiai kormány. Mindemellett a francia elnök még az ellenzék támogatását is maga mögött tudhatta.⁸

Franciaország mellett Nagy-Britannia is támogatta a 2011-es líbiai katonai beavatkozást, illetve a repüléstilalmi zóna kialakítását az ország területe felett.⁹ A brit–líbiai kapcsolatokat tekintve fontos megjegyezni, hogy az 1988-as Lockerbie-merénylet és annak emléke évtizedekre meghatározta a két ország kapcsolatainak alakulását, a 2000-es évek végén azonban enyhülés volt tapasztalható a felek között. Ennek ellenére a térség demokratizálásának előmozdítása, a civil lakosság védelme, a katonai képességek és a hatalmi befolyás

⁴ Atilgan–Ertl–Engelkes (2017) i. m. 78.

⁵ United Nations: Resolution 1973 (2011), Adopted by the Security Council at its 6498th meeting, on 17 March 2011. Forrás: undocs.org [2020. 12. 17.]

⁶ Nicholas Watt: *Nicolas Sarkozy calls for air strikes on Libya if Gaddafi attacks civilians*. [online], 2011. 03. 11. Forrás: theguardian.com [2020. 12. 29.]

⁷ Taiwan News: *Libya signs revised contracts with France's Total*. [online], 2009. 02. 10. Forrás: taiwannews.com.tw [2020. 12. 29.]

⁸ Tálás Péter et alii: A líbiai beavatkozás motivációi és nemzetközi megítélése. [online], *Nemzet és Biztonság*, 4. (2011), 3. 67. Forrás: nemzetesbiztonsag.hu [2020. 12. 18.]

⁹ BBC News: *Libya no-fly zone is feasible, says David Cameron*. [online], 2011. 03. 14. Forrás: bbc.com [2020. 12. 29.]

demonstrálása mint politikai érdekek, valamint a gazdasági megfontolások is a beavatkozás támogatására sarkallták Londont. David Cameron brit miniszterelnök számára elengedhetetlen volt az ENSZ felhatalmazásának megszerzése, de a brit és a francia vezetés is Kaddáfi megbuktatására törekedett, s ennek megfelelően igyekeztek kiszélesíteni az ENSZ BT határozatának értelmezését.¹⁰

Az Egyesült Államokat váratlanul és felkészületlenül érték a 2010–2011-es közel-keleti események. Az USA közel-keleti politikája komoly lemaradásban volt a térségben zajló folyamatokhoz képest, és az akkori amerikai elnök, Barack Obama kormányának ráadásul még Amerika kedvezőtlen regionális megítélésével is számolnia kellett. 2011. március 15-én végül Washingtonban is a külső katonai beavatkozás támogatása és az abban való közreműködés mellett döntöttek, hangsúlyozva, hogy az amerikai katonai szerepvállalás rövid időtartamú és korlátozott mértékű lesz.¹¹ A támogató döntésben szerepet játszott a brit és a francia elkötelezettség mellett, hogy a 22 tagállamot számláló Arab Liga is támogatta a repüléstilalmi zóna kialakítását – bár magát a határozatot szűkebben értelmezte –, miközben a fegyveres konfliktus alakulásának fényében legitim hivatkozási alappá váltak a humanitárius megfontolások.¹² Mindemellett az Obama-adminisztráció számára a líbiai beavatkozás – mint egyszeri és kivételes eset – az amerikai álláspont melletti határozott fellépésre, Amerika nemzetközi tekintélyének növelésére és külpolitikai mozgásterének a szélesítésére is lehetőséget kínált. A katonai műveleti képességek szempontjából azonban meg kell jegyezni, hogy az Egyesült Államok szerepvállalása ehhez a líbiai intervencióhoz gyakorlatilag nélkülözhetetlen volt.¹³

Oroszország 2011 elején a közel-keleti eseményeket szemlélve csak visszafogottan reagált, Ben Ali tunéziai elnök és Hoszni Mubarak egyiptomi államfő távozásának napjaiban is Moszkva csupán az erőszaktól való tartózkodás fontosságát és a belügyekbe való be nem avatkozás elvének tiszteletben tartását hangsúlyozta.¹⁴ A líbiai helyzet alakulása azonban Oroszországot is határozottabb álláspont képviselőjére kényszerítette, aminek elsősorban gazdasági (energiavállalatok érdekeltségei, vasútépítés, fegyverexport) okai voltak, noha az észak-afrikai és a közel-keleti térség is másodlagos fontosságú maradt Moszkva számára. A felemás álláspontra helyezkedő Vitalij Csurkin orosz ENSZ-nagykövet végül március 17-én komoly meglepetést okozott azzal, hogy tartózkodásával lehetővé tette az 1973. számú BT-határozat elfogadását – csakúgy, mint a kínai ENSZ-képviselő, Li Baodong –, amely lépést a polgári lakosság védelmének szükségességével indokolt, noha egyúttal bírálta is a határozatot, amely szerinte nyitva hagyja az ajtót nagyobb katonai műveletek végrehajtása előtt is. Itt érdemes megjegyezni, hogy az orosz vétótól való tartózkodás Medvegyev orosz elnök elmondása szerint az ő saját döntése volt, amelynek kapcsán komoly nézeteltérés

¹⁰ Tólas et alii (2011) i. m. 69.

¹¹ Az Egyesült Államok *Operation Odyssey Down* kódnevű katonai művelete március 19-én vette kezdetét és március 31-ig tartott, majd a NATO *Operation Unified Protector* nevű, március 23-án kezdődő és egészen 2011. október 31-ig tartó műveletével folytatódott.

¹² Ethan Bronner – David E. Sanger: *Arab League Endorses No-Flight Zone Over Libya*. [online], 2011. 03. 12. Forrás: nytimes.com [2020. 12. 29.]; Patrick Wintour – Ewen MacAskill – Kim Willsher: *Winning over Obama was key moment in securing Libya no-fly zone*. [online], 2011. 03. 18. Forrás: theguardian.com [2020. 12. 29.]

¹³ Tólas et alii (2011) i. m. 70.

¹⁴ Vladimir Radyuhin: *Russia warns the West against interference*. [online], 2011. 03. 11. Forrás: thehindu.com [2020. 12. 29.]

alakult ki az akkor éppen miniszterelnöki posztot betöltő Vlagyimir Putyin és közte.¹⁵ Az orosz álláspont kialakításában a tekintély megőrzésének fontossága, Kaddáfi hatalmon maradásának fokozatosan romló esélyei, az orosz–francia kapcsolatok szorosabbra fűzésének lehetősége, valamint a hasonló véleményét kinyilvánító Brazília, India és Kína mellé állás is szerepet játszhatott. Utóbbi azért is lehetett meghatározó tényező, mert így a líbiai katonai intervenció felelőssége gyakorlatilag teljes mértékben a beavatkozást szorgalmazó nyugati államokra hárult.¹⁶

Törökország a líbiai befektetési és az ott dolgozó nagyszámú török vendégmunkás miatt 2011 elején a nemzeti érdekeinek megfelelően először igyekezett a Líbia elleni szankciókkal szemben fellépni, majd miután nem járt sikerrel, a továbbiakban az arab világ közvéleményét szem előtt tartva alakította ki álláspontját. Az iszlám országok vezetői közül az akkor török miniszterelnöki pozíciót betöltő Erdoğan volt az első, aki az egyiptomi eseményeket látva Mubarak elnök lemondását és a demokratikus átmenetet szorgalmazta.¹⁷ Az ENSZ BT vonatkozó határozataival kapcsolatban pedig a török álláspont az volt, hogy a polgári lakosság védelme, Líbia területi integritásának megőrzése és az azonnali fegyverszünet jelenthet csak megoldást, aminek érdekében Ankara tárgyalásokat is folytatott a líbiai kormánnyal és az ellenzéki erőkkel, miközben Nagy-Britannia és Franciaország a katonai beavatkozás elindításán fáradozott. Törökország ennek megfelelően eleinte teljesen elzárkózott a katonai műveletekben való részvételtől, álláspontja azonban később felpuhult, így mégis hajlandó volt szerepet vállalni a NATO líbiai műveleteiben az ENSZ BT felhatalmazása szerint, de csak a mihamarabbi fegyverszünet és a tárgyalásos rendezés eléréséig.¹⁸

Végül 2011 őszén a NATO katonai beavatkozása nyomán a líbiai felkelőknek sikerült megdönteniük az 1969-ben egy puccs révén az ország élére került Muammar al-Kaddáfi ezredes hatalmát. Az észak-afrikai országot 42 évig irányító Kaddáfit 2011 októberében az ellenzéki erők elfogták, de a fogságba esését követő órákban a líbiai vezető végül tisztázatlan körülmények között életét vesztette.¹⁹ A nyugati katonai intervenció tehát a rezsim bukását eredményezte, az arab tavasz politikai folyamatai azonban az ezt követő években is folytatódtak a térségben, a fokozatosan kibontakozó további konfliktusok és válságok pedig a háttérbe szorították a posztintervenciók helyzetben destabilizálódott észak-afrikai ország ügyét. Az európai országok ugyanakkor tudhatták, hogy Líbia helyzete komoly biztonsági fenyegetést fog jelenteni a következő években, ezért jelentős szerepet kell majd vállalniuk az ország stabilizálásában. Az Európai Unió azonban a tagállami nézeteltérések, a stratégiai hiányosságok és a hektikus válságkezelési gyakorlat miatt mégis elmulasztotta az erre kínálkozó lehetőséget, miközben Líbia fontos szerepet tölthetett volna be az európai energiaellátásban, és a mai napig meghatározó tényező az Európa felé irányuló illegális migráció megfékezésében. Kaddáfi uralma alatt Líbiában egyfajta védőgátba ütköztek az északi irányba tartó migrációs hullámok, a radikális iszlámisták és a csempészek. A rezsim bukásával azonban az ország destabilizálódott, a helyzet kiszámíthatatlanná vált,

¹⁵ The Economist: *A crack in the tandem?*. [online], 2011. 03. 23. Forrás: economist.com [2020. 12. 29.]

¹⁶ Tálas et alii (2011) i. m. 75–76.

¹⁷ Reuters: *Turkey tells Mubarak to listen to the people*. [online], 2011. 02. 01. Forrás: reuters.com [2020. 12. 29.]

¹⁸ Jonathan Head: *Libya: Turkey's troubles with NATO and no-fly zone*. [online], 2011. 03. 25. Forrás: bbc.com [2020. 12. 29.]

¹⁹ Tim Gaynor – Taha Zargoun: *Gaddafi caught like "rat" in a drain, humiliated and shot*. [online], 2011. 10. 21. Forrás: reuters.com [2020. 12. 17.]

a már ismert biztonsági fenyegetések pedig jelentős mértékben felerősödtek. Marsai Viktor szerint az Európai Unió líbiai mulasztásait illetően az egyik legfontosabb problémának az európai nagystratégia hiánya bizonyult.²⁰

A Kaddáfi utáni első három év (2011–2014)

Kaddáfi halálát követően 2011. október 23-án a Nemzeti Átmeneti Tanács (*National Transitional Council* – NTC) végül bejelentette Líbia felszabadulását, és akkor többen jogosan gondolhatták úgy, hogy az ország jó eséllyel indulhat el a konfliktus utáni újjáépítés és a stabilizáció útján.²¹ Ezzel szemben végül viszonylag hamar világhosszá vált mindenki számára, hogy az erőskezü vezető és a hatékonyan kormányozni képes egységes ellenzéki erők hiányában a különböző fegyveres csoportok és törzsek közötti hatalmi rivalizálás, a de jure központi kormányként működő NTC gyengesége és az alkotmányozó folyamattal kapcsolatos nézeteltérések miatt újabb fegyveres összecsapásokra kell számítani, amelyek polgárháborúhoz is vezethetnek.²²

A rezsimbukató nemzetközi intervenció utáni „államépítési folyamat” egyik fő állomásként 2012. július 7-én megválasztották az alkotmányozói céllal létrehozott Általános Nemzeti Kongresszust (GNC), a különböző politikai csoportok éles szembenállása azonban továbbra is meghatározta a líbiai konfliktus alakulását.²³ A 2012 őszén a GNC átvette az NTC feladatait, majd miniszterelnök-választást is tartottak, amelynek második fordulóját Musztafa Abu Sagur nyerte.²⁴ A GNC azonban rendkívül megosztott maradt, így gyakorlatilag egymással vetélkedő, leginkább a saját érdekeiket szem előtt tartó csoportok halmazává vált, az ebből fakadó instabilitás pedig megágyazott a következő évek politikai válságának. Ezt jelezte, hogy Abu Sagurnak másodszorra sem sikerült kormányt alakítania, így a miniszterelnököt végül a GNC képviselői egy bizalmatlansági indítvány benyújtásával és megszavazásával eltávolították a pozíciójából.²⁵ Abu Sagur távozását követően októberben Ali Zeidan karrierdiplomatát választották meg miniszterelnöknek, akinek végül a heves viták, tiltakozások és tüntetések ellenére sikerült is kormányt alakítania, bár a miniszteri posztok egyenletes elosztásával gyakorlatilag előre borítékolható volt a kabinet politikai bénultsága.²⁶

Megjegyzendő, hogy ezekben a hónapokban a biztonsági helyzet is egyre inkább romlott az országban, a fokozódó instabilitás és a szélsőséges iszlamista csoportok megerősödésének pedig egyik intő jele volt 2012. szeptember 11–12-én a bengázi amerikai konzulátus

²⁰ Marsai Viktor: A líbiai helyzet és az európai nagystratégia hiánya. *NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések*, (2014a), 13. 1–5.; 10. Forrás: svkk.uni-nke.hu [2020. 12. 17.]

²¹ BBC News: *Libya's new rulers declare country liberated*. [online], 2011. 10. 23. Forrás: bbc.com [2020. 12. 18.]

²² Marsai Viktor: A líbiai válság elmúlt két és fél éve európai szemzögből. *Nemzet és Biztonság*, 7. (2014b), 3. 82–85. Forrás: nemzetbiztonsag.hu [2020. 12. 17.]

²³ BBC News: *Libya election: High turnout in historic vote*. [online], 2012. 07. 07. Forrás: bbc.com [2020. 12. 20.]

²⁴ Brigitte Scheffer: *Libya's Abushagur elected as Prime Minister, beats former rebel*. [online], 2012. 09. 13. Forrás: bloomberg.com [2020. 12. 18.]

²⁵ Chris Stephen: *Libyan government in disarray after parliament sacks prime minister-elect*. [online], 2012. 10. 07. Forrás: theguardian.com [2020. 12. 18.]

²⁶ Ghaiith Shennib: *Libya congress approves new government amid protests*. [online], 2012. 10. 01. Forrás: reuters.com [2020. 12. 18.]

elleni támadás, amely során a nagykövet és további három amerikai állampolgár életét veszítette.²⁷ A helyzet 2013-ban is tovább romlott, olyannyira, hogy október 10-én egy tripoli hotelben az egyik milícia fegyveresei pár órára foglyul ejtették Zeidant, majd október 18-án ismeretlen elkövetők agyonlőtték a líbiai katonai rendőrség vezetőjét.²⁸ Amíg a Kaddáfihoz közelebb álló személyek politikai életből történő eltávolításán fáradozó GNC-vel szemben egyre inkább nőtt a bizalmatlanság, addig a keleti területeken felerősödtek a szeparatista törekvések, majd önálló kormány is alakult, a korábban az olajlétesítményeket védő erők parancsnoka, Ibrahim Dzsatran pedig Tripoli ellen fellázadva elfoglalt két fontos olajkikötőt.²⁹ A központi kormány továbbra is képtelen volt úrrá lenni a helyzeten, 2014. február 7-én pedig hivatalosan is lejárt a mandátuma, ennek ellenére további kísérleteket tett hatalma meghosszabbítására és az ígért alkotmányozói folyamat véghezvitelére. Ez azonban országos elégedetlenséget váltott ki, és csak tovább fokozta a feszültséget a feleket támogató fegyveres csoportok között. A helyzet rendezése érdekében Halifa Haftar tábornok lemondásra szólította fel a GNC tagjait, és egy elnöki bizottság létrehozását javasolta, amely előkészítheti a választásokat, ezt azonban Zeidan miniszterelnök határozottan visszautasította.³⁰

Az ezt követő hetekben egyre gyakoribbá váltak a fegyveres összecsapások és a merényletek, leállt az olajtermelés és megerősödtek a szélsőséges iszlamista erők. Végül a Morning Glory olajtanker incidensét³¹ követően 2014. március 11-én Zeidannak is távoznia kellett a miniszterelnöki pozícióból.³² A GNC viszont elfogadta az új választási törvényt, majd április harmadik hetében végre össze is ülhetett az alkotmányozó bizottság.³³ Zeidan utódja először átmeneti jelleggel, majd április 8-tól hivatalosan is Abdullah al-Thinni lett, akinek bár sikerült fegyverszünetet kötnie a keleti felkelőket vezető Dzsatrannal és megállapodni két kisebb olajkikötőnek az újrainításáról, öt nappal később mégis bejelentette lemondását, az ország érdekeire és a további vérontás elkerülésének fontosságára hivatkozva.³⁴ Ezúttal az iszlamista erők szerettek volna kormányt alakítani, az új miniszterelnököt, Ahmed Majtikot azonban csak május 5-én „sikerült megválasztani”,³⁵ miután az első alkalommal minden bizonnyal szekuláris kötődésű fegyveresek megtámadták a parlament épületét, hogy megakadályozzák az iszlamisták jelöltjének megválasztását.³⁶ Majtik személyét azon-

²⁷ David D. Kirkpatrick – Steven Lee Myers: *Libya attack brings challenges for U.S.* [online], 2012. 09. 12. Forrás: nytimes.com [2020. 12. 18.]

²⁸ DW: *Gunmen kill Libya military police chief in Benghazi.* [online], 2013. 10. 18. Forrás: dw.com [2020. 12. 18.]

²⁹ Al Jazeera: *East Libya declares self-government.* [online], 2013. 11. 03. Forrás: aljazeera.com [2020. 12. 18.]

³⁰ Ghaith Shennib: *Libyan PM dismisses army officer's plot to "rescue" country.* [online], 2014. 02. 14. Forrás: in.finance.yahoo.com [2020. 12. 18.]

³¹ David D. Kirkpatrick: *SEAL Team raids a tanker and thwarts a militia's bid to sell Libyan oil.* [online], 2014. 03. 17. Forrás: nytimes.com [2020. 12. 18.]

³² DW: *Libya's Prime Minister Ali Zeidan ousted by parliament after rebel oil tanker escapes.* [online], 2014. 03. 11. Forrás: dw.com [2020. 12. 18.]

³³ Ayman Al-Warfali: *Libya's constitution-drafting body starts work.* [online], 2014. 04. 21. Forrás: reuters.com [2020. 12. 18.]

³⁴ The New York Times: *Prime Minister of Libya Says He Will Resign.* [online], 2014. 04. 13. Forrás: nytimes.com [2020. 12. 18.]

³⁵ A parlament alelnöke, Ezzidin al-Avami érvénytelennek nyilvánította a szavazást, de később helyettese a voksok újraszámlálását követően érvényesnek minősítette azt, kijelentve, hogy Majtik megszerezte a szükséges 121 szavazatot, és így ő az új miniszterelnök. Al Jazeera: *Confusion surrounds Libya PM's election.* [online], 2014. 05. 05. Forrás: aljazeera.com [2020. 12. 18.]

³⁶ DW: *Gunmen storm Libya's General National Congress in Tripoli.* [online], 2014. 04. 29. Forrás: dw.com [2020. 12. 18.]

ban sem a szekulárisok, sem a keleti országrész fegyveres csoportjai nem akarták elfogadni, így kérdésessé vált a két kisebb keleti olajkikötő megnyitásáról szóló megállapodás végrehajtása is.³⁷

2014. május 16-án Haftar tábornok támadást indított Bengáziban az iszlamista milíciák ellen, majd pedig két nappal később szimpatizánsai is akcióba léptek Tripoliban a GNC ellen, arra hivatkozva, hogy Majtik kormánya teljesen illegitim, a kongresszus pedig tétlenül nézi a „terroristák” megerősödését Líbiában. Haftar katonai műveleteit a reguláris fegyveres erők és a kormányközeli nacionalista milíciák is támogatták, mások azonban szembeszegültek vele, mondván, hogy valójában puccsot hajt végre. A tábornok azonban elutasította a katonai hatalomátvételéről szóló vádakát, kijelentve, hogy csupán helyre szeretné állítani Líbia méltóságát, és a GNC felosztatását, majd egy átmeneti kormány megalakítását javasolta a június 25-én esedékes választások megtartásáig. A kialakult politikai válság azonban további fegyveres összecsapásokhoz vezetett, a különböző milíciák egymás után sorakoztak fel a két szembenálló oldalon, ami egyértelműen mutatta Líbia már-már reménytelen megosztottságát az úgynevezett arab tavasz felkelései utáni harmadik évben.³⁸

Ahogy arra Marsai Viktor egyik tanulmányában rámutatott, a Kaddáfi uralma utáni első évek egyik legnagyobb kudarca a konfliktus utáni stabilizációt illetően a különböző fegyveres csoportok és milíciák lefegyverzésének elmaradása volt, akik létszámukat tekintve komoly biztonsági fenyegetést jelentettek, s ráadásul a központi kormánynak szinte alig volt valami befolyása rájuk.³⁹ Még Kaddáfi bukása után öt évvel később sem tudott megerősödni a központi kormány, az ország gyakorlatilag szétszakadt a rivalizáló felek között, miközben országszerte több száz, egyes jelentések szerint pedig közel kétezer, összesen nagyjából 250 ezer tagot számláló fegyveres milícia uralta valójában a terepet a hatmillióos országban.⁴⁰ 2014-ben már mindenki számára világossá vált, hogy a fegyveres csoportok tevékenysége csak ront a biztonsági helyzeten és fokozza az instabilitást, miközben a konfliktusból egy szereplő sem volt képes föléjük emelkedni, habár Haftar tábornok elsőre „Líbia erős emberének” tűnhetett, aki esetleg képes lehet rendet teremteni az országban.⁴¹

A polgárháború kiújulása

Röviden összefoglalva és kissé leegyszerűsítve: 2011 februárjától kezdve másfél évig ideiglenesen, ugyanakkor hivatalosan a Nemzeti Átmeneti Tanács (NTC) vezette Líbiát, amelyet 2012 augusztusában a rekordmagas részvétellel lezajlott júliusi választások megtartását követően a Tripoliban kétéves mandátummal megalakult Általános Nemzeti Kongresszus (GNC) váltott fel.⁴² A következő, 2014 júniusában már jóval alacsonyabb részvétellel megtartott választások eredményeként a Képviselőház (*House of Representatives* – HoR)

³⁷ Ulf Laessing – Ahmed Elumami: *Opposition to new Libyan PM may scupper oil port deal*. [online], 2014. 05. 08. Forrás: reuters.com [2020. 12. 18.]

³⁸ Chris Stephen: *Heavy fighting breaks out in Libya as troops storm militias in Benghazi*. [online], 2014. 05. 16. Forrás: theguardian.com [2020. 12. 19.]

³⁹ Marsai (2014b) i. m. 91.

⁴⁰ BBC News: *Guide to key Libyan militias*. [online], 2016. 01. 11. Forrás: bbc.com [2020. 12. 19.]

⁴¹ Marsai (2014b) i. m. 94., 96–97.

⁴² BBC News (2012) i. m.

vette át a Kongresszustól a hatalmat.⁴³ Ám a választási eredményeket a GNC többsége már akkor vitatta, pár hónappal később pedig a Tripoliban székelő Líbiai Legfelsőbb Bíróság november elején alkotmányellenesnek is nyilvánította a nyári választásokat, és fel akarta oszlatni a Képviselőházat. A bíróság határozatát a képviselők természetesen nem fogadták el, mondván, hogy a döntést a fegyveres milíciák fenyegetése kényszerítette ki a testületből, viszont mindeközben az iszlamista fegyveresek Tripoliban újra megalakították az Általános Nemzeti Kongresszust.⁴⁴ A Képviselőház – nem meglepő módon – nem volt hajlandó elismerni az új Kongresszust, ezért inkább Tobrukba tette át a székhelyét és szövetkezett Haftar tábornokkal, majd 2015 októberében az általános országos választások megtarthatatlansága nyomán megszavazta saját mandátumának meghosszabbítását, amelyhez hasonlóra szintén volt már példa.⁴⁵

Alig öt évvel a líbiai forradalom után tehát az ország már nemcsak de facto, hanem de jure is a történelmi régióknak (nyugatra Tripolitánia, keletre Kireneika, délen Fezzán)⁴⁶ megfelelő részekre szakadt, két-két egymással rivalizáló kormánnyal és parlamenttel, amelyek közül egyik sem volt képes valódi ellenőrzést gyakorolni a vele szövetséges fegyveres csoportok felett. Az új Kongresszust megalakító iszlamista milíciák által dominálta kormány székhelye maradt Tripoliban, míg a nemzetközi közösség által elismert, Thinni miniszterelnök által vezetett kormány és parlament Tobrukban, majd Bajdában rendezkedett be.⁴⁷ Ekkorra már a két szembenálló fél oldalán külső szereplők is megjelentek. A Thinni vezette Kireneika régióban 2013-tól külső támogatóként színre lépett Egyiptom, majd az Egyesült Arab Emírségek és végül Oroszország is, míg a Majtík vezette nyugati Tripolitánia régióban Törökország és Katar sietett a kormány segítségére.⁴⁸

Az ENSZ igyekezett a két rivális kormányt rábírní a békülésre és egy egységkormány létrehozására, ez a kihívás azonban korántsem volt egyszerű.⁴⁹ Mindeközben azonban a politikai káoszt kihasználva megvetette a lábát az országban az Iszlám Állam, így nemcsak a líbiai fegyveres milíciák, illetve a két rivális kormányhoz hú erők között újult ki a konfliktus, hanem a szélsőséges iszlamista terrorszervezet harcosainak tevékenysége révén újabb háborúvá eszkalálódott a válság.⁵⁰

⁴³ BBC News: *Libyan elections: Low turnout marks bid to end political crisis*. [online], 2014. 06. 26. Forrás: bbc.com [2020. 12. 20.]

⁴⁴ Reuters: *Libya faces chaos as top court rejects elected assembly*. [online], 2014. 11. 06. Forrás: reuters.com [2020. 12. 20.]

⁴⁵ Ayman Al-Warfali: *Libya's elected parliament extends mandate, complicating peace talks*. [online], 2015. 10. 05. Forrás: reuters.com [2020. 12. 20.]

⁴⁶ Az ország keleti részén található Kireneika területe törzsi csoportok ellenőrzése alatt áll, akik szoros kapcsolatokat ápolnak Egyiptommal, és a lakosság jellemzően vallásosabb és konzervatív. Nyugaton található Tripolitánia, amely inkább a Mediterrán térség felé orientálódik. A déli Fezzán régió pedig az ország leggyéribben lakott területe, amelyet a tuareg és a tubu törzsek uralnak. A Kaddáfi által létrehozott „tömegek államában” (*Jamahiriya*) kialakult rendszer felerősítette a törzsi törésvonalakat a régiók között, a polgárháborús viszonyok és a hatalmas vákuum pedig kitűnő alkalmat adott a törzsi csoportoknak és a fegyveres milíciáknak az aktivizálódásra.

⁴⁷ Rebecca Murray: *Libya: A tale of two governments*. [online], 2015. 04. 04. Forrás: aljazeera.com [2020. 12. 20.]

⁴⁸ Marsai Viktor: A migrációs diskurzus margójára III. – A líbiai válság az európai migráció tükrében. [online], *Nemzet és Biztonság*, 10. (2017), 1. 113. Forrás: nemzetbiztonsag.hu [2020. 12. 17.]

⁴⁹ Missy Ryan – Hassan Morajea: *In Libya, trying to make one government out of two*. [online], 2015. 09. 18. Forrás: washingtonpost.com [2020. 12. 20.]

⁵⁰ Gugán Dániel: Líbia – az „elfelejtett polgárháború” és annak migrációs vetülete. [online], *Nemzet és Biztonság*, 9. (2016), 5. 7. [2020. 12. 17.]

A politikai megállapodás és az egységkormány

Az ENSZ több mint egy évig tartó békéltető diplomáciai erőfeszítéseinek eredményeként 2015 decemberében a két szembenálló kormány végül aláírt egy Líbiai Politikai Megállapodásnak (LPA) nevezett dokumentumot a Nemzeti Egyetértés Kormányának (*Government of National Accord – GNA*) létrehozásáról, amely 2016 januárjában egy tuniszi hotelben tartotta meg első ülését. Élére Fájez esz-Szarrádzs került, aki egy 32 tagú kabinetet állított össze, vállalva a polgárháború lezárását, az Európába tartó migráció és az Iszlám Állam terjeszkedésének megfékezését. Az új egységkormány azonban hiába élvezte az ENSZ támogatását, a két rivális parlament hozzájárulása nélkül nem volt képes központi hatalmi szerepet betölteni.⁵¹ Egy évvel később már világos volt, hogy a GNC és a HoR között jelentős külső nyomásra létrejött megállapodás, miközben egy adott problémát próbált megoldani, addig eredményezett egy újabbat is, mivel innentől kezdve az új egységkormányt támogató és a vele szembenálló fegyveres csoportok között jött létre újabb törésvonal.

Szarrádzs az Elnöki Tanács tagjaival 2016 tavaszán váratlanul visszatért Tunéziából Tripoliba,⁵² ahol végül a fegyveres csoportok többsége pozitívan fogadta, míg a GNC által létrehozott Országos Megváltás Kormányának (*National Salvation Government – NSG*) miniszterelnöke, Halifa Ghwell Miszrátába menekült és április elején fel is oszlatta a kormányt, átadva a hatalmat a GNA-nak és az Elnöki Tanácsnak.⁵³ Ezzel a politikai fejleménnyel párhuzamosan az Iszlám Állam elleni líbiai harcok is fokozódtak, áprilisra Derna városából már kivonultak a szélsőséges iszlamista fegyveresek, júniusra pedig jelentős eredményeket sikerült elérni a Szirt visszafoglalásáért indult műveletekben, amely ekkor a dzsihadista terrorszervezet legjelentősebb Irakon és Szírián kívüli bázisa volt.⁵⁴ Mindazonáltal az egységkormány tripoli megjelenését követően a politikai stabilizációs folyamat ismét kifulladt, mert a GNC egyes elemei és a tobruki HoR továbbra sem volt hajlandó elfogadni a GNA-t, sokan pedig a nyugati országok bábjának tartották Szarrádzs miniszterelnököt.

2016-ban a nemzetközi közösség számára az egyik fő prioritás az Iszlám Állam líbiai bázisainak a felszámolása volt, a leghevesebb harcok pedig Szirt körül bontakoztak ki. Mivel a GNA-hoz hű fegyveres erők műveletei a nyáron elakadtak, az Egyesült Államok légi támogatással igyekezett hozzájárulni azok sikeréhez és a város visszafoglalásához.⁵⁵ Végül több hónapos ádáz harcok árán – részben az amerikai légitámadásoknak köszönhetően – 2016 december elején a GNA erőinek, azaz a tripolitániai milíciáknak sikerült kiűzni az Iszlám Állam fegyvereseit Szirt városából, miközben a „terrorizmus elleni harc” jelszavát

⁵¹ Chris Stephen: *Libya unveils UN-backed government ... based in Tunisia*. [online], 2016. 01. 19. Forrás: theguardian.com [2020. 12. 20.]

⁵² Az Elnöki Tanács a 2015 decemberében az ENSZ Biztonsági Tanácsának támogatásával született Líbiai Politikai Megállapodás keretében létrehozott testület a líbiai államfői funkciók ellátására és hatáskörök gyakorlására. Chris Stephen: *Chief of Libya's new UN-backed government arrives in Tripoli*. [online], 2016. 03. 31. Forrás: theguardian.com [2020. 12. 21.]

⁵³ BBC News: *Libya's Tripoli government to step down*. [online], 2016. 04. 05. Forrás: bbc.com [2020. 12. 21.]

⁵⁴ BBC News: *Libya conflict: Government forces 'advance' against IS-held Sirte*. [online], 2016. 06. 09. Forrás: bbc.com [2020. 12. 21.]

⁵⁵ Goran Tomasevic – Yeganeh Torbati: *U.S. warplanes launch bombing campaign on Islamic State in Libya*. [online], 2016. 08. 01. Forrás: reuters.com [2020. 12. 21.]

büszkén zászlajára tűző Haftar valójában az olajlétesítmények elfoglalásával volt inkább elfoglalva.⁵⁶

A Líbiai Politikai Megállapodás aláírása után másfél évvel az abban foglalt politikai végrehajtása még mindig kivitelezhetetlennek bizonyult, így a vitatott pontok újratárgyalása és az abból kihagyott felek bevonása elkerülhetetlen lett, ennek köszönhetően viszont nőtt a tárgyalásra való hajlandóság.⁵⁷ Sokak meglepetésére – minden bizonnyal moszkvai nyomásra – 2017 júliusában személyesen találkozott egymással Szarrádzs és Haftar, a tárgyalásaik során pedig sikerült tűzszüneti megállapodást kötniük és megegyeztek, hogy 2018 elején elnökválasztást tartanak. Ebben a fejleményben fontos tényező volt, hogy Haftar a tárgyalási lehetőségeinek biztosítása érdekében 2016 őszén átvette az ellenőrzést Líbia stratégiai fontosságú olajmezői felett az ország keleti részében található „olajfélhold” területén. Mivel 2012-ben az észak-afrikai ország állami bevételeinek 97%-át biztosították az olajbevételek, egyértelmű, hogy az olajexport ellenőrzése fontos ütőkártya volt Haftar kezében.⁵⁸ Ezt követően 2017. szeptember végén az ENSZ új Líbia-megbízottja, Gasszan Szalamé új akciótervet nyújtott be a békefolyamat újraindítása érdekében, amelynek része volt a Líbiai Politikai Megállapodás módosítása is.⁵⁹

Haftar tábornok szerepe és fő támogatói

A BBC a weboldalán még 2019 tavaszán közölt egy összeállítást Haftarról, amely azzal kezdődik, hogy a tábornok több mint 40 évig volt szereplője a líbiai politikai életnek, hol központi szerepet betöltve, hol kispadon ülve. A legtöbben akkor hallhattak Haftarról, amikor 2019 áprilisának elején híre ment, hogy a tábornok által vezetett LNA erői offenzívába kezdtek a nemzetközileg is elismert egységkormány székhelyét adó főváros, Tripoli elfoglalására „a terrorizmus elleni harc” jegyében. Az 1943-ban született Haftar azok közé a katonatisztek közé tartozott, akikkel Kaddáfi 1969-ben puccs keretében megdöntötte Idrisz király uralmát. Az 1980-as években a Csádban zajló líbiai katonai műveletek parancsnoka volt, amíg 1987-ben francia közreműködéssel a csádi fegyveres erők el nem fogták őt és 300 katonáját. Mivel Kaddáfi letagadta a líbiai katonák csádi jelenlétét, ezzel pedig megtagadta Haftart, a tábornok a diktátor ellen fordult. Száműzetésbe vonult az Egyesült Államokba, ahol a CIA látókörébe került, az amerikai hírszerző szolgálatok pedig támogatták több Kaddáfi elleni merénylet megszervezésében is. A 2011-es tüntetések kitörésekor Haftar visszatért Líbiába, ahol a keleti országrészben megszerveződő felkelő erők egyik kulcsfigurája lett. Kaddáfi bukása után évekig a háttérbe kényszerült, mígnem 2014 februárjában a líbiai TV-ben ismertette tervét az ország megmentésére, és felszólította a lakosságot a megválasztott, érvényes mandátummal rendelkező parlament, azaz a GNC elleni lázadásra. Mindezt azokban a napokban jelentette be, amikor Bengázit és más keleti városokat is elfoglalt az al-Káida helyi szárnya, az Anszár al-Sária, és más hasonló szélsőséges iszlamista fegyveres csoportok, a lakosság körében pedig már elég nagyra nőtt

⁵⁶ Patrick Wintour: *Isis loses control of Libyan city of Sirte*. [online], 2016. 12. 05. Forrás: theguardian.com [2020. 12. 21.]

⁵⁷ Frederic Wehrey – Wolfram Lacher: *Libya After ISIS*. *Foreign Affairs*, February 22, 2017.

⁵⁸ Federica Saini Fasanotti: *Making Libya's economy work again*. [online], 2016. 10. 07. Forrás: brookings.edu [2020. 12. 25.]

⁵⁹ Atilgan–Ertl–Engelkes (2017) i. m. 69–70.

a GNC iszlamistákkal szembeni tehetetlensége miatti elégedetlenség. 2014 májusában Haftar offenzívába lendült az iszlamista fegyveresek ellen Bengáziban és a keleti területeken (*Operation Dignity*), és egy évvel később a HoR az LNA parancsnokává nevezte ki. 2016 februárjában Haftar erői majdnem teljesen kiszorították az iszlamistákat Bengáziból, a következő hetekben pedig további keleti területeket foglaltak el.⁶⁰

Miközben látszólag az Iszlám Állam volt mindenki számára a „főellenség”, Haftar tábornok számára valójában a szélsőséges iszlamisták elleni harc másodlagos volt, ő inkább Bengázi elfoglalására törekedett. De hasonlóképpen a GNA számára is fontosabb volt az ország keleti részén megerősödött szeparatista törekvések letörése és Haftar erőinek meggyengítése, hiszen a tábornok komoly befolyással volt a HoR képviselőire. A külső szereplők tekintetében pedig Egyiptom és az Egyesült Arab Emírségek számára is a fő kihívást inkább az egymással rivalizáló fegyveres milíciák jelentették, mintsem a csekély helyi létszámú Iszlám Állam.⁶¹ Egyiptomban azért is utasítják el határozottan a mai napig a GNA-t, mert Kairó szerint valójában a 2011 és 2013 között hatalmon lévő Muszlim Testvérekhez köthető csoportosulásról van szó, ezért onnan nézve Haftar az egyetlen, aki talán képes lehet úrrá lenni a líbiai helyzeten, és közben megakadályozni, hogy fegyveres csoportok jussanak át az egyiptomi határon. Haftar és az őt támogatók számára ezért is volt kissé aggasztó, hogy a GNA-hoz hű erőknek végül sikerült Szirt városát visszafoglalni, hiszen jogosan tarthatnak attól, hogy a miszrátai erők és szövetségeseik keleti irányban tovább fognak nyomulni az LNA által ellenőrzött területek felé.⁶² Haftar azonban előbb indított nyugati offenzívát 2016. szeptember elején, és sikerült is ellenőrzése alá vonnia a Szirti-öbölben található két stratégiai fontosságú olajlétesítményt.⁶³ Mindeközben a Bengázi elfoglalásáért indított offenzíva is kezdett új lendületet venni. Az egységkormány támogatói közötti feszültséget pedig tovább fokozta, hogy a HoR a GNA támogatásáról szóló szavazáson végül nem járult hozzá Szarrádzs miniszterelnök kormányalakításához.⁶⁴ A GNC utódjaként javaslattevő céllal szeptemberben létrehozott Államtanács még be is jelentette, hogy átveszi a tobruki HoR törvényhozó szerepét, erre azonban az elégedetlenség és a heves bírálatok miatt végül nem került sor, a döntés csak politikai nyilatkozat maradt.⁶⁵ Ezt követően azonban október közepén a GNC korábbi miniszterelnöke, Halifa Ghwell puccskísérletet hajtott végre Tripoliban, a GNA szerencséjére azonban a hatalomátvételi kísérletnek nem volt elég nagy a támogatottsága.⁶⁶

⁶⁰ BBC News: *Khalifa Haftar: The Libyan general with big ambitions*. [online], 2019. 04. 08. Forrás: bbc.com [2020. 12. 29.]

⁶¹ Marsai (2017) i. m. 120.

⁶² Marsai (2017) i. m. 121.

⁶³ DW: *Troops loyal to rival government seize Libyan oil ports*. [online], 2016. 09. 11. Forrás: dw.com [2020. 12. 22.]

⁶⁴ Sudarsan Raghavan: *Libya's parliament rejects U.N.-backed unity government*. [online], 2016. 08. 22. Forrás: washingtonpost.com [2020. 12. 22.]

⁶⁵ Moutaz Mathi: *State Council announces HoR does not exist, says it will take over legislative powers*. [online], 2016. 09. 21. Forrás: libyaherald.com [2020. 12. 22.]; Hadi Fornaji: *Widespread rejection and condemnation of State Council's move against HoR*. [online], 2016. 09. 22. Forrás: libyaherald.com [2020. 12. 22.]

⁶⁶ Chris Stephen: *Libya coup attempt as Tripoli militias seek to topple UN-backed government*. [online], 2016. 10. 15. Forrás: theguardian.com [2020. 12. 22.]

Amerikai következetlenség és eltitkolt francia együttműködés

Az Egyesült Államok 2011 márciusában vezető szerepet vállalt a Kaddáfi elleni külső katonai beavatkozás végrehajtásában, és az október végéig tartó NATO-műveletekben is aktívan közreműködött. Ezt követően igyekezett elősegíteni a Kaddáfi utáni stabilizációt, támogatta az NTC-t és a GNC-t, a 2012. szeptemberi bengázi diplomáciai létesítmény elleni támadás és Chris Stevens halála azonban visszavetette az amerikai szerepvállalást. A folyamatosan romló biztonsági környezet miatt 2014 nyarán végül a tripoli nagykövetség működését is felfüggesztették, a dolgozókat evakuálták.⁶⁷ Washington ugyan ezt követően is támogatta a stabilizációs törekvéseket, a Líbiai Politikai Megállapodást és az annak keretében létrehozott egységkormányt (GNA), ám ezekben a hónapokban nagyobb prioritást kaptak az Iszlám Állam elleni líbiai műveletek. A dzsihadisták 2015 elején foglalták el Kaddáfi szülővárosát, Szirtet, 2016 elejére pedig már a közeli 190–240 km hosszúságú tengerparti sávot is ellenőrzésük alá vonták. 2016 augusztusától az USA légi támogatást biztosított az Iszlám Állam ellen harcoló, a GNA-val szövetséges milíciáknak (elsősorban a miszrátai csoportoknak), amelynek eredményeképpen sikerült visszaszorítani a dzsihadista fegyvereseket.⁶⁸

A 2017 januárjában működését megkezdő Trump-kormányzat számára a líbiai helyzet nem élvezett prioritást, ezért az észak-afrikai konfliktus kezelése háttérbe szorult, miközben az Egyesült Államok a kellő politikai akarat megléte esetén képes lett volna nyomást gyakorolni a szembenálló felekre, ezáltal pedig elősegíteni a stabilizációs törekvéseket.⁶⁹ Komolyabb fejleményt egyedül az jelentett, amikor Trump egy telefonbeszélgetés alkalmával az Egyesült Államok támogatásáról biztosította Haftar, miután a tábornok 2019 áprilisában offenzívát indított Tripoli, illetve az ott székelő, az ENSZ által is támogatott egységkormány ellen.⁷⁰

Kaddáfi bukása után Franciaország is igyekezett az ENSZ égisze alatt zajló stabilizációs törekvéseket támogatni, ugyanakkor Párizs számára is inkább a terrorizmus elleni harc és a radikalizmus terjedésének a megfékezése élvezett igazán prioritást, de természetesen francia gazdasági érdekek is szerepet játszottak döntéseiben. Hivatalosan tehát a francia kormány az ENSZ közreműködésével létrehozott egységkormányt támogatja, ugyanakkor 2016 júliusában egy három francia katona halálával járó bengázi helikopter-baleset rámutatott, hogy a francia különleges erők a háttérben együttműködnek Haftar tábornokkal a „terrorizmus elleni harc” keretében. A tripoli egységkormány hevesen bírálta Franciaország beavatkozását, és azt az ország szuverenitásának megsértéseként értékelte.⁷¹

⁶⁷ Barbara Starr – Joe Sterling – Azadeh Ansari: *U.S. Embassy in Libya evacuates personnel*. [online], 2014. 07. 27. Forrás: edition.cnn.com [2020. 12. 23.]

⁶⁸ Courtney Kube – Robert Windrem: *Did Obama Defeat ISIS in Libya?*. [online], 2017. 01. 28. Forrás: nbcnews.com [2020. 12. 23.]; Az Iszlám Állam líbiai szárnyának megerősödéséről és bukásáról bővebben lásd Jason Pack – Rhiannon Smith – Karim Mezran: *The origins and evolution of ISIS in Libya*. [online], 2017. 06. 01. Forrás: jstor.org [2020. 12. 28.]; Azeem Ibrahim: *Rise and Fall?: The Rise and Fall of ISIS in Libya*. [online], 2020. 08. 07. Forrás: jstor.org [2020. 12. 28.]

⁶⁹ Molnár Anna et alii: A nemzetközi jelenlét Líbiában 2011-től napjainkig. [online], *Nemzet és Biztonság*, 12. (2019), 2. 96–98. Forrás: nemzetbiztonsag.hu [2020. 12. 17.]

⁷⁰ Samer Al-Atrush – Jennifer Jacobs – Margaret Talev: *Trump Backed Libyan Strongman's Attack on Tripoli, U.S. Officials Say*. [online], 2019. 04. 29. Forrás: bloomberg.com [2020. 12. 23.]

⁷¹ BBC News: *Libya attack: French soldiers die in helicopter crash*. [online], 2016. 07. 20. Forrás: bbc.com [2020. 12. 23.]

A Haftarral való titkos együttműködés tehát jelentősen rontotta Párizs megítélését a GNA köreiben.⁷²

Oroszország líbiai ambíciói

Az elmúlt tíz évben az orosz külpolitika jóval ambiciózusabb célokat tűzött ki maga elé, mint korábban, és ez több konfliktuszónában is tetten érhető. Az orosz katonai beavatkozásokot elsősorban stratégiai és geopolitikai érdekek mentén hajtották végre. Leegyszerűsítve azt is mondhatnánk, hogy az intervenciók tekintetében az figyelhető meg, hogy egy térség minél közelebb van Oroszországhoz, az ott zajló konfliktus annál fontosabb Moszkva számára, a Kreml pedig annál hajlamosabb erőforrásokat áldozni rá. Ezzel szemben a távolabb fekvő régiók esetében, mint például a Közel-Kelet és Észak-Afrika, már sokkal nagyobb súllyal esnek latba a világpolitikai, gazdasági vagy egyéni opportunista érdekek. Oroszország a fegyveres konfliktusokba való beavatkozással általában a nyugati érdekekkel megy szembe, noha bizonyos kérdésekben a Fehér Ház és a Kreml is együtt tud működni.⁷³

2011 tavaszán Oroszország ENSZ-nagykövete Medvegyev elnök utasítására tartózkodásával zöld utat adott a líbiai külső katonai beavatkozásra jogalapot biztosító ENSZ BT-határozatnak. A katonai műveleteket követően azonban a beavatkozás módját Moszkva egyértelműen és határozottan bírálta.⁷⁴ A líbiai eseményekre Oroszország óvatosan reagált, és még a Nemzeti Átmeneti Tanácsot is csak vonakodva ismerte el. Az észak-afrikai ország Moszkva számára azt követően értékelődött fel, hogy látszólag a nyugati hatalmak és szövetségeseik kerekedtek felül a válsághelyzetben. Az aggasztó fejleményeket látva, Líbiára pedig saját érdekszférájának részeként tekintve, a Kreml egyre fokozottabban törekedett meghatározó szerepet betölteni a líbiai rendezésben. Mindeközben Oroszország mellett Egyiptom és az Egyesült Arab Emírségek is Haftar, illetve a tobruki rivális parlament oldalán szállt be a konfliktusba. Noha hivatalosan a Tripoliban székelő egységkormányt (GNA) támogatják, a tobruki parlament jóváhagyásának hiányában Moszkva azt illegitimnek tekinti. Itt azt is fontos látni, hogy Oroszország számára nem elfogadható egy túlzottan nyugatbarát kormány hatalomra kerülése Líbiában, hiszen minden bizonnyal egy ilyen orientációjú központi vezetés nem lenne tekintettel az orosz érdekekre, ezáltal pedig csökkenne az orosz befolyás a térségben. Ennek elkerülése érdekében Moszkva számára alapvető fontosságú Halifa Haftar tábornok támogatása, aki így megkerülhetetlen szereplője lett a líbiai konfliktusnak. Ez a támogatás pedig elsősorban fegyverszállítmányokat és katonai tanácsadók segítségét jelenti, de emellett Oroszország több milliárd dollár értékben nyomtatott líbiai dinárt a központi bank helyi kirendeltsége számára.⁷⁵ Moszkva igyekszik központi szerepet játszani Líbia újjáépítésében, ami politikailag, gazdaságilag és stratégiai szempontból is nagy lehetőségeket tartogat számára. Éppen ezért a Kreml próbál biztosra menni, és nemcsak Haftarral tartja a kapcsolatot, hanem vele párhuzamosan a konfliktus

⁷² Molnár et alii (2019) i. m. 105–108.

⁷³ Paul M. Carter: *Understanding Russia's Interest in Conflict Zones*. [online], 2020. 07. 01. Forrás: jstor.org [2020. 12. 27.]

⁷⁴ Ellen Barry: *Putin Criticizes West for Libya Incursion*. [online], 2011. 04. 26. Forrás: nytimes.com [2020. 12. 23.]

⁷⁵ Federica Saini Fasanotti: *Russia and Libya: A brief history of an on-again-off-again friendship*. [online], 2016. 09. 01. Forrás: brookings.edu [2020. 12. 23.]

más fontos szereplőivel is, annak érdekében, hogy ha valamikor változna a széljárás, akkor az orosz érdekek továbbra is biztosíthatóak legyenek.⁷⁶

Líbia korábbi szovjet szövetségesként fontos Oroszország számára, a katonai szerepvállalás pedig jó alkalom volt Moszkvának arra, hogy rossz színben tüntethesse fel a nyugati beavatkozásokat, miközben a békefolyamatot saját érdekei szerint alakíthatja. Putyin szerint a nyugati országok a NATO Kaddáfi elleni légitámadásaival túllépték az ENSZ BT által adott mandátumot 2011-ben. Azóta pedig Oroszország előszeretettel emlékeztet rendszeresen az egész országon eluralkodott erőszakra és a káoszra, ami bizonyítékul szolgál az úgynevezett arab tavasz színes forradalmainak nem kívánt következményeire. Mindemellett az is megjegyzendő, hogy Oroszországnak komoly érdekeltségei vannak a líbiai olajszektorban.⁷⁷

Oroszország négy éven keresztül támogatta visszafogottan, ha úgy tetszik, a háttérben Haftar tábornokot és az általa vezetett LNA erőit, elsősorban anyagilag és fegyverszállítmányokkal. 2019-ben azonban Moszkva jelentős mértékben fokozta líbiai katonai szerepvállalását, harci gépek és irányított rakéták bevetésével, valamint a Wagner Group fegyvereseinek és szíriai zsoldosoknak mozgósításával, hogy segítse Haftar tábornoknak az ENSZ által is elismert, Törökország és más nyugati országok támogatását is élvező egységkormányával szembeni háborúját.⁷⁸ Mivel azonban mindeközben Oroszország a tripoli egységkormányval is kapcsolatban van, így nehéz megmondani, hogy valójában mégis mire megy ki a játék Líbiában Haftar támogatásával. Moszkva minden bizonnyal be szeretné biztosítani a hozzáférést a líbiai olajkészletekhez, eközben pedig igyekszik rossz színben feltüntetni a nyugati befolyást, illetve rámutatni, hogy mennyire nincs értelme egy Kaddáfihoz hasonló diktátor megbuktatásának. Ugyanakkor egy erős líbiai kormány hatalomra kerülésének akadályozásával fenntarthatja Tripoli kiszolgáltatottságát a külső hatalmaknak, ezt kihasználva pedig újabb stratégiai pozícióhoz juthat a Földközi-tenger térségében, a NATO déli határán.⁷⁹

Haftar 2019-es offenzívája Tripoli ellen és a török intervenció

2019. április elején egy az ENSZ által szervezett konferencia előtti hetekben Haftar katonai offenzívát indított Tripoli elfoglalására, amelyet elsőre sokan úgy értékelték, hogy a tábornok csupán a tárgyalópozícióit kívánja ezáltal növelni. Haftar bejelentése teljesen váratlanul érte a Tripoliban székelő egységkormányt, amely azonnal mozgósította a vele szövetséges milíciákat a főváros védelme érdekében, majd légitámadásokat is indított a tábornok vezetett LNA erői ellen.⁸⁰ Haftar korábbi hadműveleteinek támogatásához hasonlóan az Egyesült Arab Emírségek, Szaúd-Arábia és kisebb „győzködés” hatására Egyiptom is segítette

⁷⁶ Molnár et alii (2019) i. m. 102–104.

⁷⁷ Carter (2020) i. m. 12–13.

⁷⁸ Nicole Gauette – Ryan Browne: *US says Russian troops are destabilizing Libya*. [online], 2019. 11. 26. Forrás: edition.cnn.com [2020. 12. 27.]

⁷⁹ Carter (2020) i. m. 13.; Lásd még: Marcin Kaczmarski et alii: *Russia's Emerging Global Ambitions*. [online], 2020. 07. 01., 24–26. Forrás: jstor.org [2020. 12. 27.]

⁸⁰ Youssef Cherif: *How far can Haftar get with his Tripoli offensive?*. [online], 2019. 04. 08. Forrás: aljazeera.com [2020. 12. 28.]

a tábornokot a Tripoli elleni hadjáratának megindításakor, amihez minden bizonnyal Franciaország titkos támogatása és közreműködése is hozzájárult.⁸¹ Ennél nagyobb jelentőségű már talán csak az ellentmondásos politikát követő Egyesült Államok, konkrétan a Trump-adminisztráció jóváhagyása/tiltakozásának hiánya lehetett a művelet elindítását illetően, amelynek végül az lett az eredménye, hogy a Tripoli bevételére amúgy is képtelen Haftarnek az éppen befolyásának növelésére törekvő, akár katonai megoldásban is közreműködésre kész Oroszország sietett örömmel a segítségére.⁸²

Haftar Tripoli elleni offenzívájával a líbiai konfliktus újabb szakaszához érkezett, és még több külső szereplő bekapcsolódását eredményezte, nagyhatalmak, regionális hatalmak és szomszédos országokét egyaránt. Ez elsőként a líbiai légtérben kibontakozó drónháború kapcsán vált láthatóvá. Az egyik elsőként beavatkozó külső szereplő az Egyesült Arab Emírségek volt, amely elsősorban kínai gyártmányú Wing Loong drónok biztosításával igyekezett támogatni Haftar szárazföldi műveleteit, de Mirage típusú vadászgépeit is bevetette. Az ENSZ által Líbia legitim kormányaként elismert GNA azonban többek között a lassan „drónnagyhatalommá” váló Törökország támogatását tudhatja maga mögött, amely Bayraktar TB2-típusú drónokat bocsátott a tripoli egységkormány rendelkezésére.⁸³ Ankara 2019 májusában lépett be a konfliktusba a GNA oldalán, noha a török katonai közreműködés ekkor még a háttérben zajlott titokban, és kimerült az előbb említett drónok és páncélozott szállító harcjárművek biztosításában. Mindazonáltal a török segítség akkor nem bizonyult döntő jelentőségűnek, szintje pedig elmaradt a GNA által remélttől.⁸⁴

2019 őszére a jelentős külső támogatás miatt megerősödtek Haftar erőinek pozíciói, amelyben komoly szerepe volt az Emírségek fokozódó közreműködésének, illetve Oroszország közbelépésének is. 2019 szeptemberére több száz fegyveres érkezett Líbiába az orosz Wagner Group jóvoltából, minden bizonnyal a Kreml utasítására.⁸⁵ A Wagner Group fegyvereseivel sikerült kiegyensúlyozni a török katonai közreműködést a GNA oldalán. Haftar erőinek így lehetősége adódott újabb területeket elfoglalni, miközben – Frederic Wehrey megállapítása szerint – a képzettebb orosz segítség megjelenése jelentős negatív hatással volt az egységkormány moráljára.⁸⁶

A tripoli egységkormány a főváros védelmének felbomlásától tartva 2019 őszén ismét Törökországhoz fordult segítségért, amelynek eredményeként november 27-én Tripoli és Ankara megállapodást írt alá egy földközi-tengeri kizárólagos gazdasági övezet kinyilvánításáról. Az alku értelmében Törökországé az övezet szénhidrogénkészleteinek kitermelési joga, amelyért cserébe Erdoğan elnök szorosabb biztonsági együttműködést,

⁸¹ Mada Masr: *The Libyan National Army's patchy walk toward Tripoli*. [online], 2019. 07. 08. Forrás: madamasr.com [2020. 12. 28.]

⁸² David D. Kirkpatrick: *The White House blessed a war in Libya, but Russia won it*. [online], 2020. 04. 14. Forrás: nytimes.com [2020. 12. 28.]

⁸³ Dan Sabbagh – Jason Burke – Bethan McKernan: *'Libya is ground zero': drones on frontline in bloody civil war*. [online], 2019. 11. 27. Forrás: theguardian.com [2020. 12. 28.]

⁸⁴ Frederic Wehrey: Foreign "Boots on the Ground": The 2019 Battle for Tripoli and Beyond. *New America*, 2020. 28. In *"This War Is Out of Our Hands": The Internationalization of Libya's Post-2011 Conflicts From Proxies to Boots on the Ground*. [online], ASU Center on the Future of War, 2020. 09. 11. Forrás: jstor.org [2020. 12. 28.]

⁸⁵ Samer Al-Atrush – Stepan Kravchenko: *Putin-Linked Mercenaries Are Fighting on Libya's Front Lines*. [online], 2019. 09. 25. Forrás: Bloomberg.com [2020. 12. 28.]

⁸⁶ Wehrey (2020) i. m. Foreign "Boots on the Ground", 29.

illetve török katonai segítséget ígért a GNA számára, amint azt a parlament is jóváhagyja.⁸⁷ Ez a döntés világosan jelezte, hogy immár Törökország is központi szerepet kíván vállalni a konfliktusban. A közvetlen török katonai beavatkozás azzal a céllal indult, hogy megsejtsse a kilenc hónapja a kelet-líbiai milíciák ostroma alatt álló egységkormány erőit, s ezzel Erdoğan török elnök főszerepet kapott a líbiai hatalmi játszmában. Törökország korábban katonai tanácsadókkal, fegyverszállítmányokkal és 20 drónnal támogatta Tripoli védelmét az Oroszország, Szaúd-Arábia, az Egyesült Arab Emírségek és Egyiptom támogatását élvező Haftar tábornok erőivel szemben. Most szíriai zsoldosok mozgósításával is igyekezett az erőviszonyokat a GNA felé módosítani.⁸⁸ Mindemellett török tűzérési és felderítő eszközök, légvédelmi rendszerek és elektronikai hadviselésre alkalmas felszerelés is érkezett Líbiába, amelyek képesek voltak meghatározni a harcok további menetét, megakadályozva Haftar tábornok ambíciózus tervét. A part mentén tevékenykedő török G-osztályú légvédelmi fregattoknak köszönhetően a GNA újra ellenőrizhette a főváros feletti légteret, amelynek eredményeként a szárazföldi erők is műveleti mozgásteret nyertek, és tűzérési támogatásban is részesültek.⁸⁹

A líbiai konfliktus 2020-as fejleményei

Az orosz Wagner Group megjelenését követően a török katonai intervencióval a líbiai konfliktusban új erőegyensúly állt be, jelentős mértékben módosítva a nemzetközi diplomáciai helyzetet, valamint lehetővé téve Moszkva és Ankara közreműködésével a politikai megoldás tető alá hozását vagy legalábbis a rendezés érdekeik szerinti befolyásolását. Ennek köszönhetően 2020. január 12-én Vlagyimir Putyin orosz elnök Erdoğan török elnökkel egyeztetve megrendezett Moszkvában egy csúcstalálkozót, amelyen a GNA miniszterelnöke, Szarrádzs és Haftar tábornok is részt vettek, és nyolc órán keresztül tárgyaltak, majd végül szóban sikerült is megegyezniük, hogy tűzszünetet kötnek. Az írásba foglalt tűzszüneti megállapodást azonban csak Szarrádzs írta alá, Haftar pedig több időt kérve kísélt a találkozóról, majd el is hagyta Moszkvát.⁹⁰ Ezzel ismét bebizonyosodott, hogy még a legbefolyásosabb külső szereplők sem tudják irányítani a helyi líbiai aktorokat, különösen akkor nem, amikor egyszerre több külső támogató van jelen.

A moszkvai találkozót követően január 18-án Berlinben is sor került egy európai nemzetközi csúcsertekezletre, amelynek záróakkordjaként a résztvevők elfogadtak egy 55 pontos közleményt, vállalva a fegyverembargó betartását és a tűzszünet elérésére való törekvést.⁹¹ A fegyverszünetet továbbra sem sikerült elérni, Haftar tábornok elutasította a további tárgyalásokat, az Emírségektől érkező újabb fegyverszállítmányok segítségével pedig újra katonai műveletekbe kezdett. Az ezt követő hetekben Haftar erői bombázták

⁸⁷ Daren Butler – Tuvan Gumrukcu: *Turkey signs maritime boundaries deal with Libya amid exploration row*. [online], 2019. 11. 28. Forrás: reuters.com [2020. 12. 28.]

⁸⁸ Carlotta Gall: *Turkey, flexing its muscles, will send troops to Libya*. [online], 2020. 01. 02. Forrás: nytimes.com [2020. 12. 28.]

⁸⁹ Wehrey (2020) *Foreign "Boots on the Ground"* i. m. 31.

⁹⁰ BBC News: *Libya conflict: Haftar 'leaves' Moscow ceasefire talks without deal*. [online], 2020. 01. 14. Forrás: bbc.com [2020. 12. 28.]

⁹¹ Bundesregierung: *The Berlin Conference on Libya, Conference Conclusions*. [online], 2020. 01. 19. Forrás: bundesregierung.de [2020. 12. 28.]

Tripoli repülőterét és a város civilek lakta területeit, valamint olajkikötőket vontak bloká alá, ami az olajkitermelés jelentős mértékű csökkenését eredményezte, fokozva a líbiai lakosság szenvedését.⁹²

2020. év eleje tehát valójában a szembenálló felek erőinek átcsoportosításával és felkészülésével telt, amiben a külső támogatóik is részt vettek, a berlini nemzetközi konferencián vállaltakkal ellentétben. A külső hatalmak óvatlansága és képmutatása csak tovább nyújtotta a konfliktus rendezését, s bár az ENSZ Biztonsági Tanácsa is üdvözölte a berlini nyilatkozatban foglaltakat, semmilyen végrehajtó mechanizmus sem lett elfogadva azok implementálásához. Mindebben komoly szerepe volt annak, hogy az Egyesült Államok a háttérbe húzódott a Líbia körüli kérdések rendezésének folyamatában. Miközben Washington az Emírségekkel folytatott diplomáciai ügyeskedéseire koncentrált, addig a regionális hatalmak úgy alakították a terepen zajló eseményeket és a harcok menetét, hogy egyre nagyobb befolyásra tettek szert az ország politikájában. Az Egyesült Arab Emírségek több mint száz szállítmányt juttatott el Líbiába Haftar számára, összesen körülbelül 5000 tonna mennyiségben. A GNA erőit támogató Törökország 2000 szíriai fegyverest küldött át Líbiába, miután Ankarában úgy ítélték meg, hogy a Haftar támogatói által biztosított fegyverutánpótlás mértéke elérte azt a szintet, hogy a tripoli egységkormány bukását eredményezheti. A török támogatás ekkorra már több száz katonai tanácsadó, tüzérségi eszközök, harckocsik, tehergépjárművek, radarok, felderítő eszközök és drónok, hadihajók és helikopterek átvezénylését foglalta magában.⁹³

A harcok a líbiai hadsereg offenzívájának megindulásával újultak ki 2020 áprilisában, amelynek során a török segítségnek köszönhetően Haftar erői kiszorultak a Tripolitól nyugatra található Szabrata és Szurman városaiból. Ezeknek a stratégiai fontosságú településeknek az elfoglalásával a GNA erői előtt megnyílt az út további part menti területek, illetve a Tripolitól a tunéziai határhoz vezető autópálya ellenőrzésének visszaszerzéséhez, a nyugatra fekvő Zavara városából pedig további erőkkel kiegészülve az al-Watijja Légibázis, Haftar egyik kiemelt fontosságú támaszpontja felé.⁹⁴ Al-Watijját és Tarhúna városát viszont nem sikerült ugyanezzel a lendülettel elfoglalnia a GNA erőinek.⁹⁵

Mindeközben az Egyesült Arab Emírségek és az orosz Wagner Group rendszeresen hozott át Líbiába csádi, szudáni és szíriai harcosokat az LNA erőinek megerősítésére.⁹⁶ 2018-tól a Wagner Groupnak már körülbelül 800–1200 fegyverese vett részt aktívan a líbiai harcokban és Szíriában is toboroztak harcosokat, amelynek eredményeként megközelítőleg

⁹² Frederic Wehrey: *Libya's bloodshed will continue unless foreign powers stop backing Khalifa Haftar*. [online], 2020. 02. 02. Forrás: theguardian.com [2020. 12. 28.]

⁹³ Wehrey (2020) i. m. Foreign "Boots on the Ground" 32–34.

⁹⁴ Al Jazeera: *Libya: Tripoli gov't retakes three cities from Haftar's forces*. [online], 2020. 04. 14. Forrás: aljazeera.com [2021. 03. 10.]

⁹⁵ Aidan Lewis: *Libyan forces loyal to Tripoli government try to build on military momentum*. [online], 2020. 04. 18. Forrás: reuters.com [2021. 03. 10.]

⁹⁶ Giorgio Cafiero: *African Mercenaries and the Chad–Sudan–Libya Triangle*. [online], 2019. 12. 30. Forrás: trtworld.com [2020. 12. 28.]; The New Arab: *Russia sends former Syria rebels to fight for Haftar against one-time comrades*. [online], 2020. 04. 13. Forrás: english.alaraby.co.uk [2020. 12. 28.]

2000 szíriai fegyverest szállítottak át Észak-Afrikába, ahogy Törökország is több ezer szíriai harcost toborzott össze az ENSZ által támogatott egységkormány megerősítésére.⁹⁷

2020 nyarán a harcok Dzsufra tartomány és Szirt városa körüli területekért zajlottak, miközben Oroszország folytatta a fegyverszállítmányokat, titokban átfestett harcigépeket vezényelt át Szíriából Kelet-Líbiába,⁹⁸ és átcsoportosította a Wagner Group erőit a Szirt városa körüli területek, fezzáni légi bázisok és fontos olajmezők között. Júniusban Abdel Fattáh esz-Szíszi egyiptomi elnök arra figyelmeztetett, hogy amennyiben a GNA erői megtámadná Szirt városát vagy Dzsufra tartomány repülőterét, az azonnali egyiptomi katonai intervenciót vonna maga után, habár az egyiptomi hadseregnek csak korlátozott lehetőségei lennének a sivatagi líbiai-egyiptomi határ megvédésére. A fenyegetést a GNA elutasította, és „hadüzenetnek” tekintette, júliusban azonban az egyiptomi parlament felhatalmazást adott a fegyveres erők bevetésére a nyugati határszakaszon, miközben a Szirt elleni offenzívát előkészítő Törökország arra szólította fel Haftar szövetségeseit, hogy azonnal hagyjanak fel a tábornok támogatásával.⁹⁹

Trump elnöksége alatt a következetlen amerikai Líbia-politika lényegében hozzájárult a fegyveres konfliktus elhúzódásához és a harcok fellángolásához. Ebben csupán 2020 nyarán mutatkozott némi változás, miután az Egyesült Államok szankciókat helyezett kilátásba Haftarral szemben a Wagner Group tulajdonosát, Jevgenyij Prigozint is érintő szankciók alkalmazásának keretében. Az USA emellett a diplomáciai fronton Németországgal, az Egyesült Királysággal és az ENSZ-szel együtt kezdeményezte egy demilitarizált zóna kialakítását Szirt körül, elősegítve a békefolyamathoz való visszatérést.¹⁰⁰

Stephanie Williams, az ENSZ-főtitkár líbiai politikai ügyeiért felelős helyettes különgbizottja erőfeszítéseinek köszönhetően 2020 nyarán Ankara és Kairó is hozzájárult egy tűzszüneti megállapodás aláírásához és 2021-ben új választások megtartásához, amelyet 2020. augusztus 21-én jelentett be al-Szarrádsz, a GNA miniszterelnöke és a tobruki Képviselőház elnöke, Aguila Szaleh, míg Haftar tábornok elutasította azt.¹⁰¹ Szeptemberben már Törökország és Oroszország is jelezte, hogy közeledtek az álláspontjaik egy tűzszünetet illetően, október 23-án pedig végül az LNA és a GNA képviselői is állandó tűzszüneti megállapodást írtak alá. A megállapodás azonnal hatályba lépett, és minden külföldi harcost kötelezett az ország területének elhagyására, három hónapon belül. A vitatott területek ellenőrzésére egy közös rendőri erő létrehozásáról döntöttek, Tripoli és Bengázi között pedig már a megállapodás aláírásának napján felszállt az első kereskedelmi repülőjártat.¹⁰² Bár szeptember 16-án al-Szarrádsz bejelentette, hogy október végén távozni kíván a miniszterelnöki posztról, „baráti országok vezetői”, ENSZ-tisztségviselők és civil szervezetek is arra

⁹⁷ David Wainer: *Russian Mercenaries Act as 'Force Multiplier' in Libya, UN Says*. [online], 2020. 05. 05. Forrás: bloomberg.com [2020. 12. 28.]

⁹⁸ Declan Walsh – Eric Schmitt: *U.S. Accuses Russia of Sending Warplanes to Libya*. [online], 2020. 05. 26. Forrás: nytimes.com [2020. 12. 28.]

⁹⁹ Al Jazeera: *Egypt's parliament approves troop deployment to Libya*. [online], 2020. 07. 20. Forrás: aljazeera.com [2020. 12. 28.]

¹⁰⁰ Wehrey (2020) i. m. Foreign “Boots on the Ground”, 36–37.

¹⁰¹ Declan Walsh: *Libyan rivals call for peace talks. It may be wishful thinking*. [online], 2020. 09. 21. Forrás: nytimes.com [2020. 12. 28.]

¹⁰² Reuters: *Warring Libya rivals sign truce but tough political talks ahead*. [online], 2020. 10. 23. Forrás: reuters.com [2020. 12. 28.]

kérték, hogy a békefolyamat érdekében még ne mondjon le, ezzel is elkerülve egy esetleges politikai hatalmi vákuumot.¹⁰³ December végén a tűzszüneti megállapodás részeként sor került az első fogolycserére a líbiai harcoló felek között,¹⁰⁴ de pozitív fejleményként volt értékelhető még az is, hogy 2014 után először érkezett egyiptomi tárgyalódelegáció Tripolibá, mindössze egy nappal azt követően, hogy a török védelmi miniszter és a vezérkari főnök is Tripolibán járt.¹⁰⁵

Következtetések

Az egyik legnagyobb kihívás Líbiában, ami a politikai megoldást hátráltatja, az a szinte végtelenül fragmentálódott helyi hatalmi viszonyrendszer. Az országban gyakorlatilag nincsenek működőképes hatóságok, és mindent áthat a belső megosztottság. Egyes törzsek három részre szakadtak. Vannak, akiknek fogalmuk nincs, hogy ki vezeti a törzsüket, és olyanok is akadnak, akik azt se tudják, hogy tartoznak-e egyáltalán valamelyik törzshöz. A vezetői képviselet ennél fogva finoman szólva is bizonytalan és kiszámíthatatlan. Ennek pedig az a következménye, hogy hiába éri el egy mediátor, hogy egyes felek megállapodásra jussanak, a vezető személyében bármikor, akár napokon belül is változás állhat be, és a megállapodást újra el kell fogadtatni. Mivel nem világos, hogy „ki a főnök”, a helyzet pedig folyamatosan változik, az ENSZ-hez hasonló külső szereplők sem lehetnek biztosak abban, hogy valójában ki kit képvisel az országban.¹⁰⁶

Látva a líbiai szereplők közötti végtelen megosztottságot, nem valószínű, hogy bármelyik külső szereplő is igazi nyertesként jöhetne ki ebből a konfliktusból, már csak azért sem, mert számos további külső aktor van még jelen az országban. Törökország igyekszik jelentős gazdasági és biztonsági befolyást nyerni Tripolitániában, tartósan megvetni a lábát nyugati katonai bázisokon, szerepet vállalva a líbiai biztonsági erők kiképzésében. Ennek ellenére nem feltétlenül járna jól Ankara az ország feldarabolódásával, mivel hosszú távú érdekeihez elengedhetetlen a politikai stabilizáció és a kereskedelmi kapcsolatok zavartalanlansága. Eközben Oroszország is igyekszik nagyobb befolyást szerezni Líbia keleti és déli területein, ugyanakkor több helyi szereplővel is kapcsolatban áll, köztük a GNA képviselőivel és Kaddáfi rendszerének korábbi támogatóival. Egyiptom számára szintén fontos lenne rendezni gazdasági és politikai kapcsolatait Tripolitániával, leginkább azért, mert a nyugati régió fontos szerepet tölt be az egyiptomi migráns munkaerő áramlása szempontjából. Emellett Egyiptom nem zárkózna el a földközi-tengeri gázvitával kapcsolatos tárgyalásoktól sem, az LNA erői pedig Kairó számára Haftar nélkül is a nyugati határ védelmét szolgáló biztonsági struktúra fontos elemét képezhetnék. Ennek megfelelően nemcsak Oroszország vette fel a kapcsolatot a Kaddáfi-rendszerhez köthető szereplőkkel, hanem Egyiptom is,

¹⁰³ Al Jazeera: *Libyan PM al-Serraj takes back resignation*. [online], 2020. 10. 31. Forrás: aljazeera.com [2021. 03. 11.]

¹⁰⁴ Al Jazeera: *Libya's warring sides begin prisoner exchange*. [online], 2020. 12. 26. Forrás: aljazeera.com [2021. 03. 11.]

¹⁰⁵ Al Jazeera: *Egyptian delegation visits Libyan capital for talks with GNA*. [online], 2020. 12. 27. Forrás: aljazeera.com [2021. 03. 11.]

¹⁰⁶ José S. Vericat – Mosadek Hobrara: *From the Ground Up: UN Support to Local Mediation in Libya*. [online], 2018. 06. 01. 18–19. Forrás: jstor.org [2020. 12. 27.]

ezzel is nyitva hagyva a lehetőséget Haftar-nélküli forgatókönyvek előtt. Haftar vereségeit látva pedig már az Egyesült Arab Emírségek sem egy lapra tesz fel minden tétet.¹⁰⁷

Miközben Líbiában folytatódik a polgárháború és továbbra is kaotikus állapotok uralkodnak, addig Európában és az Egyesült Államokban is történelmi válsággal kell szembenézni. Az Európai Unió Líbia-politikáját röviden leginkább a benuátsággal és a megosztottsággal lehetne jellemezni, ami legszembetűnőbben talán a líbiai fegyverembargó betartatásának kudarcában nyilvánult meg.¹⁰⁸ Az Egyesült Államok Líbiával kapcsolatos politikájáról szintén nem mondható el, hogy hatékony és pártatlan lett volna. A Trump-adminisztráció gyakorlatilag az Obama-kormányzathoz hasonlóan az „aktív semlegesség” politikáját követve inkább távolmaradt a konfliktustól.¹⁰⁹ Ennek egyrészt az lehetett az oka, hogy Líbia az Egyesült Államok számára túlságosan is a periférián helyezkedik el, ezért nem éri meg jelentős mértékű erőforrásokat áldozni rá, illetve a szövetségesekkel szemben beavatkozni a térségbe. Donald Trump esetében pedig még további személyes elnöki preferenciák is szerepet játszhattak a Líbiával kapcsolatos amerikai álláspont alakulásában.

A külső katonai beavatkozások ellenzői általában arra szokták felhívni a figyelmet, hogy az adott intervenció nem feltétlenül szolgálja az állami érdekeket, a beavatkozásnak esetleg nincs is egyértelmű célja, és jellemzően az is kérdéses marad, hogy mit is lehet vele valójában elérni. Az is rendszeresen felmerül, hogy a beavatkozás időbeli kiterjedése előre nem feltétlenül meghatározható, a fegyveres konfliktus várható kimenetele pedig hasonlóképpen bizonytalan. A líbiai polgárháború alakulásának történetét ismerők is jogosan maradnak szkeptikusak, még mielőtt áttörésként értékelnének egy-egy tűzszüneti megállapodásról vagy békekötésről szóló bejelentést. 2021 januárjában az ENSZ valódi áttörésről számolt be a líbiai tárgyalásokat illetően, március 10-én pedig a líbiai parlament elsöprő többségű szavazataránnyal (132 igen, 2 nem ellenében) támogatásáról biztosította az új átmeneti kormány felállítását Abdulhamid Dbeibah miniszterelnök vezetésével, aki előéletét tekintve egy 61 éves miszrátai milliárdos üzletember.¹¹⁰ A fegyverszünet tartóssága, az átmeneti kormány működőképessége, a nagyjából 20 ezer zsoldos és külföldi harcos távozása¹¹¹ és a békefolyamat hosszú távú sikeressége azonban ezúttal is kérdéses marad.

FELHASZNÁLT IRODALOM

The Economist: *A crack in the tandem?*. [online], 2011. 03. 23. Forrás: economist.com [2020. 12. 29.]

Al Arabiya: *US says it will maintain policy of 'active neutrality' on Libya*. [online], 2020. 07. 02. Forrás: English.alarabiya.net [2020. 12. 28.]

¹⁰⁷ Wehrey (2020) i. m. Foreign “Boots on the Ground” 35–36.

¹⁰⁸ Declan Walsh: *Waves of Russian and Emirati Flights Fuel Libyan War, U.N. Finds*. [online], 2020. 09. 03. Forrás: nytimes.com [2020. 12. 28.]

¹⁰⁹ Al Arabiya: *US says it will maintain policy of 'active neutrality' on Libya*. [online], 2020. 07. 02. Forrás: English.alarabiya.net [2020. 12. 28.]

¹¹⁰ Ayman Al-Warfali: *Libyan parliament backs unity government, advancing peace plan*. [online], 2021. 03. 10. Forrás: reuters.com [2021. 03. 11.]

¹¹¹ Al Jazeera: *Libya's interim PM-designate calls for departure of mercenaries*. [online], 2021. 03. 10. Forrás: aljazeera.com [2021. 03. 11.]

- Al-Atrush, Samer – Jennifer Jacobs – Margaret Talev: *Trump Backed Libyan Strongman's Attack on Tripoli, U.S. Officials Say*. [online], 2019. 04. 29. Forrás: bloomberg.com [2020. 12. 23.]
- Al-Atrush, Samer – Stepan Kravchenko: *Putin-Linked Mercenaries Are Fighting on Libya's Front Lines*. [online], 2019. 09. 25. Forrás: bloomberg.com [2020. 12. 28.]
- Al Jazeera: *Confusion surrounds Libya PM's election*. [online], 2014. 05. 05. Forrás: aljazeera.com [2020. 12. 18.]
- Al Jazeera: *East Libya declares self-government*. [online], 2013. 11. 03. Forrás: aljazeera.com [2020. 12. 18.]
- Al Jazeera: *Egypt's parliament approves troop deployment to Libya*. [online], 2020. 07. 20. Forrás: aljazeera.com [2020. 12. 28.]
- Al Jazeera: *Egyptian delegation visits Libyan capital for talks with GNA*. [online], 2020. 12. 27. Forrás: aljazeera.com [2021. 03. 11.]
- Al Jazeera: *Libya: Tripoli gov't retakes three cities from Haftar's forces*. [online], 2020. 04. 14. Forrás: aljazeera.com [2021. 03. 10.]
- Al Jazeera: *Libya's interim PM-designate calls for departure of mercenaries*. [online], 2021. 03. 10. Forrás: aljazeera.com [2021. 03. 11.]
- Al Jazeera: *Libya's warring sides begin prisoner exchange*. [online], 2020. 12. 26. Forrás: aljazeera.com [2021. 03. 11.]
- Al Jazeera: *Libyan PM al-Serraj takes back resignation*. [online], 2020. 10. 31. Forrás: aljazeera.com [2021. 03. 11.]
- Al-Warfali, Ayman: *Libya's constitution-drafting body starts work*. [online], 2014. 04. 21. Forrás: reuters.com [2020. 12. 18.]
- Al-Warfali, Ayman: *Libya's elected parliament extends mandate, complicating peace talks*. [online], 2015. 10. 05. Forrás: reuters.com [2020. 12. 20.]
- Al-Warfali, Ayman: *Libyan parliament backs unity government, advancing peace plan*. [online], 2021. 03. 10. Forrás: reuters.com [2021. 03. 11.]
- Atilgan, Canan – Veronika Ertl – Simon Engelkes: *Failing State: Libya as a Supraregional Security Threat*. [online], 2017. 01. 01. Forrás: jstor.org [2020. 12. 25.]
- Barry, Ellen: *Putin Criticizes West for Libya Incursion*. [online], 2011. 04. 26. Forrás: nytimes.com [2020. 12. 23.]
- BBC News: *Libya no-fly zone is feasible, says David Cameron*. [online], 2011. 03. 14. Forrás: bbc.com [2020. 12. 29.]
- BBC News: *Libya's new rulers declare country liberated*. [online], 2011. 10. 23. Forrás: bbc.com [2020. 12. 18.]
- BBC News: *Libya election: High turnout in historic vote*. [online], 2012. 07. 07. Forrás: bbc.com [2020. 12. 20.]
- BBC News: *Libyan elections: Low turnout marks bid to end political crisis*. [online], 2014. 06. 26. Forrás: bbc.com [2020. 12. 20.]
- BBC News: *Guide to key Libyan militias*. [online], 2016. 01. 11. Forrás: bbc.com [2020. 12. 19.]
- BBC News: *Libya's Tripoli government to step down*. [online], 2016. 04. 05. Forrás: bbc.com [2020. 12. 21.]
- BBC News: *Libya conflict: Government forces 'advance' against IS-held Sirte*. [online], 2016. 06. 09. Forrás: bbc.com [2020. 12. 21.]
- BBC News: *Libya attack: French soldiers die in helicopter crash*. [online], 2016. 07. 20. Forrás: bbc.com [2020. 12. 23.]
- BBC News: *Khalifa Haftar: The Libyan general with big ambitions*. [online], 2019. 04. 08. Forrás: bbc.com [2020. 12. 29.]
- BBC News: *Libya conflict: Haftar 'leaves' Moscow ceasefire talks without deal*. [online], 2020. 01. 14. Forrás: bbc.com [2020. 12. 28.]
- Bronner, Ethan – David E. Sanger: *Arab League Endorses No-Flight Zone Over Libya*. [online], 2011. 03. 12. Forrás: nytimes.com [2020. 12. 29.]
- Butler, Daren – Tuvan Gumrukcu: *Turkey signs maritime boundaries deal with Libya amid exploration row*. [online], 2019. 11. 28. Forrás: reuters.com [2020. 12. 28.]
- Cafiero, Giorgio: *African Mercenaries and the Chad-Sudan-Libya Triangle*. [online], 2019. 12. 30. Forrás: trtworld.com [2020. 12. 28.]
- Carter, Paul M.: *Understanding Russia's Interest in Conflict Zones*. [online], 2020. 07. 01. Forrás: jstor.org [2020. 12. 27.]
- Cherif, Youssef: *How far can Haftar get with his Tripoli offensive?*. [online], 2019. 04. 08. Forrás: aljazeera.com [2020. 12. 28.]
- Fasanotti, Federica Saini: *Russia and Libya: A brief history of an on-again-off-again friendship*. [online], 2016. 09. 01. Forrás: brookings.edu [2020. 12. 23.]

- Fasanotti, Federica Saini: *Making Libya's economy work again*. [online], 2016. 10. 07. Forrás: brookings.edu [2020. 12. 25.]
- Fornaji, Hadi: *Widespread rejection and condemnation of State Council's move against HoR*. [online], 2016. 09. 22. Forrás: libyaherald.com [2020. 12. 22.]
- Gall, Carlotta: *Turkey, flexing its muscles, will send troops to Libya*. [online], 2020. 01. 02. Forrás: nytimes.com [2020. 12. 28.]
- Gaouette, Nicole – Ryan Browne: *US says Russian troops are destabilizing Libya*. [online], 2019. 11. 26. Forrás: edition.cnn.com [2020. 12. 27.]
- Gaynor, Tim – Taha Zargoun: *Gaddafi caught like "rat" in a drain, humiliated and shot*. [online], 2011. 10. 21. Forrás: reuters.com [2020. 12. 17.]
- Gugán Dániel: Líbia – az „elfelejtett polgárháború” és annak migrációs vetülete. [online], *Nemzet és Biztonság*, 9. (2016), 5. 3–13. Forrás: nemzetesbiztonsag.hu [2020. 12. 17.]
- DW: *Gunmen kill Libya military police chief in Benghazi*. [online], 2013. 10. 18. Forrás: dw.com [2020. 12. 18.]
- DW: *Libya's Prime Minister Ali Zeidan ousted by parliament after rebel oil tanker escapes*. [online], 2014. 03. 11. Forrás: dw.com [2020. 12. 18.]
- DW: *Gunmen storm Libya's General National Congress in Tripoli*. [online], 2014. 04. 29. Forrás: dw.com [2020. 12. 18.]
- DW: *Troops loyal to rival government seize Libyan oil ports*. [online], 2016. 09. 11. Forrás: dw.com [2020. 12. 22.]
- Head, Jonathan: *Libya: Turkey's troubles with NATO and no-fly zone*. [online], 2011. 03. 25. Forrás: bbc.com [2020. 12. 29.]
- Ibrahim, Azeem: *Rise and Fall?: The Rise and Fall of ISIS in Libya*. [online], 2020. 08. 07. Forrás: jstor.org [2020. 12. 28.]
- Kaczmarek, Marcin – Wojciech Michnik – Andrew Monaghan et alii: *Russia's Emerging Global Ambitions*. [online], 2020. 07. 01. Forrás: jstor.org [2020. 12. 27.]
- Kirkpatrick, David D. – Steven Lee Myers: *Libya attack brings challenges for U.S.* [online], 2012. 09. 12. Forrás: nytimes.com [2020. 12. 18.]
- Kirkpatrick, David D.: *SEAL team raids a tanker and thwarts a militia's bid to sell Libyan oil*. [online], 2014. 03. 17. Forrás: nytimes.com [2020. 12. 18.]
- Kirkpatrick, David D.: *The White House blessed a war in Libya, but Russia won it*. [online], 2020. 04. 14. Forrás: nytimes.com [2020. 12. 28.]
- Kube, Courtney – Robert Windrem: *Did Obama Defeat ISIS in Libya?*. [online], 2017. 01. 28. Forrás: nbcnews.com [2020. 12. 23.]
- Laessing, Ulf– Ahmed Elumami: *Opposition to new Libyan PM may scupper oil port deal*. [online], 2014. 05. 08. Forrás: reuters.com [2020. 12. 18.]
- Lewis, Aidan: *Libyan forces loyal to Tripoli government try to build on military momentum*. [online], 2020. 04. 18. Forrás: reuters.com [2021. 03. 10.]
- Mada Masr: *The Libyan National Army's patchy walk toward Tripoli*. [online], 2019. 07. 08. Forrás: madamasr.com [2020. 12. 28.]
- Marsai Viktor: A líbiai helyzet és az európai nagystratégia hiánya. [online], *NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések*, (2014a), 13. Forrás: svkk.uni-nke.hu [2020. 12. 17.]
- Marsai Viktor: A líbiai válság elmúlt két és fél éve európai szemszögből. [online], *Nemzet és Biztonság*, 7. (2014b), 3. 82–104. Forrás: nemzetesbiztonsag.hu [2020. 12. 17.]
- Marsai Viktor: A migrációs diskurzus margójára III. – A líbiai válság az európai migráció tükrében. [online], *Nemzet és Biztonság*, 10. (2017), 1. 110–134. Forrás: nemzetesbiztonsag.hu [2020. 12. 17.]
- Mathi, Moutaz: *State Council announces HoR does not exist, says it will take over legislative powers*. [online], 2016. 09. 21. Forrás: libyaherald.com [2020. 12. 22.]
- Molnár Anna – Molnár Éva – Takács Lili et alii: A nemzetközi jelenlét Líbiában 2011-től napjainkig. *Nemzet és Biztonság*, 12. (2019), 2. 94–124. Forrás: nemzetesbiztonsag.hu [2020. 12. 17.] Online: <https://doi.org/10.32576/nb.2019.2.8>
- Murray, Rebecca: *Libya: A tale of two governments*. [online], 2015. 04. 04. Forrás: aljazeera.com [2020. 12. 20.]
- Pack, Jason – Rhiannon Smith – Karim Mezran: *The origins and evolution of ISIS in Libya*. [online], 2017. 06. 01. Forrás: jstor.org [2020. 12. 28.]

- Radyuhin, Vladimir: *Russia warns the West against interference*. [online], 2011. 03. 11. Forrás: thehindu.com [2020. 12. 29.]
- Raghavan, Sudarsan: *Libya's parliament rejects U.N.-backed unity government*. [online], 2016. 08. 22. Forrás: washingtonpost.com [2020. 12. 22.]
- Ryan, Missy – Hassan Morajea: *In Libya, trying to make one government out of two*. [online], 2015. 09. 18. Forrás: washingtonpost.com [2020. 12. 20.]
- Reuters: *Turkey tells Mubarak to listen to the people*. [online], 2011. 02. 01. Forrás: reuters.com [2020. 12. 29.]
- Reuters: *Libya faces chaos as top court rejects elected assembly*. [online], 2014. 11. 06. Forrás: reuters.com [2020. 12. 20.]
- Reuters: *Warring Libya rivals sign truce but tough political talks ahead*. [online], 2020. 10. 23. Forrás: reuters.com [2020. 12. 28.]
- Sabbagh, Dan – Jason Burke – Bethan McKernan: *'Libya is ground zero': drones on frontline in bloody civil war*. [online], 2019. 11. 27. Forrás: theguardian.com [2020. 12. 28.]
- Scheffer, Brigitte: *Libya's Abushagur elected as Prime Minister, beats former rebel*. [online], 2012. 09. 13. Forrás: bloomberg.com [2020. 12. 18.]
- Shennib, Ghaith: *Libya congress approves new government amid protests*. [online], 2012. 10. 01. Forrás: reuters.com [2020. 12. 18.]
- Shennib, Ghaith: *Libyan PM dismisses army officer's plot to "rescue" country*. [online], 2014. 02. 14. Forrás: in.finance.yahoo.com [2020. 12. 18.]
- Starr, Barbara – Joe Sterling – Azadeh Ansari: *U.S. Embassy in Libya evacuates personnel*. [online], 2014. 07. 27. Forrás: edition.cnn.com [2020. 12. 23.]
- Stephen, Chris: *Libyan government in disarray after parliament sacks prime minister-elect*. [online], 2012. 10. 07. Forrás: theguardian.com [2020. 12. 18.]
- Stephen, Chris: *Heavy fighting breaks out in Libya as troops storm militias in Benghazi*. [online], 2014. 05. 16. Forrás: theguardian.com [2020. 12. 19.]
- Stephen, Chris: *Libya unveils UN-backed government ... based in Tunisia*. [online], 2016. 01. 19. Forrás: theguardian.com [2020. 12. 20.]
- Stephen, Chris: *Chief of Libya's new UN-backed government arrives in Tripoli*. [online], 2016. 03. 31. Forrás: theguardian.com [2020. 12. 21.]
- Stephen, Chris: *Libya coup attempt as Tripoli militias seek to topple UN-backed government*. [online], 2016. 10. 15. Forrás: theguardian.com [2020. 12. 22.]
- Taiwan News: *Libya signs revised contracts with France's Total*. [online], 2009. 02. 10. Forrás: taiwannews.com.tw [2020. 12. 29.]
- Tálas Péter – Gazdik Gyula – Türke András István et alii: A líbiai beavatkozás motivációi és nemzetközi megítélése. [online], *Nemzet és Biztonság*, 4. (2011), 3. 65–84. Forrás: nemzetesbiztonsag.hu [2020. 12. 18.]
- The New Arab: *Russia sends former Syria rebels to fight for Haftar against one-time comrades*. [online], 2020. 04. 13. Forrás: english.alaraby.co.uk [2020. 12. 28.]
- The New York Times: *Prime Minister of Libya Says He Will Resign*. [online], 2014. 04. 13. Forrás: nytimes.com [2020. 12. 18.]
- Tomasevic, Goran – Yeganeh Torbati: *U.S. warplanes launch bombing campaign on Islamic State in Libya*. [online], 2016. 08. 01. Forrás: reuters.com [2020. 12. 21.]
- United Nations: Resolution 1973 (2011), Adopted by the Security Council at its 6498th meeting, on 17 March 2011. Forrás: undocs.org [2020. 12. 17.]
- Vericat, José S. – Mosadek Hobrara: *From the Ground Up: UN Support to Local Mediation in Libya*. [online], 2018. 06. 01. Forrás: jstor.org [2020. 12. 27.]
- Wainer, David: *Russian Mercenaries act as 'Force Multiplier' in Libya, UN Says*. [online], 2020. 05. 05. Forrás: bloomberg.com [2020. 12. 28.]
- Walsh, Declan – Eric Schmitt: *U.S. Accuses Russia of Sending Warplanes to Libya*. [online], 2020. 05. 26. Forrás: nytimes.com [2020. 12. 28.]
- Walsh, Declan: *Waves of Russian and Emirati Flights Fuel Libyan War, U.N. Finds*. [online], 2020. 09. 03. Forrás: nytimes.com [2020. 12. 28.]

- Walsh, Declan: *Libyan rivals call for peace talks. It may be wishful thinking.* [online], 2020. 09. 21. Forrás: nytimes.com [2020. 12. 28.]
- Watt, Nicholas: *Nicolas Sarkozy calls for air strikes on Libya if Gaddafi attacks civilians,* [online], 2011. 03. 11. Forrás: The Guardian [2020. 12. 29.]
- Wehrey, Frederic: *Libya's bloodshed will continue unless foreign powers stop backing Khalifa Haftar.* [online], 2020. 02. 02. Forrás: theguardian.com [2020. 12. 28.]
- Wehrey, Frederic: *"This War Is Out of Our Hands": The Internationalization of Libya's Post-2011 Conflicts From Proxies to Boots on the Ground.* [online], New America, 2020. Forrás: jstor.org [2020. 12. 29.]
- Wintour, Patrick – Ewen MacAskill – Kim Willsher: *Winning over Obama was key moment in securing Libya no-fly zone.* [online], 2011. 03. 18. Forrás: theguardian.com [2020. 12. 29.]
- Wintour, Patrick: *Isis loses control of Libyan city of Sirte.* [online], 2016. 12. 05. Forrás: theguardian.com [2020. 12. 21.]

Speck Gyula¹

A Bundeswehr humán stratégiája 2016 után

A Bundeswehr 2010-es évek elején megkezdett reformjának következtében személyi állománya drasztikusan lecsökkent. A 2014–2016 folyamán kialakított új kül- és biztonságpolitikai álláspont, a „müncheni konszenzus” értelmében Németország azonban erőteljesebb nemzetközi, egyben katonai szerepvállalás mellett tett hitet, amelyhez szükséges a haderő fejlesztése, így a személyzeti reform is. Az évek óta tartó alulfinanszírozottság, a bürokratikus akadályok és sorozatos botrányok ellenére a Bundeswehrnek 2016-tól sikerült növelnie létszámát, egyúttal számos kezdeményezést indított útjára annak érdekében, hogy vonzóbb munkaadóvá váljon. Kérdés, hogy mindez mennyire lesz elég az új német stratégiai ambíciók megvalósításához.

Kulcsszavak: Németország, Bundeswehr, védelempolitika, haderőreform, Humán Stratégia

The Bundeswehr's Personnel Strategy after 2016

As a result of the reform of the Bundeswehr, which began in early 2010, its personnel have been drastically reduced. However, according to the new foreign and security policy guidelines developed during 2014–2016, the 'Munich Consensus', Germany must take a stronger international and military role, which requires the development of the armed forces, including personnel reform. Despite years of underfunding, bureaucratic hurdles and a series of scandals, the Bundeswehr has managed to increase its personnel since 2016, while launching some initiatives to make it a more attractive employer. The question remains whether all this will be enough to achieve the new German strategic ambitions.

Keywords: Germany, Bundeswehr, defence policy, military reform, personnel strategy

Bevezető

Az európai kontinens meghatározó hatalmának, a Németországi Szövetségi Köztársaságnak a hadereje a 2010-es években elhúzódó reformfolyamaton esett át. A haderő-átalakítás a haditechnikai eszközpark csökkentését, illetve a sorkatonai szolgálat felfüggesztését, így a személyi állomány drasztikus csökkenését okozta.² E létszámcsökkentés a legnagyobb mértékű volt az európai haderők között. A személyi állomány csökkenését azonban 2016-tól sikerült visszafordítani: 2020 júliusában hat év után újra 185 ezer fő fölé nőtt a létszám.³ Felmerül a kérdés, hogyan sikerült a személyi állomány létszámát növelni az évek

¹ Speck Gyula a Nemzeti Közzolgálati Egyetem doktorandusza. E-mail: speck.gyula@uni-nke.hu

² Etl Alex – Csiki Varga Tamás: A Bundeswehr finanszírozása és készenléte. [online], *Stratégiai Védelmi Kutatóintézet Elemzések*, (2019), 20. 5–6. Forrás: svkk.uni-nke.hu [2020. 11. 10.]

³ Augen geradeaus: *Personalstärke im August 2020: Mühsamer Aufstieg, jetzt wieder knapp über 184.000.* [online], 2020. 09. 28. Forrás: augengeradeaus.net [2011. 11. 10.]

óta tartó alulfinanszírozottság, a strukturális hiányosságok, a bürokratikus akadályok és a Bundeswehrről elterjedt botrányok⁴ ellenére.⁵

Stratégiai kontextus

A 2014–2016 folyamán kialakított új német kül- és biztonságpolitikai álláspont, a „ müncheni konszenzus” Németország erőteljesebb nemzetközi szerepvállalását határozta meg stratégiai célként, ami a politikai vezető szerep felvállalása mellett magában foglalja a robusztusabb katonai képességek fejlesztését annak érdekében, hogy Németország hiteles vezető nemzetté válhasson az európai kontinensen. Ennek megfelelően a német védelempolitika központi kérdésévé vált, hogy a Bundeswehr mennyire képes megfelelni az ambiciózus politikai célkitűzéseknek. Ahogy a 2016-ban kiadott biztonságpolitikai Fehér könyv (*Weißbuch 2016 zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr*) fogalmaz, „a Bundeswehrnek képesnek kell lennie a német biztonságpolitika stratégiai prioritásainak megvalósításához való hozzájárulásra”.⁶

Napjainkban a németországi sajtó,⁷ a szakértők⁸ és maguk a katonák⁹ egyaránt hangsúlyozzák, hogy az új politikai célok miatt a Bundeswehrrel szembeni elvárások igen magasak, így nagymértékű nyomás helyeződik a személyi állományra. A szemléltetés kedvéért érdemes leszögezni, hogy 2020. novemberi állás szerint a Bundeswehr 3109 katonája¹⁰ szolgál 13 külföldi misszióban, három kontinensen.¹¹ A Bundeswehr a missziók mellett a kollektív védelmi intézkedésekben is tekintélyes részt vállal: 2017 óta keretnemzeti feladatot lát el Litvániában több mint 500 fővel a NATO *Enhanced Forward Presence* (EFP) műveletében, valamint 2019-ben szintén keretnemzeti feladatot látott el a NATO Nagyon Magas Készenlétű Összhaderőnemi Kötelékében (*Very High Readiness Joint Task Force – VJTF*). Ezenfelül 2016–2017-ben a Bundeswehr menekültek képzésében is részt vett, amely feladatkör tovább terhelte a személyzeti állományt.¹²

A személyi állományt tovább terheli az új koronavírus-járvány is: a Bundeswehr elsősorban logisztikai támogatást nyújt a helyi szervezeteknek, továbbá támogatja a Szövetségi Egészségügyi Minisztériumot (*Bundesministerium für Gesundheit*) a védőeszközök beszerzésében. A válságkezelésre 2020 áprilisában a Bundeswehr történetében először állított fel

⁴ Például legutóbb szélsőjobboldali megnyilvánulások miatt egy különleges műveleti század teljes feloszlása. Lásd: Zweite Kompanie der KSK aufgelöst. [online], 2020. 07. 30. Forrás: Deutsche Welle [2020. 12. 14.]

⁵ A Bundeswehr reformfolyamatáról és az akadályokról bővebben lásd: Csiki Varga Tamás – Etl Alex: Németország stratégiai jövőképe és a Bundeswehr reformfolyamata. [online], *Honvédségi Szemle*, (2020), 1. 25. Forrás: real.mtak.hu [2020. 11. 10.]

⁶ Bundesministerium der Verteidigung: *Weißbuch 2016 zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr*. [online], 2016. 06. 88. Forrás: bmvg.de [2020. 12. 12.]

⁷ Lásd pl.: ZDF: *Armee am Limit – Was wird aus der Bundeswehr?*. [online], Forrás: zdf.de [2020. 11. 11.]

⁸ Lásd pl.: Franz-Josef Meiers: *Bundeswehr am Wendepunkt. Perspektiven deutscher Außen- und Sicherheitspolitik*. Springer VS, 2017. 4.

⁹ Lásd pl.: Focus Online: *Überlastung der Truppe: Bundeswehr droht der Kollaps – Verbandschef warnt*. [online], 2020. 07. 10. Forrás: focus.de [2020. 11. 11.]

¹⁰ Bundeswehr: *Personalzahlen der Bundeswehr*. [online], Forrás: bundeswehr.de [2011. 11. 11.]

¹¹ Bundeswehr: *Aktuelle Einsätze der Bundeswehr*. [online], Forrás: bundeswehr.de [2011. 11. 11.]

¹² Deutsche Bundestag: *Unterrichtung durch den Wehrbeauftragten. Jahresbericht 2019 (61. Bericht)*. [online], 2020. 01. 28. 69. Forrás: dip21.bundestag.de [2020. 11. 11.]

egy belföldön bevetendő 15 ezer fős kontingenst (*Hilfeleistung Corona*) négy regionális vezetési törzs irányítása alatt. Bár a haderő gyorsan tudta a támogató feladatokat ellátni, a vírushelyzet mégis rámutatott a személyzeti problémákra. A 15 ezer fős válságkezelő kontingenssel és az Egészségügyi Szolgálat 17 ezer főjével együtt összesen 32 ezer katona áll készenlétben a koronavírus okozta válsághelyzet kezelésére. A külföldi missziókkal együtt tehát több mint 35 ezer katona vesz részt bevetésben, ami hosszú távon nehezen lesz fenntartható. A terhelés különösen a katona-egészségügyi személyzetet érinti, amely a belföldi feladatok miatt nem tud egyidejűleg a külföldi missziókban is részt venni.¹³

A megnövekedett elvárások és feladatspektrum miatt a Szövetségi Védelmi Minisztérium (*Bundesministerium der Verteidigung*) számára hamar nyilvánvalóvá vált, hogy a 2011-ben meghatározott 185 ezer fős felső létszámhatár nem tartható tovább, különösen annak fényében, hogy a személyi állomány 2016-ban történelmi mélypontra, 166 500 főre csökkent.¹⁴ A sorkatonai rendszer elvesztésével továbbá súlyos hiány keletkezett a szakember-állományban különösen az egészségügy és az információtechnológia terén.¹⁵

Az új Humán Stratégia

A „müncheni konszenzus” eredményeként megszületett új biztonságpolitikai stratégiai dokumentum, a 2016-ban kiadott *Fehér könyv* (teljes címén *Weißbuch 2016 zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr*) kiemelte, hogy a Bundeswehrnek alkalmazkodnia kell a jelenlegi és a jövőbeli biztonságpolitikai környezethez: a haderőnek személyzetileg egyaránt képesnek kell lennie az országvédelmi, a kollektív védelmi, valamint a nemzetközi válságkezelő műveletek gyors, robusztus és fenntartható végrehajtására. A *Fehér könyv*ben foglaltaknak megfelelően szakítani kell az évek óta tartó létszámzsugorodással, és egy fenntartható személyzeti politikát kell bevezetni. Ennek megfelelően a Bundeswehr létszámát az aktuális biztonságpolitikai követelményeknek megfelelően, rugalmasan kell meghatározni, merev létszámhatárok nélkül.¹⁶ A *Fehér könyv*ben foglalt célok megvalósítására a védelmi minisztérium 2016 decemberében kiadta a Bundeswehr Humán Stratégiáját (*Personalstrategie der Bundeswehr*). A Humán Stratégia egy központi irányadó dokumentum a védelmi minisztérium és alárendelt szervei számára, amely meghatározza a Bundeswehr személyzeti menedzsmentjének alapvető irányait és fókuszpontjait.¹⁷

A dokumentum a *Fehér könyv* alapján megfogalmazott külső és belső befolyásolási tényezőket figyelembe véve határozza meg az irányokat. A külső tényezők közül kiemelendők a kedvezőtlen demográfiai kilátások: becslések szerint Németországban 2030-ra közel 4,4 millió fővel fog csökkenni a 15–66 év közötti keresőképes korosztály, a 18 év feletti

¹³ Claudia Major – Dominic Vogel: Die neuartige Rolle der Bundeswehr im Corona-Krisenmanagement. [online], *Stiftung Wissenschaft und Politik – SWP Aktuell*, (2020), 51. 1–5. Forrás: [2020. 11. 11.]

¹⁴ Major–Vogel (2020) i. m. 20.

¹⁵ Johannes Varwick: Von Leistungsgrenzen und Trendwenden. Was soll und kann die Bundeswehr?. [online], *Aus Politik und Zeitgeschichte*, (2020), 16–17. Forrás: bpb.de [2020. 11. 11.]

¹⁶ Bundesministerium der Verteidigung: *Weißbuch 2016 zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr* (2016) i. m. 119–120.

¹⁷ Ursula von der Leyen: *Personalstrategie der Bundeswehr*. [online], Bundesministerium der Verteidigung, 2016. 9. Forrás: bmvg.de [2020. 11. 12.]

német állampolgárságúak száma pedig 144 ezer fővel. Ezenfelül a társadalmi változások eredményeként a társadalom egyre inkább sokszínű lesz, megváltozik az egyének értékrendje és a munkahellyel, a karrierúttal szembeni elvárásai, egyben a fokozódó individualizáció hatással van a vezetési és a kommunikációs struktúrára, illetve a szervezeti kultúrára. Az egyének minél magasabb képzettség iránti igénye megnehezíti a toborzást, ugyanakkor állandósulni látszik a végzettséget nem szerző iskolaelhagyók száma. A másik fontos tényező a technológiai fejlődés, a digitalizáció és az automatizáció, amelyek új követelményeket támasztanak a haderővel szemben. A belső befolyásoló faktorok közül a dokumentum kiemeli, hogy a Bundeswehrnek önkéntességen alapuló haderőként aktívan kell a személyzeti utánpótlást biztosítania. A személyzeti hiányosságok a Bundeswehr katonai és civil állományában egyaránt jelen vannak: míg az előbbi esetében hiány van szakértőkből, elsősorban a tiszthelyettesi, illetve a technikai, információtechnológiai és egészségügyi tiszthelyettesi életpályán, addig az utóbbi esetében a technikai kiszolgáló személyzetben. A civil alkalmazottak fele 2030-ig nyugdíjas korú lesz, ezért fokozottan szükség van a fiatalabb munkavállalók bevonására.¹⁸

A Humán Stratégiában megfogalmazott legfőbb cél, hogy a Bundeswehr vonzó és versenyképes munkaadóként rendelkezzen a szükséges, megfelelően képzett személyzettel feladatainak a megfelelő időben és helyen történő ellátásához, valamint tudjon az elvárásoknak megfelelően új, a személyzeti struktúra szempontjából releváns képességeket kialakítani vagy a már meglévő képességeit a helyzethez igazítva alkalmazni. E cél elérése érdekében a stratégia öt fejlődési irányt és azokon belül részcélokat határoz meg, amelyeket különböző kezdeményezésekkel és programokkal kell elérni. Az öt fejlődési irány és rész-céljaik a következők:

1. *Szisztematikus és stratégiai személyzeti tervezés.* A Bundeswehrnek stratégiai személyzeti tervezést kell bevezetnie, ezen tervezési folyamathoz a védelmi minisztériumnak fel kell állítania egy vezetői testületet, amely elemzi és meghatározza az aktuális civil és katonai létszámszükségletet.
2. *A célcsoportoknak megfelelő toborzás és a teljesítőképeség kiaknázása.* A toborzásnak a katonai és civil hiányszakma-területekre kell koncentrálnia, így új célcsoportok felé is kell nyitni, mint a 30 év feletti korosztályra vagy azokra, akik formai okok miatt nem felelnek meg egyes katonaiéletpálya-feltételeknek. A toborzásnak nyitnia kell az Európai Unió állampolgárai felé is. Ezenfelül vonzóbbá kell tenni a tartalékos szolgálatot, például a részmunkaidő bevezetésével vagy a 12 hónapos szolgálat rugalmasá tételével. Javasolt a munkaadó cégeket még inkább jutalmazni, ha szolgálatra engedik el a tartalékosokat.
3. *Fejlődési lehetőségek, karrierperspektívák és teljesítőképeség.* Mivel a munkaerőpiacon kevesebb a szükséges szakértelem, különösen a hiányszakmákban, ezért a Bundeswehrnek saját magának kell szakképzéseket és továbbképzéseket biztosítania. A jelenlegi vertikális alapon rendeződő életpályákat rugalmasabbá, egymást között átjárhatóvá kell tenni, a személyzeti fejlődést egyénibbé, transzparensbé és tervezhetőbbé kell alakítani.

¹⁸ Leyen (2016) i. m. 11–13.

4. *Korszerű munkakörnyezet és motiváció.* Növelni kell a család és szolgálat közötti egyensúlyt, valamint a munkahelyi autonómiát, továbbá modernizálni szükséges a Bundeswehr szálláshelyeit, főleg az IT-eszközök terén. Az irodai pozíciók esetében rugalmasabbá kell tenni az időbeosztást és munkavégzés helyszínét például „home office napok” bevezetésével. A szolgálati jogviszonyt rugalmasabbá kell tenni, illetve versenyképes juttatási rendszerre van szükség, így pótolva a szakemberhiányt.
5. *Akadálytalan átjárhatóság az életpályák között.* A katonai állományt korábban általában rövid szolgálati idő és magas regenerációs igény jellemezte. Mindezt úgy kell megváltoztatni, hogy az idősebb életkorú állomány szolgálatát fejlődési lehetőségekkel kell egyenlően kialakítani, a (például egészségügyi) követelményeket át kell alakítani, összességében hatékonyabban és hosszabb ideig kell használni a katonákban rejlő szakértői és tapasztalati potenciált. A Bundeswehr támogatja a katonai szolgálatból kivált állomány megfelelő visszailleszkedését a civil munkaerőpiacra, így vonzó munkaadóként tüntetheti fel magát. Különösen a több ideje szolgáló katonák számára kell kialakítani speciális programokat, amelyek a gazdaság többi ágazatával való együttműködésen alapulnak és másfajta foglalkoztatási viszonyt biztosítanak a közsférában.¹⁹

Programok és kezdeményezések

A fent felsorolt stratégiai célok megvalósítására kiemelt kezdeményezéseket és intézkedéseket ír elő a stratégia. A fenti fejlesztési irányokat a 2014 óta futó programokon kívül további, 2017-ben kezdődő intézkedések valósítják meg, amelyek egységesen a Stratégia Program 2025 név alatt futnak.

A 2014 óta futó programok a következők:²⁰

- Vonzerői agenda (*Agenda Attraktivität*, teljes nevén „*Bundeswehr in Führung – Aktiv. Attraktiv. Anders*”) 2014 májusa óta. Célja javítani a Bundeswehr foglalkoztatottjainak helyzetét és a Bundeswehr mint munkaadó vonzerejét az alkalmazottak és a civil társadalom számára egyaránt. Közel 50 intézkedést foglal magában, mint például a juttatások emelése, az életpályák javítása, a heti 41 órás munkaidő, gyermekgondozás, hozzátartozók gondozása, rugalmas munkaidő vagy a munkavégzési és szálláshelyek modernizálása.
- A Bundeswehrben való szolgálat vonzerejének növeléséről szóló törvény (*Gesetz zur Steigerung der Attraktivität des Dienstes in der Bundeswehr*) 2015 májusától. A törvény célja, hogy a 2018-as koalíciós szerződés értelmében csökkentse a haderőre nehezedő nyomást és ennek érdekében megfelelő jogi keretrendszert hozzon létre.

¹⁹ Leyen (2016) i. m. 15–25.

²⁰ Leyen (2016) i. m. 27–30.; Bundeswehr: *Die Trendwende Personal ist Erfolgreich!*. [online], 2019. 11. 29. Forrás: bundeswehr.de [2020. 12. 01.]; Bundeswehr: *Arbeitgeber Bundeswehr im Visier*. [online], Ausgabe 01, Frühjahr 2016. 3. Forrás: bundeswehrkarriere.de [2020. 12. 14.]

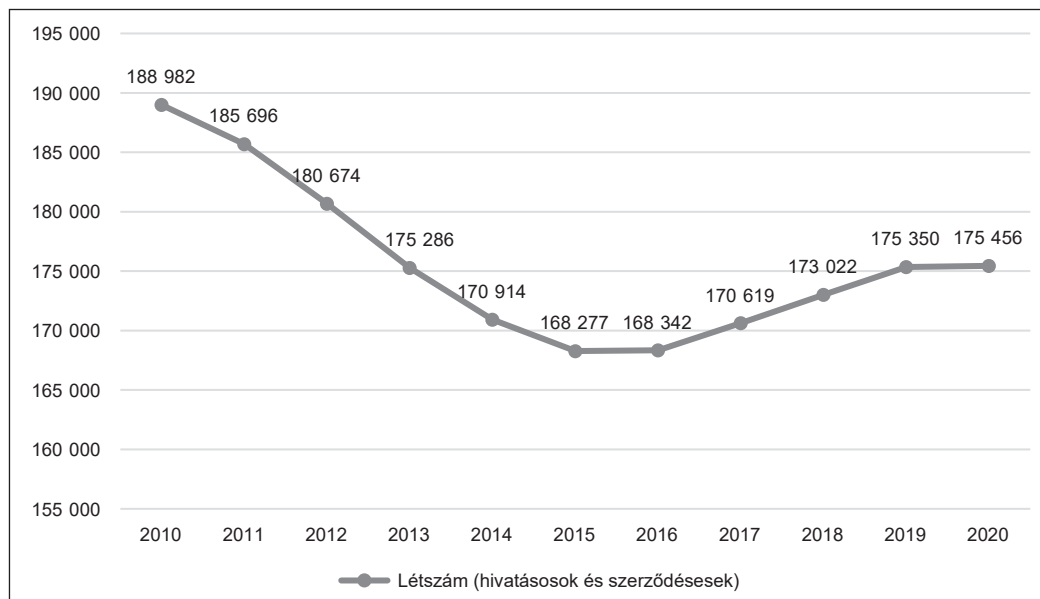
- Bundeswehr munkáltatói márkaépítés (*Arbeitgebermarke Bundeswehr*) 2015 októbere óta: célja, hogy a toborzás támogatásával a Bundeswehrt kvalifikált munkaadóként tüntesse fel.
- A 2014 óta futó Fegyverzeti agenda (*Agenda Rüstung*) egy koncepció, amely a projekt-csoportok továbbképzéseit, képesítését kívánja jövőorientáltan és szisztematikusan átalakítani. Magában foglalja a Bundeswehr Felszerelésért, Információtechnológiáért és Szolgáltatási Támogatásért felelős Szövetségi Hivatalának (*Bundesamt für Ausrüstung, Informationstechnik und Nutzung der Bundeswehr*) mint munkaadó szerepének megerősítését, különösen a Bundeswehr civil mérnöki szakmák számára.
- Esélyegyenlőség, Sokszínűség és Inklúzió Törzsegység (*Einrichtung Stabselement Chancengerechtigkeit, Vielfalt und Inklusion*): A 2015 óta működő törzsegység koordinál minden olyan projektet a védelmi minisztériumon belül, amelyek biztosítják, hogy a Bundeswehr állományának tagjai méltányos eséllyel folytathassák az életpályákat, a vezetési kultúrát ennek megfelelően alakítják át a képzésekben.
- A kiber- és információstér szervezeti terület felépítése (*Aufbau Organisationsbereich Cyber- und Informationsraum*): A főiskolai képzések vonzerejének növelését szolgálja a Münchener Bundeswehr Egyetemen működő kiberklaszter, amely az informatika és a kibervédelem terén fog tanfolyamokat létrehozni. Ezenfelül létrejön egy kibertartalék is, amely a Bundeswehr feladatait hivatott végrehajtani az országos biztonsági intézkedések kapcsán.
- 2016 májusában Ursula von der Leyen védelmi miniszter meghirdette a Személyzeti Irányváltás (*Trendwende Personal*) programját, amelynek célja, hogy minél gyorsabban növelje az állományt. A Személyzeti Irányváltás a korábbi gyakorlatokkal ellentétben szakít a mereven meghatározott felső létszámhatárral, helyette a Szövetségi Védelmi Minisztérium Középtávú Személyzeti Tervezés néven egy strukturált tervezési eljárást vezet be, amely során a védelmi miniszterből, a parlamenti államtitkárokból és a Bundeswehr főszemlélőjéből álló testület a következő hét évben évenként dönt a személyi állományról a Bundeswehr aktuális feladatspektrumát és a biztonságpolitikai helyzetet figyelembe véve.

Összességében megállapíthatjuk, hogy az új Humán Stratégia összhangban áll a müncheni konszenzussal és a 2016-os *Fehér könyv*ben foglalt stratégiai célokkal, egyben rendkívül széles körű és szerteágazó dokumentum, amely azonosítja a Bundeswehr személyzeti kihívásait, a cselekvési irányokhoz pedig eszközöket rendel a végrehajtás érdekében, így tehát valóban stratégiai gondolkodást és tervezést tükröz vissza.

A személyzeti reform kihívásai és eredményei

A Humán Stratégiában foglalt intézkedések – legalábbis részben – napjainkra már éreztetik hatásukat. A hivatásos (*Berufssoldaten*) és szerződéses (*Zeitsoldaten*) állomány csökkenése megállt, 2016-tól növekedésnek indult: a 2016. júniusi 166 500 fős katonai létszám 2019-re 175 350 főre nőtt, így közel 9000 fős emelkedést elérve (lásd az 1. ábrán), majd 2020 au-

gusztusára az önkéntes szolgálatot teljesítőkkel (*Freiwillig Wehrdienstleistende*)²¹ együtt 185 198 fő lett. E létszám szeptemberre 184 258 főre, majd októberre 183 528 főre csökkent vissza az időközben kilépő önkéntes szolgálatot teljesítők és a szerződéses katonák miatt. A 2020. októberi adatok szerint a 183 528 főből 53 302 hivatásos, 122 154 szerződéses és 8072 önkéntes szolgálatot teljesítő. Ezenfelül a Bundeswehr állományában 81 189 civil alkalmazott van.²²

1. ábra: A Bundeswehr katonai létszámának alakulása (hivatásos és szerződéses állomány)

Forrás: Bundeswehr: *Die Trendwende Personal ist Erfolgreich!* (2019) i. m.;

Bundeswehr: *Personalzahlen der Bundeswehr* i. m.

2020 májusában az évenkénti felülvizsgálat keretében Annegret Kramp-Karrenbauer védelmi miniszter jóváhagyta a Bundeswehr középtávú személyzeti tervét, amelynek értelmében 2027-ig a haderőnek 203 ezer katonai és 67 800 civil alkalmazotti státusszal kell rendelkeznie. A korábbi, 2025-ig szóló tervhez képest az elérendő katonai státuszok száma nem változott, azonban az elérendő civil státuszok számát 1800-zal növelték.²³

²¹ A sorkatonai szolgálat 2011-es felfüggesztésével a Bundeswehrben bevezették az önkéntes szolgálatot, amelynek keretében az állampolgárok 7-től 23 hónapig terjedő szolgálatot teljesíthetnek a csapatoknál, anélkül, hogy több évre el kellene köteleződniük. Az első hat hónapos próbaidő alatt mindkét fél felmondhatja a szerződést. Az önkéntes szolgálatra a 17. életévüket betöltött, oktatási kötelezettségüknek eleget tevő állampolgárok jelentkezhetnek. Sikeres kiképzés után külföldi missziókban is részt vehetnek. Lásd: Bundeswehr: *Freiwilliger Wehrdienst (M/W/D): Chance statt Pflicht*. [online], Forrás: bundeswehr.de [2020. 12. 02.]

²² Bundeswehr: *Die Trendwende Personal ist Erfolgreich!* (2019) i. m.; Bundeswehr: *Personalzahlen der Bundeswehr*. [online], 2020. 10. Forrás: [2020. 12. 02.]

²³ Bundesministerium der Verteidigung: *Personalbedarf bis 2027: Bundeswehr braucht mehr Zivilpersonal*. [online], 2020. 05. 08. Forrás: bmvg.de [2020. 12. 01.]

Toborzás

A személyi állomány növekedése a Bundeswehr tudósítása szerint a karriercentrumoknak, a munkaadói márkaépítési projekteknek és a Bundeswehrt népszerűsítő közösségimédia-reklámoknak, YouTube-filmeknek köszönhető.²⁴ A Bundeswehr 16 karriercentrummal és 110 karrier-tanácsadó irodával rendelkezik, amelyek a Bundeswehr Szövetségi Humánmenedzsment-hivatala (*Bundesamt für das Personalmanagement der Bundeswehr*) alá tartoznak, feladatuk a Bundeswehr mint munkaadó képviselése, így a toborzás elősegítése, továbbá a katonák integrációja és a kilépők reintegrációja.²⁵ A hivatal szervezete 2014 óta átszervezés alatt áll, azonban az átszervezést számos olyan kritika érte, miszerint a közel 2500 új státusz létrehozásával valójában tovább nőtt a Bundeswehr meglévő munkaerőhiánya. A hivatal az átszervezés kapcsán külső tanácsadó céggel konzultál a karriercentrumok átalakításáról.²⁶

A toborzásban fontos szerepet kapnak a hirdetőkampányok, népszerűsítő események, karrierbörzék, különösen a fiatalok számára. A Bundeswehr többek között iskolások számára szervez sportversenyeket, beszélgetéseket, iskolákat látogat, előadásokat tart, illetve az iskolák is látogatásokat szerveznek a Bundeswehr laktanyáiban. 2019-ben a Bundeswehr soha ennyiszor nem szerepeltette magát állásbörzéken, mint 2019-ben (2620 alkalommal). A Bundeswehr erősödő kampánya ellen civil szervezetek demonstráltak és a Die Linke baloldali ellenzéki párt is felszólt.²⁷ A népszerűsítő kampányok sikeresen keltik fel a fiatalok érdeklődését a haderő iránt: egy 2020-ban készült felmérésben a német tanulók a második legszimpatikusabb munkaadónak értékelték a Bundeswehrt.²⁸ A fiatalok érdeklődését az is mutatja, hogy a 17 éves korú jelentkezők száma enyhén növekszik: 2019-ben 1706-an jelentkeztek, míg 2018-ban még csupán 1679-en, így a szolgálatukat megkezdők kevesebb, mint 10%-a 17 éves.²⁹ A Bundeswehrt népszerűsítő média (például a „*Die Rekruten*” filmsorozat) bár felkelti az álláskeresők érdeklődését, azonban a karriercentrumokban kínált állásajánlatok gyakran nem találkoznak elképzeléseikkel. A Bundestag honvédelmi megbízottja (*Wehrbeauftragter des Deutschen Bundestages*), Dr. Hans-Peter Bartels 2019. évi jelentésében felhívja arra a figyelmet, hogy szerencsés lenne, ha az érdeklődők több olyan csapatlátogatáson tudnának részt venni, mint amilyet például jelenleg a haditengerészet kielői látogatóközpontja kínál.³⁰

A hirdetőkampányok és a karriercentrumok mellett a Bundeswehr a „személyi elkötelezettség” (*Personalbindung*) kezdeményezéssel is igyekszik a munkaerőhiányt pótolni, amely a katonák szolgálati idejének meghosszabbítását teszi lehetővé önkéntes alapon. A honvédelmi megbízott szerint ennek ellenére továbbra is gyakori probléma, hogy a katonáknak nem ajánlják fel a hosszabbítás lehetőségét. Ezt orvosolandó a védelmi minisz-

²⁴ Bundeswehr: *Die Trendwende Personal ist Erfolgreich!* (2019) i. m.

²⁵ Bundeswehr: *Was macht ein Karriercenter?*. [online], Forrás: [2020. 12. 04.]

²⁶ Deutsche Bundestag: *Unterrichtung durch den Wehrbeauftragten. Jahresbericht 2019 (61. Bericht)* (2020) i. m. 27.

²⁷ Bernd Kramer: *Wie oft Bundeswehr in Klassenzimmern wirbt.* [online], 2020. 08. 21. Forrás: sueddeutsche.de [2020. 12. 10.]

²⁸ Bundeswehr: *Corona-Krise: Bundeswehr bleibt attraktiver Arbeitgeber und will weiter wachsen.* [online], 2020. 06. 15. Forrás: bundeswehr.de [2020. 12. 02.]

²⁹ Deutsche Bundestag: *Unterrichtung durch den Wehrbeauftragten. Jahresbericht 2019 (61. Bericht)* (2020) i. m. 32.

³⁰ Deutsche Bundestag: *Unterrichtung durch den Wehrbeauftragten. Jahresbericht 2019 (61. Bericht)* (2020) i. m. 28.

térium tájékoztatásokat fog közölni a pozíciók betöltését megelőzően hat hónappal, így a posztot betöltő vagy az arra alkalmas katonák tájékozódhatnak a további szolgálati lehetőségekről. Ehhez hasonlóan 2017-ben úgynevezett orientációs napokat vezettek be a kiképző és támogató századoknál, amelyek során az újoncok már kiképzésük elején előadások, látogatások révén képet kaphatnak a beosztásokról. Ugyanígy a légierőnél (*Luftwaffe*), haditengerészetnél (*Marine*), az Összhaderőnemi Támogatószolgálatnál (*Streitkräftebasis*), illetve a Kiber- és Információs Tér szervezeti elemnél személyfejlődési csapatokat hoztak létre, amelyek az önkéntes szolgálatot teljesítők számára tanácsadást és egyéni beszélgetéseket szerveznek a karriercélokról és az életpálya-perspektívákról. A toborzás erősítésében előrelépést hozott továbbá a Bundeswehrben való szolgálat vonzerejének növeléséről szóló 2015-ös törvény, amely lehetővé teszi, hogy a szolgálati időt meghosszabbítók számára anyagi juttatásokat adjanak. A törvény értelmében a juttatás feltétele, hogy a katona a szolgálati idejének utolsó 36 hónapjában kérvényezze a hosszabbítást. 2015–2019 között 4690, elsősorban a szaktudást igénylő (főleg IT és repüléstechnikai) tiszthelyettesi és őrmesteri életpályát folytató katona kapott juttatást. A katonák nagy részben négyéves hosszabbítást vállaltak, egy átlagos jutalom összege 20 500 euró (közel 7,4 millió forint) volt. Jutalmat azon hivatásosok is kaphatnak, akik olyan személyzeti hiánnyal küzdő területeken dolgoznak, ahol felmondási hullám fenyeget.³¹

A munkaerőhiány pótlásában fontos szerepet kapnak az újra belépők és katonai előélettel nem rendelkező belépők. 2018-ban 16 360, 2019-ben 16 746 katonai előélettel nem rendelkező egyén jelentkezett a Bundeswehrbe. A honvédelmi megbízott szerint e jelentkezések magas száma azt mutatja, hogy a haderő vonzó munkaadó, amely széles körben kínál munkaköröket a polgári végzettséggel rendelkezők számára, például a mérnöki, IT-, sport-, hírszerzési vagy egészségügyi területen.³²

A Bundeswehr humán reformja kapcsán nagy médiafigyelmet kapott az uniós állampolgárok Bundeswehrbe való toborzása, amelyet a 2016-os *Fehér könyv* és a Humán Stratégia egyaránt megemlített mint jövőbeli lehetőséget a létszámhiány, különösen a szakemberhiány orvoslására. A Bundeswehr kétségtelenül vonzó munkaadó lenne az európai katonák számára: a Bundeswehr tisztí átlagfizetése az európai tisztí fizetések élvonalába tartozik (összehasonlításképpen: egy német tisztí kezdő fizetés havi 3336, míg egy lengyelé 755 euró), a tiszthelyettesi és legénységi kezdő fizetés pedig a legmagasabb Európában, ugyanakkor az „agyelszívó” hatás miatt jelentős konkurenciát jelentene az alacsonyabban fizetett haderők számára.³³

Felsőoktatás, képzések

A rendkívül széles képzési profil a Bundeswehr vonzerejének fontos eleme, ugyanis Németország egyik legnagyobb képzést és oktatást biztosító szervezete, közel 260 civil és 4000 katonai képzést kínálva. A Bundeswehr felsőoktatási tevékenysége különbözik a többi németországi felsőoktatási intézménytől. A Bundeswehr két egyetemmel

³¹ Deutsche Bundestag: *Unterrichtung durch den Wehrbeauftragten. Jahresbericht 2019 (61. Bericht)* (2020) i. m. 27–30.

³² Deutsche Bundestag: *Unterrichtung durch den Wehrbeauftragten. Jahresbericht 2019 (61. Bericht)* (2020) i. m. 31.

³³ René Schulz: *Streitkräfte europäischer denken. SWP Aktuell*, (2019), 48. 3–4. Forrás: swp-berlin.org [2020. 12. 10.]

rendelkezik (a hamburgi Helmut Schmidt Egyetem és a Münchener Bundeswehr Egyetem), amelyeken egyaránt futnak civil és katonai alap- és mesterképzések, valamint működnek kutatói hálózatok. Az egyetemi képzések igen népszerűek a fiatalok körében, a hallgatók száma évről évre növekszik.³⁴

A két Bundeswehr-egyetemmel együtt a hamburgi székhelyű Bundeswehr Vezetői Akadémiája (*Führungsakademie der Bundeswehr*) képezi a katonai felsőoktatás gerincét. Az egyetemi hallgatói státuszok döntő része katonák számára van fenntartva, a civil ösztöndíjak száma alacsony. A tisztnövények 13 éves katonai életpályára kötelezik el magukat (pilótáknál 16 év, orvosoknál 17 év), amely egy 11–15 hónapos alapképzéssel kezdődik, ezt követően kezdik meg négyéves (3 év alapképzés, 1 év mesterképzés) felsőoktatási tanulmányaikat, mialatt mentesülnek a katonai feladatoktól, ezt követően egy értékelő központban (*Assesment Center*) állapítják meg a tiszti beosztásokra való alkalmasságukat. Az egyetemek olyan képzéseket is kínálnak, amelyek más egyetemeken is megtalálhatók (például orvosi, állatorvosi, jogi, bölcsészettudományi, gazdasági, mérnöki, társadalomtudományi), de egyben illeszkednek a Bundeswehr igényeihez is. A tisztképzés részét képező felsőoktatási végzettség megszerzése azt a célt szolgálja, hogy a tiszteket felkészítse a szolgálati idejüket követő civil életpályára is, összhangban a német haderő „egyenruhás polgárok” (*Staatsbürger in Uniform*) elvével.³⁵ Komoly vonzerőt jelent, hogy a hallgatók már tanulmányaik alatt teljes illetményre jogosultak, függően a rendfokozattól, továbbá lakhelyet is kapnak az egyetem campusain. Az illetmény havi nettó 1600–2200 euró között mozog. Az alapképzés három évének elvégzése után a tisztnövényeket hadnaggyá (*Leutnant*), majd a mesterképzés után főhadnaggyá (*Oberleutnant*) léptetik elő, így a juttatások is növekszenek.³⁶ A tanulmányok elvégzését követően a tisztek további szakképzéseken vesznek részt szolgálatuk folyamán.

A védelmi minisztérium szerint magas a Bundeswehr egyetemeken végzettek aránya: például a hamburgi egyetemen az alapképzést a hallgatók 72%-a, a mesterképzést a hallgatók 92%-a végzi el.³⁷ A honvédelmi megbízott jelentése ugyanakkor rávilágít arra, hogy 2019-ben 1451-en kezdtek el alapképzést, közülük 302-en szakítottak tanulmányaikkal, nagy részük pont a Bundeswehr számára fontos gépészeti, elektrotechnikai, információtechnikai képzések hallgatója volt. A lemorzsolódást megakadályozandó a 2019-ben életbe lépő, Bundeswehr-készenlétet növelő törvény (teljes nevén: *Gesetz zur nachhaltigen Stärkung der Personellen Einsatzbereitschaft der Bundeswehr*) értelmében a tanulmányaikat abbahagyó hallgatók a Bundeswehrtól való kilépésüket követően csak fél évig jogosultak a képzések által biztosított támogatásokra, így eltántorítva a hallgatókat a kilépéstől.³⁸

A civilképzés profilja kiterjed az információtechnológiai, egészségügyi, igazgatási, logisztikai és ipari területekre a főiskolai vagy szakmunkásképzésektől az akadémiai szféráig.

³⁴ Deutsche Bundestag: *Unterrichtung durch den Wehrbeauftragten. Jahresbericht 2019 (61. Bericht)* (2020) i. m. 22.

³⁵ Bundeswehr: *Arbeitgeber Bundeswehr im Visier*. [online], Ausgabe 13, Frühjahr 2020. 3. Bundesministerium für Verteidigung Presse- und Informationsstab Forrás: bmvg.de [2020. 12. 10.]; Bundeswehrkarriere: *Offizier mit Studium in der Laufbahn der Offiziere*. [online], Forrás: bundeswehrkarriere.de [2020. 12. 10.]; Studium Ratgeber: *Studium bei der Bundeswehr*. [online], Forrás: studium-ratgeber.de [2020. 12. 10.]

³⁶ Karista: *Offizier Gehalt*. [online], Forrás: karista.de [2020. 12. 10.]

³⁷ Bundeswehr: *Arbeitgeber Bundeswehr im Visier*. (2020) i. m. 4.

³⁸ Deutsche Bundestag: *Unterrichtung durch den Wehrbeauftragten. Jahresbericht 2019 (61. Bericht)* (2020) i. m. 23.

A civilképzések fontos vonzó tényezőt jelentenek a szerződéses szolgálatot vállalók számára, lévén, hogy ezzel katonai szolgálatuk után is el tudnak helyezkedni a munkaerőpiacon. 2019-ben előrelépés volt, hogy a Bundeswehr egy kísérleti projektet kezdett az iskolai végzettséggel nem, de legalább 18 hónapos szolgálati idővel rendelkező legénységi állományúak részére, amelynek keretében a katonák hat hónapon belül általános iskolai végzettséget szerezhettek, így megnyitva a lehetőséget az életpályaváltásra. A honvédelmi megbízott továbbá korábban javaslatot tett arra, hogy a civilszakmai képzések és továbbképzések a hosszabb ideje szolgáló legénységi állományúak számára is elérhetőek legyenek. A haditengerészetnél szintén egy kísérleti projekt keretében lehetővé tették, hogy a legénységi állományúak szakvégzettséget szerezzenek az elektrotechnika vagy meghajtástechnika terén, amellyel később szakértőként szolgálhatnak tovább, így pótolva a sürgető szakemberhiányt. A védelmi minisztérium azonban egyelőre nem látja szükségét annak, hogy a civilképzési intézkedéseket kiterjesszék minden legénységi állományú részére.³⁹

Katonai életpályák

A Bundeswehrben jelenleg legénységi, tiszthelyettesi és tiszti életpályák vannak. A legénységi életpályán kezdenek a tiszthelyettesi vagy tiszti életpálya várományosai, valamint az önkéntes szolgálati viszonyt teljesítők is. A legénységi életpályát folytatók a legalacsonyabb rendfokozattal, három hónapos alapkiképzéssel kezdenek, amelyet követően szolgálatba állnak. A legmagasabb legénységi rendfokozathoz (*Oberstabgefreiter*, vagyis szakaszvezető) legalább 4 év szolgálatot kell teljesíteniük. Míg az önkéntes szolgálatot teljesítők 7–23 hónapos szolgálat keretében ismerkednek meg a katonai szakmával, ezt követően szerződésesként szolgálhatnak tovább, addig a szerződéses katonák legalább kétéves szolgálatot teljesítenek. A megfelelő iskolázottsággal vagy szakképzéssel rendelkezők magasabb (például tiszthelyettesi) életpályákra léphetnek.⁴⁰

A tiszthelyettesi életpályán belül megkülönböztetnek alacsonyabb (*Unteroffizier ohne Portepee*) és magasabb rendfokozatú tiszthelyetteseket (*Unteroffizier mit Portepee*, ide tartoznak a különböző őrmesteri rendfokozatok). A tiszthelyettesek szolgálati ideje általában 12 év. Míg a hadapród őrmesterek és a kadétek (*Fahnenjunker*, *Seekadett*) a tiszti életpályát folytatva még a képzési szakaszban állnak, addig a többi alacsonyabb tiszthelyettesi rendfokozatú (*Unteroffizier*, *Stabsunteroffizier* – magyarul altiszt, törzsaltiszt) később őrmesterként (*Feldwebel*) folytatja szolgálatát. A legtöbb alacsonyabb rendfokozatú tiszthelyettes valamilyen szakterületre specializálódik (például egészségügy, személyi tanácsadó), a magasabb rendfokozatú tiszthelyettesek pedig csapatszolgálat esetén csapatparancsnoki beosztást, szakképzettség megszerzése esetén pedig valamilyen szakbeosztást látnak el. A magasabb rendfokozatú szakértői tiszthelyettesek a tiszti életpályára válhatnak.⁴¹ A tiszti életpályát választóknak 13–17 éves szolgálati viszonyt kell teljesíteniük és egyéves tisztképzésen kell

³⁹ Deutsche Bundestag: *Unterrichtung durch den Wehrbeauftragten. Jahresbericht 2019 (61. Bericht)* (2020) i. m. 38–39.

⁴⁰ Bundeswehr: *Laufbahn der Mannschaften – Das Rückgrat der Bundeswehr*. [online], Forrás: Bundeswehr.de [2020. 12. 07.]

⁴¹ Bundeswehr: *Die Unteroffiziere ohne Portepee (M/W/D)*. [online], Forrás: bundeswehr.de [2020. 12. 07.]; Bundeswehr: *Die Laufbahn der Unteroffiziere mit Portepee (M/W/D)*. Forrás: bundeswehr.de [2020. 12. 07.]

részt venniük. A tisztí várományosok nagy része a Bundeswehr hamburgi vagy müncheni egyetemén szerez végzettséget, amelyet további szakértői kiképzés követ.⁴²

A 2016-os Humán Stratégia alapján a Bundeswehr közel 15 intézkedést hozott a katonai életpályák megreformálása érdekében. Ilyen például a szaktisztai életpályáról a csapattisztai életpályára való váltás átalakítása, vagy hogy a kiemelkedő teljesítményt nyújtó katonák az őrmesteri életpályára léphetnek, amennyiben hivatásos szolgálati viszonyra váltanak. Ezenfelül a népszerűsítés érdekében a legénységi életpályát kibővítették további kettő rendfokozattal (káplár és törzskáplár, németül *Korporal*, *Stabskorporal*). Az első előléptetésekre 2021-ben fog sor kerülni.⁴³ Korábban a legénységi életpályán a legmagasabb fizetési kategóriában közel bruttó 2367 euró volt a havi fizetés további 43,37 eurós pótlékkal. Ezzel szemben a káplár rendfokozattal bruttó havi 2417 euró, a törzskáplár rendfokozattal ehhez további bruttó 51 eurós pótlék jár.⁴⁴ A honvédelmi megbízott szerint azonban az új rendfokozatok bevezetése olyan problémákba ütközhet, mint hogy nehéz lesz megkülönböztetni a szakaszvezetői és a káplári felelősségi köröket, vagy hogy az új rendfokozatokkal szélesebb körű tiszthelyettesi feladatköröket kell ellátni, valamint hogy mindez további adminisztratív terheket ró a haderőre.⁴⁵ További intézkedés, hogy a Bundeswehr vonzerejét erősítő 2015-ös törvény értelmében a szaktiszthelyettesek hivatásos szolgálati viszonyba léphetnek át, így a katonai pálya vonzóbbá tehető a hiányszakmák terén. Az átmenetet elősegítendő tervezik a minimális korhatár (jelenleg betöltött 24. életév) lecsökkentését is.⁴⁶

Illetmények, juttatások

A Bundeswehrben jelenleg a Magyar Honvédséghez hasonlóan az alapilletmény rendfokozattól és fizetési szintektől függ, amelyeket befolyásol az életkor és tapasztalat, ehhez hozzáadódnak a speciális szolgálati pótlékok, mint például a századparancsnoki, tengerészeti, pilóta-, egészségügyi dolgozói pótlékok. E pótlék, míg a századparancsnok esetében havi 100–150 euró, addig a szakorvosok esetében 615 euró, illetve a pilótáknál közel 1244 euró.⁴⁷ A családi állapottól függően (házastárssal rendelkező, gyermekes, özvegy, elvált) családi pótlék jár. A házas vagy eltartást fizető, gyermekes katonáknak és civil alkalmazottnak az első fizetési fokozatban havi 149,36 euró, a második fokozatban 277 euró családi pótlék jár. Az összes fizetési csoportban minden gyermek után 127,66 euró, a harmadik gyermektől pedig 398 euró pótlék jár.⁴⁸ A juttatásokon és pótlékokon felül érdemes megemlíteni, hogy a hivatásos és szerződéses állomány fizetéséből kevesebb járulékot és adót

⁴² Bundeswehr: *Die Laufbahn der Offiziere*. [online], Forrás: bundeswehr.de [2020. 12. 07.]; Bundeswehrkarriere: *Offizier mit Studium in der Laufbahn der Offiziere*. (é. n.) i. m.

⁴³ Deutsche Bundestag: *Unterrichtung durch den Wehrbeauftragten. Jahresbericht 2019 (61. Bericht)* (2020) i. m. 32.

⁴⁴ Bundeswehr: *Korporal und Stabskorporal – FAQ für Soldaten und Soldatinnen*. [online], 2020. 08. 25. Forrás: bundeswehr.de [2020. 12. 07.]; Bundeswehr: *Grundlegendes*. [online], Forrás: bundeswehr.de [2020. 12. 07.]

⁴⁵ Deutsche Bundestag: *Unterrichtung durch den Wehrbeauftragten. Jahresbericht 2019 (61. Bericht)* (2020) i. m. 33.

⁴⁶ Bundeswehr: *Als Fachunteroffizier Berufssoldatin oder Berufssoldat werden*. [online], 2019. 11. 25. Forrás: bundeswehr.de [2020. 12. 07.]

⁴⁷ Bundeswehr: *Die Zulagen für Soldatinnen und Soldaten*. [online], 2019. 11. 25. Forrás: bundeswehr.de [2020. 12. 07.]

⁴⁸ Bundeswehr: *Besoldungstabellen: Grundgehälter von Soldaten und Beamten*. [online], Forrás: bundeswehr.de [2020. 12. 07.]

vonnak le, így például a társadalombiztosítás után nem vonnak le járulékot, továbbá egyes biztosítások (például gépjárműbiztosítás) vagy szolgáltatások (például internet) kedvezményesen vehetők igénybe.⁴⁹

A szemléltetés végett néhány példa az átlagos keresetekre: egy önkéntes szolgálati viszonyban lévő lövész 18 évesen, egyedülállóként havi bruttó 1500 euróra számíthat, ugyanígy egy szerződéses lövész 2301 euróra, egy őrmester 2617 euróra.⁵⁰ Egy tanulmányait folytató hadapródőrmesteri rendfokozatú tisztvárományos 20 évesen, gyermek nélkül havi bruttó 2390 eurót, tanulmányai után főhadnagyként házasan bruttó 3421 eurót, majd századosként 28 évesen két gyermekkel havi bruttó 4348 eurót kap havonta.⁵¹

Az *Agenda Attraktivität*ben fontos szerepet kap a versenyképes fizetési struktúra kialakítása. A 2020. január 1. óta hatályban lévő fizetési struktúrák megújításáról szóló törvény (teljes német nevén: *Gesetz zur Modernisierung der Strukturen des Besoldungsrechts und zur Änderung weiterer dienstrechtlicher Vorschriften*) jelentős javulást hozott a közszolgálati, rendvédelmi és katonai alkalmazottak juttatásaiban. A törvény értelmében többek között megemelt juttatás (havi 91 euró) jár azoknak a katonáknak, akik hosszan tartó megterhelés alatt például tengeri műveletben vagy valamilyen műveleti felkészülésben vesznek részt. Ezenfelül a külföldi kiküldetésért járó pótlékot is megemelték legfeljebb havi 145 euróra, illetve a századőrmesterek pótlékát havi 135 euróra emelték.⁵² A meglévő juttatások mellett új pótlékokat is bevezettek, például vezetői pótlék jár bizonyos vezetői feladatkörökért közel 150 euró értékben, maximum 300 eurós pótlék jár a kibervédelmet ellátók számára, 350 eurós tengeri utazási pótlékot kapnak a felszíni hajón, 700 eurót a tengeralattjárókon szolgálók, vagy legfeljebb 500 eurós pótlék jár a különleges erőknél.⁵³

A németországi átlagkeresetet tekintve (havi bruttó 3994 euró) a Bundeswehrben szolgálók átlagkeresete (megközelítőleg havi 4000 euró) átlagosnak mondható, azonban elmarad az informatikai vagy a pénzügyi, de még az oktatási szektor átlagkereseteihez képest is, nem beszélve arról, hogy a civil foglalkozásokkal ellentétben a katonák számos nehezítő tényezővel (külföldi missziók, pszichikai-fizikai terhelés) néznek szembe életpályájuk folyamán.⁵⁴ A fizetés tehát önmagában nem teszi vonzó munkaadóvá a Bundeswehrt. Mindezek mellett kétségtelen előnye, hogy stabil munkahelyet kínál, még az esetleges gazdasági válságok, így a koronavírus okozta válsághelyzet közepette is.⁵⁵

⁴⁹ Bundeswehr und Freizeitshop: *Die Vorteile als Soldat: Rabatte und Vergünstigungen*. [online], Forrás: bw-online-shop.com [2020. 12. 09.]

⁵⁰ Bundeswehr: *Bezügebeispiele für die Laufbahn der Mannschaften*. [online], Forrás: bundeswehr.de [2020. 12. 07.]; Bundeswehr: *Bezügebeispiele für die Laufbahn der Feldwebel*. [online], Forrás: bundeswehr.de [2020. 12. 07.]

⁵¹ Bundeswehr: *Bezügebeispiele für die Laufbahn der Offiziere*. [online], Forrás: bundeswehr.de [2020. 12. 07.]

⁵² Öffentlicher Dienst News: *Soldatenbesoldung 2020: Was Offiziere, Unteroffiziere und Soldaten bei der Bundeswehr verdienen*. [online], 2020. 03. 01. Forrás: oeffentlicher-dienst-news.de [2020. 12. 07.]

⁵³ Deutsche Bundestag: *Unterrichtung durch den Wehrbeauftragten. Jahresbericht 2019 (61. Bericht) (2020) i. m. 61–62.*

⁵⁴ Statista: *Durchschnittsgehalt in Deutschland*. [online], 2020. 12. 04. Forrás: de.statista.com [2020. 12. 07.]; Statista: *Durchschnittliche Bruttomonatsverdienste vollzeitbeschäftigter Arbeitnehmer (ohne Sonderzahlungen) nach Wirtschaftsbereichen im 2. Quartal 2020*. [online], Forrás: de.statista.com [2020. 12. 07.]

⁵⁵ Bundeswehr: *Bundeswehr wächst – Personalbilanz auch bei Fachkräften gut*. [online], 2020. 07. 17. Forrás: bundeswehr.de [2020. 12. 11.]

Egyéb vonzerőnövelő intézkedések

Az *Agenda Attraktivität* a juttatások emelésén felül a család és a hivatás összeegyeztetésével is igyekszik növelni a katonai hivatás vonzerejét. Lévén, hogy a katonai hivatás hosszú ingázási idővel jár az otthon és a munkahely között, ezért a Bundeswehr egyre inkább nyitott a távmunkavégzés irányában. Az ingázás elkerülése végett a Bundeswehr a kötelező sporttevékenység helyszíneit is igyekszik közelebb vinni az alkalmazottak otthonaihoz. A részmunkaidőt ezzel szemben csak alapos indokkal engedélyezik, elsősorban csak a szülői szabadság alatt. Az elmúlt években a Bundeswehr pilotprojektként bevezette a családszolgáltatást (*Familienservice*), amely az awo life balance GmbH szolgáltatóvállalaton keresztül szükséghelyzetekben 24 órán belül gyermekgondozást vállal, költségeit a védelmi minisztérium fizeti.⁵⁶ A fenti családtámogató intézkedések azért is fontosak, mivel a védelmi minisztérium növelni kívánja a nők arányát a haderőben. A megvalósítás eredményesnek mutatkozik, mivel 2015–2018 között 10,5%-ról 12,1%-ra nőtt a nők aránya.⁵⁷

A számos vonzerőt növelő intézkedés közül kiemelendő még, hogy a védelmi minisztérium számos laktanyát, katonai infrastruktúra-létesítményt modernizál, illetve újít fel. Egy 2015-ös miniszteri jelentés szerint a katonai szálláshelyek és szolgálati épületek alig fele volt „jó vagy közepes” állapotban. A helyzetet orvosolandó a védelmi minisztérium a katonai infrastruktúrára szánt összeget 2015–2018 között közel 240 millió euróval növelte meg.⁵⁸

Nyugdíjazás

A katonák jogállásáról szóló törvény (*Gesetz über die Rechtsstellung der Soldaten*, röviden *Soldatengesetz*) szabályozza a katonák nyugdíjkorhatárát, amely rendfokozattól, beosztástól és szolgálati viszonytól függ. Így például a tábournoki, ezredesi rendfokozatúak, valamint a tisztí életpályán lévő egészségügyi, katonazenész- és geoinformációs szolgálatot ellátók 65. életévükben mehetnek nyugdíjba, minden más hivatásos katona pedig 62. életévében.⁵⁹ A törvény azonban a hivatásosok számára rendfokozattól függően úgynevezett különleges nyugdíjkorhatárt is megállapít (például 55. életév a tiszthelyettes, 61. év a főhadnagy esetében), ami a személyzeti struktúra rugalmasabb alakítását teszi lehetővé.⁶⁰ A haderő létszámcsökkenése idején, 2015-ig szokássá vált, hogy a Bundeswehr a különleges nyugdíjkorhatár elérésével automatikusan nyugdíjazta a hivatásos katonákat.⁶¹ A honvédelmi megbízott azonban felhívja arra a figyelmet, hogy a Személyzeti Irányváltás programjával

⁵⁶ Deutsche Bundestag: *Unterrichtung durch den Wehrbeauftragten. Jahresbericht 2019 (61. Bericht)* (2020) i. m. 85–86.

⁵⁷ Bundesministerium der Verteidigung: *Gleichstellung: Bundeswehr fördert Frauen*. [online], 2020. 01. 15. Forrás: bmvg.de [2020. 12. 15.]

⁵⁸ Deutsche Bundestag: *Unterrichtung durch den Wehrbeauftragten. Jahresbericht 2018 (60. Bericht)*. [online], 2019. 01. 29. 49. Forrás: dip21.bundestag.de [2020. 12. 15.]

⁵⁹ Buzer: *Gesetz über die Rechtsstellung der Soldaten (Soldatengesetz – SG)*. [online], 44. § (1)–(2) bekezdés. Forrás: buzer.de [2020. 12. 07.]

⁶⁰ Buzer: *Gesetz über die Rechtsstellung der Soldaten (Soldatengesetz – SG)*. [online], 44. § (1) bekezdés. Forrás: buzer.de [2020. 12. 07.]

⁶¹ Deutscher Bundeswehrverband: *Zurruhesetzung: Zusicherungserlass bietet Chance auf mehr Mitbestimmung*. [online], 2020. 06. 23. Forrás: dbwv.de [2020. 12. 07.]

összhangban, vagyis a létszám minél gyorsabb növelése érdekében szükséges lehet visszatérni a törvényben meghatározott általános nyugdíjkorhatárokhoz.⁶²

Tartalékosok és önkéntes szolgálatot teljesítők

Ahogy a Humán Stratégia kapcsán említettük, a személyzeti reform célja a tartalékos szolgálat népszerűsítése is. Jelenleg közel 29 ezer tartalékos teljesít szolgálatot a Bundeswehrben.⁶³ 2019 októberében új Tartalékos Stratégiát (*Strategie der Reserve*) adott ki a védelmi minisztérium, a Bundeswehr 2032-ig szóló képességprofiljával összhangban.⁶⁴ A stratégia egyik legfontosabb rendelkezése, hogy minden megfelelő képesítéssel rendelkező katonát aktív szolgálatának befejezésével valamelyik tartalékos szolgálati pozícióba sorolnak, amelyet válsághelyzet esetén be kell tölteniük. A tartalékos gyakorlatokon való részvétel egyelőre önkéntes alapon működik.⁶⁵

A védelmi minisztérium és a Bundeswehr számos intézkedéssel igyekezett népszerűsíteni a tartalékos szolgálatot. Ilyen intézkedés például, hogy 2020-tól a tartalékosok ugyanazon juttatásokat kapják, mint a szerződésesek és a hivatásosok. A rövid szolgálati időt teljesítő tartalékosok automatikusan kapnak pótlékot a tizenötödik szolgálati napuktól a huszonötödikig. A tartalékos szolgálatot továbbá lehetővé tették részmunkaidős foglalkozásban is. További ösztönző elem, hogy a munkáltatók egyszeri juttatást kapnak, ha alkalmazottjuk tartalékos szolgálatra bevonul, és pótolniuk kell emiatt az üresedést.⁶⁶

Az önkéntes szolgálat évek óta nem mondható népszerűnek. Míg a sorköteleesség felfüggesztése után 2012-ben 19 300 fő jelentkezett, addig 2018-ban már csak 10 700 fő, 2019-ben kisebb növekedést elérve, 11 200 fő. A védelmi minisztérium szerint a csökkenés oka, hogy 2016 után a létszámnövekedést elsősorban a szerződéses állomány növelésével kívánják elérni, mivel a szerződéses szolgálat legalább 24 hónapra szól. A jelenlegi védelempolitikai vezetés azonban 2020 szeptemberétől új programot hirdetett meg „Önkéntes szolgálat a honvédelemben” (*Freiwillige Wehrdienst im Heimatschutz*) címmel, amelynek keretében évi 1000 fiatalat kívánnak toborozni a belföldi katasztrófa- vagy válsághelyzetek (például a koronavírus-járvány) kezelésére. A program egy héthónapos önkéntes szolgálati és egy öthónapos tartalékos szolgálatból áll és havi 1550 eurós illetménnyel jár. Az önkéntes szolgálatot teljesítők szerződéses vagy hivatásos életpályára léphetnek.⁶⁷ A honvédelmi megbízott szerint a legfőbb probléma az önkéntes szolgálattal, hogy sokan a próbaidő alatt visszamondják magánéleti, egészségügyi okokból, vagy csak átmeneti elfoglaltságként tekintenek rá, de nem ritka az sem, hogy az előljárók bánásmódja miatt lépnek ki.⁶⁸

⁶² Deutsche Bundestag: *Unterrichtung durch den Wehrbeauftragten. Jahresbericht 2019 (61. Bericht)* (2020) i. m. 38.

⁶³ Gerd Portugall: *Wie viel Reservisten hat die Bundeswehr?*. [online], 2020. 05. 15. Forrás: [behoerden-spiegel.de](https://www.behoerden-spiegel.de) [2020. 12. 09.]

⁶⁴ Bundeswehr: *Ministerin hat neue Strategie der Reserve in Kraft gesetzt*. [online], 2019. 11. 25. Forrás: [bundeswehr.de](https://www.bundeswehr.de) [2020. 12. 09.]

⁶⁵ Deutsche Bundestag: *Unterrichtung durch den Wehrbeauftragten. Jahresbericht 2019 (61. Bericht)* (2020) i. m. 41.

⁶⁶ Deutsche Bundestag: *Unterrichtung durch den Wehrbeauftragten. Jahresbericht 2019 (61. Bericht)* (2020) i. m. 41–42.

⁶⁷ Deutscher Bundeswehrverband: *Bewerbezah für den freiwilligen Wehrdienst weiter niedrig*. [online], 2020. 08. 03. Forrás: [dbwv.de](https://www.dbwv.de) [2020. 12. 09.]; Birgit Schmeitzner: *Freiwillige für Heimatschutz gesucht*. [online], 2020. 09. 01. Forrás: [tagesschau.de](https://www.tagesschau.de) [2020. 12. 11.]

⁶⁸ Deutsche Bundestag: *Unterrichtung durch den Wehrbeauftragten. Jahresbericht 2019 (61. Bericht)* (2020) i. m. 40.

A koronavírus-járvány kapcsán Németországban újra felmerült a sorkötelesség visszaállítása. A védelmi minisztérium szerint a járvány rámutatott arra, hogy a Bundeswehr fontos szerepet tud betölteni a belföldi válsághelyzetek kezelésében is, ezért is indítja a fent említett új önkéntes szolgálati programot. Az új honvédelmi megbízott Eva Högl azonban ennél is messzebbre ment, mivel a sorkötelesség visszaállítását javasolta. A javaslatot Annegret Kramp-Karrenbauer védelmi miniszter, a Zöldek és a Die Linke párt is ellenzi.⁶⁹

Humánerőforrás-hiányok

A Szövetségi Védelmi Minisztérium a haderő növekvő létszámát a személyzeti reform sikeréért könyveli el, különösen az erős munkaerőpiaci konkurencia és a demográfiai változások tükrében, azonban a Bundestag honvédelmi megbízottjának 2019. évi jelentése árnyalja e képet. A 2016-os személyzeti reform után a Bundeswehrbe jelentkezők száma továbbra is csökkent, majd először 2019-ben ismét növekedni kezdett. 2019-ben összesen 20 172 katonával bővült a haderő, ami azonban csekély növekedés az előző évi 20 012 főhöz képest. A jelentés kihangsúlyozza, hogy a jelenlegi számok mellett a csapatszolgálatban a legénységi és az őrmesteri létszámcélok nem érhetők el, a toborzás nehézkes a légi, az egészségügyi, az elektronikai, valamint szinte minden technikai szaktudást igénylő területen.⁷⁰

A jelentés szerint a korábbi évekhez hasonlóan 2019-ben továbbra is több mint 20 ezer betöltetlen tiszti és tiszthelyettesi státusz volt, míg a legénységi állományban 2100. Komoly személyhiány jelentkezik a szárazföldi haderőnemen (*Heer*) belül a távközlés terén: míg az alacsonyabb rendfokozatú tiszthelyettesi állományban csak minden második státusz van betöltve, addig a magasabb tiszthelyettesi rendfokozatúaknál csak 64%-os, a tiszti állományban pedig 75%-os a feltöltöttség. Ugyanígy jelentős hiányosság van a felderítő tiszti (70%-os feltöltöttség), illetve a repüléstechnikai tiszti (53%-os feltöltöttség) állományban, továbbá a tüzér fegyvernem legénységi, tiszthelyettesi és tiszti állománycsoportjaiban. A haditengerészetben a pszichikai és fizikai terhelés miatt évek óta súlyos személyzethiány van: minden második tiszti státusz betöltetlen, de a haderőnemen is elsősorban a technikai szaktudást igénylő tiszthelyettesi státuszok betöltetlenek, így például az elektronikai felderítésben minden második státusz nincs betöltve. A légierőben az utóbbi években új státuszok jöttek létre, amelyeket szintén fel kellene tölteni személyzettel. Bár a védelmi minisztérium tett lépéseket például a pilótaszolgálat népszerűsítése érdekében, azonban a honvédelmi megbízott szerint ennek kevés eredménye látható. Így például a légi szállítás terén a tiszti állomány feltöltöttsége 67%-os, a pilóta nélküli repülőeszközök személyzetében pedig csak 36%-os (!). Ez utóbbi arány különösen elgondolkodtató, tekintve, hogy napjainkban a pilóta nélküli repülőeszközök fontos szerepet kapnak a modern hadviselésben. Az Eurofighter vadászgépeknél évek óta személyzethiány van a pilótaképzésben, amelyet a védelmi minisztérium ideiglenes megoldásként 2022-ig a képzések külföldre való kiszervezésével próbál orvosolni. A helikopterpilóta-státuszok betöltöttsége 74%-os, a hiány különösen a szállítóhelikopter-személyzetben mutatkozik meg. A védelmi minisztérium a légierő személyzethiányának orvoslása érdekében 2019-ben munkacsoportot

⁶⁹ Tagesschau: *Freiwilligendienst oder Wehrpflicht?*. [online], 2020. 07. 14. Forrás: tagesschau.de [2020. 12. 11.]

⁷⁰ Deutsche Bundestag: *Unterrichtung durch den Wehrbeauftragten. Jahresbericht 2019 (61. Bericht)* (2020) i. m. 20–21.

hozott létre, amely a toborzást többek között az ellenőrzési kapacitás növelésével és a szolgálatba való visszatérés lehetőségeinek bővítésével kívánja erősíteni, továbbá a hivatásos katonák számára megnyílt a lehetőség, hogy katonai szakszolgálati pozíciót tölthessenek be. A védelmi minisztérium igencsak optimista álláspontja szerint a hiányosságok nem veszélyeztetik a Bundeswehr készenlétét.⁷¹

A Bundeswehr Központi Egészségügyi Szolgálatában a főtisztisebész-státuszok háromnegyede van betöltve. A szakorvoshiányt a védelmi minisztérium fizetésemeléssel korrigálta, így a státuszok növekedése ellenére némiképp sikerült növelni a feltöltöttséget. Ezzel párhuzamosan azonban a támogató egészségügyi személyzetben továbbra is hiány van. A honvédelmi megbízott szerint az egészségügyi munkaerőhiány miatt a műveleti készenlét csak korlátozott ideig tartható fenn az alapszintű műveletek esetében is. A 2017-ben létrehozott Kiber- és Információs Tér szervezeti elem állományához szintén nehézségekbe ütközik a toborzás (a státuszok negyede betöltetlen), mivel nem egy esetben magasan képzett személyzetre van szükség. A státuszok feltöltése csak évekkel később lesz lehetséges, mivel a kiképzés időt vesz igénybe, mialatt nem kevesen fel is mondanak. Az információtechnológia állományának növelése érdekében a védelmi minisztérium különböző célzott hirdetőkampányokat, karrier-tanácsadásokat folytat a munkaerőpiac felé, valamint a meglévő IT-szakállomány számára biztosít továbbképzést. A civil szakemberek bevonása nem bizonyul sikeresnek, mivel a kiberállománynak csak mindössze 13%-a civil alkalmazott.⁷²

A honvédelmi megbízott jelentése rávilágít arra, hogy a munkaerőhiány azonban nemcsak a toborzási nehézségekre, hanem a szervezeti problémákra is visszavezethető. 2019-ben a 183 667 főből 43 100 fő szolgálathoz hasonló posztot töltött be, így például képzéseken (például civil foglalkozású vagy felsőoktatási) vettek részt.⁷³

Aggasztó tendencia, hogy növekszik azok száma, akik a szolgálatot az első félévben mondják vissza, vagy akiket a Bundeswehr elbocsát: 2019-ben 4260 fő, ebből 3833 saját döntéséből távozott. A minisztérium eddig nem tárta fel a távozók motivációját, értékelése szerint e számok nem különböznek a munkaerőpiacétól.⁷⁴

A csekély állománynövekedés a honvédelmi megbízott szerint annak köszönhető, hogy a hivatásosok és a szerződésesek tovább maradnak szolgálatban, nem utolsósorban a 2016-ban foganatosított ösztönző intézkedések miatt. Ezenfelül növekszik az idősebb korosztályú újonnan belépők és újra belépők, illetve a tartalékosok száma, ami egyúttal az állomány átlagéletkorának növekedését eredményezi. Az állomány átlagéletkora 2012-ben a sorkötelezettség felfüggesztésével 30,3 év, majd 2019-ben 32,3 év lett, a tisztek átlagéletkora 2012 és 2019 között közel egy évvel nőtt. Nemzetközi összehasonlításban ez átlagosnak mondható, az Egyesült Királyságban például ugyanígy 32, Franciaországban 33, Belgiumban pedig 44 év.⁷⁵ Az átlagéletkor növekedése nem meglepő fejlemény, mivel a német társadalom öregedésével párhuzamosan a haderő átlagéletkora is növekszik, e ten-

⁷¹ Deutsche Bundestag: *Unterrichtung durch den Wehrbeauftragten. Jahresbericht 2019 (61. Bericht)* (2020) i. m. 23–25.

⁷² Deutsche Bundestag: *Unterrichtung durch den Wehrbeauftragten. Jahresbericht 2019 (61. Bericht)* (2020) i. m. 25–26.

⁷³ Deutsche Bundestag: *Unterrichtung durch den Wehrbeauftragten. Jahresbericht 2019 (61. Bericht)* (2020) i. m. 26.

⁷⁴ Deutsche Bundestag: *Unterrichtung durch den Wehrbeauftragten. Jahresbericht 2019 (61. Bericht)* (2020) i. m. 20–21.

⁷⁵ Deutsche Bundestag: *Unterrichtung durch den Wehrbeauftragten. Jahresbericht 2019 (61. Bericht)* (2020) i. m. 22.

denciához igazodva a Humán Stratégia célul tűzte ki, hogy a Bundeswehr a 30 éven felüli korosztályt is be tudja vonzani.⁷⁶

Végül a munkaerőhiány pótlását a koronavírus-járvány is nehezíti. 2020 első öt hónapjában 14%-kal kevesebben jelentkeztek, mint 2019 ugyanezen időszakában. A járványhelyzet magát a toborzási folyamatot is hátrányosan érinti, így a lezárások alatt közel 10 ezer kiértékelés elmaradt.⁷⁷

Összefoglalás és értékelés

A Bundeswehr személyzeti reformja a müncheni konszenzus által kialakított új német védelempolitikai irány jelentős eredményének tekinthető. Az új Humán Stratégia megalkotása önmagában bizonyítja, hogy a német védelempolitikában megmutatkozott a szándék a Bundeswehr európai szinten (ismét) meghatározó haderővé történő fejlesztésére, egyúttal a haderő képességeinek növelésére az új német és szövetségi biztonságpolitikai prioritások tükrében. A német védelempolitika elkötelezettségét az is jelzi, hogy az új stratégiai dokumentumban foglalt számos kezdeményezés és program végrehajtása, valamint azok jogi feltételeinek megteremtése már megtörtént vagy folyamatban van, valamint hogy a politikai vezetés a haderő fenntartható fejlesztése érdekében stratégiai tervezési eljárást vezetett be a mindenkori elérendő létszám meghatározásában. A személyzeti reform tehát arra enged következtetni, hogy a német védelempolitikában napjainkban tapinthatóbbá válik egyfajta stratégiai gondolkodás.

A Humán Stratégia céljának megvalósítása érdekében (vagyis hogy a Bundeswehr versenyképes munkaadó legyen, és megfelelő személyzettel rendelkezzen) az elmúlt négy évben valós, konkrét intézkedések történtek, amelyek mind hozzájárulhattak ahhoz, hogy a haderő létszáma a korábbi évekkel ellentétben stabilizálódni látszik és enyhe növekedésnek indul. Így kiemelendő, hogy a Bundeswehr a társadalom számára pozitív képet sugároz azzal, hogy nem pusztán egy fegyveres erőként, hanem stabil, megbízható, életre szóló hivatást és fejlődési, tanulási lehetőségeket kínáló munkaadóként tünteti fel magát. Ennek megnyilvánulása, hogy oktatási, képzési szervezetként Németország egyik legszélesebb körű képzésprofiljával rendelkezik, amely révén képes megszólítani a katonai hivatás iránt érdeklődőket, és egyben perspektívát is kínál a katonai szolgálaton túli civil életre. Kiemelendő továbbá, hogy a Bundeswehr megemelte az illetményeket, pótlékokat, valamint egyre több kezdeményezése (például családtámogatás, laktanya-felújítások) igyekszik javítani a katonák életkörülményein. A katonai életpályák rugalmasabbá tétele szintén vonzóbbá teheti a Bundeswehrt.

A Bundeswehr Hadtörténelmi és Társadalomtudományi Központjának (*Zentrum für Militärgeschichte und Sozialwissenschaften der Bundeswehr*) 2020-as felmérése bizonyítja, hogy az alkalmazottak szempontjából a személyzeti reformintézkedések sikeresnek bizonyultak: míg 2013-ban a Bundeswehr alkalmazottjainak csak 39%-a vélte vonzó munkaadónak a haderőt, addig 2016-ban 59%, 2020-ban pedig már 68%. Továbbá 2013-ban

⁷⁶ Deutsche Bundestag: *Unterrichtung durch den Wehrbeauftragten. Jahresbericht 2017 (59. Bericht)*. [online], 2018. 02. 20. Forrás: dip21.bundestag.de [2020. 12. 01.]

⁷⁷ Bundeswehr: *Corona-Krise: Bundeswehr bleibt attraktiver Arbeitgeber und will weiter wachsen* (2020) i. m.

az alkalmazottak 23%-a javasolta volna a Bundeswehrt mint munkaadót, 2020-ban pedig már 42%, 2013-ban az alkalmazottak 23%-a volt elégedett a szolgálattal, 2020-ban már 34%. Áruklódó eredményei a felmérésnek, hogy a Bundeswehr alkalmazottai elsősorban a munkahelyi biztonságot, a szociális munkaközeget és a munkatevékenység érdekességét emelték ki a Bundeswehr mint munkaadó pozitívumaként. A felmérés alapján szintén az *Agenda Attraktivität* eredményének tekinthető, hogy a Bundeswehr a legtöbbet a család és szolgálat egyensúlya, a karriertámogatás, a gyermekgondozás, valamint fejlődési és továbbképzési lehetőségek terén fejlődött.⁷⁸ Ugyanakkor a központ felmérése szerint 2015–2019 között a haderő munkaadói vonzereje a német társadalom szemében alig változott: a válaszadók 62–68%-a tartotta vonzó munkaadónak. A reformok tehát csak kis mértékben voltak hatással a haderő társadalommal szembeni vonzerejére.⁷⁹

A pozitív eredmények ellenére mégis látható, hogy a személyzeti reform nem képes (legalábbis egyelőre) kezelni a Bundeswehr „akut” problémáit. Bár pozitívnak mondható, hogy az intézkedések a munkaerőhiányt elsősorban a meglévő állomány hatékonyabb kiaknázásával kívánják orvosolni (tartalékos szolgálat kiterjesztése, életpályák rugalmasabbá tétele, juttatások emelése), a fiatal korosztályt megszólító újonctoborzási intézkedések (hirdetőkampányok, állásbörzék, YouTube-sorozatok) figyelemfelhívóak, azonban kevésbé tudják bent tartani a jelentkezőket, mivel gyakran nem reális képet közvetítenek a katonai szolgálatról, így például nem kerül előtérbe a hosszú, családtól távol végzett szolgálat (haditengerésznél) vagy a külföldi missziók nehézségei. Átképzésekkel, életpálya-módosításokkal márpedig nem oldható meg hosszú távon a több éves szakmai felkészítést igénylő pozíciókat (például orvos, pilóta, technikus, informatikus) érintő szakemberhiány. Emellett a meglévő állomány kiaknázása gyakoribb munkahelyi kiegészéshez, motivációsvesztéshez is vezethet. Nem elhanyagolható a tény, hogy a szakemberhiány pont a modern hadviselés szempontjából elengedhetetlen területeken (pilóta nélküli repülőgépek, légierő, kibervédelem, elektrotechnika) jelentkezik, ami komolyan fenyegeti a Bundeswehr művelési képességeit.

A koronavírus-járvány alatt megnövekedett terhelés rámutat a Bundeswehr „gyenge pontjára”, vagyis hogy a meglévő külföldi missziók mellett nehezen tud egy további nagyszabású műveletet közép- és hosszú távon végezni, nem beszélve arról, ha európai vezető nemzetként egy magas intenzitású konfliktusban kellene részt vennie. Bár jelenleg úgy tűnik, hogy a Bundeswehr személyzeti reformja lassan, de jó úton halad a létszám és a vonzerő növelése felé, kétséges, hogy mennyire lesz ez elég arra, hogy a 21. század gyorsan változó biztonsági környezetében eleget tegyen a német védelempolitika ambícióinak.⁸⁰

⁷⁸ Gregor Richter: *Wie attraktiv ist die Bundeswehr als Arbeitgeber? Ergebnisse der Personalbefragung 2020*. [online], 2020. 11. 25. 34. Forrás: Zentrum für Militärgeschichte und Sozialwissenschaften der Bundeswehr [2020. 12. 14.]

⁷⁹ Markus Steinbecher – Timo Graf – Heiko Biehl: *Sicherheits- und verteidigungspolitisches Meinungsbild in der Bundesrepublik Deutschland Ergebnisse und Analysen der Bevölkerungsbefragung 2019*. [online], Zentrum für Militärgeschichte und Sozialwissenschaften der Bundeswehr, 2019. 12. 127–128. Forrás: opus4.kbv.de [2020. 12. 14.]

⁸⁰ Így például a szövetségi kormány 2020 novemberi indopacifikus térségre vonatkozó stratégiájában szerepel, hogy a Bundeswehr haditengerészeti jelenlétét fokozni kell a térség biztonság érdekében. Lásd: Jerry Sommer: *Der Indo-Pazifik – bald Operationsgebiet der Bundeswehr?*. [online], 2020. 11. 12. Forrás: ndr.de [2020. 12. 16.]

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Augen geradeaus: *Personalstärke im August 2020: Mühsamer Aufstieg, jetzt wieder knapp über 184.000.* [online], 2020. 09. 28. Forrás: augengeradeaus.net [2011. 11. 10.]
- Bundesministerium der Verteidigung: *Gleichstellung: Bundeswehr fördert Frauen.* [online], 2020. 01. 15. Forrás: bmvg.de [2020. 12. 15.]
- Bundesministerium der Verteidigung: *Personalbedarf bis 2027: Bundeswehr braucht mehr Zivilpersonal.* [online], 2020. 05. 08. Forrás: bmvg.de [2020. 12. 01.]
- Bundesministerium der Verteidigung: *Weißbuch 2016 zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr.* [online], 2016. 06. Forrás: bmvg.de [2020. 12. 12.]
- Bundesministerium für Verteidigung Presse- und Informationsstab Forrás: bmvg.de [2020. 12. 10.] Bundeswehr: *Aktuelle Einsätze der Bundeswehr.* [online], Forrás: bundeswehr.de [2011. 11. 11.]
- Bundeswehr: *Als Fachunteroffizier Berufssoldatin oder Berufssoldat werden.* [online], 2019. 11. 25. Forrás: bundeswehr.de [2020. 12. 07.]
- Bundeswehr: *Arbeitgeber Bundeswehr im Visier.* [online], Ausgabe 01, Frühjahr 2016 Forrás: bundeswehrkarriere.de [2020. 12. 14.]
- Bundeswehr: *Arbeitgeber Bundeswehr im Visier.* [online], Ausgabe 13, Frühjahr 2020, ZDF: *Armee am Limit – Was wird aus der Bundeswehr?.* [online], Forrás: zdf.de [2020. 11. 11.]
- Bundeswehr: *Besoldungstabellen: Grundgehälter von Soldaten und Beamten.* [online], Forrás: bundeswehr.de [2020. 12. 07.]
- Bundeswehr: *Bezügebeispiele für die Laufbahn der Feldweibel.* [online], Forrás: bundeswehr.de [2020. 12. 07.]
- Bundeswehr: *Bezügebeispiele für die Laufbahn der Mannschaften.* [online], Forrás: bundeswehr.de [2020. 12. 07.]
- Bundeswehr: *Bezügebeispiele für die Laufbahn der Offiziere.* [online], Forrás: bundeswehr.de [2020. 12. 07.]
- Bundeswehr: *Bundeswehr wächst – Personalbilanz auch bei Fachkräften gut.* [online], 2020. 07. 17. Forrás: bundeswehr.de [2020. 12. 11.]
- Bundeswehr: *Corona-Krise: Bundeswehr bleibt attraktiver Arbeitgeber und will weiter wachsen.* [online], 2020. 06. 15. Forrás: bundeswehr.de [2020. 12. 02.]
- Bundeswehr: *Die Laufbahn der Offiziere.* [online], Forrás: bundeswehr.de [2020. 12. 07.]
- Bundeswehr: *Die Laufbahn der Unteroffiziere mit Portepee (M/W/D).* Forrás: bundeswehr.de [2020. 12. 07.]
- Bundeswehr: *Die Trendwende Personal ist Erfolgreich!.* [online], 2019. 11. 29. Forrás: bundeswehr.de [2020. 12. 01.]
- Bundeswehr: *Die Unteroffiziere ohne Portepee (M/W/D).* [online], Forrás: bundeswehr.de [2020. 12. 07.]
- Bundeswehr: *Die Zulagen für Soldatinnen und Soldaten.* [online], 2019. 11. 25. Forrás: bundeswehr.de [2020. 12. 07.]
- Bundeswehr: *Freiwilliger Wehrdienst (M/W/D): Chance statt Pflicht.* [online], Forrás: bundeswehr.de [2020. 12. 02.]
- Bundeswehr: *Grundlegendes.* [online], Forrás: bundeswehr.de [2020. 12. 07.]
- Bundeswehr: *Korporal und Stabskorporal – FAQ für Soldaten und Soldatinnen.* [online], 2020. 08. 25. Forrás: bundeswehr.de [2020. 12. 07.]
- Bundeswehr: *Laufbahn der Mannschaften – Das Rückgrat der Bundeswehr.* [online] Forrás: bundeswehr.de [2020. 12. 07.]
- Bundeswehr: *Ministerin hat neue Strategie der Reserve in Kraft gesetzt.* [online], 2019. 11. 25. Forrás: bundeswehr.de [2020. 12. 09.]
- Bundeswehr: *Personalzahlen der Bundeswehr.* [online], 2020. 10. Forrás: bundeswehr.de [2020. 12. 02.]
- Bundeswehr: *Was macht ein Karriercenter?.* [online], Forrás: bundeswehr.de [2020. 12. 04.]
- Bundeswehrkarriere: *Offizier mit Studium in der Laufbahn der Offiziere.* [online], Forrás: bundeswehrkarriere.de [2020. 12. 10.]
- Bundeswehr und Freizeitsport: *Die Vorteile als Soldat: Rabatte und Vergünstigungen.* [online], Forrás: bw-online-shop.com [2020. 12. 09.]
- Buzer: *Gesetz über die Rechtsstellung der Soldaten (Soldatengesetz – SG).* [online], Forrás: buzer.de [2020. 12. 07.]
- Csiki Varga Tamás – Etl Alex: *Németország stratégiai jövőképe és a Bundeswehr reformfolyamata.* [online], *Honvédségi Szemle*, (2020), 1. 20–32. Forrás: real.mtak.hu [2020. 11. 10.] DOI: <https://doi.org/10.35926/HSZ.2020.1.2>
- Deutsche Bundestag: *Unterrichtung durch den Wehrbeauftragten. Jahresbericht 2017 (59. Bericht).* [online], 2018. 02. 20. Forrás: dip21.bundestag.de [2020. 12. 01.]

- Deutsche Bundestag: *Unterrichtung durch den Wehrbeauftragten. Jahresbericht 2018 (60. Bericht)*. [online], 2019. 01. 29. Forrás: dip21.bundestag.de [2020. 12. 15.]
- Deutsche Bundestag: *Unterrichtung durch den Wehrbeauftragten. Jahresbericht 2019 (61. Bericht)*. [online], 2020. 01. 28. Forrás: [2020. 11. 11.]
- Deutscher Bundeswehrverband: *Bewerbezahl für den freiwilligen Wehrdienst weiter niedrig*. [online], 2020. 08. 03. Forrás: dbwv.de [2020. 12. 09.]
- Deutscher Bundeswehrverband: *Zurruhesetzung: Zusicherungserlass bietet Chance auf mehr Mitbestimmung*. [online], 2020. 06. 23. Forrás: dbwv.de [2020. 12. 07.]
- Etl Alex – Csiki Varga Tamás: *A Bundeswehr finanszírozása és készenléte*. [online], *Stratégiai Védelmi Kutatóintézet Elemzések*, (2019), 20. 1–12. Forrás: svkk.uni-nke.hu [2020. 11. 10.]
- Focus Online: *Überlastung der Truppe: Bundeswehr droht der Kollaps – Verbandschef warnt*. [online], 2020. 07. 10. Forrás: focus.de [2020. 11. 11.]
- Karista: *Offizier Gehalt*. [online], Forrás: karista.de [2020. 12. 10.]
- Kramer, Bernd: *Wie oft Bundeswehr in Klassenzimmern wirbt*. [online], 2020. 08. 21. Forrás: sueddeutsche.de [2020. 12. 10.]
- Leyen, Ursula von der: *Personalstrategie der Bundeswehr*. [online], 2016. Forrás: bmvg.de [2020. 11. 12.]
- Major, Claudia – Dominic Vogel: *Die neuartige Rolle der Bundeswehr im Corona-Krisenmanagement*. [online], *Stiftung Wissenschaft und Politik – SWP Aktuell*, (2020), 51. 1–8. Forrás: swp-berlin.org [2020. 11. 11.] DOI: <https://doi.org/10.18449/2020A51>
- Meiers, Franz-Josef: *Bundeswehr am Wendepunkt. Perspektiven deutscher Außen- und Sicherheitspolitik*. Springer VS, 2017. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-658-15710-4>
- Öffentlicher Dienst News: *Soldatenbesoldung 2020: Was Offiziere, Unteroffiziere und Soldaten bei der Bundeswehr verdienen*. [online], 2020. 03. 01. Forrás: oeffentlicher-dienst-news.de [2020. 12. 07.]
- Portugall, Gerd: *Wie viel Reservisten hat die Bundeswehr?*. [online], 2020. 05. 15. Forrás: behörden-spiegel.de [2020. 12. 09.]
- Richter, Gregor: *Wie attraktiv ist die Bundeswehr als Arbeitgeber? Ergebnisse der Personalbefragung 2020*. [online], 2020. 11. Forrás: Zentrum für Militärgeschichte und Sozialwissenschaften der Bundeswehr [2020. 12. 14.]
- Schmeitzner, Birgit: *Freiwillige für Heimatschutz gesucht*. [online], 2020. 09. 01. Forrás: tagesschau.de [2020. 12. 11.]
- Schulz, René: *Streitkräfte europäischer denken*. *SWP Aktuell*, (2019), 48. 1–4. Forrás: swp-berlin.org [2020. 12. 10.] DOI: <https://doi.org/10.18449/2019A48>
- Sommer, Jerry: *Der Indo-Pazifik – bald Operationsgebiet der Bundeswehr?*. [online], 2020. 11. 12. Forrás: ndr.de [2020. 12. 16.]
- Statista: *Durchschnittliche Bruttomonatsverdienste vollzeitbeschäftigter Arbeitnehmer (ohne Sonderzahlungen) nach Wirtschaftsbereichen im 2. Quartal 2020*. [online], Forrás: de.statista.com [2020. 12. 07.]
- Statista: *Durchschnittsgehalt in Deutschland*. [online], 2020. 12. 04. Forrás: de.statista.com [2020. 12. 07.]
- Steinbecher, Markus – Timo Graf – Heiko Biehl: *Sicherheits- und verteidigungspolitisches Meinungsbild in der Bundesrepublik Deutschland Ergebnisse und Analysen der Bevölkerungsbefragung 2019*. [online], Zentrum für Militärgeschichte und Sozialwissenschaften der Bundeswehr 2019. 12. Forrás: opus4.kbv.de [2020. 12. 14.]
- Studium Ratgeber: *Studium bei der Bundeswehr*. [online], Forrás: studium-ratgeber.de [2020. 12. 10.]
- Tagesschau: *Freiwilligendienst oder Wehrpflicht?*. [online], 2020. 07. 14. Forrás: tagesschau.de [2020. 12. 11.]
- Varwick, Johannes: *Von Leistungsgrenzen und Trendwenden. Was soll und kann die Bundeswehr?*. [online], *Aus Politik und Zeitgeschichte*, (2020), 16–17. Forrás: bpb.de [2020. 11. 11.]

Bartók András¹

Sárkányok és kistigrisek² – Kelet-Ázsia regionális fegyverkezési versenyének általános és országspecifikus jellemzői a Kínával kapcsolatos fenyegetettségpercepciójú országok esetében 1.³

Kelet-Ázsia jelentős fegyverkezési folyamatoknak otthont adó régióvá vált az elmúlt évtizedekben. A szakirodalom sokat foglalkozik ennek kapcsán Kína és vele szemben az USA katonai képességeinek relatív erőviszonyaival. Jelen tanulmány célja bemutatni Kelet-Ázsia azon országainak haderőfejlesztéseit, amelyek valamilyen fenyegetettségpercepcióval rendelkeznek Kína kapcsán. A vizsgált adatok alapján látszik, hogy a 2008–2020 közötti időszakban jelentős fejlődést láthattunk mind a vizsgált fegyverrendszerek kvantitatív, mind kvalitatív vonatkozásaiban. Terjedelmi okok miatt az írás két részletben jelenik meg, az alábbi 1. szakasz a hét vizsgált ország közül Északkelet-Ázsia három szereplőjét, Japánt, Dél-Koreát és Tajvant mutatja be.

Kulcsszavak: fegyverkezési verseny, Kelet-Ázsia, haditengerészet, A2/AD

Dragons and Tiger Cubs: General and Country-specific Characteristics of the Regional Arms Race in East Asia for Countries with a Perceived Threat to China

The region of East Asia has become host of a significant armaments trend. Relevant literature has given much attention to the changes in relative power between China and the United States. This paper aims to present general and specific quantifiable trends in the development of military capabilities of East Asian states that have security concerns regarding China. The conclusion of the processed data shows that between 2008 and 2020, the studied actors have conducted significant development of relevant naval and maritime capabilities both in quantitative and qualitative terms. Due to publication length constraints, the paper will appear in two parts, the first one will look at the capability developments of Japan, South Korea and Taiwan.

Keywords: arms race, East Asia, naval power, A2/AD

¹ Bartók András a Nemzeti Közzolgálati Egyetem ÁNTK Nemzetközi Kapcsolatok és Diplomácia Tanszék tanársegédje. E-mail: bartok.andras@uni-nke.hu

² A „sárkány” több kelet-ázsiai haditengerészet hagyományában utal a hadihajókra, vagy a haditengerészeti szolgálatokhoz kötődő általános mitikus motívum. Például a japán haditengerészet máig használt indulója a „tenger acélsárkányainak” nevezi hadihajóit. Délkelet-Ázsia országai esetében a tigris fontos motívuma általánosságban a fegyveres erőknél.

³ A tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-19-3-III-NKE-91 kódszámú új nemzeti kiválóság programjának szakmai támogatásával készült.

Bevezetés

Napjainkra már több éve állandósult globális trend a védelmi kiadások emelkedése és az ezzel együtt járó nemzetközi fegyverkezési folyamatok.⁴ A hidegháború utáni időszak csökkenése helyett az ezredfordulót követően fokozatosan ismét növekvő pályára álltak a védelmi célú ráfordítások. A növekedés főként Európában és Kelet-Ázsiában látványos.⁵

Kelet-Ázsia egyike azon régióknak, ahol a biztonság klasszikus katonai szektorának látványos felértékelődését láthattuk az elmúlt évtizedekben. Ennek alapvetően két fontos mozgatórugója volt. Egyrészt a Kínai Népköztársaság haderőreformjai és azok eredményeként Kína katonai képességeinek látványos fejlődése az elmúlt 30 évben. Másrészt Észak-Korea atomprogramja.

Jelen tanulmány célja, hogy egyes országok releváns fegyverrendszerei változását vizsgálva bemutassa, Kelet-Ázsia államainak egy része milyen sajátos haderőfejlesztési törekvésekkel reagált Kína katonai képességeinek változására. Azon országokra fókuszálva, amelyek egyrészt érintettek Kínával kapcsolatban valamely területvitában vagy más biztonsági feszültségócban (például Tajvan). Az elemzés főbb megállapításainak alapját, az egyes országok általános védelempolitikai sajátosságainak bemutatása mellett, a *Military Balance* évkönyvek alapján összeállított összesítő adathalmazok adják. Azonban ahhoz, hogy meghatározhassuk, mely fegyverrendszerek fejlesztései tekinthetők a kínai törekvésekre adott válaszreakcióként, a tanulmány bemutatja, hogy Kína katonai erejének növekedése milyen stratégiai koncepciók mentén értelmezhető. Ezek az *anti-access/area denial* (A2/AD, magyarul hozzáférést gátló/területmegtagadó) és a klasszikus tengeri erőkitvétési törekvések.⁶ Ennek fényében árnyaltabban értelmezhető a tengeri dimenziójú elrettentés, illetve az, hogy a légiáróri és partiórési eszközrendszerek trendszerű növekedése miért tekinthető válaszreakciónak Kína növekvő katonai erejére.

Mivel a régió országai sem a fegyveres erők méretét, sem a kínai védelmi költségvetést tekintve nem lehetnek reálisan azonos súlycsoportú szereplők Pekinggel, a védelmi képességeik fejlesztése bizonyos aszimmetria elfogadása mellett reagált Kína katonai erejének növekedésére.⁷ Ez javarészt a kínai aszimmetrikus A2/AD-eszközrendszer bizonyos elemeinek regionális elterjedésére mutat, illetve a tengeri műveleti környezetben való reagálóképességhez szükséges katonai és rendvédelmi eszközparkok fejlesztésére. A tanulmány konklúziójaként megfogalmazható, hogy a térségben egy specifikus fegyverkezési verseny

⁴ SIPRI: *SIPRI Yearbook 2020 – Armaments, Disarmament and International Security (SUMMARY)*. [online], 2020. Forrás: sipri.org [2020. 03. 01.]

⁵ The Diplomat: *Arms Race: 21st Century Style*. [online], 2013. 03. 07. Forrás: thediplomat.com [2020. 03. 01.]

⁶ A kínai erőkitvétési fejlesztések nemzetközi összehasonlítása kapcsán lásd.: Kaiser Ferenc: Az erőkitvétés, mint az állam speciális érdekérvényesítő eszköze. In Gócze István (szerk.): *Az igazságos háború elvétől az igazságos békéig*. Budapest, Dialóg Campus, 2017. 55–72.

⁷ A szerző külsős kutatóként részt vett a Külügyi és Külgazdasági Kutatóintézet egy projektjében, amelynek részeként szerzőtársával foglalkoztak a tanulmányban is vizsgált országok védelempolitikájával. Az ott készült tanulmány azonban adott szempontok szerint készült elemzéseként nem biztosított lehetőséget a jelen írásban használt módszertan és az itt látható adatbázisok feldolgozására, sokkal inkább egyes országok általános kül- és védelempolitikai törekvéseinek bemutatása volt az elvárás. Így a tanulmány országainak általánosabb kül- és védelempolitikai irányultságai kapcsán lásd: Bartók András – Wagner Péter: *Kínai A2/AD és válaszreakciók Kelet-Ázsiában (1.) KKI-elemzések*, (2020), 69. 1–12.

zajlik, amely összességében a kelet-ázsiai tengervizeket érintő tér feletti ellenőrzési és műveleti képességek nettó növekedésével jár.

Kína haderőfejlesztéseinek sajátosságai és az „anti-access/area denial” komplex, aszimmetrikus képességszisztem

A kínai stratégia számára az 1990-es évek után meghatározó kérdéssé vált a tengeri irányból érzett fenyegetettség csökkentése, többek között az 1995–1996-os „tajvani krízis” tapasztalatai kapcsán.⁸ A tengerifenyegtettség-narratíva nem csupán a katonai biztonság kérdéskörének része, hanem az ország politikai vezetésének legitimitása is kötődik hozzá. A Kínai Kommunista Párt történelmi narratívájában saját érdeme, hogy véget tudott vetni az ország külső hatalmak általi megaláztatásának a „megszégyenítés évszázadának”.⁹ Ennek a külső támadásokkal tarkított évszázadnak az értelmezésében a párt fontosnak tartja kiemelni, hogy Kínát külső hatalmak tengeri irányból több mint 470 alkalommal rohanták le.¹⁰

A tengerifenyegtettség-percepció biztonsági és politikai prioritásának köszönhetően az 1990-es évek utáni katonai fejlesztések jelentős része az A2/AD összetett műveleti koncepció eszközeinek (fegyverrendszerek, korai előrejelző rendszerek) kiépítésére vagy képességeik növelésére irányult.¹¹ Az A2/AD mint kínai stratégiai perspektíva elsősorban egy USA által indított katonai intervenció elleni – például egy Tajvannal kapcsolatos esetleges incidens kapcsán tett – elrettentést jelent. Ennek lényege, hogy a kínai haderő az amerikai haditengerészeti és más erőkitvétési eszközrendszerek elleni csapásmérő képességeket fejleszt és működtet. Ennek rendeltetése, hogy egy koncepcionális térben nézve a távoli nyílt vizek irányából a kínai szárazföldi területekhez közeledve egyre komolyabb veszteségek kockázatát vetíti előre egy katonai erővel beavatkozó ellenfél számára. A kínai A2/AD, vagy ahogyan a kínai kifejezés nevezi „anti-intervencionalista stratégia” (反介入战略), hivatalos, részletes bemutatását nem találjuk meg a nemzetközi közösség számára publikált kínai stratégiai dokumentumokban, így annak értelmezésekor amerikai és más nemzetközi elemzésekben foglalt leírásokra kell támaszkodnunk. Jelen tanulmányban több forrás szempontjai adták az alapját az A2/AD koncepcionális összefoglalásának.¹² Ezek alapján a kínai A2/AD eszközszerkezete az alábbi ábra segítségével szemléltethető.

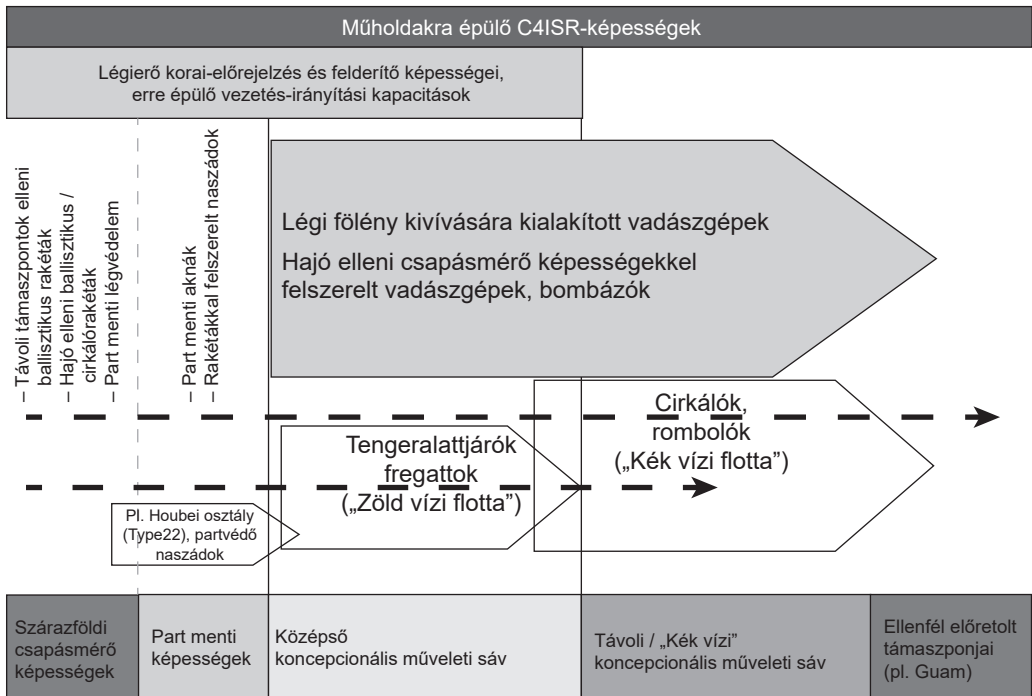
⁸ Bartók András: „Korlátok nélküli hadviselés” (超限战) – Egy kínai nézőpont a 21. század hatalmi versengéséről. *Hadtudományi Szemle*, 11. (2018), 3. 340–341.

⁹ A „megszégyenítés évszázada” (百年国耻), vagyis Kína külső hatalmak általi lerohanása és megaláztatása, amelynek a pekingi vezetés legitimációnarratívájában végső soron nem a világháború lezárulta, hanem a kínai polgárháború és a kommunista oldal győzelme vetett véget.

¹⁰ People: 70th anniversary, *Chinese navy an indispensable force to maintain world peace*. [online], 2019. 04. 23. Forrás: en.people.com [2020. 03. 01.]

¹¹ Az A2/AD koncepciója kapcsán fontos korábbi publikációnak tekintendő Dr. Kiss Roland tanulmánya, amely a kínai A2/AD-re adott amerikai haderőfejlesztési válaszreakciókat elemzi, ám az értelmezési keretrendszer megalapozásához az A2/AD főbb koncepcionális elemeit is bemutatja. Kiss Roland: *Air-Sea Battle – A globális közös terekhez való hozzáférés hadműveleti koncepciója*. *Nemzet és Biztonság*, 8. (2015), 4. 56–69.

¹² Kiss (2015) i. m.; Andrew F. Krepinevich – Barry D Watts – Robert O. Work: *Meeting the Anti-Access and Area-Denial Challenge*. Washington, DC, Center for Strategic and Budgetary Assessments, 2003; Christopher J. McCarthy: *Chinese Anti-Access/Area Denial: The Evolution of Warfare in the Western Pacific* Naval War College Newport R. I., 2010.

Forrás: a szerző szerkesztése¹³

Az A2/AD koncepcióját vízszintes, illetve függőleges síkon kell több rétegre osszuk. Vízszintes síkon a kínai szárazföldi területektől távolodva (ábra bal oldala) a part menti vizeket, a kínai partoktól távolabbi, de már a part menti infrastruktúrától független tengeri műveleti sávot és végül a klasszikusan „Kék vízi” műveleti mélységet különíthetjük el. Ez utóbbit kiegészíti egy esetleges ellenfél távoli szigeteken található előretolt támaszpontjainak köre. A kínai geopolitikai narratívában ez a térszemlélet az „első” és „második szigetláncok” (第一岛链; 第二岛链) elgondolásában jelenik meg.¹⁴ Ezekben a műveleti mélységekben való alkalmazásra fejleszt Kína egymásra épülő csapásmérő képességeket. Ezek hatóköre változó mélységig terjed, de olykor átfedésben is vannak, a legtávolabbi célpontokkal szemben például egyaránt bevethető csapásmérő eszközök a szárazföldi indítású ballisztikus rakéták és kínai repülőgép-hordozók. Bár hivatalos kínai doktrína nem nevesíti ezeket az egymást átfedő csapásmérő koncepcionális rétegeket, széles kínai

¹³ Az A2/AD eszközrendszerén belül akadnak olyan elemek, amelyek szerepköre bizonytalan. Nem egyértelmű például, hogy vajon Kína integrálja-e ebbe a műveleti koncepcióba és ha igen, milyen módon a nukleáris meghajtású támadó tengeralattjáróit. Egyes feltételezések szerint ezek elsődleges feladata a nukleáris elrettentés egyik fontos komponensét képező *Type 094 (Jin osztály)* tengeralattjárók kísérete és védelme, így nem biztos, hogy részei az A2/AD feladatkörének. Más elemzők azonban úgy tartják, hogy Kína – vezetés-irányítási rendszereinek hiányosságai miatt – szorosan integrálja konvencionális és nukleáris fegyverrendszereit, ami egyébként növeli a nukleáris eskaláció veszélyét egy konvencionális konfliktus során is. Erről bővebben lásd: Caitlin Talmadge: Would China go nuclear? Assessing the risk of Chinese nuclear escalation in a conventional war with the United States. *International Security*, 41. (2017), 4. 50–92.

¹⁴ Sina: 封锁中国的隐形铁丝网! 我们为什么要突破第一岛链? [online], 2020. 01. 23. Forrás: Sina.cn [2020. 03. 01.]

stratégiai irodalom alapján összeállított koncepcionális összefoglalók a biztonságpolitikai szakirodalomban meggyőzően szemléltetik ennek kínai perspektíváit.¹⁵ A vízszintes csapásmérési, vagy elrettentési rétegek mellett az A2/AD koncepciójának indokolt egy függőleges felosztása is. Ez egyrészt a haditengerészeti képességek szempontjából a vízfel-szín alatti (tengeralattjárók, aknák) és feletti (felszíni hajóegységek) képességeket, a légi (vadászgépek, rakéták), illetve légkör feletti (műholdas vezetés-irányítási és úrhadviselési rendszerek) rétegeit jelenti. Ezek relevanciája a műveleti mélység szempontjából eszközönként változó, egy vadászgép hatóköre nyilván jóval kisebb, mint a ballisztikus rakétáé, egy légi C4ISR komponensé kisebb, mint egy műholdas infrastruktúráé.

Összességében tehát az A2/AD csapásmérési képességekre épülő elrettentési stratégiát jelent, illetve az ezt lehetővé tevő komplex vezetés-irányítási rendszereket és fegyverrendszereket. Ennek teljes mélységű bemutatása túlmutat jelen tanulmány keretein, de néhány rész-képességhez tartozó fontosabb fegyverrendszer említése segíthet egy vázlatos képet adni a kínai A2/AD-képességekről.

Az elmúlt évtizedben az egyik legnagyobb visszhangot a nemzetközi közvéleményben – főleg az amerikai védelmi szférához kötődő körökben – a kínai hajó elleni ballisztikus rakéták (*anti-ship ballistic missile* – AShBM) kapták, amelyek leggyakrabban említett típusa a DF-21D (CSS-5 MOD 5), amelyet „carrier-killer” vagyis „[repülőgép]hordozó-gyilkos” rakétaként is emlegetnek.¹⁶ E mellett a szárazföldi indítású cirkáló- és ballisztikus rakéták széles arzenálja áll hadrendben a kínai haderő kötelékén belül, amely főleg az 1990-es évek végi fejlesztéseket követően mutatott komoly növekedést.¹⁷ A kisebb, partvédő funkciójú hajóegységek közül ikonikus típus a *Houbei* osztályú (vagy Type 022) katamarán hajótestű rakétás gyorsnaszád, amely hajó elleni cirkálórakétával felselve a part menti sáv terepadoottságait és gyors manőverező-képességét kihasználva képes és hivatott akár nagyobb hajóegységek számára is komoly fenyegetést jelenteni.¹⁸ A „Zöld” és „Kék vízi” sávban releváns haditengerészeti képességek terén igazán jelentős az elmúlt 30 évet jellemző kínai felszíni és tengeralattjáró-flotta fejlesztése. A Kínai Népi Felszabadító Hadsereg (KNFH) haditengerészete jelenleg:¹⁹

- 55 db támadó tengeralattjáróval (6 db nukleáris, 49 db hagyományos meghajtású);
- 4 db, atomtöltettel felszerelt ballisztikusrakéta-hordozó nukleáris meghajtású tengeralattjáróval;
- 1 db repülőgép-hordozóval;
- 1 db cirkálóval;
- 28 db rombolóval;
- 52 db fregattal;
- 43 db korvettel rendelkezik.

¹⁵ Toshi Yoshihara: China's vision of its seascape: the first island chain and Chinese seapower. *Asian Politics & Policy*, 4. (2012), 3. 293–314.

¹⁶ CSIS Missile Defense Project: *DF-21 (Dong Feng-21 / CSS-5)*. [online], 2020. 01. 02. Forrás: missilethreat.csis.org [2020. 03. 21.]

¹⁷ Bartók András: A Kínai Népköztársaság védelempolitikája 1989-től napjainkig. *Szakmai Szemle*, 16. (2018), 3. 47–75.

¹⁸ Stephen Saunders (ed.): *Jane's Fighting Ships 2009–2010*. Coulsdon, Surrey, IHS Jane's, 2009. 149.

¹⁹ International Institute for Strategic Studies (IISS): *Military Balance 2020*. 2020. 261–263.

Ezek közül is érdemes kiemelni a kínai hadiipar technológiai színvonalának csúcsát képviselő *Renhai* cirkálóosztályt, amelynek minősége már megközelíti/eléri az amerikai *Aegis* vezetés-irányítási rendszerrel felszerelt cirkálók/rombolók technológiai színvonalát.²⁰

A kínai haderő reformjai az elmúlt évtizedekben jelentős képességnövekedést könyvelhettek el az A2/AD elemei terén, napjainkban pedig a fejlesztések új iránya túlmutat az A2/AD elrettentő stratégiai koncepcióin, és már erőteljes elmozdulást jelent a klasszikus erőketvitési képességek irányába. A teljesség igénye nélkül, de a további, regionális elrettentő képességen túli erőketvitésre irányuló törekvésnek tekinthető a kínai repülőgéphordozó-program további lépései,²¹ a partra szállító („kételtű”) képességek növekedése a helikopterhordozódokkhajó-típussal,²² illetve a regionálisan túli erőketvités logisztikai alapjainak növekedése. Ez utóbbinak része a távoli támaszpontok (a dél-kínai tengeri „szigetek”) és kikötőinfrastruktúra fejlesztése (például Djibouti), illetve a flotta logisztikai hajóegységeinek korszerűsítése és mennyiségük növelése.²³

Kína katonai képességnövekedésének regionális védelempolitikai „visszhangjai”

Elemzési, módszertani szempontok

Kína katonai képességeinek növekedése feltételezhetően magával vonja a környező országok valamilyen válaszreakcióit. A népköztársaság egyike a Föld legnagyobb számú határos országgal rendelkező államainak, így a kínai folyamatokra potenciálisan reagáló államok köre igencsak széles. Szükséges tehát valamilyen értelmezési szempontok mentén meghatározni, hogy mely országok védelempolitikai reakción keresztül célszerű beazonosítani Kína hatását a régióban. Elsőként felmerülhet a Pekinggel szemben területvitában álló országokra szűkíteni a kört. Kína számos országgal áll valamilyen területvitában, így ez is viszonylag tág szelekciót jelentene. A szárazföldi határszakaszok esetében ráadásul akár olyan szomszédjaival szemben is akadnak problémás ügyek, mint Észak-Korea – amely ország esetében látványos, közvetlen katonai fenyegetettség-percepciót Peking kapcsán nehéz értelmezni –, vagy mint az indiai–kínai határvillongások, amelyek meglehetősen eltérő természetű biztonsági feszültséggócok. Így tehát további szempontok mentén indokolt szűkíteni a vizsgált államok körét.

Megoldást jelenthet azt összevetni, hogy a kínai haderőfejlesztés láthatóan tengeri elrettentés- és erőketvités-centrikus sajátosságainak, illetve a Kínával szembeni területi

²⁰ Daniel Caldwell – Joseph Freda – Lyle J Goldstein: *China Maritime Report No. 5: China's Dreadnought? The PLA Navy's Type 055 Cruiser and Its Implications for the Future Maritime Security Environment*. [online], US Naval War College, 2020. Forrás: digital-commons.usnwc.edu [2020. 03. 01.]

²¹ Rick Joe: *003 and More: An Update on China's Aircraft Carriers*. [online], 2020. 09. 29. Forrás: thediplomat.com [2020. 10. 01.]

²² Navy Recognition: *Chinese PLA Navy Type 075 amphibious assault ship completes maiden sea trials*. [online], 2020. Forrás: navyrecognition.com [2020. 03. 01.]

²³ Chad Peltier: *China's Logistics Capabilities for Expeditionary Operations*. [online], 2019. Forrás: janes.com [2020. 03. 01.]

nézeteltérésekkel rendelkező országok csoportosításának van-e értelmezhető metszéspontja. Ha e kritériumokat elfogadjuk, a régió országainak egy szűkebb körét azonosíthatjuk, méghozzá a dél-kínai tengeri geopolitikai feszültségócban érintett országokat,²⁴ Tajvant, valamint a *Senkaku/Diaoyu* szigetvita kapcsán Japánt.²⁵ Így Délkelet-Ázsia országai közül a vizsgált államok köréből kimaradnak azok, amelyekkel szemben nem áll fenn kínai területi követelés a dél-kínai tengeren.²⁶ Ezt a vizsgálati válogatást azonban érdemes még kiegészíteni egy további szereplővel, Dél-Koreával. Dél-Korea esetében egyrészt beszélhetünk egy viszonylag alacsony intenzitású tengeri területvitáról Kínával szemben,²⁷ amelynek fő kérdése a kizárólagos gazdasági övezet (*Exclusive Economic Zone* – EEZ) átfedése a két ország között. Dél-Korea számottevő regionális katonai tényező. Rendelkezik önálló védelmi iparral – több kínai tengervitában érintett ország kiemelt beszállítója –, stratégiai dokumentumaiban megfogalmazott biztonságpercepciójában pedig kiemelt helyet kap a tengeri regionális térben zajló erőegyensúly változásának kérdése.²⁸ Ráadásul védelempolitikájának egyik fontos alapja az Amerikai Egyesült Államokhoz fűződő szövetsége, ezért, ha áttételesen is, de mindenképp érintett a területviták kapcsán kialakuló feszültségócbokban. Nem véletlen, hogy az ország haderőfejlesztése az elmúlt években határozott elköteleződést mutat a tengeri képességek fejlesztése iránt.

Ezen országok védelmi képességei meglehetősen eltérő jellegűek. Azonban már pusztán a védelmi kiadások hosszabb távú trendjeit nézve is látszik,²⁹ hogy az elmúlt évtizedekben a régió védelmi költségvetéseinek növekvő makrotrendje nem csupán Kína, hanem a tanulmányomban vizsgált országok ráfordításainak is köszönhető volt.

Összességében látható, hogy bár számottevő aránytalanságok látszanak – Japán és Dél-Korea gazdasági súlyából fakadóan nagyobb arányban jelenik meg a védelmi kiadások terén is – a védelmi ráfordítások összértéke egy stabil növekedési pályát mutat. GDP-%-os arányokat tekintve általában 1% körüli és 3% alatti skálán mozognak az értékek, 2019-ben a legmagasabb Dél-Korea 2,7%, a legalacsonyabb pedig Indonézia esetében, 0,7% volt.

²⁴ Ezek Vietnám, a Fülöp-szigetek és Malajzia, amely három ország szintén rendelkezik szigetekkel és területi követelésekkel a Dél-kínai-tengeren, illetve Indonézia, amely ugyan nem tekinti magát érintettnek a Dél-kínai-tenger kapcsán, de saját szuverenitását más módon érinti Peking Dél-kínai-tengerre vonatkozó, kilencpontos vonal szerinti követelése.

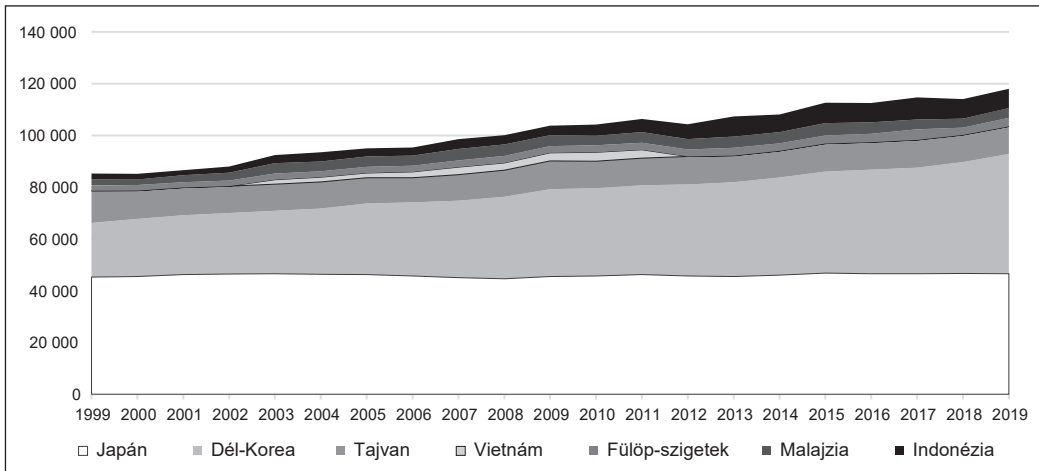
²⁵ A japánul *Senkaku*, kínaiul *Diaoyu* szigetcsoport egy japán fennhatóság alatt álló terület, amelyet Kína sajátjának tekint, és komoly feszültségócot jelent a két ország viszonyrendszerében.

²⁶ Ezek Mianmar, Thaiföld, Laosz, Kambodzsa, Szingapúr és Kelet-Timor. Brunei ugyan rendelkezik területi vitával, de nincs számottevő jelenléte a Dél-kínai-tengeren (*Louisa reef*). Indonézia sajátos módon érintett, mivel a Dél-kínai-tenger kapcsán nem tekint magára vitás félként Kínával szemben, azonban a kínai követeléseket kijelölő „kilencpontos vonal” érinti a *Natuna*-szigetek körüli tengervizeket is, amelyet Indonézia „*Natuna-tengerként*” is nevez.

²⁷ Lilly Kuo: *Will a Tiny, Submerged Rock Spark a New Crisis in the East China Sea?*. [online], 2013. 12. 09. Forrás: theatlantic.com [2020. 03. 01.]

²⁸ Ministry of National Defense of the Republic of Korea: *2018 Defense White Paper*. 2019. 15–22.

²⁹ Az adatok forrása a SIPRI katonai kiadások letölthető adatbázisa volt. SIPRI: *SIPRI Military Expenditure Database*. [online], Forrás: sipri.org [2020. 03. 01.]

2. ábra: A vizsgált országok védelmi kiadásai, a SIPRI adatbázisa alapján, konstans 2018-as USD-árfolyamon (millió USD)³⁰

Forrás: a szerző szerkesztése SIPRI: *SIPRI Military Expenditure Database*. [online], Forrás: sipri.org [2020. 03. 01.] alapján

Mivel területi kiterjedésüket, gazdasági adottságaikat és katonai képességeiket tekintve meglehetősen eltérő adottságú országokról van szó, indokolt azonosítani, milyen képességek változásai lehetnek fontosak az elemzés szempontjából; ezeket alább (A–F) láthatjuk:

Releváns egyrészt a *haditengerészeti személyi állományának alakulása (A)*, a *nagyobb felszíni hajóegységek száma (B)* és típusonkénti megoszlása, a *támadó-tengeralattjárók mennyisége (C)*. Ezen eszközök kvantitatív összesítése, mint a tengeri hatalmi potenciál egyik jellemző és mérhető tényezője, nyilván egyfajta leegyszerűsítése egy komplex műveleti tér feletti hatalomgyakorlásnak, ráadásul felmerülhet, hogy mennyire tekinthető megbízható kiindulási alapnak az IISS *Military Balance* évkönyveinek adathalmaza. A szakirodalom számtalan tényezőt használ nagyhatalmi érdekérvényesítő képességek számszerűsítésére, akár a gazdasági kapacitásra építő összetett számításokat³¹ vagy demográfiai folyamatok hatásait.³² A jelen tanulmány által használt szempontok azonban javarészt korrelálnak a haditengerészeti képességek kvantitatív vizsgálatához használt gyakori módszerekkel.³³ Lenne lehetőség ennél jóval specifikusabb tényezők mentén koncepcionalizálni a haditengerészeti

³⁰ Vietnám védelmi költségvetésének adatai hiányosak, így a valós trend valószínűleg ennél is nagyobb növekedést mutat.

³¹ Michael Beckley: The power of nations: measuring what matters. *International Security*, 43. (2018), 2. 7–44.; illetve Therese Anders – Christopher J. Fariss – Jonathan N. Markowitz: Bread Before Guns or Butter: Introducing Surplus Domestic Product (SDP). *International Studies Quarterly*, 64. (2020), 2. 392–405.; illetve Kaiser Ferenc: „az állam nemzeti ereje” szócikk In Krajncz Zoltán (szerk): *Hadtudományi lexikon: Új kötet* Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2019. 69–70.

³² Ronald R. Krebs – Jack S. Levy: Demographic change and the sources of international conflict. In Myron Weiner – Sharon Stanton Russell (eds.): *Demography and National Security*. 2001. 62–106. A globális demográfiai folyamatok túlnépesedéssel kapcsolatos nagyhatalmi hatásai kapcsán lásd még: Kaiser Ferenc: Túlnépesedés, erőforrás szűkösség, „élet-tér” konfliktusok. *Confessio*, 40. (2018), 1. 21–29.

³³ Brian Benjamin Crisher – Mark Souva: Power at sea: a naval power dataset, 1865–2011. *International Interactions*, 40. (2014), 4. 602–629.; illetve Erik Gartzke – Jon R. Lindsay: The Influence of Sea Power on Politics: Domain- and Platform-Specific Attributes of Material Capabilities. *Security Studies*, 29. (2020), 4. 601–636.

képességeket. Egy újonnan felvetett elképzelés például kifejezetten a hadihajók fedélzetéről indítható rakéták számában ajánlja mérni a haditengerészeti erőkitvétési potenciált.³⁴ Azonban a cél jelen esetben az volt, hogy a vizsgált faktorok egyaránt általánosságban összehasonlíthatók, megfelelő mértékben összesíthetők legyenek, de egyben magukban foglaljanak a kifejezett csapásmérő eszközök mellett további „force multiplier”, kiegészítő képességeket és tényezőket, mint például az ASW-eszközpark. Így került a vizsgált tényezők közé a *tengeralattjáró-elhárító hadviselésre (Anti Submarine Warfare – ASW) és tengeri járőrfeladatokra rendelt repülőgépek, helikopterek száma (D)*, valamint a *vadászgépek és vadászbombázók (E) eszközparkja*. A felszíni hajóegységek esetében a *Military Balance* vízkiszorítás-alapú kategorizálásának megfelelően szerepelnek az egyes hajótípusok.³⁵ A katonai képességek között a hajó elleni ballisztikus, illetve cirkálórakéták – bár egyik ország esetében sem beszélhetünk a DF-21D-vel egy lapon említhető „carrier-killer” eszközökről – megléte, illetve eszközparkjának alakulása is releváns.

Tekintve, hogy a jelenleg tapasztalt érdekütközések Kína és a vizsgált országok között – bár természetszerűen magukban hordozzák az eszkaláció alacsony, de nem elhanyagolható kockázatát –, alapvetően javarészt „szürke zónás” incidensekből állnak, további kiegészítő eszközrendszerként érdemes bevonni a *partiőrségi (azaz vízi rendészeti) képességek alakulását (F)*. Ezt a parti őrségekhez rendelt felszíni hajóegységek számának összesítésével és időbeni alakulásával fogjuk megtenni. A tanulmányhoz így e tényezők adatainak összesítésével készült egy átfogó adatbázis a *Military Balance* évkönyvek alapján. Persze a valós adatok ettől némileg eltérhetnek, de megjegyzendő, hogy a korábban idézett haditengerészeti képesség-metria szakirodalma is nagyban támaszkodik e kötetek adatsoraira. Ráadásul javarészt olyan eszközrendszerekről van szó, amelyeknek beszerzése és hadrendbe állítása az elmúlt évtizedekben általában meglehetősen nemzetközi sajtótranszparencia mellett történt. Így, ha nem is egzakt értékeként, de javarészt megbízható indikátorként tekinthetünk rájuk. Ez persze sok esetben egyes fegyverrendszerek sajátosságainak és specifikus kialakításának összemérését is eredményezheti más típusokkal. Azonban el kell fogadnunk azt az analitikai igényt, hogy valamelyest átfogó szempontrendszer, azaz elfogadható mértékig azonos tényezők mentén vizsgáljuk az adott országok képességeinek változásait. Ez pedig azt is jelenti, hogy bizonyos sajátosságokat figyelmen kívül kell hagyni az összehasonlítás szempontjából szükséges faktorokon túl. Ezenfelül azonban, amely országok esetében ez releváns, a fejlesztési törekvésekhez kötődve a tanulmány említi olyan további képességeket, mint a számottevő és korszerű partraszállító- („kételtű”) képesség vagy annak jelenleg zajló fejlesztései, az önálló űrprogram és műholdas infrastruktúra,

³⁴ Keith Patton: *The Measure of a Naval Fleet: Battle Force Missiles*. [online], 2019. 04. 26. Forrás: maritime-executive.com [2020. 03. 01.]

³⁵ A *Military Balance* 2020-as évkönyve az alábbi paraméterek mentén határozza meg a főbb felszíni hajóegység (*Principal Surface Combattant*, továbbiakban PFC, teljes felszereléssel a vízkiszorítása meghaladja az 1500 tonnát) kategóriákat: cirkáló – 9750 tonnánál nagyobb vízkiszorítású; romboló 9750 – 4500 tonna; fregatt 4500 – 1500 tonna. A partvédő és partmentijárőr-kategóriák legnagyobbja a korvett, amelyet 1500 – 500 tonna közötti típusokra alkalmaz. Azért is célszerű volt egységesen ehhez igazodni, mivel az egyes országok haditengerészeteinek kategorizálása igen eltérő lehet, a Japán Tengeri Önvédelmi Erő például a nagyobb felszíni hajóegységeit egységesen 護衛艦 „goeikan” vagyis „kísérő-hajónak” nevezi, függetlenül attól, hogy cirkáló vagy fregatt méretű hajótípusról van szó. A magyar hadtudományban használt definíciók kapcsán lásd: Kaiser Ferenc: „napjaink hadihajói” szócikk. In Krajncz (szerk.) (2019) i. m. 805–806.

valamint nagy hatótávolságú csapásmérő képességek (ballisztikusrakéta-, hiperszónikus-eszköz-program) megléte vagy fejlesztése.

A vizsgált időszakot a *Military Balance* 2008 és 2020-as évkönyvei közötti szakasz jelenti. Mivel a kiadvány általában az adott év eleji állapotokat tükrözi, elképzelhető, hogy jelen tanulmány írásakor az adatok már változhattak. A 2008 és 2020-as évek közötti időszak több megfontolás miatt lehet célszerű. Egyrészt megjelenik benne a 2008-as gazdasági válság jelentette hatás, amely, ha nem is szignifikánsan, de a legtöbb ország gazdaságát és ezen keresztül a védelmi kiadásokat is érintette. Továbbá a kínai külpolitika történetében megfigyelhető egyfajta asszertív fordulat, amelyet többen szimbolikusan kötnek a 2008-as pekingi olimpiát követő időszakhoz,³⁶ ami persze egyrészt leegyszerűsítő, de tény, hogy a dél-kínai-tengeri, valamint a *Senkaku/Diaoyu* szigetviták esetében valóban érezhető lett egyfajta harsányabb kínai fellépés a 2010-es évektől kezdve.

A tanulmányban a továbbiakban az eddig bemutatott szempontok szerint következik az egyes országok képességeinek, azok időbeli változásainak bemutatása.

Japán

Japán védelempolitikájának értelmezése az ország alkotmányos berendezkedése miatt nem egyszerű. A szigetország második világháborús vereségét követően – amerikai nyomásra – egy „békealkotmányt” léptetett életbe, amelynek 9. cikkelye szigorú pacifista önkorlátozást tartalmaz. Ennek értelmében Japán nem csupán a nemzetközi érdekellentétek kizárólag békés rendezése mellett kötelezi el magát, de elvileg nem tarthatna fenn sem szárazföldi, légi vagy haditengerészeti katonai képességeket.

Az alkotmány 9. cikkelye máig érvényben van, ám a hidegháború alatt mind a Japán vezetés, mind amerikai szövetségese belátták az önvédelemhez szükséges katonai képességek szükségességét, így szép fokozatosan, számos önkorlátozás mellett, de létrejött Japán *de facto* hadereje, a *Jieitai* (自衛隊) vagyis az Önvédelmi Erők. Ehhez kötődő szemantikai ellentmondás, hogy bár Japánnak van a vizsgált országok között a leghátrébb – és világviszonylatban is jelentős – haditengerészete,³⁷ ezt a haderőnemet nem „haditengerészetnek” (海軍) hanem Tengeri Önvédelmi Haderőnek (海上自衛隊) (angolul *Japan Maritime Self-Defense Force*, rövidítése JMSDF) nevezik.

Japán biztonsági környezete – ahogyan az ország 2013-as Nemzeti Biztonsági Stratégiája is megállapítja – jelentősen romlott az elmúlt évtizedekben. A különböző globális trendek mellett a szigetország számára a legnagyobb fenyegetést Észak-Korea tömegpusztítófegyver-programja, illetve a kínai katonai képességek növekedése jelentették. Utóbbi annál is inkább hathat Japán biztonságpercepciójára, mivel Kína és Japán között fennáll egy jelentős területvita a Kelet-kínai-tengeren található *Senkaku*-szigetek kapcsán.³⁸ A szigetek Tokió fennhatósága alatt állnak, Kína azonban – túl azon, hogy hivatalosan sajátjának

³⁶ Edward N. Luttwak: *The rise of China vs. the logic of strategy*. Harvard University Press, 2012. 8–10.

³⁷ Crisher–Souva (2014) i. m.

³⁸ Japán kormány: *National Security Strategy*. [online], 2013. 12. 17. 12–13. Forrás: cas.go.jp [2020. 03. 01.]

tekinti azokat – rendszeresen próbára teszi a japán területi szuverenitást.³⁹ Japán védelempolitikájának céljai közé ennek köszönhetően 2011-ben bekerült a „távoli szigetek elfoglalása esetén adott válaszreakciók”-hoz szükséges műveleti képességek javítása.⁴⁰ Ahogyan az 1. táblázatból is látszik, Japán folyamatosan igyekezett növelni azon képességeit, amelyek elrettentésül szolgálhatnak egy esetleges kínai agresszió ellenében.

1. táblázat: Japán vonatkozó védelmi képességei 2008–2020

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Állomány (fő)	44 100	42 400	45 518	45 518	45 500	45 500	45 500	45 500	45 350	45 350	45 350	45 350	45 350
Helikopterhordozó „romboló” (db)	0	0	0	1	2	2	2	2	3	3	4	4	4
Cirkáló (db)	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Romboló (db)	43	42	42	30	29	30	32	32	33	33	32	33	34
Fregatt (db)	9	8	8	16	15	13	11	11	9	9	9	10	11
Támadó tengeralattjáró (hagyományos meghajtású) (db)	16	16	16	18	18	18	18	18	18	19	19	20	21
Vadászgépek, vadászbombázók (db)	280	270	260	374	371	357	353	366	361	360	345	350	348
Tengeralattjáró elleni hadviselésre alkalmas repülőeszközök (mereszárnyak/ forgósárnyak) (db)	179	171	171	188	186	165	167	167	165	160	161	165	158
Parti őrség hajóegységeinek száma (db)	348	348	348	351	386	403	389	389	395	368	367	367	373

Forrás: a szerző szerkesztése SIPRI: *SIPRI Military Expenditure Database*. [online], Forrás: sipri.org [2020. 03. 01.] alapján

Ennek keretében, az elmúlt 12 évet tekintve, összességében nőtt a JMSDF személyi állománya, ami lényegében – a 2000-es évek elején zajló mérsékelt állománycsökkentés után – visszatérést jelent a hidegháború végén látott helyzethez.

Japán felszíni flottájában nagyszámú hajóegység áll hadrendben, a jelenleg szolgáló 2 cirkáló és 34 romboló ezen képességekben nemhogy paritást, de számbeli fölényt is jelent Kínához viszonyítva, az ennél kisebb hajóegységek esetén azonban jelentős a kínai számbeli fölény.

Szintén számottevő Japán hagyományos meghajtású támadó tengeralattjáróból álló eszközparkja. A japán tengeralattjáró-típusok technológiai színvonala a világ élvonalába sorolható, az elmúlt évtizedekben következetesen váltották naprakész korszerű típusok a kiöregedő változatokat. Jelenleg két osztály adja a tengeralattjáró fegyvernem állományát, az *Oyashio* (11 hajóegységgel), amely az 1990-es években zajlott fejlesztéseket követően 1998 óta áll hadrendben, illetve a *Soryu* (10 hajóegység), amely a 2000-es évek fejlesztése, és első egysége 2009-ben állt szolgálatba.⁴¹

³⁹ Mike Mochizuki – Jiaxiu Han: *Is China Escalating Tensions With Japan in the East China Sea?*. [online], 2020. 09. 16. the-diplomat.com [2020. 03. 01.]

⁴⁰ 日本防衛省: 平成23年版 防衛白書. [online], Forrás: mod.go.jp [2020. 03. 01.]

⁴¹ IISS (2020) i. m. 281–283.; Saunders (2009) i. m. 415.

A PFC-flotta esetében a hajóegységek összesített számában csökkenés látható, azonban a nagy méretű, képességeik alapján repülőgép-hordozónak tekinthető típusok megjelenésével,⁴² illetve a hidegháború vége óta folyamatosan kivezetett típusok eltűnésével és az új,⁴³ ütőképesebb fegyverzettel, légvédelmi és ballisztikusrakéta-védelmi képességekkel, valamint korszerűbb vezetés-irányítási rendszerekkel felszerelt osztályok megjelenésével összességében nőttek a felszíni flotta műveleti képességei. Speciális szerepet töltenek be a *Hyūga* és *Izumo* osztályok japánul „helikopterrel felszerelt romboló/kísérőhajóként” nevezett típusai. Ezek jelenleg legfontosabb funkciói a helikoptereik révén nyújtott ASW-támogatás, a hírszerzés, felderítés és megfigyelés (ISR), illetve katasztrófavédelmi műveletekben a kutató-mentő támogatás. Az *Izumo* osztály két hajóegysége azonban – egy már eltervezett átalakítást követően – alkalmassá válhat az F-35B vadászgéptípus üzemeltetésére, így tényleges repülőgép-hordozóvá válhatnak.⁴⁴

Japán ASW-rendeltetésű repülőeszközeinek a száma kifejezetten magas, de a vizsgált időszakban ezek mennyisége csökkent. Ezzel párhuzamosan azonban zajlik a merevszárnyas eszközpark elavult P-3 Orion típusú gépeinek fokozatos kivonása, és az amerikai fejlesztésű, 1960-as évek óta alkalmazott típust Japán a saját fejlesztésű, 2013 után rendszerített *Kawasaki P-1*-el váltja le. Jelenleg az ASW-repülőeszközparkot 55 db *P-3 C Orion*, illetve 22 db *Kawasaki P-1* típusú repülőgép és 82 db SH-60 *Seahawk* helikopter adja.⁴⁵ Az SH-60 helikopterflotta jelenti a hajófedélzetről is üzemeltethető ASW-kapacitást, amely az egyes rombolók mellett főként a két említett repülőgéphordozó-osztály „laposfedélzeten” kap helyet, a *Hyūga* osztály hajóegységein 7, az *Izumo* osztály esetében 13 helikopter üzemeltetésére van kapacitás.⁴⁶

Japán parti őrsege a legnagyobb a vizsgált országok közül, hajóegységeinek száma a vizsgált időszakban egy rövidebb szakaszon csökkent, de összességében növekvő tendenciát mutat.

Japán haditengerészeti célpontok elleni csapásmérő képességei a tengeralattjárók, a felszíni hajóegységek fegyverzete, a vadászgépek hajó elleni rakétái (ASM-1 és ASM-2),⁴⁷ amelyek két szárazföldi telepítésű önjáró platformról indítható hajó elleni cirkálórakéta-típus,

⁴² A *Hyūga* osztály 2009 óta áll hadrendben, 18 ezer tonna vízkiszorítású, 197 m hosszú repülőfedélzettel kialakított „helikopterhordozó”. Az *Izumo* osztály 2016 óta áll hadrendben. 27 ezer tonna vízkiszorítású, 278 m hosszú a repülőfedélzeti egységei a jövőben – a tervek szerint – az F-35B vadászgép fogadására is alkalmas *de facto* repülőgép-hordozóvá válhat.

⁴³ A felszíni hajóegységek derékhatát az elsősorban légvédelmi képességek szempontjából megerősített *Asagiri* (8 db), *Murasame* (9 db) és *Takanami* (5 db) osztályok hajói adják. A flottakísérlettel kapcsolatos feladatokat elsősorban a tengeralattjáró elleni hadviselésre optimalizált *Akizuki* (4 db) és *Asahi* (2 db) osztályok rombolói látják el. A JMSDF kötelékén belül az amerikai *Arleigh Burke* hajóosztály mintájára kialakított *Kongō*-osztályú rombolók (4 db) és *Atago*-osztályú cirkálók (2 db) hajói ballisztikusrakéta-védelemre kialakított Aegis rakétavédelmi rendszerrel felszerelt hajóegységek, amelyek a légtérvédelem kiemelten fontos komponensei a szigetország számára.

⁴⁴ Kosuke Takahashi: *Japan's converted Izumo-class carriers will not feature a 'ski-jump' ramp for F-35B operations*. [online], 2020. 10. 08. janes.com [2020. 03. 01.]

⁴⁵ IISS (2020) i. m. 282.

⁴⁶ IISS (2020) i. m. 280–281.

⁴⁷ IISS (2020) i. m. 283.

a Type-88 és Type-12.⁴⁸ A korábbi fegyverrendszerekhez hasonlóan itt is a korábbi típus – a Type-88 megnevezésében a szám a rendszerbe vezetés évszámára utal – kiiregedésével az új fejlesztés (a Type-12 AShM 2012 után áll hadrendbe) fokozatosan növekvő eszközszáma váltja a régebbi változatot. 2008-ban 100 db Type-88 állt rendelkezésre, 2020-ban 22 db Type-12 és 82 db Type-88.⁴⁹

Japán a tengeri elrettentési képességek fejlett színvonala mellett partraszállító-képességekkel is rendelkezik, illetve fejleszti azokat. A szigetország három dokk partraszállító hajóval rendelkezik,⁵⁰ ezek az ezredfordulón álltak hadrendbe. Tokió, hosszú évtizedes hiátus után, 2018-ban ismét felállította a haditengerészet tengerészgyalogos fegyvernemét.⁵¹

Japán vadászgéppállománya regionális viszonylatban számottevő, a 2008–2020 közötti időszakban az eszközök száma jelentősen nőtt (280-ról 348-ra). Összetételét tekintve csökkent a legkevésbé korszerűbb F-4 típusok aránya, a vadászbombázó feladatok ellátását egyrészt az F-16-os Japánban gyártott változata, a Mitsubishi F-2, illetve a „lopakodó” képességű F-35 típus vette át fokozatosan. A jelenleg hadrendben álló F-4-eseket ma már inkább csak felderítőgépként használják (lásd 2. táblázat).

2. táblázat: Japán vadászgép-, vadászbombázó- és ASW-eszközparkjának típusai 2008-ban és 2020-ban

Japán	2008	2020
F-15J	150	201
F-2 (F-16)	40	91
F-4	90	44
F-35	0	12
P-1	0	22
P-3C Orion	80	55
SH-60	99	82

Forrás: a szerző szerkesztése SIPRI: *SIPRI Military Expenditure Database*. [online], Forrás: sipri.org [2020. 03. 01.] alapján

Tokió ezenfelül releváns űrprogrammal rendelkezik, kiterjedt felderítőműhold-infrastruktúrával.⁵² Az űrvédelmi képességek további növelésének érdekében 2019-ben egy „űrvédelmi század” létrehozását is előírányozták 2023-ra.⁵³ Az űrvédelmi képességek mellett

⁴⁸ The Sankei News: 地对艦ミサイル射程、2倍へ改良 尖閣・宮古、対中抑止. [online], 2019. 04. 29. Forrás: sankei.com [2020. 03. 01.]

⁴⁹ IISS (2020) i. m. 280.

⁵⁰ Osumi osztály; valamelyest kisebb, de lényegi paramétereiben összevethető az USA San Antonio osztályú dokk partraszállító hajóival, a kisebb vízkiszorítás és a rövidebb repülőfedélzet mellett, nagyjából fele akkora szállítóképességgel (330 teljes fegyverzetű katona) rendelkezik.

⁵¹ Kyodo News: *Japanese Self-Defense Forces launch 1st amphibious fighting unit*. [online], 2018. 04. 07. Forrás: kyodonews.net [2020. 03. 01.]

⁵² Bartók András: Japán felderítőműhold programja és a Kabinet Műholdas Hírszerző Központ története. *Hadtudományi Szemle*, 10. (2017), 1. 147–157.

⁵³ Eric Johnston: *Japan's new space squadron takes a giant leap forward*. [online], 2020. 06. 02. Forrás: japantimes.co.jp [2020. 03. 01.]

Japán egy új típusú fejlesztési versenyben is érintett, miután a következő évek projektjei közé bekerült a hazai fejlesztésű hiperszónikus csapásmérő eszköz programja. Japán ennek szükségességét a távoli szigeteit ért támadás visszaverésével indokolja, így hivatalosan nem ugyanaz a stratégiai szerep jutna ennek a fegyverrendszernek, mint Kína A2/AD stratégiájában az ellenfél távoli támaszpontjait támadni képes ballisztikus rakétáknak, de mindenestre némi stratégiai-logikai párhuzam érzékelhető a két koncepció között.

Japán a térségben az USA és Kína után a legrészletesebb haditengerészeti tényező. Tengeri fenyegetéssel szembeni elrettentő képességeit az elmúlt években folyamatosan fejlesztette, egyrészt az elavulttá váló eszközök korszerű változatokra történő fokozatos cseréjével, másrészt bizonyos fegyverrendszerek mennyiségének növelésével, illetve korábban nem létező képességek kiépítésével. A szigetország kapcsán Kína egyre inkább saját A2/AD stratégiája bizonyos elemeinek emulációjával kell szembenézzen.

Dél-Korea

Dél-Korea védelempolitikáját, a koreai háború óta, érthető módon északi szomszédjához fűződő viszonya határozza meg. Így stratégiai figyelmének középpontjában elsősorban a szárazföldi haderőnem, a rakétavédelem, az észak-koreai kötődésű kihívásokra adott válaszok állnak. Emiatt a tenger felől való fenyegetettségpercepció, illetve az ehhez kapcsolódó elrettentési képességek fejlesztése és a regionális haditengerészeti fegyverkezési verseny kapcsán Szöul relevanciája első nekifutásra nem egyértelmű. Kína vonatkozásában ugyan beszélhetünk egy tengeri szigetvitáról,⁵⁴ illetve a nemzeti identitás kapcsán Észak-Korea és Kína határvitája áttételesen Szöult is érinti,⁵⁵ de ezek összességében jóval alacsonyabb intenzitású feszültségócok, mint például a dél-kínai tengeri problémák.

Dél-Korea védelmi költségvetése jelentős, önálló védelmi ipara nem csak saját fegyveres erői számára képes korszerű eszközöket biztosítani, regionális szinten is releváns exportőr. Stratégiai dokumentumaiban hangsúlyos szerepet kap a tengeri képességek terén fennálló regionális erőegyensúly iránti érzékenység. Szöul az amerikai szövetségi rendszer fontos eleme, így a régióban zajló nagyhatalmi vetélkedés óhatatlanul is érinti. Összességében tehát számos tényező szól amellett, hogy a kínai katonai képességek növekedése és az erre adott regionális válaszreakciók kapcsán Dél-Korea is részét képezze a vizsgált szereplők körének.

Észak-Korea haditengerészeti képességei csekélyek – felszíni flottája két fregattból és öt korvettből áll – és korszerűtlenek,⁵⁶ Dél-Korea ezzel ellentétben viszont komoly hadiflottával rendelkezik, amelyet ellenséges északi szomszédja képességeinek ellensúlyozása önmagában nem indokol (lásd 3. táblázat).

⁵⁴ Kuo (2013) i. m.

⁵⁵ Csoma Mózes: *Korea – Egy nemzet két ország*. Budapest, Napvilág, 2016. 208.

⁵⁶ Észak-Korea Najin osztályú fregattjai például a '70-es években álltak hadrendbe. Saunders (2009) i. m. 454.

3. táblázat: Dél-Korea vonatkozó védelmi képességei 2008–2020

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Állomány (fő)	63 000	68 000	68 000	68 000	68 000	68 000	68 000	68 000	70 000	70 000	70 000	70 000	70 000
Helikopterhordozó (db)	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Cirkáló (db)	1	1	1	1	2	2	3	3	3	3	3	3	3
Romboló (db)	6	9	9	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
Fregatt (db)	9	9	9	12	12	12	13	14	14	14	16	17	17
Korvett (db)	28	28	28	30	30	34	30	36	36	35	33	32	32
Támadó tengeralattjáró (hagyományos meghajtású) (db)	12	12	13	23	23	23	23	23	23	23	24	22	22
Vadászgépek, vadászbombázók (db)	555	491	490	490	462	468	485	488	488	487	507	510	483
Tengeralattjáró elleni hadviselésre alkalmas repülőeszközök (merevszárnyak/ forgószárnyak) (db)	32	32	32	32	32	40	40	40	40	43	47	47	47
Parti őrség hajóegységeinek száma (db)	87	87	87	69	50	50	50	50	54	84	79	81	82

Forrás: a szerző szerkesztése SIPRI: *SIPRI Military Expenditure Database*. [online], Forrás: sipri.org [2020. 03. 01.] alapján

A vizsgált időszakban látványosan nőtt Szöul felszíni flottájának mérete, a dél-koreai haditengerészet 6 db korszerű romboló és 17 db fregatt mellett 3 *Sejong* osztályú cirkálót is hadrendben tart. Ezek az amerikai *Arleigh Burke* és a japán *Atago* osztályok koreai megfelelői, legfontosabb képességeik az Aegis rendszer és az SM-2 irányított légvédelmi rakéták. A cirkáló típusok fejlesztési hasonlóságai az amerikai, japán és dél-koreai erők esetében jelzik a három haditengerészet interoperabilitási potenciálját. Szintén jelentős eszközparkkal rendelkezik Szöul „zöld vízi” flottája, 32 korszerű korvett lát el partvédő, kísérő és egyéb, a „kék vízi” flottát támogató feladatokat.

Dél-Korea tengeralattjáró fegyverneme is jelentős. A vizsgált időszakban kifejezetten a nagyobb hatótávolságú osztályok hajóegységeinek száma növekedett (*Chang bogo* I., II., III. osztályok, összesen 16 db). A klasszikus támadó tengeralattjárók mellett Dél-Korea további, úgynevezett „törpe-”, part menti és sekély vizekben folytatott műveletekre kialakított tengeralattjárókat is használ.

Dél-Korea haditengerészete számottevő partraszállító-kapacitással rendelkezik. 2007-ben állt hadrendbe a saját fejlesztésű, a *Dokdo* osztályú helikopter-hordozó partraszállító hajója (más néven rohamhajó) első egysége, egy csapatpróbán van, további kettő rendszeresítését pedig tervezik. A típus paramétereit tekintve hasonlít a japán *Hyuga* osztály két hajóegységéhez, azonban a *Dokdo* osztály rendelkezik elárasztható dokkfedélzettel, amely elengedhetetlen a partraszállási műveletekhez.⁵⁷ A *Dokdo* mellett négy további kisebb, harcokcsi-partraszállító hajó állt szolgálatba 2014 után, a *Cheon Wang Bong* osztály egységei.⁵⁸

A vadász- és vadászbombázó gépeket tekintve Dél-Korea rendelkezik a vizsgált országok közül a legnagyobb eszközparkkal, bár az összesített szám csökkent az elmúlt 12 év alatt. Ez, Japánhoz hasonlóan, főként a kevésbé korszerű típusok arányának csökkenésével és a fejlettebb géptípusok hadrendbe állításával járt együtt. Dél-Korea is tart üzemben F-35

⁵⁷ Saunders (2009) i. m. 469.

⁵⁸ Saunders (2009) i. m. 470.

vadászgépeket, és a jövőben várhatóan annak rövid felszállás és függőleges leszállásra (*short take-off vertical landing* – STVOL) fejlesztett változatának rendszeresítésével a *Dokdo* osztály hajói repülőgép-hordozóvá válhatnak (lásd 4. táblázat).

4. táblázat: Dél-Korea vadászgép-, vadászbombázó- és ASW-eszközparkjának típusai 2008-ban és 2020-ban

Dél-Korea	2008	2020
F-4	148	0
F-5	215	204
F-15	40	59
F-16	152	162
F-35	0	8
FA-50	0	50
P-3C	8	16
Lynx MK99	24	33
AW159 Wildcat	0	8

Forrás: a szerző szerkesztése SIPRI: *SIPRI Military Expenditure Database*. [online], *Forrás:* sipri.org [2020. 03. 01.] alapján

Szöul egy új középtávú védelmi fejlesztési tervet hirdetett meg a 2020–2024-es ciklusra, amelyben láthatóan kiemelt helyet foglalnak el a haditengerészeti képességek. Egyrészt várható a felszíni flotta típusainak további fejlesztése és korszerűsítése, de ennél is jelentősebb minőségi ugrást jelent majd az F-35B vadászgépek beszerzése és az ezek üzemeltetésére alkalmas repülőgép-hordozó osztály fejlesztése és hadrendbe állítása.⁵⁹ Ezenfelül a dokumentum egy „*Joint Fire Support Vessel*” („Egyesített Tűztámogató Hajó”) fejlesztését is előírja, amely az amerikai „*Arsenal Ship*” („Arzenál hajó / Irányított-rakétás csatahajó”) koncepció dél-koreai adaptációja. Hasonló típusú eszközt Szöul és Washington mellett még Peking fejleszt.⁶⁰

Dél-Korea ASW-kapacitása növekvő tendenciát mutat a vizsgált időszakban, ezzel jelentősen nőtt a tengeralattjárók elleni reagálóképessége.

Dél-Korea tengeri hadviselési képességei sok szempontból összevethetők Japánéval, de számos, főként kvantitatív eltérés van egyes részképességek terén, ami a két ország eltérő geostratégiai helyzetéből és biztonságpolitikai irányultságából fakad. A vizsgált adatsorok közül ilyen a parti őrség hajóinak száma, amely jóval alacsonyabb Szöul esetében. Ez a jóval kisebb hajópark jelzi, hogy dél-koreai vonatkozásban a „szürke zónás” fenyegetettségpercepció alacsonyabb prioritást élvez, mint például Japán esetében, illetve vonatkozó szempont lehet az is, hogy sokkal kisebb partvonala van, mint a több ezer szigetből álló Japánnak.

⁵⁹ Xavier Vavasseur: *South Korea Plans to Build F-35B Lightning Aircraft Carrier*. [online], 2020. 08. 11. *Forrás:* news.usni.org [2020. 03. 01.]

⁶⁰ John Rossomando: *Why the U.S. Navy Needs a Stealth Battleship to Take on China*. [online], 2020. 10. 20. *Forrás:* nationalinterest.org [2020. 03. 01.]

Tajvan

Tajvan szuverenitása kibékíthetetlen ellentétben áll a Peking által vallott „egy Kína” elvvel. A két fél között az egzisztenciális ellentéteken túl fennáll további területvita, többek között *Quemoy* és *Matsu* szigetei kapcsán, illetve Tajvan is részese a dél-kínai-tengeri területvitáknak. Összességében azonban Tajpej számára a Kínai Népköztársaság által jelentett fenyegetettségpercepció legfontosabb kérdése egy Peking által katonai erővel végrehajtott országgyesítés lehetősége.

Tajvan – a sziget mérete és demográfiai adottságai miatt – régóta jóval kisebb katonai erőt tart fenn, mint Kína, de egyrészt technológiai előnye, másrészt Peking erőketvitési kapacitáshiánya sokáig elégséges biztonságérzetet adott a sziget politikai vezetésének. Az erőviszonyok megváltozása az ezredforduló óta aggasztja Tajpejt, ennek megfelelően a haderőreform 20 éve napirenden van, több kevesebb sikerrel. Ennek egyik oka többek között a változó politikai elköteleződés a katonai reformok iránt, ez azonban látványosan változott a hagyományosan inkább függetlenségi identitásra építő és korábban ellenzéki szerepet játszó párt, a *Democratic People's Party* 2016-os (majd 2020-as) választási győzelme óta. Látható, hogy a korábbi kormányzati ciklusokhoz képest a DPP vezetése alatt nagyobb prioritást élvez a haderőfejlesztési tervek tényleges megvalósítása.

A katonai szektor reformjainak egyik – eddig teljes egészében meg nem valósult – célkitűzése volt a létszámcsökkentés és a sorkatonai szolgálat kivezetésével egyre inkább a kizárólag professzionális haderő irányába történő elmozdulás. Az aktív állomány az elmúlt 20 évben folyamatosan csökkent, 2008-ban még 290 ezer fő volt, 2020-ban már csak 163 ezer. Ez elsősorban a szárazföldi haderőnemet érintette, amelynek 12 év alatt 200 ezerrel 88 ezer főre csökkent a létszáma, a haditengerészet és a légierő esetében arányaiban jóval kisebb volt a leépítés.

Tajvan haderőreformjának komoly hátráltató tényezője a sziget diplomáciai elszigeteltsége, amelynek köszönhetően szűkebb skálán válogathat védelmi célú beszállítók között. Bár élvonalbeli elektronikai iparral és IT-szektorral rendelkezik, nincs olyan önálló hadiipari kapacitása, amely maradéktalanul kielégítené a haderőfejlesztés szükségleteit. A Tajvannak történő fegyverexport azonban a legtöbb ország számára a Kínához fűződő viszony várható romlása miatt kevésbé vonzó lehetőség. Tajvan azonban az USA-tól számíthat korszerű haditechnikára, mivel az amerikaiak az 1979-es *Taiwan Relations Act* alapján a sziget de facto önállóságára tett védelmi garanciát az annak védelméhez szükséges fegyverrendszerexporttal kívánják biztosítani. Főleg ennek köszönhető, hogy Tajpej a nehézségek ellenére is képes volt olyan védelmi képességeket kialakítani, amelyek összességében a pekingi vezetés számára legalább is egy kockázatos műveleti közzeggé tudják tenni a Tajvani-szoros vizeit. A haderőreform költségvetési hátterét – politikai viták miatt – a tajpeji vezetés sokáig nem volt képes biztosítani, ez végül 2009-ben változott, amikor egy négyéves védelmi fejlesztési terv elfogadásával a régóta szükség-

szerű haderőfejlesztési programok előtt nyílt meg a lehetőség.⁶¹ 2009 után vált képessé Tajpej fokozatosan csökkenteni bizonyos területeken a lemaradását. Ennek első lépése volt egy 6,4 milliárd USD értékű beszerzés az USA-tól, amelynek legfontosabb elemei voltak a *Patriot PAC-3* légvédelmi rakétarendszerek és a *Harpoon* hajó elleni rakéták.⁶²

Tajpej hadiflottája a kínaihoz mérten kicsi, regionális viszonylatban mégis számottevő. Felszíni hajóparkja gerincét 4 db *Keelung* osztályú cirkálója adja,⁶³ ezek mellett 22 db fregattot és 1 db korvetet tart üzemben. A *Keelung* cirkálók főként amerikai fedélzeti fegyverzettel rendelkeznek (*Harpoon* hajó elleni és SM-2 Block IIIA hajófedélzeti légvédelmi rakéta). 22 fregattjából 16 db szintén korábban az amerikai haditengerészet által fejlesztett és használt hajótípusok Tajvannak eladott és korszerűsített változatai. A *Cheng Kung* (8 db) és a *Meng Chuan* (2 db) az amerikai *Oliver Hazard Perry* osztályú, a *Chin Yang* (6 db) a *Knox* osztály átalakított változatai.⁶⁴ A *Kang Ding* osztály 6 db hajóegysége a francia *La Fayette* osztály Tajvan részére gyártott és az alapkonfigurációhoz képest az ASW némileg inkább feladatkörre optimalizált változatai.⁶⁵

Tajvan önálló hadiiparának sikeres fejlesztései közé tartozik a *Hsing Feng* hajó elleni cirkálórakéta-sorozat, amely tagjai közül a legújabb fejlesztést a *Hsiung Feng III* széria jelenti, ez 2007 óta vált fokozatosan a felszíni hajóegység, főként a fregattok legfontosabb fegyverzetévé. Tajvan számára a tengeralattjáró-park korszerűsítése komoly kihívás, a 2 db *Guppy* osztályú, kiképzési célra használt egységből áll, amelyek még a II. világháború időszakában készültek, így a kiképzési funkcion túli alkalmazásuk kétséges. Ezek mellett a mindössze 2 db holland fejlesztésű, *Hai Lung* osztályú támadó tengeralattjáróból álló eszközpark jelentős műveleti hátrányt jelent.⁶⁶ Tajpej 2014-ben saját tengeralattjáró-programba kezdett, ez a tervek szerint 2025-től összesen nyolc támadó tengeralattjáró hadrendbe állítását jelenti majd. Tajvannak a vizsgált időszakban nem változott jelentősen sem felszíni hajóegységei, sem tengeralattjárói száma. Az eszközpark számának növekedése helyett sokkal inkább a vezetés-irányítási rendszerek fejlesztései,⁶⁷ illetve a fedélzeti fegyverzetek folyamatos korszerűsítése határozta meg a 2008–2020 közötti évek törekvéseit (lásd 5. táblázat).

⁶¹ IISS (2020) i. m. 379–380.

⁶² IISS (2020) i. m. 379–380.

⁶³ Ezek az 1990-es években az amerikai haditengerészet által átadott *Kidd* osztályú hajók, amelyeket jelentősen korszerűsítettek. (A hajókat eredetileg még az iráni sah rendelte meg a saját haditengerészete számára.) A 2000-es évek elején hadrendbe állt egységek egyaránt alkalmasak hajó és tengeralattjáró elleni, valamint légvédelmi feladatkörök ellátására is. Főbb fegyverzetük között megtaláljuk az amerikai fejlesztésű *Harpoon* hajó elleni rakétákat.

⁶⁴ IISS (2020) i. m. 312.

⁶⁵ Naval Technology: *La Fayette Class Frigate*. [online], Forrás: naval-technology.com [2020. 03. 01.]

⁶⁶ A *Hai Lung* osztályból Tajpej további hajóegységek beszerzését tervezte, de a holland gyártó a kínai nyomásnak engedve nem vállalta további egységek leszállítását, ami jól illusztrálja a diplomáciai elszigeteltség védelmi szektort érintő problémákat. NTI: *Taiwan Submarine Capabilities*. [Online], 2021. 02. 17. Forrás: nti.org [2020. 03. 01.]

⁶⁷ Yen-fan Liao – Michal Thim: *Taiwanese Navy Plans to Enhance Fleet Air Defense*. [online], 2016. 04. 21. Forrás: james-town.org [2020. 03. 01.]

5. táblázat: Tajvan vonatkozó védelmi képességei 2008–2020

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Állomány (fő)	45 000	45 000	45 000	45 000	45 000	45 000	45 000	45 000	40 000	40 000	40 000	40 000	40 000
Cirkáló (db)	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Romboló (db)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Fregatt (db)	22	22	22	22	22	22	22	22	22	22	20	22	22
Korvett (db)	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1
Támadó tengeralattjáró (hagyományos meghajtású) (db)	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Vadászgépek, vadászbombázók (db)	478	478	449	427	426	425	416	423	423	422	421	419	419
Tengeralattjáró elleni hadviselésre alkalmas repülőeszközök (merevszárnyak/ forgószárnyak) (db)	52	52	52	52	52	44	20	35	43	43	32	32	32
Parti őrség hajóegységeinek száma (db)	48	48	50	96	138	136	138	138	146	146	161	161	161

Forrás: a szerző szerkesztése SIPRI: *SIPRI Military Expenditure Database*. [online], Forrás: sipri.org [2020. 03. 01.] alapján

Az összesített adatokat látva jelentős csökkenés figyelhető meg Tajvan ASW-repülőeszközeinek számában. Ennek hátterében egy nagyszabású korszerűsítés és beszerzés áll, amelynek keretében az elavult SR-2 Grumman Tracker típus kivonásával 2017 végén 12 db P-3C Orion merevszárnyas járőrgépre cserélték a flottát. Ezek az általános tengeri járőr feladatok mellett tengeralattjáró elleni feladatkörre optimalizált típusok.

Úgy tűnik, a légijárőr-képességek javítása mellett a „szürke zónás” kihívásokra adott válaszok összességében kiemelt prioritást élveznek, amit alátámaszt a partiőrségi feladatokra használt hajóegységek jelentős növelése, amelyek száma az elmúlt 12 évben 48-ról 161-re emelkedett.

Tajvan vadász- és vadászbombázó repülőgépparkja nem jelentősen, de csökkent. A tengeri járőrözésre alkalmas géptípusok esetében jelentős korszerűsítést hozott a *Grumman S-2 Tracker* típus kivételése és a *Lockheed P-3 Orion* rendszeresítése (lásd 6. táblázat).

6. táblázat: Tajvan vadászgép-, vadászbombázó- és ASW-eszközparkjának típusai 2008-ban és 2020-ban

Tajvan	2008	2020
F-5	97	95
F-16	146	143
Mirage 2000	57	55
Tzu-Chung AT-3	22	0
FC-K-1 Ching Kuo	128	127
S-2 Tracker	32	0
P-3C	0	12
S-70	20	20

Forrás: a szerző szerkesztése SIPRI: *SIPRI Military Expenditure Database*. [online], Forrás: sipri.org [2020. 03. 01.] alapján

A jelenleg zajló fejlesztési tervek között szerepel a haditengerészeti erőkitérítési képességek bővítése a partraszállító-kapacitással. A hazai fejlesztésű típus a tervek szerint 2022-ben áll

majd hadrendbe, és az eddigi ismeretek alapján nagyban hasonlít az amerikai *San Antonio* osztályú partraszállító dokkhajóira.⁶⁸

Összefoglaló

A tanulmány eddig szakasza alapján láthattuk, hogy a Kínai Népköztársaság katonai képességeinek fejlődése reakcióra készítette azokat a környező országokat, amelyek esetében érdekütközésekről beszélhetünk Peking kapcsán.

Bár a trendek átfogó összegzését a tanulmány következő, 2. számú része taglalja majd, az eddigiekből is látszik, hogy a tengeri képességek fejlesztése, valamint a tengeri dimenzióban értelmezendő területmegtagadó stratégiához kötődő fejlesztések kiemelt szerepet kapnak Északkelet-Ázsia országaiban.

Japán, Dél-Korea és Tajvan más-más fenyegetettségi tényezők mentén szemléltetik ugyan a kínai katonai képességek fejlődését, mégis mindhárom ország láthatóan igyekszik csökkenteni Kínával szembeni lemaradásának mértékét. Felszíni flottájuk számottevő, támadó tengeralattjárókat tekintve Japán és Dél-Korea jelentős eszközparkot tartanak üzemben és folyamatosan fejlesztik azt, Tajvan ezen a téren komoly lemaradásban van, azonban a közeljövőben várhatóan javítani fog ezen. Látható a hajó elleni cirkálórakéták központi szerepe, illetve a kételtű és erőkitvétési képességek fejlődése, bár Tajvan ennek kapcsán is inkább jövőbeli terveit tekintve válhat releváns szereplővé.

Önállóan is és az északkelet-ázsiai regionális szubkomplexum összességét tekintve is a jelen szakaszban vizsgált három ország az, amely Kína szemszögéből nézve egy kihívásokkal jobban tarkított műveleti közzé teszi Északkelet-Ázsia tengervizeit, mint a Dél-kínai-tenger esetében.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Az elemzéshez használt táblázatok és grafikonok az International Institute of Strategic Studies *The Military Balance* évkönyvek, az egyes országokra vonatkozó adatai alapján készültek. Ehhez a szerző az alábbi évkönyveket használta fel:

- International Institute of Strategic Studies. *The Military Balance 2008*. Routledge, 2008.
- International Institute of Strategic Studies. *The Military Balance 2009*. Routledge, 2009.
- International Institute of Strategic Studies. *The Military Balance 2010*. Routledge, 2010.
- International Institute of Strategic Studies. *The Military Balance 2011*. Routledge, 2011.
- International Institute of Strategic Studies. *The Military Balance 2012*. Routledge, 2012.
- International Institute of Strategic Studies. *The Military Balance 2013*. Routledge, 2013.
- International Institute of Strategic Studies. *The Military Balance 2014*. Routledge, 2014.
- International Institute of Strategic Studies. *The Military Balance 2015*. Routledge, 2015.
- International Institute of Strategic Studies. *The Military Balance 2016*. Routledge, 2016.
- International Institute of Strategic Studies. *The Military Balance 2017*. Routledge, 2017.
- International Institute of Strategic Studies. *The Military Balance 2018*. Routledge, 2018.
- International Institute of Strategic Studies. *The Military Balance 2019*. Routledge, 2019.

⁶⁸ Xavier Vavasour: *Taiwan's CSBC Lays Keel For ROC Navy's First LPD*. [online], 2020. 06. 11. Forrás: navalnews.com [2020. 03. 01.]

- International Institute of Strategic Studies. *The Military Balance 2020*. Routledge, 2020.
- Anders, Therese– Christopher J. Fariss – Jonathan N. Markowitz: Bread Before Guns or Butter: Introducing Surplus Domestic Product (SDP). *International Studies Quarterly*, 64. (2020), 2. 392–405. DOI: <https://doi.org/10.1093/isq/sqaa013>
- Bartók András: Japán felderítőműhold programja és a Kabinet Műholdas Hírszerző Központ története. *Hadtudományi Szemle*, 10. (2017), 1. 147–157.
- Bartók András: „Korlátok nélküli hadviselés” (超限战) – Egy kínai nézőpont a 21. század hatalmi versengéséről. *Hadtudományi Szemle*, 11. (2018), 3. 338–346.
- Bartók András: A Kínai Népköztársaság védelempolitikája 1989-től napjainkig. *Szakmai Szemle*, 16. (2018), 3. 47–75.
- Bartók András –Wagner Péter: Kínai A2/AD és válaszreakciók Kelet-Ázsiában (1.). *KKI-elemzések*, (2020), 69. 1–12. DOI: <https://doi.org/10.47683/KKIElemzesek.E-2021.07>
- Bekley, Michael: The power of nations: measuring what matters. *International Security*, 43. (2018), 2. 7–44. DOI: https://doi.org/10.1162/isec_a_00328
- Caldwell, Daniel– Joseph Freda – Lyle J. Goldstein: *China Maritime Report No. 5: China's Dreadnought? The PLA Navy's Type 055 Cruiser and Its Implications for the Future Maritime Security Environment*. [online], US Naval War College, 2020. Forrás: digital-commons.usnwc.edu [2020. 03. 01.]
- Crisher, Brian Benjamin– Mark Souva: Power at sea: a naval power dataset, 1865–2011. *International Interactions*, 40. (2014), 4. 602–629. DOI: <https://doi.org/10.1080/03050629.2014.918039>
- CSIS Missile Defense Project: *DF-21 (Dong Feng-21 / CSS-5)*. [online], 2020. 01. 02. Forrás: missilethreat.csis.org [2020. 03. 21.]
- Csoma Mózes: *Korea – Egy nemzet két ország*. Budapest, Napvilág, 2016.
- Gartzke, Erik– Jon R. Lindsay: The Influence of Sea Power on Politics: Domain- and Platform-Specific Attributes of Material Capabilities. *Security Studies*, 29. (2020), 4. 601–636. DOI: <https://doi.org/10.1080/09636412.2020.1811450>
- International Institute for Strategic Studies: *Military Balance 2020*. 2020. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429333569>
- Japán kormány: *National Security Strategy*. [online], 2013. 12. 17. 12–13. Forrás: cas.go.jp [2020. 03. 01.]
- Joe, Rick: *003 and More: An Update on China's Aircraft Carriers*. [online], 2020. 09. 29. Forrás: thediplomat.com [2020. 10. 01.]
- Johnston, Eric: *Japan's new space squadron takes a giant leap forward*. [online], 2020. 06. 02. Forrás: japantimes.co.jp [2020. 03. 01.]
- Kaiser Ferenc: Az erőkivétel, mint az állam speciális érdekvégyesítő eszköze. In Gőcze István (szerk.): *Az igazságos háború elvétől az igazságos békéig*. Budapest, Dialóg Campus, 2017. 55–72.
- Kaiser Ferenc: Túlnépesedés, erőforrás szűkösség, „élettér” konfliktusok. *Confessio*, 40. (2018), 1. 21–29.
- Kaiser Ferenc: „az állam nemzeti ereje” szócikk In Krajncz Zoltán (szerk): *Hadtudományi lexikon: Új kötet*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2019. 69–70.
- Kaiser Ferenc: „napjaink hadihajói” szócikk. In Krajncz Zoltán (szerk): *Hadtudományi lexikon: Új kötet*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2019. 805–806.
- Kiss Roland: Air-Sea Battle – A globális közös terekhez való hozzáférés hadműveleti koncepciója. *Nemzet és Biztonság*, 8. (2015), 4. 56–69.
- Krebs, Ronald R. – Jack S. Levy: Demographic change and the sources of international conflict. In Myron Weiner – Sharon Stanton Russell (eds.): *Demography and National Security*. 2001. 62–106.
- Krepinevich, Andrew F. – Barry D. Watts – Robert O. Work: *Meeting the Anti-Access and Area-Denial Challenge*. Washington, DC, Center for Strategic and Budgetary Assessments, 2003.
- Kuo, Lilly: *Will a Tiny, Submerged Rock Spark a New Crisis in the East China Sea?*. [online], 2013. 12. 09. Forrás: theatlantic.com [2020. 03. 01.]
- Kyodo News: *Japanese Self-Defense Forces launch 1st amphibious fighting unit*. [online], 2018. 04. 07. Forrás: kyodonews.net [2020. 03. 01.]
- Luttwak, Edward N.: *The rise of China vs. the logic of strategy*. Harvard University Press, 2012. DOI: <https://doi.org/10.4159/harvard.9780674067936>

- McCarthy, Christopher J.: *Chinese Anti-Access/Area Denial: The Evolution of Warfare in the Western Pacific*. Naval War College Newport R. I., 2010.
- Ministry of National Defense of the Republic of Korea: *2018 Defense White Paper*. 2019.
- Mochizuki, Mike– Jiaxiu Han: *Is China Escalating Tensions With Japan in the East China Sea?*. [online], 2020. 09. 16. thediplomat.com [2020. 03. 01.]
- Naval Technology: *La Fayette Class Frigate*. [online], Forrás: naval-technology.com [2020. 03. 01.]
- Navy Recognition: *Chinese PLA Navy Type 075 amphibious assault ship completes maiden sea trials*. [online], 2020. Forrás: navyrecognition.com [2020. 03. 01.]
- NTI: *Taiwan Submarine Capabilities*. [Online], 2021. 02. 17. Forrás: nti.org [2020. 03. 01.]
- Patton, Keith: *The Measure of a Naval Fleet: Battle Force Missiles*. [online], 2019. 04. 26. Forrás: maritime-executive.com [2020. 03. 01.]
- Peltier, Chad: *China's Logistics Capabilities for Expeditionary Operations*. [online], 2019. Forrás: janes.com [2020. 03. 01.]
- People: *70th anniversary, Chinese navy an indispensable force to maintain world peace*. [online], 2019. 04. 23. Forrás: en.people.com [2020. 03. 01.]
- Rossomando, John: *Why the U.S. Navy Needs a Stealth Battleship to Take on China*. [online], 2020. 10. 20. Forrás: nationalinterest.org [2020. 03. 01.]
- Saunders, Stephen (ed.): *Jane's Fighting Ships 2009–2010*. Coulsdon, Surrey, IHS Jane's, 2009.
- Sina: *封锁中国的隐形铁丝网! 我们为什么要突破第一岛链?* [online], 2020. 01. 23. Forrás: Sina.cn [2020. 03. 01.]
- SIPRI: *SIPRI Military Expenditure Database*. [online], Forrás: sipri.org [2020. 03. 01.]
- SIPRI: *SIPRI Yearbook 2020 – Armaments, Disarmament and International Security (SUMMARY)*. [online], 2020. Forrás: sipri.org [2020. 03. 01.]
- Talmadge, Caitlin: *Would China go nuclear? Assessing the risk of Chinese nuclear escalation in a conventional war with the United States*. *International Security*, 41. (2017), 4. 50–92. DOI: https://doi.org/10.1162/ISEC_a_00274
- 日本防衛省: *平成23年版 防衛白書*. [online], Forrás: mod.go.jp [2020. 03. 01.]
- Takahashi, Kosuke: *Japan's converted Izumo-class carriers will not feature a 'ski-jump' ramp for F-35B operations*. [online], 2020. 10. 08. janes.com [2020. 03. 01.]
- The Diplomat: *Arms Race: 21st Century Style*. [online], 2013. 03. 07. Forrás: thediplomat.com [2020. 03. 01.]
- The Sankei News: *地对艦ミサイル射程、2倍へ改良 尖閣・宮古、対中抑止*. [online], 2019. 04. 29. Forrás: sankei.com [2020. 03. 01.]
- Vavasseur, Xavier: *Taiwan's CSBC Lays Keel For ROC Navy's First LPD*. [online], 2020. 06. 11. Forrás: navalnews.com [2020. 03. 01.]
- Vavasseur, Xavier: *South Korea Plans to Build F-35B Lightning Aircraft Carrier*. [online], 2020. 08. 11. Forrás: news.usni.org [2020. 03. 01.]
- Yen-fan Liao – Michal Thim: *Taiwanese Navy Plans to Enhance Fleet Air Defense*. [online], 2016. 04. 21. Forrás: jamestown.org [2020. 03. 01.]
- Yoshihara, Toshi: *China's vision of its seascape: the first island chain and Chinese seapower*. *Asian Politics & Policy*, 4. (2012), 3. 293–314. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1943-0787.2012.01349.x>

Dudlák Tamás¹

Törökország és iraki Kurdisztán kapcsolatának átalakulásai (2014–2017)²

Jelen elemzés Törökország (Ankara) és a Kurdisztáni Autonóm Régió (Erbil) közti politikai és gazdasági együttműködések, érdekezéseket és érdekelletéket tárja fel a 2014 és 2017 közötti időszakból. Ezt az időbeli keretet két, regionális kihatással rendelkező esemény jelöli ki. A kezdőpontot az „Iszlám Állam” 2014-re tehető felemelkedése jelenti, zárásként pedig a 2017-es iraki kurd függetlenségi népszavazás hatásait vizsgálom. A kettő közti időszakban tanúi lehettünk az Ankara és Erbil közti kapcsolatok valaha tapasztalt legintenzívebb periódusának. A tanulmányban az Ankara és Erbil közötti bilaterális viszonyt az iraki kormány (Bagdad) Törökországgal, illetve iraki kurdokkal kapcsolatos politikájával összefüggésben értelmezem. Összességében megállapítható, hogy a regionális felfordulás közepette a török–iraki kurd kapcsolatoknak sikerült a korábban kialakított alapvető jegyeit megőrizni, sőt az „Iszlám Állam” közös kihívása miatt a két fél közti kapcsolat katonai együttműködéssel is bővült. Bár a 2017-es függetlenségi népszavazás feszültségekkel terhelte Ankara és Erbil kapcsolatát, a felek közti érdekegyezések továbbra is erősebbnek mutatkoznak az esetleges szakításhoz vezető széttartó erőknél.

Kulcsszavak: Törökország, Irak, AKP, PKK, kurdok, turkománok

Changes in the Relationship between Turkey and Iraqi Kurdistan (2014–2017)

This analysis intends to reveal the political and economic cooperation, shared interests, and conflicts of interest between Turkey (Ankara) and the Autonomous Region of Kurdistan (Erbil) from 2014 to 2017. This time frame is set out in two events in Iraq with regional implications. In this regard, the rise of the Islamic State constitutes the starting point, and the conclusion is the impact of the 2017 Iraqi Kurdish independence referendum. The period in-between signifies the most intensive time of relations between Ankara and Erbil. The study also highlights the Iraqi central government's (Baghdad's) policy towards Turkey and the Iraqi Kurds. Overall, amid regional turmoil, Turkish–Iraqi Kurdish relations have managed to preserve the basic features of the previous era, and the shared challenge of Islamic

¹ Dudlák Tamás a Budapesti Corvinus Egyetem doktorandusza. E-mail: dudlaktamas@gmail.com

² Jelen publikáció az Európai Unió, Magyarország és az Európai Szociális Alap társfinanszírozása által biztosított forrásból az EFOP-3.6.3-VEKOP-16-2017-00007 azonosítószámú „Tehetségből fiatal kutató – A kutatói élet pályát támogató tevékenységek a felsőoktatásban” című projekt keretében jött létre. A témavezetést illetően köszönettel tartozom Dr. Csicsmann Lászlónak, valamint Dr. N. Rózsa Erzsébetnek.

A cikk szakirodalmi bázisának biztosítása az utóbbi években folytatott utazásaimnak köszönhetően vált lehetségessé. Így köszönettel tartozom az alábbi könyvtáraknak: University of Chicago Library, Northwestern University Library, National Library of Australia, Victoria University of Wellington Library, University of California, Santa Barbara Library, SOAS Library, University of British Columbia Library, Boğaziçi University Library, a Budapesti Corvinus Egyetem Könyvtára, illetve külön köszönet a Külügyi és Külgazdasági Intézet könyvtárában Sándor Annamáriának.

State led to a new element in the relations, namely, military cooperation. Although the 2017 independence referendum has soured the ties between Ankara and Erbil, common interests between the parties continue to appear more potent than the divergent policies.

Keywords: Turkey, Iraq, AKP, PKK, Kurds, Turkomans

Bevezetés

Jelen elemzés a török közel-keleti politika egy lényeges szeletének dinamikáit tárja fel. A 2000-es évek végétől tanúi lehettünk egy egyre dinamikusabb kapcsolatnak, amely Törökország és a Kurdistan Autonóm Régió³ (KAR) között bontakozott ki. Mivel ennek tárgyalására két korábbi tanulmányban került sor,⁴ ezért e tanulmány csupán az Ankara és Erbil közti kapcsolatok egyik legfrissebb, 2014 és 2017 közé eső szakaszát vizsgálja. Az elemzett időszak egybeesik a KAR függetlenségi törekvéseinek politikai szintéren jelentkező igényével (2014. június) és annak bukásával (2017. október). A feleket érintő külső és belső kihívásoknak köszönhetően az említett időszakban a kapcsolatok erőssége és jellege meglehetősen hullámzó volt, és az Ankara és Erbil közti érdekellentétek az iraki kurd függetlenségi népszavazásban csúcsosodtak ki.⁵

Törökországnak az iraki kurdokkal kialakított kapcsolata egyrészt rávilágít Ankara regionális pozíciójának változásaira, erősségére, valamint növekvő elszigeteltségére.⁶ Másrészt jelen téma jó példát kínál arra, hogy lássuk, a gyorsan változó közel-keleti regionális keretben mennyire ellenálló egy relatíve friss bilaterális partnerségi kapcsolat.

Jelen cikk a 2014 és 2017 közti időszakot szem előtt tartva szeretne rámutatni az Ankara és Erbil közti kapcsolatok alakulásában fennálló folyamatosságra, illetve változásokra, valamint ezek okaira. A tanulmány kronologikus sorrendben vizsgálja a két fél kapcsolatát alakító kihívásokat és lehetőségeket, amelyek Irakon és Törökországon belül, illetve regionálisan (a Közel-Keleten) jelentkeztek. Ahol lehetséges, utalok arra is, hogy a KAR nem kezelhető egységes tömbként, hanem az iraki kurdok politikai identitásai alapján több, eltérő érdekekkel jellemezhető szereplőt is magában foglal.

³ A Kurdistan Autonóm Régiót KAR-ral, a Kurdistan Regionális Kormányzatot KRK-val rövidítem. Az iraki Kurdistan kifejezést az iraki kurdok által Irakon belül többségében lakott területek leírására használok. Az egyes fővárosok (Ankara, Bagdad, Erbil, Teherán, Washington) megnevezése kiterjesztett értelemben az adott országra utal. A tanulmányban az angol és a török nyelvű kifejezéseket leszámítva minden idegen nyelvű kifejezés – amennyiben nincsen bevett magyar írásmódja – kiejtéshez közeli magyaros átírásban jelenik meg.

⁴ Dudlák Tamás: Törökország és iraki Kurdistan kapcsolatának átalakulásai (1991–2014) – 1. rész. *Nemzet és Biztonság*, 12. (2019), 3. 37–51., illetve Dudlák Tamás: Törökország és iraki Kurdistan kapcsolatának átalakulásai (1991–2014) – 2. rész. *Nemzet és Biztonság*, 13. (2020), 1. 88–110.

⁵ Bilgay Duman: *Türkiye–Irak İlişkileri İyime Kazanıyor* [A török–iraki kapcsolatok felgyorsulása]. [online], 2019. 05. 11. Forrás: orsam.org [2020. 10. 30.]

⁶ Şaban Kardaş: Transformation of Turkey's Regional Policies: The Case of The KRG Referendum Debacle. *The International Spectator*, 53. (2018), 4. 17.

Szakirodalmi áttekintés

A KAR iránti érdeklődés az utóbbi másfél évtizedben jelentősen megnőtt a nemzetközi szakirodalomban. Ez egyrészt a régió megnövekedett gazdasági szerepéből (olajkitermelés), egyre szélesebb körű nemzetközi kapcsolataiból (Erbíl mint kisebb „diplomáciai hub”), speciális státuszából (autonóm státusz, amely elméleti szinten is érdekes fejlemény a nemzetközi kapcsolatok világában; valamint a KAR nem „tipikus” közel-keleti jelenség, relatív biztonság és demokrácia [látszata], egyfajta „másik Irak”), az „Iszlám Állam” elleni harcból, illetve a függetlenségi törekvéséből adódik.

Az utóbbi időben az Irakra, illetve az iraki kurdokra vonatkozó magyar szakirodalom bővülésének lehetünk tanúi. Ennek oka egyrészt Magyarország komoly iraki szerepvállalásában keresendő: a megnövekedett érdeklődés a magyar katonák iraki jelenlétéhez (az „Iszlám Állam” elleni harc miatt), illetve a magyar támogatású újjáépítési programokhoz kapcsolódik (például Hungary Helps). A „magyar érdekekkel” és érdeklődéssel összefüggésben említhetők az iraki események iránt migrációs szemszögből közelítő elemzések is.⁸ Másrészt azonban 2014-től két nagy horderejű esemény is ráirányította a magyar nemzetközi kapcsolatok szakértőinek figyelmét Irakra. Ezek egyike az „Iszlám Állam” felemelkedése (amely önmagában számos elemzés, illetve monográfia tárgya volt itthon is) és bukása,⁹ a másik pedig a 2017-es iraki kurd függetlenségi népszavazás.¹⁰ Mindezek mellett a régióban zajló változások és átalakuló dinamikák Irakot is érintik, illetve Irak maga is fontos terepe a regionális vetélkedésnek.¹¹ Összességében a magyar szakirodalom döntően a KAR belső dinamikáit, Irakon belüli, illetve az „Iszlám Állammal” kapcsolatos

⁷ Denise Natali: The Kurdish Quasi-State: Leveraging Political Limbo. *The Washington Quarterly*, 38. (2015), 2. 153.

⁸ Tamás Dudlák: A small country for more men? Iraqi Kurdistan and recent inflows of migration. *Corvinus Journal of International Affairs*, 2. (2017), 4. 35–53., illetve Dezső Tamás: *Az amerikai–iráni válság Iraqbán*. Migrációkutató Intézet, 2020.

⁹ N. Rózsa Erzsébet: Irak újra napirenden. Az iraki és levantei Iszlám Állam előretörése. *MKI-tanulmányok*, (2014), 17. 1–11.; N. Rózsa Erzsébet: Az Iszlám Állam előretörése Irakban és az amerikai válaszcsepások. *NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések*, (2016), 14. 1–5.; Külügyi és Külgazdasági Intézet: *Mi lesz az Iszlám Állammal Moszul ostroma után? KKI 4:1*, (2016), 3. 1–8.; Arany Anett – N. Rózsa Erzsébet – Szalai Máté: Kobane – eltérő érdekek és percepciók csatája. Budapest, Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2014. Csiki Tamás – Etl Alex: Az „Iszlám Állam” elleni fellépés stratégiai kérdései és lehetőségei. *Nemzet és Biztonság*, 9. (2016), 6. 116–156. Wagner Péter: Magyar részvétel az „Iszlám Állam” elleni harcban: kiképzési feladatok iraki Kurdistanban. *AJRC-Elemzések*, (2016), 8. 1–9.; Wagner Péter: Kurdistan egy évvel a függetlenségi népszavazás után: két választás eredménye. *KKI-elemzések*, (2018), 53. 1–12.; Szalai Máté – Wagner Péter: Irak Moszul után, a választások előtt (1.) A biztonsági helyzet és az újjáépítés kérdései. *KKI-elemzések*, (2018a), 13. 1–13.; Szalai Máté – Wagner Péter: Irak Moszul visszafoglalása és a választások után (2.) Az iraki választások és Muktada al-Szadr győzelmének értékelése. *KKI-elemzések*, (2018b), 20. 1–12.; Szalai Máté – Wagner Péter: Irak Moszul visszafoglalása és a választások után (3.) Az iraki kormányalakítási folyamat értékelése. *KKI-elemzések*, (2019), 8. 1–12.

¹⁰ Péncsváltó Nikolett: Álomból rémálom? Az iraki kurd függetlenségi népszavazás margójára. *Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések*, (2017/27), Wagner (2018) i. m.; Máté Szalai – Anett Arany – Erzsébet N. Rózsa (eds.): What Are the Prospects for Kurdish Independence after the Referendum? *KKI 4:1*, (2017), 14. 1–7.

¹¹ Tóth Zoltán Balázs: A 2018. májusi iraki választás utóélete. *Külügyi Műhely – Gyorselemzés sorozat* 8, 2018; Szalai–Wagner (2018a) i. m.; Szalai–Wagner (2018b) i. m.; Szalai–Wagner (2019) i. m.

helyzetét vizsgálta,¹² és csak ezekhez kapcsolódóan – érintőlegesen¹³ – kísérté figyelemmel a tartomány nemzetközi kapcsolatait.

A nemzetközi szakirodalom az iraki kurdok és Törökország közötti kapcsolatok 2014 és 2017 közötti változásait – annak újdonságai miatt – egészében még nem tárgyalja, kivételként talán csak Kardaş¹⁴ említhető. Erre a cikkre is jellemző azonban, hogy az Ankara és Erbil közti kapcsolatoknak leginkább csupán egyetlen momentumát ragadja ki – ez pedig az iraki kurdok 2017-es függetlenségi népszavazása. A legtöbb elemzés amúgy is ez utóbbival foglalkozik¹⁵ és ehhez kapcsolódóan – többnyire csupán érintőlegesen – számol be a Törökország és a Kurdistan Autonóm Régió kapcsolatáról. Másik jellemző forráscsoportba azok az angol és török nyelvű tanulmányok tartoznak, amelyek az „Iszlám Állam” elleni harc miatt megnövekedett nemzetközi érdeklődés kielégítését szolgálják. Az itt elemzett téma szempontjából érdekes adalékokkal szolgálhatnak még a KAR belső (gazdasági, politikai) fejleményeiről szóló elemzések is. Mindezen elemzések részeként jelennek meg az Ankara és Erbil közti kapcsolatokban domináns energiapolitikai szempontokra vonatkozó adatok is.¹⁶

Jelen tanulmány szoros értelemben vett témájával intézményi szinten a legaktívabban a török kormány támogatását élvező SETA (*Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları*)

¹² Csiki Tamás: Érdekek, lehetőségek és stabilitás Észak-Irakban. *Nemzet és Biztonság*, 4. (2011), 3. 15–27.; Etl Alex: Irak belső válsága. *NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Nézőpontok*, (2014), 1. 1–11.; Pénzváltó Nikolett: A stabilitás esélye Észak-Irakban – Iraki Kurdistan 2011 után. *Nemzet és Biztonság*, 8. (2015), 6. 70–96.

¹³ Lechner Zoltán: Vízkonfliktus Törökország, Szíria és Irak között. *Nemzet és Biztonság*, 11. (2018), 3. 36–54.

¹⁴ Kardaş (2018) i. m.

¹⁵ Pénzváltó (2017) i. m.; Bill Park: Explaining Turkey’s Reaction to the September 2017 Independence Referendum in the KRG: Final Divorce or Relationship Reset? *Ethnopolitics*, 18. (2019), 1. 46–60.; Bill Park et alii: Field Notes: On the independence referendum in the Kurdistan Region of Iraq and disputed territories in 2017. *Kurdish Studies*, 5. (2017), 2. 199–214.; Aram Rifaat: *Kurdistan in Iraq. The Evolution of a Quasi-state*. London, Routledge, 2018; Marianna Charountaki: Non-state actors and change in foreign policy: the case of a self-determination referendum in the Kurdistan Region of Iraq. *Cambridge Review of International Affairs*, 33. (2020), 3. 385–409. Ofra Bengio: The Kurdistan Region of Iraq: The Dream of Independence Meets Reality, *Tel Aviv Notes*, 13. (2019), 6.; Şerif Dilek: Expectations and realities in the Kurdish quest for independence in Iraq: 25 September independence referendum. *Ortadoğu Etütleri*, 10. (2018), 2. 114–138.; Michael M. Gunter: Erdogan’s Backsliding: Opposition to the KRG Referendum. *Middle East Policy*, 25. (2018), 1. 96–103.; Morgan L. Kaplan: Foreign Support, Miscalculation, and Conflict Escalation: Iraqi Kurdish Self-Determination in Perspective. *Ethnopolitics*, 18. (2019), 1. 29–45.; Jack McGinn: *Iraq and its Regions: The Future of the Kurdistan Region of Iraq after the Referendum*. LSE Workshop Proceedings, 2018; Karaman Palani et alii: The development of Kurdistan’s de facto statehood: Kurdistan’s September 2017 referendum for independence. *Third World Quarterly*, 40. (2019), 12. 2270–2288.; Karaman Palani et alii: Strategies to Gain International Recognition: Iraqi Kurdistan’s September 2017 Referendum for Independence. *Ethnopolitics*, (2019b), March 1–22. Krzysztof Strachota – József Lang: Iraqi Kurdistan – the beginning of a new crisis in the Middle East? *OSW Commentary*, (2017), 247. 1–6.

¹⁶ Carlo Frappi: The Energy Factor: Oil and State-Building in Iraqi-Kurdistan. In Stefano M. Torelli (ed.): *Kurdistan. An Invisible Nation*. Milano, ISPI, 2016. 91–121.; Gülistan Gürbey – Caner Yıldırım: Perspectives of an Independent Energy Export Policy of Iraqi Kurdistan. In Anwar Anaid – Emel Elif Tugdar (eds.): *Iraqi Kurdistan’s Statehood Aspirations. A Political Economy Approach*. Palgrave, 2019. 57–85.; Howri Mansurbeg – Till F Paasche: Kurdistan Regional Government – Turkish Energy Relations: A Complex Partnership. *Eurasian Geography and Economics*, 55. (2014), 2. 111–132.; Robin Mills: *Under the Mountains: Kurdish Oil and Regional Politics*. The Oxford Institute for Energy Studies, 2016; Nikita Odintsov: The PKK in Regional Energy Security. *Middle East Policy*, 25. (2018), 3. 97–110.; Ahmad Ramazan Paiman: The Politics of Oil in the Kurdistan Region of Iraq. *AARMS*, 17. (2018), 3. 5–18.

Vakfi),¹⁷ a közel-keleti kutatásokra szakosodott ORSAM (*Ortadoğu Araştırmaları Merkezi*),¹⁸ illetve az iraki kurd MERI (*Middle East Research Institute*)¹⁹ foglalkozik. Fontos még megemlíteni a törökországi Sakarya Egyetem alá tartozó ORMER (*Ortadoğu Enstitüsü*) által évente kiadott *Ortadoğu Yıllığı* (Közel-Kelet Évkönyv) nevű kiadványokat is, amelyek tematikus, Irakra vonatkozó fejezetei – bilaterális, török–iraki vonatkozásban, de részletesen tárgyalva az Ankara–Erbíl viszonyt is – jól hasznosíthatók.

A tanulmány a továbbiakban kronologikus sorrendben, az egyes ügyek mentén vizsgálja a 2014 és 2017 közti, a két fél kapcsolatát alakító kihívásokat és lehetőségeket, amelyek Irakon és Törökországon belül, illetve regionálisan (a Közel-Keleten) jelentkeztek. Az „Iszlám Állam” felemelkedése alapvetően változtatta meg Törökország biztonsági környezetét mind Irakban, mind pedig Szíriában, és hosszan tartó hatásként pedig a kurdok megerősödéséhez járult hozzá Ankara szomszédságában (Rojava, PKK). Ekképpen tehát Törökország és bizonyos kurd csoportok (PKK, PYD) ellentéte próba elé állította Törökország és a KAR viszonyát. További kihívásként jelentkezett Ankara és Erbíl viszonyában az iraki turkománok és az iraki kurdok közti vetélkedés. Törökország Irakon belüli korlátozott szerepére világított rá Szindzsárnak és Moszulnak az „Iszlám Államtól” való visszafoglalása során játszott (kényszerűen) passzív magatartása. Bár az elemzett korszakban Ankara több szereplővel is (turkománok, szunnita arabok) próbálkozott együttműködni iraki érdekeinek védelmében, a legmegbízhatóbb partnernek továbbra is az iraki kurd vezetés (azon belül pedig a KDP nevű párt, élén a Barzáni-családdal) bizonyult. A KAR és Ankara viszonyában a korábbi gazdasági és energiapolitikai együttműködés a biztonsági környezet kihívásai következtében egy további területtel, a katonai segítségnyújtással is kiegészült. Bár ez a válságos időszak nem kedvezett a korábbi virágzó gazdasági és energiapolitikai kapcsolatok fenntartásának, a két fél közti pragmatikus együttműködés (részben egymásrautaltság) példajaként említhető az a tény, hogy a 2017. szeptember 27-én megtartott iraki kurd függetlenségi népszavazás csupán rövid távú törést okozott Ankara és Erbíl összetett kapcsolatában.

Mivel az elemzés török szempontból és török források felhasználásával közelít az Ankara és Erbíl közti kapcsolatok alakulásához, így a török belpolitikai helyzet tárgyalása is szerepet kap az alábbiakban. Ennek megértéséhez, követéséhez járul hozzá az alábbiakban

¹⁷ Ali Balcı – Recep Tayyip Gürler – Zana Baykal: Türkiye'nin Irak Politikası 2015 [Törökország 2015-ös Irak-politikája]. In Burhanettin Duran – Kemal İnat (eds.): *Türk Dış Politikası Yıllığı 2015* [Török külpolitikai évkönyv, 2015]. SETA, 2016; Ali Balcı: Türkiye'nin Irak Politikası 2014 [Törökország 2014-es Irak-politikája]. In Burhanettin Duran – Kemal İnat – Ali Balcı (eds.): *Türk Dış Politikası Yıllığı 2014* [Török külpolitikai évkönyv, 2014]. SETA, 2015. 171–188.; Recep Tayyip Gürler – Zana Baykal: Türkiye'nin Irak Politikası 2016 [Törökország 2016-os Irak-politikája]. In Burhanettin Duran – Kemal İnat – Mustafa Caner (eds.): *Türk dış politikası yıllığı 2016* [Török külpolitikai évkönyv, 2016]. SETA, 2017. 185–206.

¹⁸ Bilgay Duman – Feyzullah Tuna Aygün: *Telaferli Türkmen göçmenlerin durumu ve Telafer'in geleceği* [A Tel afari turkomán menekültek helyzete és Tel Afar jövője]. ORSAM Rapor, 2017; Bilgay Duman: *İŞİD sonrası Türkmenler ve Türkmen bölgelerinin durumu* [Turkománok az „Iszlám Állam” után és a turkomán körzetek helyzete]. ORSAM Rapor, 2016; Bilgay Duman: *Musul operasyonu ve Musul'un geleceği: fırsatlar ve riskler* [A moszuli hadjárat és Moszul jövője: lehetőségek és kockázatok]. ORSAM Rapor, 2017; Bilgay Duman: *Türkiye–Irak İlişkileri İvme Kazanıyor* [A török–iraki kapcsolatok felgyorsulása]. [online], 2019. 05. 11. Forrás: orsam.org [2020. 10. 30.]

¹⁹ Tomáš Kaválek: Yet Another Complication in Nineveh: Retaking Tal Afar. *MERI Policy Brief*, 3. (2016), 17. 1–3.; Tomáš Kaválek: *Competing Interests in Shingal District: Examining the PKK-linked Structures, Defusing Tensions*. MERI Policy Report, 2017. Athanasios Manis – Tomáš Kaválek: *The Catch-22 in Niniveh: The Regional Security Complex Dynamics between Turkey and Iran*. MERI Policy Paper, 2016.

közölt lista, amely az elemzett korszak legfontosabb, Törökországot érintő fejleményeit tartalmazza kronologikus sorrendben:

- 2014. március 30.: önkormányzati választások (AKP)
- 2014. augusztus 10.: elnökválasztás (Recep Tayyip Erdoğan)
- 2014. október 6–7.: kurdok tüntetnek a török kormány ellen Kobane miatt
- 2014. december 1.: Török Áramlat gázvezeték bejelentése
- 2015. február 22.: Szulejmán sah sírjának áthelyezése Szíriában
- 2015. június 7.: nemzetgyűlési választások (AKP)
- 2015. július 24.: török légitámadások a PKK, PYD és ISIS ellen
- 2015. július 20.: Bombamerénylet Suruçban
- 2015. október 10.: Bombamerénylet Ankarában
- 2015. november 1.: (megismételt) nemzetgyűlési választások (AKP)
- 2015. november 24.: orosz repülőgép lelövése a törökök által Szíriában
- 2016. július 15.: puccskísérlet Törökországban
- 2016. augusztus 24.: Eufrátesz-pajzs hadművelet Szíriában (a Dzsarablusz–al-Bab–Azaz háromszögben)
- 2017. április 16.: népszavazás az alkotmánykiegészítésről
- 2017. október 7.: török megfigyelőállások telepítése Idlibben
- 2018. január 20.: Olajfáag hadművelet Szíriában (Afrin területén)

Az „Iszlám Állam” kihívása

Míg 2013 és 2014 eleje az Ankara és Erbil közti kapcsolatok csúcspontjának tekinthető (az együttműködést elmélyítő mindkét kormány gazdasági és politikai helyzete rendkívül erős volt), addig 2014 közepétől kezdve Irakon belül a KAR gyökeres változásokon ment keresztül. Ekképpen a 2014-es évet „annus horribilisként”²⁰ is elkönnyelhetjük, amikor is a KAR-t olyan sorozatos és tartós válságok rázták meg, amelyek hatásai még ma is érezhetőek.

2014-ben a legfontosabb regionális fejleményt a szíriai konfliktus Irakba való begyűrűzése jelentette, amely 2014 tavaszán az „Iszlám Állam” megjelenésével vált egyértelművé. A szervezet rohamléptékű előretörése (2014. június 10.: Moszul elfoglalása) az iraki status quo kizökkentését eredményezte. Az „Iszlám Állam” előretörése – bár eleinte rendkívül komoly nyomás alá helyezte az erbili kormányzatot – paradox módon, végső soron a KAR területi gyarapodásához,²¹ illetve nemzetközi reputációjának növekedéséhez járult hozzá.

²⁰ Amberin Zaman: *From Tribe to Nation: Iraqi Kurdistan on the Cusp of Statehood*. Wilson Center, Middle East Program Occasional Paper Series, 2016.

²¹ A területszerzést az tette lehetővé, hogy a térségből a központi iraki kormányzat fegyveres erői visszavonultak, és a bagdadi adminisztráció szinte teljesen visszavonult, mivel azok erőiket a központi részek (Bagdad) védelmére összpontosították az „Iszlám Állam” elleni harcban.

Bár a pesmergák benyomultak az ún. „vitatott területekre”, legalább két ok miatt a nem kurd többségű területek nem kívánták kiterjeszteni befolyásukat. Egyrészt ellenséges környezetben az ellenőrzés fenntartását a korlátozott adminisztratív és katonai erőforrásokkal rendelkező autonóm tartomány nem tudta volna biztosítani, másrészt pedig az eredetileg a központi kormányhoz tartozó területek elfoglalása és megtartása esetén Erbil a bagdadi kormányzat részéről komoly ellenlépésekre számíthatott volna.

2014 júniusában a KRK ellenőrzése alatt álló terület közel megduplázódott,²² és a pesmergák (iraki kurd önvédelmi erők) – többek között – a vitatott státuszú Kirkuk felett is átvették az ellenőrzést.²³ A város és környéke „nemzeti” szempontból Ankara számára is fontos, hiszen becslések szerint ott az iraki turkománok a lakosság harmadát teszik ki. Ankara Kirkuk kapcsán dilemmával szembesült, ami részben meghatározhatta azt, hogy visszafogottan reagált Erbil egyoldalú lépésére. A dilemma a politikai és gazdasági érdekek között húzódott: a vitatott város kurd elfoglalása az egyik oldalon a törökök által támogatott turkománok háttérbe szorításával járt együtt (s ekképpen török érdekeket sértett), míg a másik oldalon elősegítette azt, hogy a KAR a gazdag kirkuki kőolajmezők felhasználása révén Törökországba több kőolajat exportáljon.

A KAR nemzetközi imázsát növelte, hogy az „Iszlám Állam” iraki előrenyomulásának megállításából oroszánrészt vállalt.²⁴ Az Amerikai Egyesült Államok a KAR szövetségeseként támogató légitámadásokat indított 2014. augusztus 8-án Erbil előterében.²⁵ Augusztus 15-ére az „Iszlám Államot” sikerült megállítani, az elfoglalt területek lassú visszahódítása a frissen alakult „Iszlám Állam” elleni nemzetközi koalíció segítségével megkezdődött.²⁶

Bagdad és Erbil viszonyrendszerében az „Iszlám Állam” megjelenése súlyosbította a már eddig is meglévő, gazdasági és politikai jellegű problémákat. A Bagdad és Erbil közti vitatott kérdések mind anyagi természetűek, és az erőforrások, illetve problémák elosztásának kérdése (tehermegosztás) köré szerveződnek. Ezek közé tartoznak az olajkitermelés, -szállítás és -exportálás kérdései, a központi költségvetés körüli viták, az úgynevezett vitatott területek helyzete²⁷ és a menekültek elosztásával kapcsolatos vita. Az „Iszlám Állam” elleni harcok során az is problémát okozott, hogy a legtöbb nemzetközi szereplő – tekintettel Bagdad szuverén jogaira – kerülte a közvetlen anyagi segítségnyújtást Erbil részére, ehelyett a szükséges felszereléseket a központi kormányon keresztül juttatták el a KAR területé-

²² A KAR hivatalos területe 40 643 km², míg a „vitatott területekkel” együtt 78 736 km²-t tesz ki. 2015 szeptemberére az erbili kormányzat ellenőrzése alatt álló lakosság 5 472 436 főre nőtt, amihez még mintegy másfél millió szíriai, illetve belső (iraki) menekültet is hozzá kell számolni (javarészt arabok). Rudaw: *İste Kürdistan Bölgesi'nin nüfusu...* [İme a kurdisztáni régió lakossága...]. 2015. 09. 04. Forrás: rudaw.net [2020. 10. 30.]

²³ A várost (és a többi, iraki kurdok által a KAR közigazgatási határain túl elfoglalt területeket) azonban ténylegesen nem csatolták a KAR területéhez, s ennek több oka is van:

1. A központi kormány számára ez akár háborús indok is lehetett volna.
2. Bár 2011 óta intenzív kurdisztáni folyamat indult meg a városban, Kirkuk lakosságának többsége etnikailag nem kurd, hanem arab és turkomán.
3. A KAR vezetése (a KDP nevű párt, élén Maszúd Barzánival) nem feltétlenül volt érdekelt egy olyan terület KAR-hoz történő csatolásában, amelyet a rivális iraki kurd párt, a PUK irányít, így annak politikai és gazdasági pozícióját erősíti meg az autonóm régióon belül.

²⁴ A KAR a terroriszervezet maximális kiterjedésének idején a teljes iraki belső határ mentén, egy közel 1000 km-es szakaszon volt határos az Iszlám Állammal.

²⁵ Obama elnök a beavatkozást az utolsó utáni pillanatra hagyta. A jezikdi elleni atrocitások és a menekültek világsajtót megijert képei, illetve a moszuli gát „Iszlám Állam” általi elfoglalásának veszélye meggyőzte az amerikai elnököt arról, hogy légitámadások, valamint könnyűfegyverzet biztosítása révén szükséges az „Iszlám Állam” ellen önvédelmet folytató iraki kurdok támogatása. David L. Phillips: *The Kurdish Spring. A New Map of the Middle East*. New Brunswick, NJ, Transaction Publishers, 2015. 202–206. A terroriszervezet elleni harc következő lépését a 2014. szeptember 10-én létrehozott nemzetközi koalíció jelentette (dzsiddai nyilatkozat), amelyben eleinte Törökország nem kívánt részt venni. Ankara döntésében az „Iszlám Állam” által Moszulban fogva tartott túsokra hivatkozott. Phillips (2015) i. m. 228–229.

²⁶ Ez a folyamat a jogilag a központi kormány alá tartozó területeken jóval lassabban haladt, míg az iraki kurdok relatíve gyorsan visszaszorították az Iszlám Államot, ellenőrzés alá vonták Irak kurdok által lakott területeit, és állóháborúra rendezkedtek be.

²⁷ Dudlák (2019) i. m.

re.²⁸ Az „Iszlám Állam” közös kihívása átalakította a Bagdad és Erbil közti kapcsolatokat dinamikáját, és a folyamatból – egészen a függetlenségi népszavazásig – Erbil került ki megerősödve. E tekintetben elmondható, hogy a gazdasági hanyatlás a teljes régió Irakon belüli helyzetét tekintve politikai nyereséggel egészült ki; Erbil 2014-ben fontos lépéseket tett a függetlenség felé. A különállás érzését fokozta az is, hogy a központi kormánnyal olykor még a földrajzi kapcsolat is megszűnt.²⁹

Az első ország, amely az iraki kurdok segítségére sietett az „Iszlám Állam” elleni harcban, Irán volt.³⁰ Törökország mint legfőbb partner a kezdeti időkben nem vállalt szerepet a KAR katonai támogatásában – az iraki kurd közvélemény szimpátiájának kárára. Megjelentek olyan híresztelések is, miszerint Törökország segíti az „Iszlám Államot”.³¹ Ankara a passzivitását azzal magyarázta, hogy eleinte az „Iszlám Állam” komoly nyomása alatt állt, hiszen 2014. június 11. óta 46 török állampolgárt tartottak fogva Moszul török konzulátusának épületében.³² Amikor 2014. szeptember 20-án a túszoikat az „Iszlám Állam” szabadon engedte, a megállapodás részletei nem derültek ki.³³ A feltételezések szerint a török kormánynak

²⁸ Mindenesetre gyakran előfordult, hogy Bagdad visszatartotta az eredetileg Erbilnek nyújtott külföldi katonai szállítmányokat.

²⁹ Rifaat (2018) i. m. 200–202.

³⁰ 2014 folyamán – az „Iszlám Állam” sikereivel párhuzamosan – az iráni szerepvállalás folyamatos megerősödésének lehettünk tanúi. Ezt az „Iszlám Állam” közvetlen fenyegetése – iráni határhoz való közeledése – váltotta ki. Irán tartott attól, hogy Irak a radikális szunnita szervezet terjeszkedése miatt három részre szakadhat, az így kialakuló szunnita rész pedig idővel Szaúd-Arábia és Törökország befolyása alá kerül. Irán azonban – az iraki–iráni háború iraki emlékezete miatt – tartózkodott az iráni hadsereg közvetlen bevetésétől, így leginkább fegyveres és logisztikai támogatást vetett be a központi kormány és az iraki kurdok oldalán, valamint mozgósította a proxyjait (Kasszem Szulejmáni és az al-Kudsz erők). Dina Esfandiary – Ariane Tabatabai: Iran’s ISIS policy. *International Affairs*, 91. (2015), 1. 7–8.

³¹ Kétségtelen, hogy Törökország és az „Iszlám Állam” közötti érdekegyezésnek lehettünk tanúi, minthogy mindkét szereplő Irakban a szunniták pozíciójának védelmezőjeként lépett fel. Ugyanakkor az eszközök, módszerek és rövid távú célok tekintetében a két szereplő között természetesen komoly különbségek mutatkoztak. Mindezek mellett az „Iszlám Állam” nyomában járó instabilitás sértette a török érdekeket Irakban. Először is az újra fellángoló konfliktus menekültválságot idézett elő a szomszédos országban, s ez Törökországot közvetlenül is érintette. Másrészről a török kereskedelmi lehetőségek az „Iszlám Állam” támadásai miatt Észak-Irak vonatkozásában (és elsősorban a KAR-ral kapcsolatosan) jelentősen csökkentek. Harmadrészt a törökök támogatását élvező iraki kurdok és turkománok egyaránt az „Iszlám Állam” elleni harc kárvallottjai voltak. Emel Parlar Dal – Ferit Belder: Assessing „Old” and „New” Parameters and Contours of Turkey’s Iraqi Foreign Policy: Opportunities and Challenges Ahead. *Orients Stratégiques*, 2. (2015), 147–148. Nem mellesleg az „Iszlám Állam” felemelkedése számos olyan, Ankara számára negatív folyamatot indított be a Közel-Keleten, amely hozzájárult ahhoz, hogy Törökország presztízse csökkenjen és mozgástere jelentősen beszűküljön a szíriai–iraki válságzónát illetően.

Az „Iszlám Állam” és Törökország közti együttműködés egy része bizonyíthatónak tűnik. Az amerikaiak feltehetőleg tudtak a törökök és az „Iszlám Állam” közötti kőolaj-kereskedeletről, de szemet hunytak fölötte. Francis Owtram: Oil, the Kurds, and the drive for independence: an ace in the hole or joker in the pack? In Alex Danilovich (ed.): *Iraqi Kurdistan in Middle Eastern Politics*. London, Routledge, 2017. 112–113. Ebben a kereskedelemben – már csak az iraki kurdok által ellenőrzött határ miatt is – tevékeny részt vállaltak az iraki és szíriai kurdok is. Mills (2016) i. m. 14. Mindemellett Washington azt is elnézte Erbilnek, hogy jogi vitája rendezetlen maradt Bagdaddal az olajexportot illetően. A megengedő magatartás oka természetesen az „Iszlám Állam” elleni harc hatékonyságának fenntartása volt. Amberin Zaman: *From Tribe to Nation: Iraqi Kurdistan on the Cusp of Statehood*. Wilson Center, Middle East Program Occasional Paper Series, 2016. 13.

³² Ayşe Küçük – Fuat Aksu: Musul Rehinerler Krizinde Türkiye’nin Kriz Yönetimi [A moszuli túszdrama és Törökország kríziskezelése]. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 6. (2019), 1. 13–54.

³³ Mint utólag kiderült, a török állampolgárok szabadon engedéséért cserébe Ankara 180 militáns dzsihadistát adott át – iraki arab törzsek közvetítésével – az „Iszlám Állam” számára. Report: Turkey exchanged 180 Jihadists for hostages, [online], *The Jerusalem Post*, 2014, Forrás: jpost.com [2021. 04. 27.]

az „Iszlám Állammal” szembeni be nem avatkozás politikája mellett kellett elköteleződnie, így tevékenységét a térségben eleinte csupán humanitárius célokra korlátozta.³⁴

Új dinamika: a PKK-faktor

A török vezetés a szíriai Kobane városának „Iszlám Állam” általi ostroma idején újabb dilemmával szembesült. Ez az epizód a kurd közvéleményt ismét megerősítette abban, hogy Törökország és az „Iszlám Állam” között együttműködés van. A javarészt kurdok által lakott, a török határ közvetlen közelében fekvő várost a PKK³⁵ testvérszervezetének a PYD-nek a fegyveres alakulatai (YPG) védték, akik Ankara számára éppúgy ellenségnek számítanak, mint az „Iszlám Állam” harcosai. A helyzet eskalációját megakadályozandó, a török hadsereg felvonult a határ török oldalán, beavatkozni azonban nem kívánt. A nemzetközi közvélemény azonban Kobane kapcsán egyértelműen a YPG mellé állt,³⁶ így Törökország végül – a hazai és nemzetközi nyomásnak engedve – köztes megoldáshoz folyamodott: partnerét, az iraki kurdokat (pesmergákat) 2014. október 31-én átengedte a török–szíriai határon, hogy azok kurd „testvéreiket” kisegítsék a radikális iszlamisták elleni harcban.³⁷ Törökország ahhoz is hozzájárult, hogy mintegy 130 ezer szíriai menekültet a területén keresztül iraki Kurdisztán területére engedjenek át.³⁸ Bár az „Iszlám Állam” által teremtett közös kihívás kétségtelenül felerősítette a pánkurd (kurdajeti) szellemiséget,³⁹ fontos megjegyezni, hogy a terroristák elleni közös fellépés csak alkalmi, „retorikai” jellegű együttműködés keretei között maradt, az érintett szereplők (KDP, PUK, PKK, PYD) közti versengés és relációk dinamikáján érdemben nem változtatott.⁴⁰

³⁴ 2014. június 12-től kezdve a török segélyszervezetek (TİKA, Türk Kızılayı, AFAD és az Egészségügyi Minisztérium) Moszul, Tel Afar és Szindzsár területén megkezdték a tevékenységüket, és Zaho és Duhok környékén több tízezer menekült számára állítottak fel táborokat. (Mevlüt Çavuşoğlu: *2015 yılma girerken dış politikamız*, 2014 [A török külpolitika a 2015-ös év felé]. [A Török Külügyminisztérium 2015-ös költségvetését előkészítendő, a Török Nemzetgyűlés részére készült beszámoló kiadvány, 83–84.]) Ezek között mintegy 20 ezer turkómán menekültet is találunk – ők túlnyomóan Tel Afar területéről menekültek az iraki–török határ felé. Phillips (2015) i. m. 207. Napvilágot láttak olyan nyilatkozatok is, miszerint a törökök már a kezdetektől fogva titokban segítették az iraki kurdokat az „Iszlám Állam” elleni harcban, amit 2014 októberéig az iraki kurdoknak titokban kellett tartaniuk. Ezt maga Barzání elnök erősítette meg. Buddhika 'Jay' Jayamaha: *A Daunting Triangle: Turkey, the Kurds, and the ISIL Threat*. *CTC Sentinel*, 7. (2014), 11. 4., illetve Balci (2015) i. m. 178.

³⁵ A PKK (Partija Karkerén Kurdisztan, Kurdisztáni Munkáspárt) a törökországi kurd mozgalom szeparatista és erőszakos szervezete, amely 1978-as megalakulását követően 1984-től – váltakozó sikerrel és intenzitással – megkezdte fegyveres harcát a török állam ellen. A szervezet leginkább Délkelet-Törökországban, a többségében kurdok lakta vidékeken örvendő népszerűségnek, ám erőszakos módszereivel a törökországi kurdok tekintélyes része nem azonosul. A török állam elleni harc során a PKK a szomszédos, kurd lakossággal rendelkező országokban (Szíria, Irak, Irán) is kiépítette háttérországát. A szervezetet mind az Egyesült Államok, mind pedig az Európai Unió terrrorszervezetként tartja számon.

³⁶ Az Egyesült Államok 2014. szeptember 27-étől kezdve légi segítséget nyújtott az ostrom alatt állóknak.

³⁷ Dal-Belder (2015) i. m. 149–150. Ekkor, történetük során először, a pesmergák először átlépték az iraki határt, és külföldi katonai akcióban vettek részt. Palani et alii (2019a) i. m. 5.

³⁸ Cameron Thibos: *35 years of forced displacement in Iraq: Contextualising the ISIS threat, unpacking the movements*. Migration Policy Centre, EUI, 2014. 9.

³⁹ Ömer Taşpınar – Gönül Tol: *Turkey and the Kurds: From Predicament to Opportunity*. *US – Europe Analysis Series*, (2014), 54. 1–12.

⁴⁰ Ugyanígy nem volt lényegi hatása a szíriai kurdok PKK által támogatott frakciója (PYD) és a szíriai kurdok KDP (Erbil) által támogatott frakciója (KNC) közti dohuki egyezségnek sem (2014 október). Ekkorra már nyilvánvalóvá vált, hogy Ankara iraki kurd szövetségeseinek nincs megfelelő befolyása a szíriai kurdok ügyeit illetően. Ez a tény a PKK-és a PYD-problémát illetően alapvető stratégiaváltásra késztette Ankarát.

Kobane esete Ankara és Erbil kapcsolatában törésként jelentkezett, hiszen rámutatott arra, hogy a KAR befolyása a szíriai kurdok körében meglehetősen korlátozott. Az iraki kurd vezetés politikai „hasznosságát” Ankara számára ugyanis az adta volna, ha Barzáníék segítségével a szíriai kurdokat törökbarát platformra terelhetik. Ezzel ellentétben, a valóságban a Törökország számára legrosszabb forgatókönyv vált valóra. 2014-re ugyanis a Törökország által terrorszervezetnek tekintett PYD abszolút befolyása érvényesült a szíriai kurdok felett, ami a gyakorlatban a török vezetés számára azt jelentette, hogy a törökországi front mellett a PKK elleni harcban egy szíriai front is megnyílt. A PKK – partnerszervezeteinek sikere révén – a tárgyalt időszakban rendkívül komoly mértékben terjesztette ki tevékenységét Szíria, Irak és Törökország különböző területein, olyannyira, hogy nem túlzás azt állítani, hogy a szervezet története folyamán ekkor volt a legerősebb.⁴¹ A szervezet ugyanis – a pesmergákkal mintegy karöltve – benyomult az iraki hadsereg által 2014-ben elhagyott területekre, és ott hibrid adminisztrációt alakított ki.

2015. július 20-án az „Iszlám Állam” 32 halálos áldozattal járó merényletet hajtott végre a délkelet-törökországi Suruçban.⁴² A támadás a török bel- és külpolitikában egyaránt komoly változásokat indukált.⁴³ A támadás brutalitását az okozta, hogy olyan kurd fiatalokat céltott, akik humanitárius szerepvállalással kívántak a török–szíriai határ túloldalán levő Kobane városának az ostrom utáni helyreállításban segíteni.⁴⁴ A felfokozott hangulatban a PKK-hoz köthető emberek bosszúból két török rendőrt öltek meg, akik állításuk szerint együttműködtek az „Iszlám Állammal” a suruçi robbantásban.⁴⁵ Ezt követően július 28-án Erdoğan nyilatkozatában kijelentette, hogy a 2013-ban megkezdett békefolyamat⁴⁶ véget ért, ennek következtében pedig a kormány és a PKK közti harcok kiújultak Délkelet-Törökországban. Törökországban a harcok 2015 júliusa és 2018 márciusa között több mint 3300 áldozattal jártak.⁴⁷

Ankara a PKK elleni hadjáratát Irak területére is kiterjesztette: úgy próbálta meg a PKK hátszágát elvágni a törökországi kurd fegyveresektől, hogy a szervezet Kandil-hegységbeli állásait kezdte el bombázni Északkelet-Irakban. Míg a 2015. július 24-én induló támadássorozat a nemzetközi közvélemény előtt az „Iszlám Állam” elleni légitámadásokként

⁴¹ Tomás Kaválek – Miroslav Mares: PKK's Friends and Foes in the Middle East Since 1999. *Central European Journal of International and Security Studies*, 12. (2018), 2. 100.

⁴² Cengiz Gunes: The IS Factor: The Kurds as a Vanguard in the War on the Caliphate. In Stefano M. Torelli (ed.): *Kurdistan. An Invisible Nation*. Milano, ISPI, 2016. 73.

⁴³ A külpolitikai szemléletváltást többek között az a regionális változás indukálta, hogy a szíriai kurdok PKK-hoz köthető szervezete, a PYD Kobane 2015 januári felszabadítását követően 2015 nyarára már Tel Abjad és Haszaka körzetét is ellenőrzés alá vonta az „Iszlám Állam” elleni harcban. Gunes (2016) i. m. 81.

⁴⁴ Burak Kadercan: *What's Eating Turkey? Ankara and the Islamic State*. [online], 2015. 07. 30. Forrás: warontherocks.com [2020. 10. 30.]

⁴⁵ Hürriyet Daily News: *PKK claims killing of Turkish policemen in revenge for Syria border attack*. [online], 2015. 07. 22. Forrás: hurriyetaailynews.com [2020. 10. 30.]

⁴⁶ Taşpınar–Tol (2014) i. m. A 2015. június 7-i törökországi nemzetgyűlési választásokon az AKP-nek 2002 óta először nem sikerült a kormányzáshoz szükséges többséget megszereznie. A török vezetés számára a tanulság az volt, hogy az AKP – a 2013 márciusában megindult békefolyamat ellenére – jelentős számban szavazatokat veszített a HDP-vel szemben a kurdoktól (a HDP sikeresen képezett alternatívát a kormánnyal szemben), illetve az MHP-vel szemben a nacionalistáktól (az AKP kurdokkal kapcsolatos „békülékeny” politikája ugyanis elidegenítette a nacionalista szavazókat).

⁴⁷ Kaválek–Mares (2018) i. m. 113–114.

apoztrofálta, addig Ankara az iraki központi kormány vonatkozásában arra hivatkozott, hogy Irak – ígérete ellenére – nem tett eleget a PKK iraki tevékenységének korlátozásáért.⁴⁸

A PKK és a KAR-ban vezető szerepet betöltő KDP között ideológiai és taktikai ellentét egyaránt húzódik. A PKK a KAR területén is aktívan támogatja a KDP-vel szemben álló ellenzéki mozgalmakat, ugyanakkor a két fél között – a pánkurd eszme jegyében, mint már Kobane esetében láthattuk – taktikai együttműködés is fennáll.⁴⁹ Amikor 2015 nyarán a török légierő bombázni kezdte a PKK állásait Irakban, és ezek a támadások iraki kurd civilek halálához is vezettek, Barzáninak muszáj volt követnie a közhangulatot, és kritikusan nyilatkoznia Törökország egyoldalú beavatkozásával kapcsolatban. Az iraki kurd közvélemény ugyanis Ankarát tette felelőssé abban, hogy Törökországon belül a PKK-val megszakadt a „békefolyamat”.⁵⁰

2015 közepén a törökországi kurd helyzet konfliktusossá válása azonban az iraki kurdokkal összefüggésben is előrevetítette az Ankara és Erbil közti kapcsolatokat korlátozta. Míg 2014 folyamán történtek kijelentések az AKP (török kormánypárt, *Adalet ve Kalkınma Partisi*, Igazság és Fejlődés Pártja) tagjai részéről arra vonatkozóan, hogy fontolóra veszik a KAR függetlenségét,⁵¹ 2015 nyarat követően Erbilnek ilyen típusú politikai támogatást nyújtani politikai öngyilkosság lett volna a török kormány számára. A kurdoktól való távolság a török vezetésben elvi szinten tovább növekedett 2016 és 2017 folyamán. Ezt 2015-től a PKK-val kiújuló harcok magyarázzák,⁵² majd újabb elemmel egészült ki, amikor a 2017. áprilisi alkotmánymódosítás (elnöki rendszer bevezetése) érdekében Erdoğan a 2016-os puccskísérlet után a nacionalista párttal, az MHP-vel kötött szövetséget.⁵³ Az AKP új belpolitikai partnere komoly kritikusa volt az iraki kurdokkal való kapcsola-

⁴⁸ Hürriyet Daily News: *Turkey disappointed by Iraqi PM's criticism of airstrikes against PKK*. [online], 2015. 07. 31. Forrás: hurriyetaidailynews.com [2020. 10. 30.] Ez az állítás implicite igaz volt a KRK-ra is, minthogy a PKK iraki főhadiszállása a KAR területén fekvő Kandil-hegységben van, és a szervezet leginkább iraki Kurdistan területén aktív, nem pedig a központi kormány által közvetlenül ellenőrzött térségekben.

⁴⁹ Maszúd Barzáni, a KRK elnöke személyes látogatásával köszönte meg a PKK mahmúri tagjainak, hogy segítették a tartomány védelmét az „Iszlám Állam” elleni harcban. David Romano: *The „Arab Spring’s” Effect on Kurdish Political Fortunes*. *Insight Turkey*, 17. (2015), 3. 56. A Mahmúrban kialakított menekülttábor a Törökország területéről az 1990-es években elmenekült kurdok elszállásolására szolgál. A tábor köztudomásúlag a PKK ellenőrzése alatt áll; a szervezet a táborból közvetlenül toboroz a soraiba. A PKK-hoz tartozó katonai erők teljes létszámát a becslések 17 ezer főre teszik Észak-Irakban. Aytac Kadioğlu: *Not Our War: Iraq, Iran and Syria's Approaches towards the PKK*. *The Rest: Journal of Politics and Development*, 9. (2019), 1. 49.

⁵⁰ Park (2019) i. m. 51.

⁵¹ Például Hüseyin Çelik az AKP szóvivője 2015 nyarán utalt arra, hogy Törökország nem feltétlenül ellenezne egy független iraki kurd államot. A szóvivő azonban hamarosan helyesbített az állásponton, és Irak területi integritásának megőrzése mellett kardoskodott. Bayram Sinkaya: *The Kurdish question in Iran and its effects on Iran-Turkey relations*. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 45. (2018), 5. 857.

⁵² A kurd mozgalommal való ellentétet 2015 nyarától a HDP nevű törökországi kurdokat képviselő párt 2015. június 7-ei választásokon történő kitűnő szereplése is elmélyítette. A HDP részben felelőssé tehető azért, hogy az AKP nem tudott önállóan kormányt alakítani. A helyzetre a török kormány biztonságiasítással válaszolt, amelynek a kurd kapcsolatok estek áldozatul, de politikailag hasznosnak bizonyult: a 2015. november 1-jei megismételt parlamenti választásokon az AKP már képes volt egyedül a kormányalakításhoz szükséges többséget kialakítani.

⁵³ Kardaş (2018) i. m. 29.

tok elmélyítésének és természetesen magának a függetlenségi népszavazásnak is.⁵⁴ Ennek a török belpolitikai dinamikának is köszönhető, hogy Törökországnak ebben az etnikai és vallási feszültségekkel teli időszakban nem csupán az egyes turkomán csoportok között, hanem a potenciális szövetségesnek tekintett turkománok és kurdok között is egyensúlyoznia kellett.

A turkománfaktor

A turkománokat nem lehetséges egységes politikai tömbként kezelni, mivel köreikben a síita kötődés révén a bagdadi politikai és gazdasági körök támogatására is számíthatnak, míg etnikai kötődésük miatt Törökország jelenhet meg számukra potenciális támogatóként.⁵⁵ Nem csupán etnikumon belüli, hanem etnikumok közötti konfliktusokról is beszélhetünk az „Iszlám Állam” elleni harc kapcsán. Ilyen interetnikai „forró pontnak” minősül Kirkuk, illetve Tuz Hurmátu⁵⁶ – mindkét területen arabok, kurdok és turkománok élnek együtt törékeny egyensúlyban. 2017. március 21-én a kirkuki kurd tartományi kormányzó a nő-rúz (újév) ünnepének alkalmából kitűzte a kormányzati épületekre a kurd zászlót. Ankara és Bagdad egyaránt elítélően nyilatkozott az iraki kurdok egyoldalú lépésére, minthogy az a kirkuki közösségek közti törékeny egyensúly fenntartását kockáztatta.⁵⁷ Erdoğan kemény nyilatkozatát a 2017 áprilisi alkotmánymódosításról (elnöki rendszer bevezetése) szóló népszavazás közeledte is befolyásolhatta. A törökök a kirkuki turkománokat fegyverrel is támogatták (mintegy 400 főt fegyvereztek fel), akik pedig Kirkukban összecsaptak a kurdokkal a függetlenségi népszavazás előtti hetekben.⁵⁸

⁵⁴ A török–iraki kurd kapcsolatok fenntartása az AKP számára belső feszültségekkel együtt járó folyamat eredményeképpen lehetséges, tekintve, hogy a törökországi legnagyobb ellenzéki párt, a CHP az AKP Irak-politikájának fenntarthatóságával kapcsolatban fogalmazott meg kritikát, míg a nemzeti radikális MHP a Barzánival való együttműködést a PKK vezetőjeként ismert Abdullah Öcalannal való együttműködés szintjére helyezve utasította el. Al Jazeera Turk: *Yediler İçtiller, Bağdadi'ye Biat Etiler* [Ették, ittak, majd Bagdadinak hűséget fogadtak]. [online], 2015. 12. 22. Forrás: aljazeera.com.tr [2020. 10. 30.], illetve Hürriyet: *Bahçeliden Cizre ve Silopi Açıklaması* [Bahçeli nyilatkozata Silopiről és Cizréről]. [online], 2015. 12. 15. Forrás: Hurriyet.com [2020. 10. 30.] A törökországi ellenzéki pártok gyakran szóvá tették, hogy a török–iraki kurd együttműködés ellenére Erbil mégsem tesz meg mindent a legfőbb török kül- és belpolitikai prioritásnak számító PKK elleni harcban, és nem segít hathatósan a PKK-nak a KAR területéről történő kiűzésében. Marianna Charountaki: Turkish Foreign Policy and the Kurdistan Regional Government. *Perceptions*, 17. (2012), 4. 196. Az AKP és a KDP közti szoros, személyes ismertségen is alapuló kapcsolat 2017 szeptemberéig továbbra is erős maradt, a kritikák pedig csak rávilágítottak arra, hogy bármilyen törökországi hatalmi változás vagy bizonytalanság Erbil számára a török kapcsolatokban bekövetkezhető legrosszabb forgatókönyv megvalósulásához vezethet.

⁵⁵ Kardaş (2018) i. m. 25. A turkomán identitás komplexitására, átmenetiségére utal, hogy a turkománok Erbilben gyakran kurdként, Kirkukban pedig arabként identifikálják magukat. Emel Elif Tugdar: Iraqi Kurdistan's Statehood Aspirations and Non-Kurdish Actors: The Case of the Turkomans. In Emel Elif Tugdar – Serhun Al (eds.): *Comparative Kurdish Politics in the Middle East. Actors, Ideas, and Interests*. Palgrave Macmillan, 2018. 13–14. Egy ilyen nehezen meghatározható csoportot rendkívül nehéz identitásalapú politika céljából felhasználni. A turkománokat célzó politika korlátjaira mutat rá a török vezetésnek a szunnita proxykra építő politikája Észak-Irakban, mivel azzal a síita turkománok nem tudnak azonosulni.

⁵⁶ 2016. március 6-án az „Iszlám Állam” vegyi fegyveres támadást indított a tuz hurmátui turkománok ellen. A támadással a terroristák a helyi kurdok, turkománok és arabok közti amúgy is jelen levő feszültségeket próbálta kihasználni. Duman (2016) i. m., valamint Mac Skelton – Zmkan Ali Saleem: *Iraq's Disputed Internal Boundaries after ISIS: Heterogeneous Actors Vying for Influence*. LSE Middle East Centre Report, London, LSE Middle East Centre, 2019.

⁵⁷ Rudaw: *Erdogan: Take down the Kurdish flag in Kirkuk or pay a price*. [online], 2017. 04. 04. Forrás: rudaw.net [2020. 10. 30.]

⁵⁸ Park (2019) i. m. 52.

Tel Afar környékén mintegy 510 ezer ember él, míg Tel Afar városában mintegy 230 ezer – az utóbbiban a lakosok döntő többsége turkomán.⁵⁹ Az „Iszlám Állam” Tel Afart 2014. június 16-án foglalta el, s ennek során a szunnita és síita turkománok (nagyjából 75–25%-os arányban) többségének menekülnie kellett. A város és környékének stratégiai jelentősége abban rejlett, hogy az „Iszlám Állam” két „fővárosát”, Moszult és Rakkát összekötő főút azon keresztül húzódik.⁶⁰

Az „Iszlám Állam” megjelenése a tel afari turkománok esetében is kielezte a belső ellentéteket: az „Iszlám Állam” égisze alatt ugyanis a tel afari szunnita turkománok (is) atrocitásokat követtek el a szindzsári jezidik (etnikai kurdok) ellen. A síita turkománok viszont – az ankarai vezetés érdekeinek ellentmondva – az iraki Népi Megmozdulás Egységei (rövidített arab nevén: Hasd) síita kötelékeibe is betagozódtak.⁶¹ Ezek a turkomán közösségek belüli centrifugális erők lehetetlenné teszik azt, hogy Ankara hatékony és egységes turkománpolitikát alakítson ki Irakban. Mindezek ellenére a török kormánypárt nacionalista retorikája Észak-Irakkal kapcsolatosan két fő gondolat köré épült: egyrészt a turkománok támogatására, velük szemben pedig a kurdok etnikai (és főképpen a PKK politikai) tényre-
résének akadályozására.

A kurdok közti versengés Szindzsárban

A PKK és a KDP közti látszólagos együttműködés egyik példája Szindzsár régiójában volt tetten érhető – a kezdeti együttműködéssel jellemezhető viszony azonban későbbiekben egyre inkább vetélkedéssé alakult át.

Szindzsár fölött 2005-öt követően a KAR (és azon belül is leginkább a KDP) gyakorolt ellenőrzést (bár a térség a „vitatott területek” közé tartozik), így a jezidik számára Erbil vált az orientációs ponttá. A *status quó*t az „Iszlám Állam” megjelenése itt is felborította. A szindzsári jezidik elleni 2014. augusztus 3-án induló támadás eredményeképpen néhány nap leforgása alatt mintegy 10 ezren veszítették életüket, valamint 6255 ember esett fogságba. A további mészárlás elől mintegy kétszázezer jezidi menekült a szomszédos Szíriába, Törökországba, illetve a KAR területére. Bár Szindzsár területét az iraki kurd pesmergáknak kellett volna védelmezni, azok az „Iszlám Állam” katonáinak megérkezése előtt magukra hagyták a jezidiket. A menekülőket csak az mentette meg, hogy a PKK és PYD biztosította számukra a visszavonulás útját.⁶²

2015 novemberében az amerikaiak által támogatott iraki kurd pesmergák és a PKK, illetve a szíriai YPG erői közös erővel újták ki az „Iszlám Állam” erőit Szindzsár területéről. Ezt követően a KDP és a PKK közti kapcsolatok a térség irányításában a taktikai

⁵⁹ Duman–Aygün (2017), i. m. 7.

⁶⁰ Dave van Zoonen – Khogir Wirya: *Turkmen in Tal Afar. Perceptions of Reconciliation and Conflict*. MERI Policy Report, 2017.

⁶¹ Hamdi Malik: *Turkmens unite against Kurdish designs on Kirkuk* [online], 2017. 10. 09. Forrás: al-monitor.com [2020. 10. 30.]

⁶² Arzu Yilmaz – Bayar Mustafa Sevdeen: The Yazidi quest for protection in Sinjar in the Post-ISIS Iraq. In Bayar Mustafa Sevdeen – Thomas Schmidinger (eds.): *Beyond ISIS: History and Future of Religious Minorities in Iraq*. Transnational Press London, 2019. 182–184. Ennek következtében a pesmergák megítélése jelentősen romlott a jezidik körében, míg a PKK „a jezidik megmentőjének” képében tűnt fel. Kaválek (2017) i. m. 17.

együttműködés és a retorikai ellenségeskedés között mozgott.⁶³ Ekképpen Szindzsár városa a KDP-hez hű jezidik ellenőrzése alá került, míg a „vidéket” a KDP-hez és a PKK-hoz hű csoportok osztották fel egymás között. 2017 márciusában azonban a KDP befolyása alatt álló Rojava pesmergák sikertelen támadást intéztek a Szindzsárban található PKK-pozíciók ellen. A támadást a PKK-t gyengítő török légitámadások követték.⁶⁴ Ez is mutatja, hogy Szindzsárban Ankara és Erbil közös nevezőt talált a PKK elleni fellépésben, bár a valóságban mindez meglehetősen korlátozott maradt. Ankara másik célja a térségben Irán befolyásának csökkentése volt.⁶⁵ Irán ugyanis – saját stratégiai megfontolásait követve – a YPG-t és a jezidik PKK-hoz közel álló csoportjait (YBŞ) kezdte támogatni, hogy a térségben Törökország és a KDP (Erbil) pozícióit gyengítse.⁶⁶

Szindzsár stratégiai jelentősége a térség „átmeneti” pozíciójából fakadóan kiemelkedő a mediterrán térség eléréséhez Irán számára. Ezen geopolitikai számítás ellenében Törökország is Szindzsár ellenőrzésére törekedett, hiszen a térség birtoklása révén nem csupán az iráni utánpótlás kelet–nyugati irányú mozgása, hanem az északi-szíriai és észak-iraki térség hatalmi dinamikáiban is éltre kívánt törni (PKK és PYD közti kapcsolat az északkelet-iraki Kandil-hegységtől az északnyugat-szíriai Afrínig).⁶⁷

Az iraki Népi Megmozdulás Egyégei 2017 júniusában vonták ellenőrzésük alá a Szindzsártól délre fekvő területeket, majd 2017 októberétől – az iraki kurd függetlenségi népszavazást követően – Szindzsár teljes területére kiterjesztették ellenőrzésüket. Bár ekkor az iraki kurd pesmergák visszavonulót fújtak, a PKK pedig 2018 márciusában jelentette be visszavonulását, ez utóbbi esetében azonban ez nem jelenti azt, hogy a YBŞ révén a PKK ne lenne továbbra is jelen a térségben.⁶⁸ Ankara és Erbil számára tehát a Szindzsár fölötti befolyásért folytatott küzdelem végül eredménytelenül zárult.

Katonai együttműködés Ankara vezetésével Észak-Irakban

A szektariánus alapon politizáló Núri al-Maliki iraki miniszterelnök (2006–2014) távozásával és Haider al-Abádi miniszterelnök kinevezésével a 2014-es év végén Bagdad és Ankara viszonylatában beállt pozitív változások 2015 végére több külső és belső változás eredményeképp ismét negatív fordulatot vettek. Az „Iszlám Állam” megjelenése, valamint a PKK észak-iraki tevékenysége következtében a török–iraki kapcsolatokban újra a biztonsági kérdések kezelése került előtérbe, s ennek keretében Törökország az „Iszlám Állam” elleni harcot felvállaló bagdadi kormány számára katonai (kiképzési), logisztikai

⁶³ Kaválek–Mares (2018) i. m. 116.

⁶⁴ Kaválek (2017) i. m. 34.

⁶⁵ Manis–Kaválek (2016) i. m. 4.

⁶⁶ Yılmaz–Sevdeen (2019) i. m. 177–178. Irán a török–PKK ellentétek fenntartásában érdekelt, hiszen fegyverszünet vagy béke esetén a török csapatok nem kötik le a PKK gerillacsapatát, így azokat a kurd terrorszervezet az iráni kurd terrorszervezettel, a PJA-kal szövetségben iráni területen nagyobb intenzitással vetheti be.

⁶⁷ Mahmut Bozarslan: *Iran, Turkey have own plans for Iraq's strategic Sinjar* [online], 2017. 11. 13. Forrás: al-monitor.com [2020. 10. 30.]

⁶⁸ Yılmaz–Sevdeen (2019) i. m. 177–178. Az új hatalmi konstellációhoz a jezidik egy része úgy alkalmazkodott, hogy csatlakozott a Bagdad támogatását élvező Hasd egységeihez. Amberin Zaman: *Turkey fumes as Sinjar Yazidis declare 'democratic autonomy'*. [online], 2017. 08. 21. Forrás: al-monitor.com [2020. 10. 30.]

és hírszerzési segítséget nyújtott.⁶⁹ Ennél is jelentősebb lépés volt Törökország részéről bizonyos észak-iraki szunnita csoportoknak, illetve az iraki kurdok pesmerga alakulatainak a kiképzése és felfegyverzése. A török hadsereg emellett – légi támogatás révén – aktívan közreműködött 2015 novemberében a Szindzsárt ellenőrző dzsihadisták elleni sikeres hadjáratban is. Egyes hírek szerint a harcokban részt vevő mintegy 7000 pesmerga nagyjából egyharmadát a török hadsereg tisztjei képezték ki és látták el fegyverekkel.⁷⁰ A 2015-ös év Ankara és Erbil viszonylatában tehát a már eddig is jelen levő gazdasági, energiapolitikai és politikai együttműködésen túl a katonai szintű együttműködés lehetőségét is megteremtette. Az Erbilnek nyújtott közvetlen katonai segítség rendkívüli jelentőségű, hiszen megvalósulása egy olyan, a török vezetésben jelen levő pszichológiai gát áttörésével járt együtt, amely egy évtizeddel azelőtt elképzelhetetlen lett volna Ankara részéről.⁷¹

A török katonai jelenlét Észak-Irakban azonban egyre inkább aggasztotta az iraki központi kormányt. Bagdad részéről súlyos kritikák érték Ankarát, amikor 2015 december 4-én mintegy 150 főt és 25 harckocsit küldött a Moszul városától 12 km-re északra fekvő Basikában található katonai támaszpontra. A hivatalos magyarázat szerint ezek a török csapatok a pesmergák, illetve bizonyos szunnita fegyveres csoportok⁷² kiképzésének céljából érkeztek. A törökök e lépése Moszul város közelgő visszafoglalása érdekében tett előkészületek keretében értelmezhető. Ez a készenléti erő az „Iszlám Állam” ellen harcoló iráni és iraki síita milíciák tevékenységét korlátozandó jelent meg Moszul előterében, és kifejezte Ankara szándékát, hogy részt kíván venni Moszul visszafoglalásában.⁷³ Miután az Irán által támogatott milíciák az „Iszlám Állam” elleni harc részeként fokozott számban jelen vannak Irakban, Törökország – Teherán befolyását ellensúlyozandó – rákényszerült arra, hogy az iraki szintén saját katonai proxyjait kialakítsa, vagy ha szükséges, akár közvetlen katonai beavatkozás révén biztosítsa a helyi érdekeit. Ebben a törekvésében Ankara a KAR-ra alapvetően számíthatott, mivel Erbil és a szunnita kurdok számára a síita milíciák (Hasd) és a központi kormányzat megerősödése hasonló veszélyeket hordozott magában, mint az „Iszlám Állam” előretörése 2014-ben.

Az Ankara és Erbil közti együttműködésnek más példája is említhető. A 2015. november 24-én Törökország szíriai határánál lelőtt orosz vadászpilótát átmenetileg az orosz-török kapcsolatok megromlását hozta. Ennek regionális szinten az egyik hatása viszont Ankara és Erbil kapcsolatának szorosabbá válása volt. Amikor Moszkva azzal vádolta meg

⁶⁹ Ali Balcı – Recep Tayyip Gürlér – Zana Baykal: Türkiye'nin Irak Politikası 2015 [Törökország 2015-ös Irak-politikája]. In Burhanettin Duran – Kemal İnat (eds.): *Türk Dış Politikası Yılığ 2015* [Török külpolitikai évkönyv, 2015]. SETA, 2016. 162–163.

⁷⁰ Aydın Hasan: *Sincar Zaferini Kazanan Peşmergeyi TSK Eğitti* [A szindzsári győzelemben részt vevő pesmergákat a török hadsereg képezte ki]. [online], 2015. 11. 14. Forrás: milliyet.com [2020. 10. 30.]

⁷¹ Mindezt az iraki kurd vezetés pozitív jelként is értelmezhetette a KAR független államiság felé vezető útján.

⁷² A szunnita erők közül a legjelentősebbet az Aszíl an-Nudzsaifí, volt ninivei kormányzó mintegy 2000–6000 fős kontingense (*Hasd al-Vatani*) képviselte. A törökök arra hivatkoztak, hogy katonáik Nudzsaifí meghívására érkeztek a térségbe. Ceng Sagnic – Ronen Zeidel: *The Politics of the Turkish Military Presence near Mosul. Tel-Aviv Notes*, 9. (2015), 22. 3. A *Hasd al-Vatani* azonban nem tekinthető az egyébként meglehetősen megosztott iraki szunniták fő képviselőjének, hanem sokkal inkább Ankara proxyjaiként működött. Terveik között szerepelt, hogy a háború után Ninive tartományból a KAR-hoz hasonló föderatív régiót alakítsanak ki. Ez Törökország számára az észak-iraki befolyás ütöképes bástyája lehetett volna. Manis–Kaválek (2016) i. m. 9.

⁷³ Amberin Zaman: *From Tribe to Nation: Iraqi Kurdistan on the Cusp of Statehood*. Wilson Center, Middle East Program Occasional Paper Series, 2016. 19.

a törököket, hogy az „Iszlám Állam” olaját felvásárolják, akkor a Barzáni-kormány tisztázta a kérdést: a török–iraki határon lefényképezett olajat szállító tartálykocsikról azt nyilatkozták, hogy hozzájuk tartoznak.⁷⁴ Ez a szívélyes viszony Barzáni 2015. december 10-i ankarai látogatása során is tapasztalható volt. A találkozó különlegességét az adta, hogy az iraki zászló mellett a KAR zászlóját is felvonták Barzáni tiszteletére, valamint Ahmet Davutoğlu török miniszterelnök többször is használta a „Kurdisztán” kifejezést.⁷⁵

A felek közti partnerség mélységét mutatja, hogy Barzáni az elsők között⁷⁶ nyilvánította ki támogatását Erdoğan elnök felé a 2016. július 15-ei törökországi puccskísérletet követően.⁷⁷ A KRK arról is biztosította a török felet, hogy a Fethullah Gülenhez (az Erdoğan-féle török vezetés ellenlábas) köthető török alapítású iskolákat bezárják iraki Kurdistanban.⁷⁸ Barzáni ezt követően a török vezetés érdekeinek megfelelően kijelentette, hogy a török beavatkozás Szíriában (Eufrátesz-pajzs hadművelet, 2016. augusztus 24-től) nem a kurdok ellen irányul, hanem a YPG és az „Iszlám Állam” ellen.⁷⁹

A puccskísérletet követően általánosságban megfigyelhető, hogy Törökország a korábbinál asszertívebben kezdett viszonyulni a körülötte zajló hatalmi átrendeződéshez.⁸⁰ Ankara katonai megoldásokat előtérbe helyező regionális politikája több tényező együttes eredménye. Ezek között belső okokat is találunk (a hadsereg fölötti kormányzati kontroll teljes megvalósulása), illetve regionális okokat is számításba kell venni (a szomszédos közel-keleti térségben tapasztalható folyamatos a háborús helyzet). Az arab tavasz eseménysorozatait követő zavaros időszakban, közel-keleti viszonylatban a török tőke beáramlása és a *soft power* érdekérvényesítő képessége visszavetődik, így természetes módon a *hard power* eszközök kerülnek előtérbe ebben a jelentős biztonsági kihívásokkal teli környezetben.

Törökország és Moszul visszafoglalása

Moszulnak mint Észak-Irak legjelentősebb szunnita városának a felszabadítása⁸¹ körüli politikai viták komoly nézeteltérésekhez vezettek az Ankara–Bagdad viszonyban, míg az Ankara–Erbil viszonylatban megerősítették a felek egymás iránti politikai elköteleződését. Ankara számára a Moszul felszabadításával meginduló hadműveletek alapvetően három kihívást hordoztak: először is a török vezetés attól tartott, hogy az ostrom körüli események során a PKK iraki aktivitása megnő, és sikerül a Szindzsár-hegység körüli pozícióikat (a már meglévő Kandil-hegységbeli bázisok mellett) megszilárdítani. Másodszor,

⁷⁴ Al Jazeera Turk: *IKBY: O Tankerler Bizden Gitti* [KAR: Azok a tartálykocsik tőlünk mentek]. [online], 2015. 12. 03. Forrás: aljazeera.com [2020. 10. 30.]

⁷⁵ Martin Riegl et alii: Kurdistan Region's Quest for Independent Statehood: Trapped in Internal and Geopolitical Rivalries. In Martin Riegl – Bohumil Doboš (eds.): *Unrecognized States and Secession in the 21st Century*. Springer, 2017. 163.

⁷⁶ A 2016. július 15-én zajló törökországi puccskísérlet első körben az iraki kurdok, turkomanok és a szunnita arabok vezetői ítélték el Irakban, míg a központi kormány Bagdadban csak később reagált támogatólag a fejleményekre. Gürler–Baykal (2017) i. m. 188.

⁷⁷ A törökországi puccskísérlet iraki kurd médiában való reakcióinak összefoglalásáról lásd: Othman Ali: *The Failed coup presentation in KRG Media: Signs of Growing interdependence between KRG and Turkey*. [online], 2016. 07. 29. Forrás: orsam.org [2020. 10. 30.]

⁷⁸ Gürler–Baykal (2017) i. m. 198.

⁷⁹ Zaman (2016) i. m. 19.

⁸⁰ Kardeş (2018) i. m. 32–33.

⁸¹ A Moszul városának az „Iszlám Állam” alóli felszabadítása hivatalosan 2016. október 16-tól 2017. július 17-éig tartott.

Törökország számára kedvezőtlen fejleménynek bizonyult a Moszul környéki demográfiai (szektariánus) összetétel megváltoztatása (a síita központi kormány csapatai és egyéb síita milíciák révén) a helyi szunniták kárára.⁸² Harmadik kihívásként Ankara a háborús pusztítások miatt menekülő emberek tömegére hivatkozott. A török retorikában – követve a kormánypart egyre határozottabb nacionalista irányvonalát – a török nép Moszulra vonatkozó „történelmi joga” is előkerült mint hivatkozási alap.⁸³ Nem meglepő tehát, hogy a Bagdad és Ankara közti viszony a kemény nyilatkozatok közepette mélypontra süllyedt.⁸⁴

Moszul ostromának előkészítésével az iraki kormányerők – különösen pedig a Népi Megmozdulás Egységei – 2016 októberének végén megkezdték a turkománok által lakott Tel Afar felszabadítását is. Törökország – tartva a Hasd által a turkománok körében végzett etnikai tisztogatásoktól – elégedetlenségét fejezte ki, és csapatokat mozgósított az iraki határra.⁸⁵ Ankara felháborodása érthető volt, hiszen a Hasd előrenyomulása rivális iráni érdekeket is szolgált; az irániak számára Tel Afar stratégiaileg fontos átjárót biztosít Irakból Szíriába, a síita turkománok pedig támaszt nyújthatnak Teherán számára a régió ellenőrzésében.⁸⁶

Iráni proxyk nagy számban vettek részt Moszul ostromában.⁸⁷ Teherán jelenlétének Ankara viszonylatában az volt a célja, hogy regionális riválisának pozícióit gyengítse mind Észak-Irakban, mind pedig Irak központi és déli területein, ahová Törökország számára földrajzilag Moszulon keresztül vezet az út. Összességében Iránnak – jogszerű és Bagdad által jóváhagyott jelenléte révén – nagyobb befolyása volt az eseményekre, mint Törökországnak, amelynek részvételét a Moszul környéki csatákban az iraki központi kormány kimondottan megtiltotta.⁸⁸

Végül Törökország 2017 elejére felismerte, hogy Moszul visszafoglalásában passzív szerepet kénytelen játszani, proxyjait a határozott ellenkezéssel szemben nem volt képes hatékonyan mozgósítani.⁸⁹ Ankara felismerését regionális fejlemények is elősegítették: 2016 októberét követően a török vezetés egyre inkább az oroszok és az irániak képviselte

⁸² Gürler–Baykal (2017) i. m. 192–193.

⁸³ Törökország Moszulra vonatkozó történelmi jogairól lásd: Joachim v. Elbe –Ethem Coban: The English-Turkish Conflict of Mosul. *Kurdish Studies*, 6. (2018), 2.

⁸⁴ Ennek egyik legérzékenyebb példája az volt, amikor Erdoğan megüzente Abádi miniszterelnöknek, hogy „tudd a határaidat”. A helyzet odáig fajult, hogy az iraki közvéleményt még a török áruk bojkottjára is felszólították. Gürler–Baykal (2017) i. m. 191–192.

⁸⁵ Kaválek (2016) i. m. 1.

⁸⁶ Az utánpótlási út vonal – amely a Szíriában harcoló iráni egységeket látta el anyagi javakkal és kiutat biztosított a Földközi-tengerhez – Iránból kiindulva a KAR területének (Irán-párti) PUK által ellenőrzött déli részén át Tel Afar és Szindzsár előterében húzódik végig az iraki-szíriai határig, ahol az „Iszlám Állam” kiterjedésének zsugorodásával 2017 elején elérhette a szíriai központi kormány szövetségeseinek számító PYD által ellenőrzött észak-szíriai régiót.

⁸⁷ A harcokban 15 ezer pesmerga, 30 ezer fő iraki haderő és ez utóbbi részeként a Basikában kiképzett *Hasd el-Vatani* is részt vett. Duman (2017) i. m. 14.

⁸⁸ Bagdad Törökország beavatkozása esetén Törökország szétesésével fenyegetett. Ez burkolt utalás lehet arra, hogy Bagdad a PKK-val szövetségbe belülről kezdené ki Törökország biztonságát. Muhanad Seloom: *Turkish and Iranian Interests Cross Paths in Mosul*. Alsharq Forum Expert Brief, 2016. 2. Bagdad leginkább Szindzsárban tudott együttműködni a PKK-hoz köthető, helyi, jezidi milíciákból szervezett YBŞ-sel, amelyet 2015 júniusától kezdve a Népi Megmozdulás Egységei részének ismert el. Manis–Kaválek (2016) i. m. 8.

⁸⁹ Moszul elfoglalása így is komoly anyagi és emberi áldozattal járt (halálos áldozatok, menekültek), mindezek tetézése egy elhúzó proxy háborúval Törökország közvetlen szomszédságában Ankarának bizonyosan nem volt érdeke. Manis–Kaválek (2016) i. m. 12.

együttműködés mellett tette le a voksát Szíriában,⁹⁰ miközben eltávolodott hagyományos nyugati szövetségeseitől. Mindenesetre a Moszul ostrománál játszott kényszerű passzivitás rámutatott Ankara Irak-politikájának korlátjaira.

Energiapolitikai kapcsolatok

Az Ankara és Erbil közti pozitív kapcsolatok egyik leglényegesebb oka, hogy Erbil – Törökország közvetlen szomszédságában – jelentős mennyiségű szénhidrogénkészlettel rendelkezik.⁹¹ A KAR területén található teljes kőolajkészletet 6,7 milliárd hordónyira,⁹² míg a földgázkészleteket 708 bcm-re⁹³ becsülik (a földgáztartalék akár a 2800–5600 bcm-et is elérheti).⁹⁴ Ilyen jelentős szénhidrogénháttérrel a KAR-ban rejlő kitermelési és kereskedelmi potenciál óriási, ám a régió geopolitikai környezete már korántsem ennyire kedvező.

Az „Iszlám Állam” támadása a KAR olajexportját nem befolyásolta negatívan, sőt éppen kibővítette a KAR számára rendelkezésre álló olajforrásokat (Kirkuk elfoglalása révén). 2015 nyarától azonban a török kormány és a PKK közti harcok kiújulása, illetve az egyre romló biztonsági helyzet nem kedvezett az iraki kurdok és Törökország között zajló olajkereskedelemnek. A becslések szerint 501 millió dollár kár keletkezett, amikor 2015. július 29-én a PKK a Kirkuk–Yumurtalik olajvezeték ellen intézett bombatámadást Şirnakban.⁹⁵

A 2014 és 2017 közötti időszakot Bagdad és Erbil viszonylatában a törekény energia-politikai együttműködés jellemzi.⁹⁶ A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy az érintett felek viszonylatában továbbra sem történt meg az energiaforrások elosztásának végleges, alkotmányos rendezése, hanem a felek ad hoc, közös érdekeken alapuló együttműködéseket kötöttek.

Például az Erbil és Bagdad közti 2014 végére körvonalazódó megegyezés értelmében Erbil vállalta, hogy az exportra szánt olajtermeléséből 300 ezer hordó olajat Bagdad részére, 250 ezer hordót pedig az Iraki Nemzeti Olajvállalat (SOMO) közreműködésével

⁹⁰ A szíriai háborúban életbe léptetett fegyverszünet és az asztanai tárgyalások megindulása 2016 decemberében, 2017 januárjában a török vezetést az orosz–iráni tengely felé mozdította el.

⁹¹ Bár az Ankara és Erbil közti kapcsolatokban a kőolajkereskedelem abszolút dominanciát élvez, fontos azt is megjegyezni, hogy Törökországból Észak-Irak területére elektromos áramot exportálnak (a KAR áramszükségletének 40%-a Törökországból érkezik). Tolga Demiryol – Hasan Deniz Pekşen: Enerji ve Güvenlik Ekseninde Türkiye-Irak İlişkileri (1990–2018) [A török–iraki kapcsolatok a biztonság és energia vonatkozásában (1990–2018)]. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 5. (2018), 2. 146. Ez egész Irak területére vetítve 2014-ben 778 millió kWh-nyi elektromos áramot tett ki. Egeresi Zoltán: Törökországnak a regionális energiaelosztó szerepre irányuló törekvései. *Külgügyi Szemle*, (2018), 3. 89.

⁹² Gürbey–Yildirim (2019) i. m. 58.

⁹³ Az angol rövidítés alapján bcm: milliárd köbméter.

⁹⁴ Khazal Abdullah Auzer: *Institutional Design and Capacity to Enhance Effective Governance of Oil and Gas Wealth. The Case of Kurdistan Region*. Springer, 2017. 119. A KAR földgázkészleteit magas kéntartalom jellemzi, ezért a kitermelt gáz feldolgozása költséges folyamat.

⁹⁵ Haberler: *IKBY'den Çok Sert Petrol Tepkisi: Zarar 501 Milyon Dolar* [Káros hatás a KAR-re: a kár 501 millió dollár]. [online], 2015. 08. 19. Forrás: haberler.com [2020. 10. 30.] 2016-ban februárjában ezt egy újabb támadás követte, 23 napos kimaradást okozva a KAR olajexportjában. A két támadás miatt Erbil összesen 250, illetve 300 millió USD bevételtől esett el. John Roberts: *Iraqi Kurdistan Oil and Gas Outlook*. Atlantic Council, 2016, 11. A PKK 1988 és 2016 között 44 támadást intézett energiainfrastruktúra ellen, ebből 24 alkalommal 2012 és 2016 között csapott le. Odintsov (2018) i. m. 103.

⁹⁶ Gürbey–Yildirim (2019) i. m. 64.

Törökországba szállít (ahonnan az olaj Ceyhan kikötőjéből a világpiacra jut). Minthogy azonban a bagdadi kormány a költségvetési kötelezettségeinek (a központi költségvetés 17%-ának KRK részére történő folyósítása) nem tett eleget, így – romló anyagi helyzetére hivatkozva – Erbil csökkenteni kezdte a Bagdadnak szállított olajmennyiséget, és a szállítás szeptemberre teljesen meg is szűnt.⁹⁷ Úgy tűnik azonban, a KAR az utóbbi években nem volt képes olyan mértékben növelni törökországi olajexportját, hogy az a költségvetés számára elegendő bevételt biztosítson. A helyzetet tovább súlyosbította, hogy az olaj árának nemzetközi esése miatt Erbil nem jutott ahhoz a mennyiségű jövedelemhez, amely a korábbi olajár mellett prognosztizálható volt. Az alacsonyabb nemzetközi árhoz a jogi bizonytalanság⁹⁸ is hozzájárul: a vásárlóknak ugyanis bele kell kalkulálniuk az árba azt is, hogy a KAR-ból érkező olaj világpiacon történő eladása esetleg akadályokba ütközik.⁹⁹ A kedvezőtlen biztonsági körülmények, a KRK gazdasági helyzete (fizetéseképtelensége), valamint az alacsony olajár jelentősen visszavetette a nemzetközi olajvállalatok tevékenységét az autonóm régióban. A Genel Enerji nevű török–brit vegyesvállalat például 2015 októberében a KRK fizetéseképtelenségére hivatkozva csökkentette aktivitását a térségben.¹⁰⁰

A KAR a már meglévő törökországi irányú kőolajexport mellett más lehetőségeket is igyekezett kiaknázni. Elemzők körében megjelentek olyan állítások is, miszerint a KAR Rojavára támaszkodva képes lehetne az olajexportra. Amellett, hogy ennek a kapcsolatnak politikai akadályai vannak (a KAR és a rojavai vezetés közti mély ellentétek, illetve Törökország ellenkezése egy ilyen projekt megvalósulása esetén), a két kurd régió közti infrastrukturális összeköttetés hiánya miatt a közeljövőben kivitelezhetetlennek tűnik bármilyen szíriai irányú olajexport. Bár a két kurd régió Fis Kaburnál ténylegesen határos egymással, így az összeköttetés lehetősége adott, ám Rojavának nincs kijárata a Földközi-tengerhez, minthogy az oda vezető utakat Törökország, illetve a szíriai kormány ellenőrzi.¹⁰¹ Ez erősen kérdésessé teszi azt, hogy az iraki Kurdistanból származó olaj Rojaván át a világpiacra jusson.

Másik alternatívaként az Irán felé történő szállítás említhető, s e tekintetben már 2015 folyamán megegyezés született egy összekötő kőolajvezeték megépítéséről, ám végül a projekt költségei és az iraki központi kormány ellenkezése miatt a tervekből semmi sem valósult meg. Így az Irán felé történő olaszállítások továbbra is tartálykocsik segítségével történnek.¹⁰² A későbbiekben a kapcsolatot újra meg újra próbálták feleleveníteni, s ebben nagy szerepet játszott az, hogy az iráni export fő kedvezményezettjei a PUK és a Gorran,

⁹⁷ Frappi (2016) i. m. 113.

⁹⁸ A Bagdad és Erbil közti kőolajtermelést érintő jogi vitákról lásd: Ellen Scholl: *Shaping Iraq's Oil and Gas Future*. Atlantic Council, 2018. 7. Az energiaforrásokon túl más természeti erőforrások (pl. víz) elosztása is potenciális feszültségforrás lehet a felek között.

⁹⁹ Ennek egyik kiemelkedő példája, hogy Bagdad eljárást kezdeményezett az egyik legnagyobb független olaszszállító vállalat, a Vitol ellen. Ennek hatására – vagyis Bagdad nyomásának engedve – Kanada 2019. június 29-én lefoglalta a hatáskörébe tartozó szállítmányt. Gürbey–Yildirim (2019) i. m. 72.

¹⁰⁰ Mills (2016) i. m. 28.

¹⁰¹ Phillips (2015) i. m. 231.

¹⁰² Shwan Barzinji: *KRG to Export Oil Through Iran*. [online], 2015. 11. 10. Forrás: basnews.com [2020. 10. 30.] A szállítások mértéke akár a napi 500 tartálykocsinyit is elérheti.

amelyeknek célja a KDP olajexport-monopóliumának megtörése.¹⁰³ A KDP és a PUK közti erőforrásharc fő terepének egyébként Kirkuk környéke bizonyult.¹⁰⁴

A KAR évente nagyjából 3–4 bcm földgázt termel, amely csupán a hazai fogyasztás kielégítésére elegendő.¹⁰⁵ A Törökországgal való földgáz-összeköttetést célzó projektet jelentősen gátolja a KAR gyenge pénzügyi kapacitása, a kedvezőtlen biztonsági helyzet és a gyér földgáztermelő infrastruktúra. Több nemzetközi vállalat földgázkitermelést célzó törekvése anyagi problémákba ütközött; a helyzeten lendíthet a Rosznyeft orosz olajipari vállalat részvétele a KAR területén folyó földgázkitermelésben. Mindezzel együtt azonban kijelenthető, hogy a 2013 végén a törökökkel született megállapodásban vízionált 10 bcm mértékű földgázexportra középtávon a telített földgázpiac miatt Törökországnak nem lesz szüksége.¹⁰⁶

2017 februárja és októbere között a KRK és a Rosznyeft számos megegyezést kötött. A megegyezések és szerződések pontos tartalmáról nincsenek információink. Az orosz cég több milliárd dollárral „bevásárolta magát” a KAR kőolaj- és földgázszektorába. A Rosznyeft előre fizetett Erbilnek 1,5 milliárd dollár értékben az elkövetkező évek olajexportjáért, így az korábbi elmaradásait ki tudta fizetni. Az orosz vállalat továbbá 1,8 milliárd dollárért az iraki kurd kőolajexport-vezetékben 60%-os részesedést szerzett. A Rosznyeft a kőolaj-kitermelési és -szállítási kapacitás növelése, illetve a földgázkitermelés növelése mellett kötelezte el magát.¹⁰⁷

A Rosznyefttel kötött energiaalku bizonyítéka lehet annak, hogy a KRK tekintettel volt Törökország érdekeire. 2017 elején ugyanis az erősödő iráni–orosz–török tengely kialakulása (és egyáltalán Ankara kibékülése Moszkvával a 2015. november 24-i szíriai incidens után) minden bizonnyal jelzésértékű volt az erbíli vezetés számára, hogy legfőbb partnere, Ankara nem ellenzi az orosz érdekek megjelenését a KAR energiaszektorában.¹⁰⁸ Mindemellett Erbil számára az is nyilvánvalóvá vált, hogy az EU-tól nem várhatnak lényegi támogatást a KAR energiaexportjának fejlesztésére, így az erbíli vezetés – felismerve az új stratégiai környezet adta lehetőségeket – az orosz befektetések mellett köteleződött el.¹⁰⁹

¹⁰³ Ali Semin: Irak'ta Kürt Partileri Arasındaki Rekabet Dinamikleri ve Kerkük Petrolü [Az iraki kurd pártok közti versengés dinamikája és Kirkuk olaja]. *BILGESAM Analiz*, (2017), 1363. 4.

¹⁰⁴ Gürbey–Yildirim (2019) i. m. 74.

¹⁰⁵ Mills (2016) i. m. 25.

¹⁰⁶ Scholl (2018) i. m. 27.

¹⁰⁷ Gürbey–Yildirim (2019) i. m. 67.

¹⁰⁸ Semih Idiz: *Turkey quietly concerned with Russia's Kurdish policy*. [online], 2017. 10. 24. Forrás: al-monitor.com [2020. 10. 30.] Az orosz befektetésnek a KAR-ban a török–orosz kapcsolatok földgázpolitikai aspektusából is fontos szerepe van. Az orosz piacvédő stratégia szerint Oroszországnak vagy domináns ellátóvá kell válnia a célsországban, vagy a lehetséges energiaszállítási alternatívákat (diverzifikációs lehetőségeket) kell ellenőrzés alá vonnia. Törökország az orosz földgázexport szempontjából a második legfontosabb piac, ez pedig indokolja, hogy a 2017-ben még épülő török–orosz összekötő földgázvezeték (Török Áramlat) alternatívái elől el kellett zárni az utat. Dudlák Tamás: Törökország helye az Európai Unió, Oroszország és Azerbajdzsán közti gázjátszmában, *Világpolitika*, 2. (2017), 1. 60–90. A KAR földgázexportja feletti ellenőrzés a Roszatom által a törökországi Akkuyuban épített atomerőmű leendő teljes kihasználtságát is segítheti.

¹⁰⁹ A referendum utáni új politikai helyzetben a Rosznyeft Bagdad és Erbil energiahordozókat érintő megegyezésében érdekelt. Az előbbi rendelkezik a kirkuki olajmezők fölött, a másik pedig a kitermelt olaj értékesítéséhez szükséges infrastruktúrával.

A függetlenség ígérete és a visszarendeződés

Az iraki kurdok függetlenségéről való népszavazás kérdése számtalanszor felmerült már az utóbbi évtizedben; 2014 nyarán pedig Barzáni elnök – a KAR és a központi kormány közti kapcsolatok mélypontra jutásával – bejelentette, hogy megkezdi a függetlenségi népszavazás előkészítését. Ez a lépés Barzáninak azon állandó célját szolgálta, hogy az iraki kurd, illetve pánkurd nacionalista érzelmekből politikai haszonra tegyen szert,¹¹⁰ valamint azt az iraki központi kormánnyal való alkufolyamat során a nyomásgyakorlás eszközeként hasznosítsa.¹¹¹ Az „Iszlám Állam” jelentette veszélyhelyzetben azonban – nemzetközi nyomásra – Barzáni a népszavazásnak a veszélyhelyzet utáni megtartásáról döntött. Így aztán 2017 folyamán – a népszavazás június 7-i bejelentésétől számítva – Ankara részéről a kezdeményezéssel szemben alapvetően kritikus hangvételű nyilatkozatok láttak napvilágot.¹¹²

A népszavazást – minden külső figyelmeztetés ellenére – végül 2017. szeptember 25-én megtartották, ahol – a várakozásoknak megfelelően – a függetlenségpárti szavazatok (közel 93%) elsőprő győzelmet arattak. Bagdad az eredményt fenyegetésként érzékelte, és a nemzetközi közösség támogatásával, illetve hallgatólagos jóváhagyásával megkezdte az Erbil elleni büntető lépéseket. Először is szankciók alá helyezték a KAR területét, és tiltották az erbili és szulejmánije nemzetközi repülőterek külföldi használatát (egészen 2018. március 19-ig). 2017 októberében pedig megindultak az iraki csapatok, és a korábban 2014 nyarán a KRK által elfoglalt „vitatt területeket” sorra visszaszerezték.¹¹³

¹¹⁰ Az „Iszlám Állam” mint közös ellenség fenyegetésének eltűnésével a kurdok közti ellentétek kiújulásának, illetve az iraki kurdok gazdasági, társadalmi és politikai problémáinak az előtérbe kerülése megakadályozandó; így szükséges volt egy új, közös témát találni, amelyet Barzáni pártja, a KDP dominálhat. A függetlenségi népszavazás időzítése, hogy közvetlenül az iraki kurd parlamenti választások előtti hónapokra tervezték, megerősítheti azt a feltételezést, hogy Barzáni a referendumot kampányszökevényként használta a parlamenti választásokra történő felkészülés során. A kezdeményezés politikai és diszkurzív szinten is megadta a szükséges alapot ahhoz, hogy Barzáni továbbra is vezető szereplő maradjon az iraki kurd politikai palettán. Ez utóbbi cél ugyan kedvező volt Ankara szempontjából, a célhoz megválasztott eszközök és témák viszont súlyosan szembementek Ankara kinyilvánított érdekeivel.

¹¹¹ A függetlenségi népszavazásra való felhívás egy olyan politikai üzenetet hordoz, amelyet egyik kurd vezető sem kritizálhat közvetlenül vagy utasíthat el. Közvetve azonban természetesen az iraki kurd belpolitikában is megfogalmazódtak kritikák: ezek egy része az időzítést nem tartotta megfelelőnek, minthogy sem a belső környezet (korrupció, gazdasági válság, belső ellentétek), sem pedig a nemzetközi környezet (regionális és globális hatalmak) nem támogató az ügyet illetően. Az ellenzék részéről az is elhangzott, hogy a függetlenségi népszavazás eredményeként nem Kurdistan, hanem egy „Barzánisztán” kialakítása a cél, vagyis a KDP vezetése számára az egész politikai kampány csupán saját hatalmuk maximalizálásáról szól. Zaman (2016) i. m. 25.

¹¹² Ankara „helytelenek” és „rosszul időzítettnek” aposztrofálta a népszavazási kezdeményezést. Hürriyet: Türkiye'den son dakika uyarısı: Yanlış ve zamansız, kriz çıkabilir... [Utolsó figyelmeztetés Törökországból: helytelen és rossz az időzítés és válsághoz vezet]. [online], 2017. 04. 04. Forrás: hurriyet.com.tr [2020. 10. 30.] Megjelentek olyan vélemények is, miszerint a török vezetés előzetesen nem adott egyértelmű jeleket a referendum elutasítására vonatkozóan. A népszavazás ügyének iraki kurd képviselői azzal biztosították magukat, hogy a sajtóban megjelent kritizáló megjegyzések a török kormány képviselői részéről valójában a török választóknak szóltak (a nacionalista érzelmek felkorbácsolására), míg a színtalpalak mögött a török diplomatakk állítólag sokkal elfogadóbb hangvételben tárgyaltak iraki kurd partnereikkel. Cengiz Çandar: *KRG not concerned by Turkey's reactions to independence vote*. [online], 2017. 08. 04. Forrás: al-monitor.com [2020. 10. 30.]

¹¹³ Bár a pesmergák az utóbbi évek harcaiban bizonyítottak az „Iszlám Állam” ellen, nehézfegyverzet híján az iraki kurdoknak hatékony katonai ellenállásra a központi kormány túlerejével szemben nem sok esélye mutatkozott volna. Wagner Péter: *Irak bekeményít a függetlenséget akaró kurdokkal szemben*. [online], 2017. 10. 01. Forrás: 24.hu [2020. 10. 30.] A pesmergák visszavonulása következtében a vitatt területeket 168 ezer kurd menekült hagyta el. Rafaat (2018) i. m. 210.

A referendum vízválasztó jellege annak közvetlen (még 2017-ben lezajló) következményeiben érhető tetten. Középtávon azonban az esemény nem feltétlenül volt vízválasztó pillanat Erbil külkapcsolataiban (Erbil szövetségi és támogatói köre nem rendeződött át), leszámítva azt, hogy a referendumot követően Erbil komoly gazdasági és politikai pozíciókat (területeket) veszített Irakon belül.¹¹⁴ A gazdasági veszteségek között török szempontból is kiemelkedik a Kirkuk fölötti iraki kurd irányítás elvesztése, amely révén a KAR kőolajkitermelése a referendum előtti nagyjából 610 ezer hordóról 330 ezer hordóra esett vissza.¹¹⁵ Ez jelentősen csökkentette a Törökország irányába exportálható kőolaj mennyiségét. Ankara viszont – bár Erbil megbüntetéseként fenyegetett vele – nem szüntette meg a kőolajszállítást iraki Kurdistanból.¹¹⁶

A török–iraki (kurd) határ lezárásával való fenyegetés Erdoğan részéről szintén alaptalannak bizonyult. A döntésben nyilvánvalóan szerepet játszott az is, hogy Irak Törökország szomszédjai között az első számú kereskedelmi partner, s ennek az élénk kapcsolatnak a megléte vagy hiánya közvetett vagy közvetlen módon mintegy 20 millió emberre van hatással. Ankarának tehát ugyancsak komoly gondokat okozott volna az iraki kurdokkal (és általában Irakkal) megszűnő kereskedelem; továbbá az 5 milliárd USD értékben futó projektek felfüggesztése is súlyos válságot eredményezett volna.¹¹⁷ A török, majd később az iraki médiában is megjelentek olyan híresztelések, miszerint az iraki központi kormány csapatainak sikerült átvenniük az irányítást a haburi határátkelő fölött.¹¹⁸ Ezek azonban nem bizonyultak valósnak; a KAR továbbra is a török–iraki határ teljes szakaszát ellenőrzi, vagyis Ankara és Bagdad között a közvetlen összeköttetés továbbra is hiányzik.

Érdemes azt is megjegyezni, hogy Törökországban 2017-ben (is) intenzív harcok dúltak a PKK-val (valamint a PYD-vel Szíriában); ilyen körülmények között tehát a KAR függetlenségének török támogatása veszélyeztethette volna a PKK-val szemben foganatosított „hazai” törekvéseket. A PKK-probléma (és ehhez kapcsolódóan a kurdkérdés) 2013 óta ugyanis nagyobb fenyegetést jelentett, mint korábban bármikor. A PKK szíriai térnyerése (a PYD révén), amelyet ráadásul az amerikaiak is támogattak (valamint a Rojava-projekt, amely elnyerte a közvélemény szimpátiáját) új helyzetet eredményezett, amelyben a török vezetés a (szíriai kurdokon túl) az iraki kurd függetlenségi törekvéseket már vörös vonalként kezelte.

Abban, hogy Ankara elveszítette a bizalmát az iraki kurdokban nem csupán a népszavazás játszott közre. A már említett kirkuki zászlóaffér is hozzájárult az Ankara és Erbil közti feszültségekhez. Az pedig, hogy a KKK a népszavazást az elfoglalt „vitattott területeken” is megtartotta, megadhatta a végső lökést ahhoz, hogy Ankara elfogadja a központi kormány csapatainak bevonulását a „vitattott területekre” és Bagdaddal egyetértésben korlátozott szankciókat foganatosítsanak Erbil „megregulázására”.

¹¹⁴ Charountaki (2019) i. m. 393.

¹¹⁵ Scholl (2018) 9.

¹¹⁶ Wagner Péter: Elkapkodott függetlenség? Iraki Kurdistan és a függetlenségi népszavazás. *KKI-elmzések*, (2017), 38. 10.

¹¹⁷ Mahmut Bozarslan: *Turkey's threat of sanctions against Iraqi Kurds rattles its own traders*. [online], 2017. 09. 27. Forrás: al-monitor.com [2020. 10. 30.]

¹¹⁸ Mahmut Bozarslan: *Iraq–Turkey border confusion: Who's in charge here?*. [online], 2017. 11. 06. Forrás: al-monitor.com [2020. 10. 30.]

A KAR elleni közös fellépés Bagdad, Ankara és Teherán¹¹⁹ részéről – Washington hallgatólágos beleegyezésével¹²⁰ – a szereplők gyors, érdekalapú együttműködését jelentette a „nemzetközi rend” helyreállítása érdekében. A kapcsolatok normalizálása gyorsan bekövetkezett – az iraki közvélemény nem támogatta még egy elhúzódó háborút –, így 2017. október 27-én Bagdad és Erbil mint harcoló felek tűzszünetet kötöttek, hogy a 2018. márciusi iraki parlamenti választásokra felkészülhessenek.¹²¹

Konklúzió

Szakértők úgy vélik, hogy a függetlenségi népszavazást követően új szakasz kezdődött a török–iraki kapcsolatokban, amikor is Ankara számára Erbil háttérbe szorult, míg a központi kormánnyal kialakított pozitív kapcsolat előtérbe került.¹²² Ezt erősíti az is, hogy Ankara és Bagdad viszonyában 2017 végére részben megszűntek a korábban komoly feszültségekhez vezető ügyek, miután a török vezetés elfogadta, hogy korlátozott befolyással rendelkezik az észak-iraki hatalmi dinamikákra. 2017-et követően Törökország részéről megnövekedett aktivitást láthatunk a központi kormány irányába; Ankara a Bagdaddal kialakított partnerség révén keresi a lehetőségeket az „Iszlám Állam” utáni újjáépítésben.¹²³

Fontos ugyanakkor azt is megjegyezni, hogy az iraki központi kormányzat és Törökország között számos kérdésben nem született megállapodás, hanem a vitatott kérdéseket inkább az asztal alá söpörték. Ebben a tanulmányban három olyan példát láthatunk, amelyben világosan megmutatkozott Bagdad és Ankara eltérő véleménye a háborút követő területi és etnikai rendezés kérdéseit illetően. Szindzsár kérdése a PKK és az iraki kurdok pozícióinak szempontjából fontos Törökország számára, Tel Afar Törökország másik helyi szövetségese, a turkománok miatt kiemelt jelentőségű, míg Moszul Ankara számára a szunnita arabok érdekképviselőéhez jelenti a kulcsot. Mindhárom terület – természetesen – a maga módján a török identitáspolitikai kötődésen túl stratégiai jelentőségű is Törökország Irakpolitikájában.

¹¹⁹ Természetesen Irán nem támogatta iraki Kurdisztán függetlenségi népszavazását. Irán ugyanis azzal kalkulál, hogy egy független kurd állam Irakon belül egyrészt saját szövetségese, a bagdadi kormány számára okoz felmérhetetlen kárt, illetve megerősíti Törökország már eddig is számottevő befolyását Erbilben. Teherán számára az iraki kurdok függetlensége az iráni kurdok számára kedvező precedenst, a kormányzat szempontjából pedig veszélyes következményeket hozozhat magában. William Gourlay: *Mesopotamian Nexus: Iran, Turkey, and the Kurds*. In Shahram Akbarzadeh –Dara Conduit (eds.): *Iran in the World*. Springer, 2016. 123.

¹²⁰ Az Egyesült Államok számára az elsődleges szempont akkor is és ma is Irak egységének megtartása és a központi kormány integritásának és szuverenitásának biztosítása. Így az iraki kurdok dezintegrációs törekvései az amerikai érdekek ellen hatnak; Bagdad és Erbil vitájában Washington a felek közti megegyezésben és a politikai feszültségek csökkentésében érdekelt. A kurd függetlenségi népszavazás körüli események világosan megmutatták, hogy az amerikaiak számára az iraki kurdok jelentőségét az „Iszlám Állam” elleni harc teremtette meg, így a harcok befejezetével az amerikai vezetés „visszaállt” a Bagdadot előtérbe helyező politikájára (lehetőség szerint úgy, hogy azzal Erbilt sem idegeníti el). Ekképpen az is kijelenthető, hogy az „Iszlám Állam” legyőzését követően az iraki kurdok elvesztették stratégiai jelentőségüket az amerikai vezetés számára. Mohammed Shareef: *A Paradigm shift in US–Kurdistan Region relations post-2014. The evolution to a strategic partnership*. In Gareth Stansfield – Mohammed Shareef (eds.): *The Kurdish Question Revisited*. Hurst&Company, 2017. 472.

¹²¹ Wagner (2018) i. m. 5.

¹²² Duman (2019) i. m.

¹²³ Ebben a törököket az is motiválja, hogy a török cégek számára az iraki kormánynak mintegy 3 milliárd dollár értékű adóssága van. Fehim Tastekin: *Turkey eager for role in rebuilding war-torn Mosul* [online], 2017. 07. 19. Forrás: al-monitor.com [2020. 10. 30.]

Ankara és Bagdad viszonylatában az egyik legégetőbb kérdést a törökök basikai bázisának az ügye jelenti; a bázison még az „Iszlám Állam” legyőzését követően is jelen voltak török katonák. Szintén gátat jelenthet a kapcsolatok fejlesztésében Törökország továbbra is aktív katonai szerepvállalása (bombázások révén) Szindzsárban, Mahmúrban, illetve a Kandil-hegységben (ez utóbbi esetében szárazföldi csapatokat is bevetettek 2018-ban). Ugyancsak feszültségforrásként jelentkezhet, hogy Bagdad 2014-ben a Nemzetközi Büntetőbíróság elé vitte az Ankara és Erbil közti „illegális” olajkereskedelem ügyét. Bagdad és Erbil között szövetségi szinten ugyancsak nem született megoldás a „vitatott területek” alkotmányos hovatartozásáról, illetve a költségvetés bevételeinek megosztásáról sem.¹²⁴

Az Ankara és Bagdad közti kapcsolatok megerősödésének egyik legkomolyabb gátja az iraki központi kormány instabilitása. Az iraki belpolitika centrifugális erők játéktere, nem pedig demokratikus alapon megvalósuló kezdeményezések terepe. Úgy is mondhatjuk, hogy a két fél mérlegéből gyakran hiányzik az egyik oldal, és ez a volatilitás a stabil, legalább középtávú kapcsolatok kialakításának kárára válhat. Az Ankara és Erbil közti rendkívül pozitív kapcsolatok egyik jelentős tényezője éppen a két partner stabil vezetőrétegében keresendő: az egyik oldalon Erdoğan állandó jelenléte, a másik oldalon a Barzáni-család töretlen, törökpárti politikájával egészül ki. Málíki iraki elnök 2014-es bukását követően azonban a mai napig hiányzik Bagdadból egy politikailag stabil vezetés, amely a török kapcsolatok iránt elkötelezett volna.

Törökország politikailag Bagdad és Erbil között egyensúlyoz aszerint, hogy melyik révén tudja érdekeit hatékonyabban érvényesíteni. Gazdaságilag leginkább Észak-Irakban (különösen pedig a KAR területén) van jelen, míg a központi kormány igazgatása alatt álló területeken Ankara gazdasági befolyása már jóval csekélyebb. Moszul visszafoglalásával és az iraki központi kormánnyal kialakított viszony rendeződésével azonban Törökország számára lehetőség adódhat arra, hogy Észak-Irakban újra gazdasági befolyásra tegyen szert – a KAR területén túl. A politikai helyzet és a gazdaság közti összefüggés más szempontból is megragadható: ahogy növekszik a központi kormány ellenőrzése alatt álló Irak biztonsága, úgy válik lehetővé a török befektetések és kereskedelmi aktivitás Észak-Irak teljes területén. A „biztonságos zóna” kiterjedése tehát egyfajta versenyhelyzetet teremt a KAR és a központi kormány ellenőrzése alatt álló területek között a török befektetésekért.

Ankarának a központi kormánnyal fenntartott jó viszonya valójában nem okoz gondot az iraki kurd vezetéssel kialakított kapcsolatok számára, minthogy a felek részéről a kapcsolatok pragmatikus megközelítése jellemző, vagyis a már meglévő gazdasági és politikai összefonódások fenntartása mind Ankara, mind Erbil számára az együttműködés feltételeit erősíti. Erbil partnersége azért is fontos Ankara számára, mert Erbilt Ankara sokkal hatékonyabban tudja függő helyzetben tartani, mint Bagdadot. Az Ankara és Erbil közti kapcsolat egyáltalán nem kiegyensúlyozott, hiszen Törökország patrónusként viselkedik a KAR felett, és ennek az alárendelt viszonynak a fenntartásában érdekelt. Mindemelllett a felek között az együttműködés színterei továbbra is adóttak, így a kapcsolatok jövője a függetlenségi népszavazás ellenére továbbra is pozitív irányba mutat. Törökország – akárcsak az Egyesült Államok¹²⁵ – nem érdekelt a KAR teljes bukásában, mert a helyén súlyos hatalmi vákuum

¹²⁴ Pénzváltó (2017) i. m. 11.

¹²⁵ Rafaat (2018) i. m. 212.

keletkezne. Mindkét hatalom arra törekszik, hogy Erbil csak annyira erősödjön meg, ami még nem veszélyezteti az első számú érdeküket: Irak területi és politikai integritását. Ugyanígy mindketten abban érdekeltek, hogy a KAR ne legyen túlzottan gyenge ahhoz, hogy ne tudjon ellenállni Irán vagy a PKK befolyásának.

Regionális keretrendszerben szemlélve a fejleményeket a török–iraki kurd kapcsolatoknak nem csupán az iraki központi kormánnyal 2011-től kezdve megromló kapcsolatok, hanem az izraeli (2009), szíriai (2011), illetve később az egyiptomi vezetéssel (2013) való török szakítás is többletjelentőséget adott. Egy olyan időszakban, amikor Ankara egyre kiszámíthatatlanabb bel- és külpolitikát folytat, és egyre kevesebb partnerrel tud együttműködni, az iraki kurd vezetéssel való teljes szakítás nem tűnik kifizetődő politikának.¹²⁶

A tárgyalt korszakban felerősödő belpolitikai válságok (mind Törökországban, mind iraki Kurdisztánon belül) rámutattak arra, hogy az Ankara és Erbil közti kapcsolatok eddigi irányvonalának fenntartása a két kormánypárt (AKP, illetve KDP) meghatározó hazai dominanciáján áll vagy bukik. A függetlenségi népszavazást követően az iraki kurdisztáni politikai elit generációváltáshoz érkezett – véli Wagner Péter.¹²⁷ Az új fejlemény abból adódik, hogy mind a PUK, mind pedig a Gorran vezetője, Dzsálál Talabáni, illetve Nesirván Musztafa is meghalt 2017-ben, Maszúd Barzáni pedig a népszavazást követően mondott le a KRK elnöki posztjáról. A Barzáni-család azonban konszolidálta hatalmát Erbilben (leginkább Maszúr Barzáni és Nesirván Barzáni révén), és továbbra is a török kapcsolatok fontossága mellett tör lándzsát.

Törökország az iraki kurdok vonatkozásában érdekelt abban, hogy a kapcsolatokban megtartsa az állami-nem állami kereteket. A kapcsolatok 2017-et követően is pragmatikusak maradtak, nem tértek vissza a büntetéshez, a 2008 előtt jellemző biztonságiasításhoz.¹²⁸ Erbil jelentősége a török külpolitika számára nem csökkent 2014-től sem, sőt 2015-ben és 2016-ban a felek között katonai együttműködés is kibontakozott. Erbil nem csupán jelentős tényező Ankara Irak-politikájának meghatározásában, hanem saját jogán is fontos partner Törökország számára Irak stabilitásának megőrzésében, valamint a síita és iráni befolyás ellensúlyozásában.¹²⁹ Ankara számára a KAR „kurd jellegéből” adódóan is fontos, és ennek a török belpolitika szempontjából van jelentősége: Barzáni és a mögötte álló kurdok azt bizonyítják, hogy a török vezetés kurd politikája diverzifikált, a kormány maga nem kurdellenes, hanem csupán bizonyos kurd csoportok ellen foglal állást.¹³⁰

Törökország álláspontja – bár az utóbbi egy évtizedben jelentősen megváltoztatta az iraki kurdokkal kapcsolatos politikáját – több tekintetben mégsem változott: akárcsak évtizedekkel ezelőtt, ugyanúgy ma is Irak területi integritása mellett tör lándzsát.¹³¹ Ehhez a biztonsági szempontú megfontoláshoz kapcsolódik a második változatlan török cél is: a PKK iraki tevékenységének korlátozása. A 2017 utáni események megmutatták, hogy

¹²⁶ Tugdar-Al (2018) i. m. 135.

¹²⁷ Wagner (2017) i. m. 12.

¹²⁸ Dudlák (2019) i. m.

¹²⁹ Kardaş (2018) i. m. 17–18.

¹³⁰ Amberin Zaman: *Barzani asks Erdogan to free pro-Kurdish detainees*. [online], 2017. 02. 27. Forrás: al-monitor.com [2020. 10. 30.], illetve Şaban Kardaş: Transformation of Turkey's Regional Policies: The Case of The KRG Referendum Debacle. *The International Spectator*, 53. (2018), 4. 5.

¹³¹ Meltem Müftüler-Baç: Changing Turkish foreign policy towards Iraq: new tools of engagement. *Cambridge Review of International Affairs*, 27. (2014), 3. 538.

az Ankara és Erbil közti kiterjedt kapcsolatoknak 2008 után is fontos biztonsági aspektusa van Ankara számára: konkrétan Erbil függetlenségének megakadályozása. Míg 2008 előtt az autonómia megszerzését (2005) a kizárólagosan biztonságiasító török szemléletnek nem sikerült megakadályoznia, addig a 2008 utáni, függőségen alapuló kapcsolatok 2017-re képesek voltak arra, hogy – korlátozott és célzott szankciók révén – elejét vegyék a tényleges függetlenedési kísérletnek. Ezt bizonyítja, hogy a KAR-ral kialakított átfogó együttműködés révén Törökország hatékonyabban ellenőrizheti partnerét és a korábbiaknál hatékonyabban érvényesítheti 1923 óta változatlan célját délkeleti szomszédjával szemben: Irak dezintegrálásának, és egy független kurd állam kialakulásának megakadályozását.

Törökország hatékony iraki érdekvédelem érdekében – mint láttuk – nem elegendő csupán egy etnikai vagy vallási csoportra (proxy) támaszkodni. A szunnita arabokra való támaszkodás több szempontból is problémás: ők az egyik leginkább fragmentált identitáscsoportot alkotják az iraki politikában,¹³² s többségük elutasítja az iraki központi kormányzatot. Ezen túl sem az iraki kurdoknak, sem a turkmánoknak nincs Bagdadban olyan befolyása, hogy egyedül képesek legyenek alakítani Irak belpolitikáját. Ezért Törökországnak e csoportok között az aktuális törökországi és iraki (illetve gyakran lokális) politikai dinamikáknak megfelelően kell egyensúlyoznia, de annyi bizonyos, hogy ezen Irakon belüli partnerek között az iraki kurdok kiemelt helye továbbra is biztosított.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ali, Othman: *The Failed coup presentation in KRG Media: Signs of Growing interdependence between KRG and Turkey*. [online], 2016. 07. 29. Forrás: orsam.org [2020. 10. 30.]
- Al Jazeera Turk: *IKBY: O Tankerler Bizden Gitti* [KAR: Azok a tartálykocsik tőlünk mentek]. [online], 2015. 12. 03. Forrás: aljazeera.com [2020. 10. 30.]
- Al Jazeera Turk: *Yediler İttiler, Bağdadi'ye Biat Ettiler* [Ettek, ittak, majd Bagdadnak hűséget fogadtak]. [online], 2015. 12. 22. Forrás: aljazeera.com.tr [2020. 10. 30.]
- Arany Anett – N. Rózsa Erzsébet – Szalai Máté: *Kobane – eltérő érdekek és percepciók csatája*. Budapest, Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2014.
- Auzer, Khazal Abdullah: *Institutional Design and Capacity to Enhance Effective Governance of Oil and Gas Wealth. The Case of Kurdistan Region*. Springer, 2017. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-981-10-4518-9>
- Hürriyet: *Bahçeliden Cizre ve Silopi Açıklaması* [Bahçeli nyilatkozata Silopiról és Cizréről]. [online], 2015. 12. 15. Forrás: Hurriyet.com [2020. 10. 30.]
- Balci, Ali – Recep Tayyip Gürlü – Zana Baykal: *Türkiye'nin Irak Politikası 2015* [Törökország 2015-ös Irak-politikája]. In Burhanettin Duran – Kemal İnat (szerk.): *Türk Dış Politikası Yılığ 2015* [Török külpolitikai évkönyv, 2015]. SETA, 2016.
- Balci, Ali: *Türkiye'nin Irak Politikası 2014* [Törökország 2014-es Irak-politikája]. In Burhanettin Duran – Kemal İnat – Ali Balci (szerk.): *Türk Dış Politikası Yılığ 2014* [Török külpolitikai évkönyv, 2014], SETA, 2015.
- Barzinji, Shwan: *KRG to Export Oil Through Iran*. [online], 2015. 11. 10. Forrás: basnews.com [2020. 10. 30.]
- Bengio, Ofra: *The Kurdistan Region of Iraq: The Dream of Independence Meets Reality*, *Tel Aviv Notes*, 13. (2019), 1–7.
- Bozarslan, Mahmut: *Turkey's threat of sanctions against Iraqi Kurds rattles its own traders*. [online], 2017. 09. 27. Forrás: al-monitor.com [2020. 10. 30.]
- Bozarslan, Mahmut: *Iraq-Turkey border confusion: Who's in charge here?*. [online], 2017. 11. 06. Forrás: al-monitor.com [2020. 10. 30.]

¹³² Etl Alex – Pénzváltó Nikolett: *Egy rendszer foglyaként – Irak 2016-ban*. *Nemzet és Biztonság*, 9. (2016), 5. 84.

- Bozarslan, Mahmut: *Iran, Turkey have own plans for Iraq's strategic Sinjar*. [online], 2017. 11. 13. Forrás: al-monitor.com [2020. 10. 30.]
- Çandar, Cengiz: *KRG not concerned by Turkey's reactions to independence vote*. [online], 2017. 08. 04. Forrás: al-monitor.com [2020. 10. 30.]
- Çavuşoğlu, Mevlüt: *2015 yılına girerken dış politikamız*. 2014. [A török külpolitika a 2015-ös év felé] (A Török Külügyminisztérium 2015-ös költségvetését előkészítendő, a Török Nemzetgyűlés részére készült beszámoló kiadvány.)
- Charountaki, Marianna: Turkish Foreign Policy and the Kurdistan Regional Government. *Perceptions*, 17. (2012), 4. 185–208.
- Charountaki, Marianna: Non-state actors and change in foreign policy: the case of a self-determination referendum in the Kurdistan Region of Iraq. *Cambridge Review of International Affairs*, 33. (2019), 3. 385–409. DOI: <https://doi.org/10.1080/09557571.2019.1663495>
- Csiki Tamás: Érdekek, lehetőségek és stabilitás Észak-Irakban. *Nemzet és Biztonság*, 4. (2011), 3. 15–27.
- Csiki Tamás – Etl Alex: Az „Iszlám Állam” elleni fellépés stratégiai kérdései és lehetőségei. *Nemzet és Biztonság*, 9. (2016), 6. 116–156.
- Dal, Emel Parlar – Ferit Belder: Assessing „Old” and „New” Parameters and Contours of Turkey's Iraqi Foreign Policy: Opportunities and Challenges Ahead, *Oriens Stratégiques*, 2. (2015), 133–156.
- Demiryol, Tolga – Hasan Deniz Pekşen: Enerji ve Güvenlik Ekseninde Türkiye-Irak İlişkileri (1990–2018) [A török–iraki kapcsolatok a biztonság és energia vonatkozásában (1990–2018)]. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 5. (2018), 2. 127–158. DOI: <https://doi.org/10.26513/toecd.434636>
- Dezső Tamás: *Az amerikai–iráni válság Irakban*. Migrációkutató Intézet, 2020.
- Dilek, Şerif: Expectations and realities in the Kurdish quest for independence in Iraq: 25 September independence referendum. *Ortadoğu Etütleri*, 10. (2018), 2. 114–138.
- Dudlák, Tamás: A small country for more men? Iraqi Kurdistan and recent inflows of migration. *Corvinus Journal of International Affairs*, 2. (2017), 4. 35–53. DOI: <https://doi.org/10.14267/cojourn.2017v2n4a5>
- Dudlák Tamás: Törökország helye az Európai Unió, Oroszország és Azerbajdzsán közti gázjátszmában. *Világpolitika*, 2. (2017), 1. 60–90.
- Dudlák Tamás: Törökország és iraki Kurdistan kapcsolatának átalakulásai (1991–2014) – 1. rész. *Nemzet és Biztonság*, 12. (2019), 3. 37–51. DOI: <https://doi.org/10.32576/nb.2019.3.4>
- Dudlák Tamás: Törökország és iraki Kurdistan kapcsolatának átalakulásai (1991–2014) – 2. rész. *Nemzet és Biztonság*, 13. (2020), 1. 88–110. DOI: <https://doi.org/10.32576/nb.2020.1.6>
- Duman, Bilgay – Feyzullah Tuna Aygün: *Telaferli Türkmen göçmenlerin durumu ve Telafer'in geleceği* [A Tel afari turkomán menekültek helyzete és Tel Afar jövője]. ORSAM Rapor, 2017.
- Duman, Bilgay: *İŞİD sonrası Türkmenler ve Türkmen bölgelerinin durumu* [Turkománok az „Iszlám Állam” után és a turkomán körzetek helyzete]. ORSAM Rapor, 2016.
- Duman, Bilgay: *Musul operasyonu ve Musul'un geleceği: fırsatlar ve riskler* [A moszuli hadjárat és Moszul jövője: lehetőségek és kockázatok]. ORSAM Rapor, 2017.
- Duman, Bilgay: *Türkiye–Irak İlişkileri İvme Kazanıyor* [A török–iraki kapcsolatok felgyorsulása]. [online], 2019. Forrás: orsam.org [2020. 10. 30.]
- Egeresi Zoltán: Törökországnak a regionális energiaelosztó szerepre irányuló törekvései. *Külgügyi Szemle*, (2018), 3. 73–98.
- Elbe, Joachim v. – Ethem Coban: The English–Turkish Conflict of Mosul. *Kurdish Studies*, 6. (2018), 2. 217–241. DOI: <https://doi.org/10.33182/ks.v6i2.448>
- Esfandiary, Dina – Ariane Tabatabai: Iran's ISIS policy. *International Affairs*, 91. (2015), 1. 1–15. DOI: <https://doi.org/10.1111/1468-2346.12183>
- Etl Alex – Pénczvártó Nikolett: Egy rendszer foglyaként – Irak 2016-ban. *Nemzet és Biztonság*, 9. (2016), 5. 79–103.
- Etl Alex: Irak belső válsága. *NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Nézőpontok*, (2014), 1. 1–11.
- Frappi, Carlo: The Energy Factor: Oil and State-Building in Iraqi-Kurdistan. In Stefano M. Torelli (ed.): *Kurdistan. An Invisible Nation*. Milano, ISPI, 2016. 91–121.
- Gourlay, William: Mesopotamian Nexus: Iran, Turkey, and the Kurds. In Shahram Akbarzadeh –Dara Conduit (eds.): *Iran in the World*. Springer, 2016. 111–131. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-137-58577-6_7

- Gunes, Cengiz: The IS Factor: The Kurds as a Vanguard in the War on the Caliphate. In Stefano M. Torelli (ed.): *Kurdistan. An Invisible Nation*. Milano, ISPI, 2016. 71–90.
- Gunter, Michael M.: Erdogan's Backsliding: Opposition to the KRG Referendum. *Middle East Policy*, 25. (2018), 1. 96–103. DOI: <https://doi.org/10.1111/mepo.12327>
- Gürbey, Gülistan – Caner Yildirim: Perspectives of an Independent Energy Export Policy of Iraqi Kurdistan. In Anwar Anaid – Emel Elif Tugdar (eds.): *Iraqi Kurdistan's Statehood Aspirations. A Political Economy Approach*. Palgrave, 2019. 57–85. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-93420-4_4
- Gürler, Recep Tayyip – Zana Baykal: Türkiye'nin Irak Politikası 2016 [Törökország 2016-os Irak-politikája]. In Burhanettin Duran – Kemal İnat – Mustafa Caner (eds.): *Türk dış politikası yıllığı 2016* [Török külpolitikai évkönyv, 2016], SETA, 2017. 185–206.
- Idiz, Semih: *Turkey quietly concerned with Russia's Kurdish policy*. [online], 2017. 10. 24. Forrás: al-monitor.com [2020. 10. 30.]
- Haberler: *IKBY'den Çok Sert Petrol Tepkisi: Zarar 501 Milyon Dolar* [Káros hatás a KAR-re: a kár 501 millió dollár]. [online], 2015. 08. 19. Forrás: haberler.com [2020. 10. 30.]
- Hasan, Aydin: *Sincar Zaferini Kazanan Peşmergeyi TSK Eğitti* [A szindzsári győzelemben részt vevő pesmergákat a török hadsereg képezte ki]. [online], 2015. 11. 14. Forrás: milliyet.com [2020. 10. 30.]
- Hürriyet Daily News: *PKK claims killing of Turkish policemen in revenge for Syria border attack*. [online], 2015. 07. 22. Forrás: hurriyetaidailynews.com [2020. 10. 30.]
- Hürriyet Daily News: *Turkey disappointed by Iraqi PM's criticism of airstrikes against PKK*. [online], 2015. 07. 31. Forrás: hurriyetaidailynews.com [2020. 10. 30.]
- Hürriyet: *Türkiyeden son dakika uyarısı: Yanlış ve zamansız, kriz çıkabilir...* [Utolsó figyelmeztetés Törökországból: helytelen és rossz az időzítés és válsághoz vezet]. [online], 2017. 04. 04. Forrás: hurriyet.com.tr [2020. 10. 30.]
- Jayamaha, Buddhika 'Jay': A Daunting Triangle: Turkey, the Kurds, and the ISIL Threat. *CTC Sentinel*, 7.(2014), 11. 1–4.
- Kadercan, Burak: *What's Eating Turkey? Ankara and the Islamic State*. [online], 2015. 07. 30. Forrás: warontherocks.com [2020. 10. 30.]
- Kadioğlu, Aytac: Not Our War: Iraq, Iran and Syria's Approaches towards the PKK. *The Rest: Journal of Politics and Development*, 9. (2019), 1. 44–57.
- Kaplan, Morgan L.: Foreign Support, Miscalculation, and Conflict Escalation: Iraqi Kurdish Self-Determination in Perspective. *Ethnopolitics*, 18. (2019), 1. 29–45. DOI: <https://doi.org/10.1080/17449057.2018.1525164>
- Kardaş, Şaban: Transformation of Turkey's Regional Policies: The Case of The KRG Referendum Debacle. *The International Spectator*, 53. (2018), 4. 16–34. DOI: <https://doi.org/10.1080/03932729.2018.1528004>
- Kaválek, Tomáš – Miroslav Mares: PKK's Friends and Foes in the Middle East Since 1999. *Central European Journal of International and Security Studies*, 12. (2018), 2. 100–129.
- Kaválek, Tomáš: Yet Another Complication in Nineveh: Retaking Tal Afar. *MERI Policy Brief*, 3. (2016), 17. 1–3.
- Kaválek, Tomáš: *Competing Interests in Shingal District: Examining the PKK-linked Structures, Defusing Tensions*. MERI Policy Report, 2017.
- Küçük, Ayşe – Fuat Aksu: Musul Rehinelere Krizinde Türkiye'nin Kriz Yönetimi [A moszuli túsdráma és Törökország krízisekelezése]. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 6. (2019), 1. 13–54. DOI: <https://doi.org/10.26513/tocd.486020>
- Külügyi és Kügazdasági Intézet: *Mi lesz az Iszlám Állammal Moszul ostroma után? KKI 4:1*, (2016), 3. 1–8.
- Lechner Zoltán: Vízkonfliktus Törökország, Szíria és Irak között. *Nemzet és Biztonság*, 11. (2018), 3. 36–54.
- Malik, Hamdi: *Turkmens unite against Kurdish designs on Kirkuk*. [online], 2017. 10. 09. Forrás: al-monitor.com [2020. 10. 30.]
- Manis, Athanasios – Tomáš Kaválek: *The Catch-22 in Niniveh: The Regional Security Complex Dynamics between Turkey and Iran*. MERI Policy Paper, 2016.
- Mansurbeg, Howri – Till F. Paasche: Kurdistan Regional Government–Turkish Energy Relations: A Complex Partnership. *Eurasian Geography and Economics*, 55. (2014), 2. 111–132. DOI: <https://doi.org/10.1080/15387216.2014.942339>
- McGinn, Jack: *Iraq and its Regions: The Future of the Kurdistan Region of Iraq after the Referendum*. LSE Workshop Proceedings, 2018.

- Mills, Robin: *Under the Mountains: Kurdish Oil and Regional Politics*. The Oxford Institute for Energy Studies, 2016. DOI: <https://doi.org/10.26889/9781784670498>
- Müftüler-Baç, Meltem: Changing Turkish foreign policy towards Iraq: new tools of engagement. *Cambridge Review of International Affairs*, 27. (2014), 3. 538–552. DOI: <https://doi.org/10.1080/09557571.2013.840560>
- N. Rózsa Erzsébet: Az Iszlám Állam előretörése Irakban és az amerikai válaszcsepások. *NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések*, (2014), 14. 1–5.
- N. Rózsa Erzsébet: Irak újra napirenden. Az iraki és levantei Iszlám Állam előretörése. *MKI-tanulmányok*, (2014), 17. 1–11.
- Natali, Denise: The Kurdish Quasi-State: Leveraging Political Limbo. *The Washington Quarterly*, 38. (2015), 2. 145–164. DOI: <https://doi.org/10.1080/0163660X.2015.1064715>
- Odintsov, Nikita: The PKK in Regional Energy Security. *Middle East Policy*, 25. (2018), 3. 97–110. DOI: <https://doi.org/10.1111/mepo.12364>
- Owtram, Francis: Oil, the Kurds, and the drive for independence: an ace in the hole or joker in the pack? In Alex Danilovich (ed.): *Iraqi Kurdistan in Middle Eastern Politics*. London, Routledge, 2017. 99–119.
- Paiman, Ahmad Ramazan: The Politics of Oil in the Kurdistan Region of Iraq. *AARMS*, 17. (2018), 3. 5–18.
- Palani, Kamaran – Jaafar Khidir – Mark Dechesne – Edwin Bakker: The development of Kurdistan's de facto statehood: Kurdistan's September 2017 referendum for independence. *Third World Quarterly*, 40. (2019a), 12. 2270–2288. DOI: <https://doi.org/10.1080/01436597.2019.1619452>
- Palani, Kamaran – Jaafar Khidir – Mark Dechesne – Edwin Bakker: Strategies to Gain International Recognition: Iraqi Kurdistan's September 2017 Referendum for Independence. *Ethnopolitics*, (2019b), March 1–22. DOI: <https://doi.org/10.1080/17449057.2019.1596467>
- Park, Bill – Joost Jongerden – Francis Owtram – Akiko Yoshioka: Field Notes: On the independence referendum in the Kurdistan Region of Iraq and disputed territories in 2017. *Kurdish Studies*, 5. (2017), 2. 199–214. DOI: <https://doi.org/10.33182/ks.v5i2.445>
- Park, Bill: Explaining Turkey's Reaction to the September 2017 Independence Referendum in the KRG: Final Divorce or Relationship Reset? *Ethnopolitics*, 18. (2019), 1. 46–60. DOI: <https://doi.org/10.1080/17449057.2018.1525165>
- Pénzváltó Nikolett: A stabilitás esélye Észak-Irakban – Iraki Kurdistan 2011 után. *Nemzet és Biztonság*, 8. (2015), 6. 70–96.
- Pénzváltó Nikolett: Álomból rémálom? Az iraki kurd függetlenségi népszavazás margójára. *Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések*, (2017/27), 1–12.
- Phillips, David L.: *The Kurdish Spring. A New Map of the Middle East*. New Brunswick, NJ, Transaction Publishers, 2015.
- Rafaat, Aram: *Kurdistan in Iraq. The Evolution of a Quasi-state*. London, Routledge, 2018. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781351188838>
- Riegl, Martin – Bohumil Doboš – Jakub Landovský – Shmuel Bar: Kurdistan Region's Quest for Independent Statehood: Trapped in Internal and Geopolitical Rivalries. In Martin Riegl – Bohumil Doboš (eds.): *Unrecognized States and Secession in the 21st Century*. Springer, 2017. 153–168. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-56913-0_9
- Roberts, John: *Iraqi Kurdistan Oil and Gas Outlook*. Atlantic Council, 2016.
- Romano, David: The „Arab Spring” Effect on Kurdish Political Fortunes. *Insight Turkey*, 17. (2015), 3. 57–67.
- Rudaw: *Erdogan: Take down the Kurdish flag in Kirkuk or pay a price*. [online], 2017. 04. 04. Forrás: rudaw.net [2020. 10. 30.]
- Rudaw: *Ûste Kürdistan Bölgesi'nin nüfusu...* [Íme a kurdisztáni régió lakossága...]. [online], 2015. 09. 04. Forrás: rudaw.net [2020. 10. 30.]
- Sagnic, Ceng – Ronen Zeidel: The Politics of the Turkish Military Presence near Mosul. *Tel-Aviv Notes*, 9. (2015), 1–7.
- Scholl, Ellen: *Shaping Iraq's Oil and Gas Future*. Atlantic Council, 2018.
- Seloom, Muhanad: *Turkish and Iranian Interests Cross Paths in Mosul*. Alsharq Forum Expert Brief, 2016. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3278013>
- Semin, Ali: Irak'ta Kürt Partileri Arasındaki Rekabet Dinamikleri ve Kerkük Petrolü [Az iraki kurd pártok közti versengés dinamikája és Kirkuk olaja]. *BILGESAM Analiz*, (2017), 1363. 1–8.

- Shareef, Mohammed: A Paradigm shift in US–Kurdistan Region relations post-2014. The evolution to a strategic partnership. In Gareth Stansfield – Mohammed Shareef (eds.): *The Kurdish Question Revisited*. Hurst&Company, 2017. 463–480.
- Sinkaya, Bayram: The Kurdish question in Iran and its effects on Iran–Turkey relations. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 45. (2018), 5. 840–859. DOI: <https://doi.org/10.1080/13530194.2017.1361315>
- Skelton, Mac – Zmkan Ali Saleem: *Iraq's Disputed Internal Boundaries after ISIS: Heterogeneous Actors Vying for Influence*. LSE Middle East Centre Report, London, LSE Middle East Centre, 2019.
- Strachota, Krzysztof – Józef Lang: Iraqi Kurdistan – the beginning of a new crisis in the Middle East? *OSW Commentary*, (2017), 247. 1–6.
- Szalai, Máté – Anett Arany– Erzsébet N. Rózsa (eds.): What Are the Prospects for Kurdish Independence after the Referendum? *KKI 4:1*, (2017), 14. 1–7.
- Szalai Máté – Wagner Péter: Irak Moszul után, a választások előtt (1.) A biztonsági helyzet és az újjáépítés kérdései. *KKI-elemzések*, (2018), 13. 1–13.
- Szalai Máté – Wagner Péter: Irak Moszul visszafoglalása és a választások után (2.) Az iraki választások és Muktda al-Szadr győzelmének értékelése. *KKI-elemzések*, (2018), 20. 1–12.
- Szalai Máté – Wagner Péter: Irak Moszul visszafoglalása és a választások után (3.) Az iraki kormányalakítási folyamat értékelése. *KKI-elemzések*, (2019), 8. 1–12.
- Taşpınar, Ömer – Gönül Tol: Turkey and the Kurds: From Predicament to Opportunity. *US – Europe Analysis Series*, (2014), 54. 1–12.
- Tastekin, Fehim: *Turkey eager for role in rebuilding war-torn Mosul*. [online], 2017. 07. 19. Forrás: al-monitor.com [2020. 10. 30.]
- Thibos, Cameron: *35 years of forced displacement in Iraq: Contextualising the ISIS threat, unpacking the movements*. Migration Policy Centre, EUI, 2014.
- Tóth Zoltán Balázs: A 2018. májusi iraki választás utóélete 1–2. *Külgügyi Műhely – Gyorselemzés sorozat*, 8. (2018).
- Tugdar, Emel Elif – Serhun Al: Iraqi Kurdistan Independence Aspirations and the Neo-Ottomanist Turkey. In Alex Danilovich (ed.): *Federalism, Secession, and International Recognition Regime*. Routledge, 2018. 127–145. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429448423-8>
- Tugdar, Emel Elif: Iraqi Kurdistan's Statehood Aspirations and Non-Kurdish Actors: The Case of the Turkomans. In: Emel Elif Tugdar – Serhun Al (szerk.): *Comparative Kurdish Politics in the Middle East. Actors, Ideas, and Interests*. Palgrave Macmillan, 2018. 3–25. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-53715-3_1
- Report: Turkey exchanged 180 Jihadists for hostages, The Jerusalem Post, 2014, Forrás: jpost.com [2020. 04. 27.]
- Wagner Péter: Magyar részvétel az „Iszlám Állam” elleni harcban: kiképzési feladatok iraki Kurdisztánban. *AJRC-Elemzések*, (2016), 8. 1–9.
- Wagner Péter: Elkapkodott függetlenség? Iraki Kurdisztán és a függetlenségi népszavazás. *KKI-elemzések*, (2017), 38. 1–13.
- Wagner Péter: *Irak bekeményít a függetlenséget akaró kurdokkal szemben*. [online], 2017. 10. 01. Forrás: 24.hu [2020. 10. 30.]
- Wagner Péter: Kurdisztán egy évvel a függetlenségi népszavazás után: két választás eredménye. *KKI-elemzések*, (2018), 53. 1–12.
- Yilmaz, Arzu – Bayar Mustafa Sevdeen: The Yazidi quest for protection in Sinjar in the Post-ISIS Iraq. In Bayar Mustafa Sevdeen – Thomas Schmidinger (eds.): *Beyond ISIS: History and Future of Religious Minorities in Iraq*. Transnational Press London, 2019. 175–188.
- Zaman, Amberin: *Barzani asks Erdogan to free pro-Kurdish detainees*. [online], 2017. 02. 27. Forrás: al-monitor.com [2020. 10. 30.]
- Zaman, Amberin: *From Tribe to Nation: Iraqi Kurdistan on the Cusp of Statehood*. Wilson Center, Middle East Program Occasional Paper Series, 2016.
- Zaman, Amberin: *Turkey fumes as Sinjar Yazidis declare 'democratic autonomy'*. [online], 2017. 08. 21. Forrás: al-monitor.com [2020. 10. 30.]
- Zoonen, Dave van – Wirya, Khogir: *Turkmen in Tal Afar. Perceptions of Reconciliation and Conflict*. MERI Policy Report, 2017.

Háda Béla¹

Kitörés a múlt homályából

Gondolatok Kemény János és Nagy Tamás *Magyar katonák Dél-Vietnámban 1973–1975* című monográfiájáról

Egy átlagos európai vagy észak-amerikai embernek mindmáig a vietnámi háborúról jut eszébe a legtöbb dolog Délkelet-Ázsia 20. századi történelmének epizódjai közül. Persze nagy szerepet játszik ebben az Amerikai Egyesült Államok filmiparának popkulturális hatása is, amely az 1970-es évek végétől ontotta azokat a hullámzó színvonalú opusokat, amelyek a vietnámi háború borzalmaival történetmesélésük kontextusaként, háttereként, esetleg erkölcsi tanulságainak forrásaként ábrázolták – persze mindezt amerikai szemléletből kiindulva. Ennek nyomán a délkelet-ázsiai őserdőben kúszó amerikai katonák tragikus hőökké nemesültek, míg a vietnámi oldal képviselői többnyire a név és személyiségjegyek nélküli (vagy kifejezetten bestiális vonásokkal ábrázolt) „rosszfiúk” szerepébe kerültek.

Nem érdemes vitatni, hogy – hasonlóan más nyugati társadalmakhoz – az ekkortájt, illetve azóta született magyar nemzedékek témával kapcsolatos gondolkodására is ezek a fogyasztói termékek gyakorolták a legnagyobb hatást. Igaz volt mindez annak ellenére, hogy az idősebbek számára a korabeli magyar hírszolgáltatásból jól megismerhető volt a konfliktus észak-vietnámi narratívája is. A magyarországi Y generáció számára a vietnámi kérdés mégis erősen „szórakoztatóipari” tálalásban jelent meg, noha a két nép jó kapcsolata általában ismert volt mindenki előtt, aki csak kis érdeklődést mutatott Magyarország külkapcsolatai iránt. Jócskán van tehát mit korrigálni annak érdekében, hogy a múlt eseményeit kiegyensúlyozottabban ismerhessük meg. Szerencsére az elmúlt időszakban modern szemléletű alkotások megjelenésével már elkezdődött ez a munka.

Miközben a vietnámi háborúról általában sokan tudnak (vagy tudni vélnek) valamit, az teljesen feledésbe merült, hogy a konfliktus záró szakaszában a Magyar Néphadseregnek is jutott egy sajátos szerep. A Magyar Népköztársaság volt ugyanis az egyik azon négy állam közül, amely az 1973-as párizsi békeszerződés betartásának ellenőrzésére létrejött Nemzetközi Ellenőrző és Felügyelő Bizottságot (NEFB) alkotta. Kemény János politológus és Nagy Tamás hadtörténész 2020-ban, *Magyar katonák Dél-Vietnámban 1973–1975* címen megjelent átfogó monográfiájukat éppen ennek a küldetésnek szentelik, amivel komoly hézagot sikerült betölteniük a 20. századi magyar had- és politikatörténettel foglalkozó könyvészetben. Fontos itt tisztázni, hogy a kötet nem a vietnámi háborúról magáról, hanem – címének megfelelően – a magyar katonák itteni szerepvállalásáról, mindennapjairól, feladataik végrehajtásának katonai és politikai összetevőiről szól. Magának a konfliktusnak az eseményei, illetve lényeges fordulópontjai természetesen említést kapnak, de csak mint az NEFB működését alapvetően befolyásoló körülmények. Egyebekben a szó a magyar vonatkozású információké, ezeken belül is szigorúan a katonai tevékenység kerül górcső

¹ Háda Béla a Nemzeti Közszerződési Egyetem Eötvös József Kutatóközpont Stratégiai Védelmi Kutatóintézet tudományos munkatársa. E-mail: hada.bela@uni-nke.hu

alá. Az ezzel párhuzamosan – illetve megelőzően – zajló diplomáciai munka jelentősége nem vitatható, és a jövőben érdemes lenne ezt is feldolgozni, a szerzők azonban szűkebb kereteket adtak a vizsgálatuknak. Ezen belül viszont igen alapos kutatást folytattak, amelynek eredménye a magyar katonák dél-vietnámi ténykedésének aprólékos részletekbe menő feltárása lett.

A Magyar Néphadsereg vietnámi szerepvállalása már önmagában is érdekes, mér-földkőnek számító fejlemény volt. A II. világháborút követően első ízben került a magyar állam, illetve fegyveres erő olyan helyzetbe, hogy egy nagy figyelmet kapó többnemzeti vállalkozás formálisan egyenrangú résztvevőjeként segítse elő egy, a nemzetközi biztonság szempontjából is kiemelten fontosnak ítélt politikai folyamat sikerét. Egyúttal a dél-vietnámi misszió a békefenntartással rokonítható (gyakorlatilag tűzszüneti megfigyelő) tevékenység első próbája is volt a magyar fegyveres erők számára, amely mintegy 20 évvel később, a rendszerváltást követően kezd nagy karriert befutni, immár a Magyar Honvédség berkeiben.

Mielőtt rátérnék a tartalom ismertetésére, nem érdemes szó nélkül hagynom a kötet tetteszetsős kiállítását. Kemény János és Nagy Tamás könyvét igen jó minőségű, tartós papírra nyomtatták és gazdag képanyaggal egészítették ki, amelyben a korabeli fotóknak van döntő súlya. A kettő persze összefügg, a fényképfelvételeket megfelelő minőségben csak hasonló adottságú papíron lehet közreadni. Mindez azonban nem változtat az olvasó szempontjából fontos tényeken: a kötet méretéhez képest meglepően nehéz (zsebkönyvként nem hordható), ugyanakkor az ismeretterjesztő kiadványok megjelenését idézően színgazdag, egyúttal anyagában tartós fizikai megjelenést kapott. A 62. oldal térképe rendkívül fontos, a későbbi mondanivaló szempontjából is releváns információkat tartalmaz. Olvasás közben rendszeresen visszalapoztam rá. Talán megérte volna egy egész oldalas felbontásban közölni (esetleg az előzéklapon), aminek megfontolását javaslom a szerzőknek művük esetleges további kiadásainál. Utóbbira minden esély megvan, hiszen az igényes kivitelezés mellé roppant érdekes tartalom társul.

Áttekintő jelleggel annyit kell itt az olvasó figyelmébe ajánlanom, hogy a mű struktúráját tekintve két nagy részre osztható, amelyek további tematikus részekből épülnek fel.

Az első rész a vietnámi magyar misszió életét, valamint működésének helyi és nemzetközi körülményeit részletekbe menően tárgyaló, hagyományos történeti feldolgozás. Kronológiai szakaszolását a szerzők jó érzékkel az egyes váltások kiutaztatásához kapcsolták. Nagy erénye e történeti áttekintésnek, hogy döntően máshol nem publikált primer forrásokra, levéltári dokumentumokra támaszkodva készült el. Tekintetbe véve, hogy a témáról eddig nem jelent meg más, hasonlóan aprólékos részletekbe bocsátkozó tudományos írás, máshogy nem is lehetett elkészíteni egy ilyen terjedelmű kötetet. Ezt az áttekintést egészíti ki az NEFB tevékenységének regionális színtereit jelentő hét körzet leírása, amely szinte leltári pontossággal ábrázolja a magyar katonák helyi szolgálatteljesítésének tárgyi/infrastrukturális körülményeit. A mai olvasó számára az utóbbiakból kirajzolódott kép leginkább azt sugallja, hogy voltak olyan szállások, amelyek nagyjából hozták egy korabeli

SZOT-üdülő szobájának nívóját, míg mások leginkább bambuszkunyhó-kategóriába estek. A munkakörülmények tehát változatosak, de leginkább nehezek voltak.

A kötet második nagy egysége az összterjedelem mintegy harmadát kitevő függelék, amely lényegében a párizsi békeszerződés szövegéből, az NEFB kijelölt magyar tagjainak hírszerzési tevékenysége eredményeit ismertető fejezetből, egyes résztvevők visszaemlékezéseiből, egykori leveleiből, a váltások személyzetének névsorából, valamint a vietnámi háború következményeit illusztráló rövid adatsorból áll össze. Ha netán valaki korábbi olvasmányélményeire támaszkodva úgy döntene, hogy a függelék felesleges időtöltés elolvasnia, ez esetben mindenképpen hibát követne el. Valójában a függelék szövegrészei számos olyan információt tartalmaznak, amelyek tágabb kontextusba illesztve a történeti feltáró részben is helyet kaphattak volna, mivel lényegesen árnyalják a magyar katonák dél-vietnámi tevékenységéről alkotható képet. Különösen ajánlanám az olvasó figyelmébe a 2. számú melléklet, valamint Botz László leveleinek tartalmát, amelyek a magyar hírszerzési tevékenységbe engednek bepillantást. Egyúttal a 2. függelék – a kötet egyéb idézett levéltári forrásaival egyetemben – azt is egyértelművé teszi, hogy a magyar katonák hivatalos és nem hivatalos dél-vietnámi tevékenysége (utóbbi alatt a hírszerzést értem) egyértelműen a két kommunista fél (Észak-Vietnám és a Dél-vietnámi Ideiglenes Forradalmi Kormány – DIFK) érdekeinek szem előtt tartásával zajlott. Amikor tehát a kötet szerzői kifejtik, hogy a dél-vietnámi rezsim különböző szervei mennyire távolságtartóan, illetve ellenségesen viselkedtek a magyar delegáció tagjaival szemben, az egy objektív megállapítás a részükről. Itt azonban meg kell jegyezni, hogy erre a saigoniaknak minden okuk meg is volt. Ez persze nem menti azt az esetet, amikor a háború végnapjaiban a déliek szinte élő pajzsként akarták használni a lengyel és magyar delegáció tagjait Tan Son Nhut légitámaszpontján, ám álszentség lenne értetlenkednünk ellenséges érzéseik felett.

Mint láthatjuk tehát, a kötetben helyet kap a levéltári források és szakirodalom alapján született tudományos interpretációk mellett az „*oral history*” is, szerkezetileg azonban jól elkülönítve egymástól. Ez véleményem szerint jó megoldás. Minthogy azonban a személyes visszaemlékezésekhez, levelekhez nem szeretnék szakmai kommentárt fűzni, a továbbiakban a kötet első részének (a történeti feldolgozásnak) szentelnék figyelmet.

Be kell ismernem, hogy a könyvet olvasva eltűnődtem: miként lehetne meghatározni a pontos műfaját. A (had)történeti munka adja magát, de van a szövegnek több olyan vonása is, amely inkább az emlékkötetek jellemzője. Egyszerűbben szólva: mintha a szerzőknek a célja nemcsak az utókor hiteles tájékoztatása lett volna, hanem hogy az egykori résztvevők, illetve hozzátartozóik minél jobb érzéssel vegyék kezükbe a művet. Mindemellett a *Magyar katonák Dél-Vietnámban 1973–1975* elkészítésében a történelemtudományi módszertan túlsúlya érvényesült, ezért a fentiek dacára nyugodtan tekinthetjük szakkönyvnek. Ám Kemény János és Nagy Tamás nem mindig viszonyul távolságtartóan az említésre kerülő eseményekhez. Több helyen az a benyomása az olvasónak, hogy a szerzők nem elégedettek azzal a hatással, amelyet a misszióban részt vevők erőfeszítései váltottak ki az itthoni közvélemény, esetleg a katonai, illetve külpolitikai szakterületen dolgozók körében. Minden bizonnyal az emlékéllátás igénye inspirálta, hogy helyenként méltató gesztusokat tesznek

a magyar NEFB-küldetés szervezésében és lebonyolításában részt vállaló magánszemélyek felé. Utóbbi manapság idegen a személyek semleges értékelését favorizáló történetírói hagyománytól. Önmagában azonban nem minősül hibának, legfeljebb a szakma szabályainak megfelelően kissé több bizonyítást is elbírt volna (például Kőszegvári Tibor ezredes jó felkészültségének méltatása milyen igazolható tényeken nyugszik?²).

A szerzők érezhető szándéka tehát, hogy – legalább utólag – megadják a misszió résztvevőinek ezt az elismerést és megbecsülést, amely állásfoglalásuk szerint megilleti őket kötelességeik teljesítéséért az adott, rendkívül nehéz körülmények közepette. Talán éppen e célt szem előtt tartva, talán másért, de nem fejtik ki részletesebben, hogy a párizsi egyezmény betartásának ellenőrzésében való szerepvállalás egyik résztvevő ország képviselői számára sem volt hőstörténet – mert nem lehetett az. A könyv olvasásakor ezeket a tanulságokat gyakran a sorok közé tekintve kell meglelnünk, és számomra ez kifejezetten szórakoztató volt. E recenzióban azonban érdemes kiemelni néhány döntő jelentőségű dolgot az NEFB működésének körülményeit illetően.

A levéltári forrásokból idézett szövegrészek több alkalommal érzékeltetik, de a szerzők egyértelműen mégsem adnak hangot neki, hogy valójában egyik vietnámi fél sem gondolkodott jóhiszeműen a tűzszünet betartása és a békefolyamat továbbvitele tekintetében. Éppen ellenkezőleg: nem akartak békét, meg akarták nyerni a háborút. Az ehhez szükséges feltételek biztosításához azonban mind a két vietnámi oldalnak némi időre volt szüksége. Az NEFB összetétele éppen azért alakult úgy, ahogy, hogy mind a kommunista, mind a nyugatbarát felek szövetségei helyet kaphassanak benne és az egyhangú állásfoglalásokra kötelezett szervezet ne gátolhassa erőfeszítéseiket. Különösen érdekes példával szolgál erre az a feljegyzés, amely a dél-vietnámi kommunista ellenkormány képviselőjének instrukcióját veszi figyelembe magyar részről a tekintetben, hogy miért is kell megakadályozni, hogy kivizsgálják az esetleges észak-vietnámi katonai jelenlétet déli területeken. A pártatlanság tehát fel sem merülhetett az NEFB-et alkotó nemzeti delegációk munkájában és ezzel mindenki tisztában volt. Arról már csak később szerezhettek tudomást, hogy a párizsi egyezmény aláírásakor már mozgásban voltak egyes észak-vietnámi erők, amelyeknek majd az 1975-ös invázióban jut szerep. A hanoi elvtársak tehát jól tudták, hogy a szocialista testvérországok katonái egy olyan tűzszünet ellenőrzésére érkeztek a térségbe, amely semmiképpen nem fog sokáig fennmaradni.

Egyúttal az NEFB összetétele a diszfunkcionalitás második rétegét is megteremtette. Minekután a bizottságot alkotó államok kormányai is alapvető gyanakvással viseltettek egymás iránt, az egységes fellépésnek és hatékony munkavégzésnek nem alakultak ki a feltételei. Mint ahogy a kötet is részletesen bemutatja, a négy nemzet képviselőinek egyeztetéseiben az energiákat zömmel a pusztá működési feltételek biztosítása és a tevékenységük jogi hátterének értelmezése (egyáltalán működésük legitimitásának kérdése) kötötte le. Az adott feltételek mellett tehát nem volt esély rá, hogy valóban tűzszünet jöjjön létre és maradjon fenn a harcoló felek között, illetve azt pártatlan és egységes ellenőrzés kísérje. A nyíltan deklarált, alapvető célkitűzés szempontjából e kölcsönös rosszhiszeműséggel és gyanakvással terhelt légkörben a felügyelőbizottsági tevékenységnek valójában kevés

² Kemény János – Nagy Tamás: *Magyar katonák Dél-Vietnámban 1973–1975*. Budapest, Zrínyi, 2020. 22–23.

értelme volt. Kanada – az NEFB-ben szerepet vállaló egyetlen valóban demokratikus ország – képviselői hamar felmérték ezt és el is hagyták a testületet. A háború záró katonai szakaszának kibontakozása pedig még az optimistábbak számára is világossá tette, hogy a tűzszünet már elméletileg sem működik, így a felügyelete is okafogottá vált.

Minderről természetesen a magyar delegáció tagjai nem tehetnek és egyéni munkájukat sem minősíti az a forгатókönny, amely szerint a vietnámi konfliktus lezárult. Még csak befolyásolni sem volt esélyük a történeteket, ráadásul utólag már nyilvánvaló, hogy a fegyveres konfliktus újbóli – az északiak által tervszerűen végrehajtott – kieleződése akár áldozatokat is szedhetett volna közülük. A fent leírtak tehát nem a résztvevőkkel szemben fogalmaznak meg kritikát és nem kérdőjelezik meg a kötet mondanivalóját a katonai misszió vietnámi tevékenységét illetően. Mégis e körülmények miatt vélem úgy, hogy a magyar NEFB-szerepvállalást nemigen lehetett sikertörténetként jellemezni, amelyhez a rendszer-váltás után az is hozzátett egy új szempontot, hogy Magyarország éppen azzal a szuperhatalommal kívánta bizonyítani értékközösségét és megnyerni jóindulatát, amely érdekei ellen Vietnámban állást foglalt. Egyetértek ugyanakkor a szerzők azon, a konklúzióban megfogalmazott kritikájával, miszerint a magyar NEFB-tevékenység tapasztalatait és tanulságait a Néphadsereg (majd Honvédség) elmulasztotta szervezeti szinten feldolgozni, jóllehet, legalább ennek meg kellett volna történnie. A konklúzióban az is kimondatik, hogy az NEFB rendeltetészerű működése végeredményben lehetetlen volt. Ez egy nagyon fontos gondolat, amely lényegében az egész missziós tevékenység legvelősebb tanulsága.

A mű értelmezéséhez fontosnak tartom arra is felhívni a figyelmet, hogy a leírt események kontextusát a dél-vietnámi társadalmi, politikai és biztonságpolitikai közeg alkotja. Amikor tehát a szerzők megemlítik, hogy a déli rezsim igyekezett elhallgattatni a médiában a kormánykritikus hangokat, vagy utalást tesznek a rendszer antidemokratikus működési módjára, azzal nem azt akarják sugallni, hogy ezzel szemben Észak-Vietnámban sokszínű és kritikus médiavilág, valamint többpárti demokrácia létezett volna, csak rögzítik a tényeket. Hasonlóképpen, amikor a magyar misszió vezető személyiségeinek előzetes pályafutásáról olvasva mai szemmel nem éppen szimpatikus epizódokat találunk (például közreműködés az 1956-os forradalom leverésében), azzal a szerzők nem példaértékűnek nyilvánítják az ismertett személyek tevékenységét, mindössze adatokkal szolgálnak szakmai és politikai szocializációjuk megértéséhez. Ugyanis – mint ahogy jelzik is a mű elején – a politikai megbízhatóság nagyon fontos volt a kiküldendő állomány tagjainak összeválogatásakor és ez a vezetőkre különösen igaz. Nem meglepő módon ez a megbízhatóság nem a forradalmi és antikommunista eszmékkal való azonosulást jelentette. Mindennek ellenére az NEFB magyar tagozata igyekezett jó kapcsolatokat kialakítani a többi féllel, ez azonban – ha nem is teljesen zökkenőktől mentesen – csak a rokon ideológiai rendszert képviselő vietnámi csoportokkal és a lengyelekkel sikerült. Mindez szintén nem a kint szolgáló magyar személyzet mulasztása volt, hanem a magasabb politikai viszonyok érvényesülését mutatta.

Azt sem érdemes figyelmen kívül hagyni, hogy a Magyar Népköztársaság – a magyar állam 20. századi történelmében először – annak a harcoló félnek az oldalán állt, amely végül megnyerte a háborút. Így a legkevésbé sem állíthatjuk, hogy Budapest kiállításának nem volt semmilyen ma is értékelhető haszna. Megerősítette Magyarország és Vietnám baráti

kapcsolatait, amelyek a legstabilabb relációkká váltak és maradtak hazánk számára a dél-kelet-ázsiai térségben. E barátság túlélte a hidegháborút és a jelentős eltérések kialakulását a felek politikai struktúrái között. Sőt nyugodtan kimondhatjuk: ez az egyike a kevés pozitív örökségnek, amelyet az egyébként stratégiai zsákutcának bizonyult kommunista múlt hagyott ránk. A *Magyar katonák Dél-Vietnámban 1973–1975* című kötet pedig tisztességesen teljesíti vállalt feladatát és átfogó, részletes képet rajzol elénk a magyar NEFB-misszió életéről és tevékenységéről. Mindezt pedig történettudományi szemszögből hiteles és jól dokumentált kutatás alapozza meg. Kemény János és Nagy Tamás művéből számos olyan dolgot megtudhat a mai olvasó, amelyet máshonnan soha. Például, hogy miként segítettek a lengyelek – bizalmas információk átadásával is – a magyarok felkészülését, hogy miért nem Romániát jelölték a vietnámiak a bizottságba és miért inkább Magyarországot, vagy például hogy miként segített a CIA a szorult helyzetbe került magyar katonáknak a háború végnapjaiban.

Különös érdeme továbbá, hogy hősei nem arctalan személyek. A szerzők gondot fordítottak arra, hogy beszerezzék és közreadják a kint szolgáló egyenruhás személyzet (katonák és belügyi alkalmazottak) névsorát, és a függelékben szereplő visszaemlékezések lehetőségét adnak az olvasónak, hogy bepillantson a résztvevők érzelmvilágába is. Szó szerint a múlt homályából hozza ismét fényre a magyar fegyveres erők dél-vietnámi szerepvállalásának történetét ez a kötet, roppant tanulságos és információkban gazdag olvasmányélményt nyújtva. Kemény János és Nagy Tamás könyvének ott a helye mindenki polcán, aki a jelenkori magyar hadtörténelemmel, illetve politikatörténettel foglalkozik, tegye ezt akár szakemberként, akár érdeklődő olvasóként.

A recenzió tárgyát képező mű: Kemény János – Nagy Tamás: *Magyar katonák Dél-Vietnámban 1973–1975*. Budapest, Zrínyi, 2020.

Számunk szerzői

Bartók András, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem ÁNTK Nemzetközi Kapcsolatok és Diplomácia Tanszék tanársegédje

Dudlák Tamás, a Budapesti Corvinus Egyetem doktorandusza

Egeresi Zoltán, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem EJKK SVKI tudományos segédmunkatársa

Háda Béla, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem EJKK SVKI tudományos munkatársa

Kozma Tamás, az Antall József Tudásközpont Ázsiai és Afrikai Kapcsolatok Irodájának vezetője

Ritter Noémi, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem EJKK SVKI munkatársa

Selján Péter, biztonság- és védelempolitikai szakértő

Speck Gyula, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem doktorandusza

Tálás Péter, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem EJKK SVKI igazgatója

A Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle kötelezi magát a publikálás etikai normáinak magas szintű betartására. Annak érdekében, hogy a folyóirat olvasói a legmagasabb minőségi elvárásoknak eleget tevő kiadványt olvassák, a következő etikai normákat és célokat határozzuk meg:

A szerkesztők feladatai

A szerkesztők a publikálásra szánt kéziratokról kötelesek pártatlan, tárgyilagos kettős-vak szakértői véleményt készíttetni. A szerkesztők biztosítják a kéziratok, illetve az ahhoz kapcsolódó valamennyi információ publikálás előtti bizalmas megőrzését. A szerkesztők munkáját a főszerkesztő koordinálja. A *Nemzet és Biztonság* nem tolerálja a plagizálás bármely formáját, és más etikátlan magatartást sem.

A szerkesztő köteles a szerzők felé mindenkor biztosítani az esélyegyenlőséget, és kizárólag a leadott anyag minősége és kutatási eredményei alapján eldönteni, hogy mely szövegek kerülnek publikálásra. A szerkesztők továbbá lehetőséget biztosítanak a szerző számára, hogy reagáljon a művével kapcsolatban esetleg felmerülő kifogásokra, illetve javítsa a kifogásolt részeket. Többszerzős publikációk esetében a szerkesztőség a szerzőket egyenrangú felekként kezeli, minden egyéb tényezőtől függetlenül. A szerkesztők a leadott, de végül nem publikált anyagokat saját kutatásban nem használják fel, kivéve, ha erre a szerző kifejezetten engedélyt ad.

A lektorok feladatai

A *Nemzet és Biztonsághoz* benyújtott anyagokat anonim lektorok véleményezik, és a szövegeket bizalmasan kezelik. A bírálatok elkészítése során a legfőbb szempont az objektív szakmai megítélés, és a szerző személye semmilyen módon nem befolyásolja a folyamatot. A lektoroknak ugyanakkor kötelessége jelezni a főszerkesztő irányába, ha a szerző bármilyen szerzői jogi sértést követett el vagy plagizált. A lektorok a leadott anyagokat szövegesen értékelik, melyben jelzik a kifogásolt elemeket és a javítandó részeket, illetve eldöntik, hogy az adott kéziratot javasolják-e publikálásra. A lektori vélemények figyelembevételével a főszerkesztő dönt arról, hogy végül mely anyagok kerülnek publikálásra.

A szerzők kötelességei

A szerzők kötelesek a kutatási eredményeiket pontosan és objektíven bemutatni, világosan feltüntetve azok jelentőségét. A kéziratokat a folyóirat szerzői útmutatójában közölt kritériumoknak és a nyelvtani, illetve stilisztikai szabályoknak megfelelő minőségben kérjük elküldeni. A leadott anyagokban kérjük továbbá a szerző nevének és munkahelyének feltüntetését. A tanulmányok a szerzők saját szakmai eredményeit és meggyőződését tükrözik, amelyek nem azonosíthatók más személyek vagy szervezetek állásfoglalásaival, és nem sértetik más személyek jogait. Ha a szerző a leadást követően jelentős hibát észlel vagy bizonyos elemek idejétmülttá válnak, akkor saját felelőssége a szerkesztők értesítése és az anyag javításában való közreműködés vagy a visszavonás. A leadott kéziratok más folyóiratokban történő megjelentetése súlyos etikai vétség. A leadott és elfogadott szövegekhez kapcsolódó valamennyi jog a szerzőé, de az első közreadás joga a folyóiraté. Amennyiben bármilyen jogsértésre kerülne sor, az azzal kapcsolatos jogi lépések megtétele a szerző felelőssége.

Tartalom

TÁLAS PÉTER: FORDULAT AZ AMERIKAI KÜLPOLITIKÁBAN? – VÁRAKOZÁSOK ÉS REALITÁSOK	2
RITTER NOÉMI: EGYIPTOM SZEREPE A LÍBIAI POLGÁRHÁBORÚBAN	4
KOZMA TAMÁS – EGERESI ZOLTÁN: ÚTON A FÜGGETLENSÉG FELÉ?	19
SELJÁN PÉTER: LÍBIA, 2021: ELHÚZÓDÓ POLGÁRHÁBORÚ ÉS FOKOZÓDÓ KÜLSŐ BEAVATKOZÁS	34
SPECK GYULA: A BUNDESWEHR HUMÁN STRATÉGIÁJA 2016 UTÁN	59
BARTÓK ANDRÁS: SÁRKÁNYOK ÉS KISTIGRISEK – KELET-ÁZSIA REGIONÁLIS FEGYVERKEZÉSI VERSENYÉNEK ÁLTALÁNOS ÉS ORSZÁGSPECIFIKUS JELLEMZŐI A KÍNÁVAL KAPCSOLATOS FENYEGETETTSÉGPERCEPCIÓJÚ ORSZÁGOK ESETÉBEN 1.	80
DUDLÁK TAMÁS: TÖRÖKORSZÁG ÉS IRAKI KURDISZTÁN KAPCSOLATÁNAK ÁTALAKULÁSAI (2014–2017)	102
HÁDA BÉLA: KITÖRÉS A MÚLT HOMÁLYÁBÓL	132

